

PRIVATNO ARHIVSKO GRADIVO I KONCEPT SVEOBUHVAATNOG ARHIVA

Osijek, 24. – 26. listopada 2018.

DAOS | Državni arhiv
u Osijeku

R a d o v i

had 50. savjetovanje
hrvatskih arhivista

50. SAVJETOVANJE HRVATSKIH ARHIVISTA

**PRIVATNO ARHIVSKO GRADIVO
I KONCEPT SVEOBUHVAATNOG ARHIVA**

24. – 26. listopada 2018.

Osijek

R A D O V I

Nakladnik

Hrvatsko arhivističko društvo

Za nakladnika

Silvija Babić

Urednik

Radoslav Zaradić

Lektura

Martina Kramarić

Prijevod/lektura sažetaka na engleskom jeziku

Marijan Bosnar

Grafičko oblikovanje, prijelom i tisak

Tiskarski obrt Zebra, Vinkovci

Naklada

400 komada

Objavljeno potporom Ministarstva kulture Republike Hrvatske

ISBN 978-953-58736-3-1

CIP zapis je dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001010307

Radovi 50. savjetovanja hrvatskih arhivista

PRIVATNO ARHIVSKO GRADIVO I KONCEPT SVEOBUHVAATNOG ARHIVA

Hrvatsko arhivističko društvo (HAD)
Državni arhiv u Osijeku (DAO)

Mjesto i vrijeme održavanja:

Osijek, Hotel *Osijek*, 24. – 26. listopada 2018.

Organizacijski odbor:

Silvija Babić (predsjednica HAD-a, Hrvatski državni arhiv), Dražen Kušen (ravnatelj Državnoga arhiva u Osijeku), Melina Lučić (podpredsjednica HAD-a, Hrvatski državni arhiv), Ljiljana Arambašić (DAO), Dario Mlinarević (DAO), Hrvoje Stančić (član predsjedništva HAD-a, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), Ljerka Vuk Bilić (članica predsjedništva HAD-a, Hrvatski državni arhiv), Radoslav Zaradić (član predsjedništva HAD-a, Splitsko-dalmatinska županija), Vedran Muić (tajnik HAD-a, Hrvatski državni arhiv).

Programski odbor:

Silvija Babić (HAD), Melina Lučić (HAD), Hrvoje Stančić (HAD), Dražen Kušen (DAO), Vesna Božić-Drljača (DAO), Melita Rončević (DAO), Radoslav Zaradić (HAD).

SADRŽAJ

Javna briga za privatno gradivo u kontekstu hrvatskoga sveobuhvatnog arhiva (Dražen Kušen)	7
Prepoznatljivost arhiva – uvjet za predaju privatnoga gradiva (Borut Gulič).....	17
Kronike i njihova važnost za historijska istraživanja s osvrtom na osobnu zbirku kroničara Mumina Trumića pohranjenu u Arhivu Tuzlanskog kantona (Omer Zulić).....	27
Rukopisna ostavština obitelji Pera Veselića Perićana pok. Mata: Vrelo za povijesno i demografsko istraživanje iseljavanja stanovništva Konavala (Ivo Orešković)	41
Zaštita privatnoga arhivskog gradiva na primjeru Državnoga arhiva u Splitu (Maja Kovačević Kuzmanić)	61
O nestalnosti privatnoga arhivskog gradiva i protočnoj granici između javnog i privatnog – iskustva u Arhivskom sabirnom centru Korčula – Lastovo (Tonko Barčot)	75
Fonoteka Čapka: nastanak, sadržaj, čuvanje (Silvio Salamon Jazbec)	93
Heraldičke radionice u Državnome arhivu u Osijeku kao dio izložbenoga projekta Valpovački vlastelini Prandau-Normann (Petra Kolesarić, Valentina Markasović, Petra Sršić, Danijel Jelaš).....	115

Stvarno? Stvaratelji privatnoga gradiva kao promotori suvremenoga arhiviranja (Arian Rajh, Krešimir Meze)	141
Edukacijske aktivnosti nacionalnih arhiva u Europskoj uniji (Petra Đuričić, Hrvoje Stančić)	159
Elektronički arhivski obrazovni sadržaji (Mario Marković, Josip Mihaljević)	181
Osiguranje potpunosti digitaliziranoga dokumenta (Edvin Buršić)	203

JAVNA BRIGA ZA PRIVATNO GRADIVO U KONTEKSTU HRVATSKOGA SVEOBUHVAATNOG ARHIVA

Stručni rad

UDK: 930.253:347.218.3
930.251

U radu je predstavljena strategija sveobuhvatnoga arhiva kao kontekst teme i kontinuitet djelovanja u odnosu na privatno arhivsko gradivo, a statističkom tekstualnom analizom relevantnih zakona predočen je i odgovarajući zakonski kontinuitet. Osvrtom na uvriježene stručne uzuse, naznačene su ovlasti, očekivanja i ograničenja javne arhivske službe i arhivista u odnosu na privatno gradivo. U nastavku se očekivanja od arhivista sistematiziraju kao potreba polivalentnoga pristupa koji se postiže kritičkim (filozofskim), kreativnim (inženjerskim) i brižnim (skrbničkim) mišljenjem i djelovanjem.

Ključne riječi: *sveobuhvatni arhiv, javna arhivska služba, privatno arhivsko gradivo, arhivist, filozof, inženjer, skrbnik*

Uvod tema u kontekstu

Razmatrajući temu privatnoga arhivskoga gradiva i koncepta sveobuhvatnoga arhiva u Hrvatskoj, valja se osvrnuti i na jedan od prijašnjih radova o tome konceptu u kojemu je cjelovito obrađena strategija sveobuhvatnoga arhiva u Hrvatskoj.¹ Ondje je temeljito protumačen pojam *total archives*, njegovo teorijsko obrazloženje i praktična primjena u Kanadi i u svijetu, a posebno je predočena i vrednovana hrvatska strategija arhivskoga djelovanja u prošlosti i danas. U njoj autor prepoznaje

¹ Kušen, D. Strategija sveobuhvatnog arhiva (*Total Archives*) u Hrvatskoj. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 54(2011), str. 9-23.

ista načela koja su temelj kanadske *total archives* strategije te obrazlaže vrijednost nastavljanja takve hrvatske arhivske prakse, uz poziv na službeno inauguriranje pojma „sveobuhvatnog arhiva” kao sintagme koja bi označivala hrvatsku strategiju arhivskoga djelovanja.

Kada se kanadski arhivisti pridržavaju *total archives* principa, oni zapravo provode praksu koja počiva na četirima odredbama: (1) arhivisti moraju dokumentirati povijest cjelokupnoga kanadskoga društva, a ne samo njegove elite; (2) arhivisti moraju preuzimati sve vrste arhivskoga gradiva, bez obzira o kojemu je nosaču ili obliku zapisa bilo riječi; (3) arhivisti moraju nadzirati cjelokupni životni ciklus zapisa od njihova nastanka do krajnjega postupka; (4) arhivisti moraju stvarati arhivsku mrežu.²

Svi se elementi strategije sveobuhvatnoga arhiva prepoznaju u arhivskoj praksi hrvatskih arhivista i hrvatske javne arhivske službe već desetljećima.³ U toj je praksi privatno gradivo uvijek imalo odgovarajuće mjesto, ako ne u mogućnostima preuzimanja, koje su i danas sve manje, onda svakako u polaganju pozornosti prema tome gradivu, osobito u kontekstu kulturne baštine. Danas je sve više popularno promatrati privatno gradivo kao doprinos oblikovanju memorije koja nema znanstvena obilježja, nego oslikava šire kulturno, socijalno i gospodarsko lice povijesti. Premda se i u samoj Kanadi u novije vrijeme reduciraju akvizicije privatnoga gradiva u javne arhive, sama skrb za privatno gradivo izvan arhiva nije danas manje važna nego prije.⁴

Analize arhivskoga zakonodavstva u Hrvatskoj i hrvatske arhivske teorije i prakse, napravljene su i u okviru MATRA projekta: Administrativna i upravna reforma hrvatske arhivske službe⁵, tijekom hrvatskih priprema za pristupanje Europskoj uniji. Eric Ketelaar kao jedan od stručnjaka uključenih u MATRA projekt, analizirao je hrvatsko arhivsko zakonodavstvo, zasebno i u širem europskom

² Usp. *Total archives*. <https://www2.archivists.org/glossary/terms/t/total-archives> (10. 9. 2018.).

³ Kušen, D. Isto, str. 11-19.

⁴ Usp. Millar, LA. *The end of total archives? : an analysis of changing acquisition practices in Canadian archival repositories*. Doctoral thesis, University of London. URL: <http://discovery.ucl.ac.uk/1383582/1/410148.pdf> (10. 9. 2018.).

⁵ MATRA projekt: Administrativna i upravna reforma hrvatske arhivske službe, provoden je u suradnji Hrvatskoga državnog arhiva i Ministarstva kulture RH, s Nacionalnim arhivom Kraljevine Nizozemske i nizozemskim ministarstvima mjerodavnima za područja kulture i unutarnjih poslova.

kontekstu, te je također prepoznao važne elemente koji djelovanje arhivske službe u Hrvatskoj smještaju u kontekst kanadske *total archives* strategije. Između ostaloga, u svojemu razlaganju naglašava i potrebu ponovnoga razmatranja granice između javnoga i privatnoga arhivskog gradiva, a jedno i drugo vidi kao dijelove širega konteksta. U kontekstu očuvanja cjelovite memorije, privatno gradivo nadopunjuje i podupire javno i *vice versa*.⁶ Prema Izvješću o arhivima u proširenoj Europskoj Uniji (*Report on archives in the enlarged European Union*), koje Ketelaar citira, arhivisti 21. stoljeća razvit će se u ulogu posrednika i suoblikovatelja kulturnih memorija surađujući s javnim i privatnim subjektima, skupinama i pojedincima, u prikupljanju, čuvanju, opisivanju i obogaćivanju kulturnih memorija.⁷

Novije arhivsko zakonodavstvo i privatno arhivsko gradivo – kratko

Usporedimo li Zakon o arhivskome gradivu i arhivima koji je donedavna vrijedio s novim Zakonom koji vrijedi odnedavna, pa napravimo malu tekstualnu statističku igru analize, onda to ovako izgleda. U Zakonu o arhivskome gradivu i arhivima iz 1997. godine, koji ima 72 članka s ukupno 6138 riječi, pojam privatnoga u raznim inačicama spominje se 33 puta, u prosjeku svaka 186. riječ, dok se pojam javnoga u raznim inačicama spominje 61 puta, u prosjeku svaka 101. riječ. U Zakonu o arhivskome gradivu i arhivima iz 2018. godine, koji ima 59 članaka s ukupno 8174 riječi, pojam privatnoga u raznim inačicama spominje se 43 puta, u prosjeku svaka 190. riječ, dok se pojam javnoga u raznim inačicama spominje 155 puta, u prosjeku svaka 53. riječ. Dakako da se na temelju takve tekstualne analize ne može donositi nikakav ozbiljan zaključak o zakonskoj percepciji privatnoga gradiva ili privatnih stvaratelja i imatelja/ posjednika (novi zakonski termin za nama uvriježeni pojam imatelja). Međutim, ta tekstualna analiza pokazuje da privatno arhivsko gradivo u prijašnjemu i sadašnjemu arhivskom zakonu zauzima odgovarajuće mjesto.

⁶ Usp. Ketelaar, E. Hrvatsko arhivsko zakonodavstvo i praksa: između sna i jave. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 51(2008), str. 129-148.

⁷ Usp. *Report on archives in the enlarged European Union* (European Communities, Luxembourg 2005), 129. // URL: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/?fuseaction=list&coteId=1&year=2005&number=52&language=EN> (19.11.2008.). Vidi također: Ketelaar, E. Isto, str. 134.

Štoviše, spominjanje pojma javnoga u odnosu na privatno u starome je zakonu bilo gotovo dvostruko češće, dok je u novome zakonu ono više nego trostruko.

Uvriježena stručna percepcija javnoga i privatnoga

Ova rasprava s jedne strane želi uzeti u obzir našu stručnu opću percepciju arhivskoga gradiva pod vidom provenijencije i vlasništva, a s druge strane, percepciju naše stručne brige za arhivsko gradivo, bilo da je ono „naše” u arhivima, bilo ono „još uvijek njihovo” kod stvaratelja, bilo da je ono „stvarno i samo njihovo” kod privatnih imatelja/posjednika/vlasnika. U detaljnu raščlambu svih zakonskih odredaba koje se tiču te teme nećemo ulaziti u ovoj raspravi jer bi zauzela previše mjesta, a to je ionako svim stručnim djelatnicima razvidno iz svih dosada stečenih znanja kroz poznavanje arhivskoga zakonodavstva u Hrvatskoj i ranijim državnim zajednicama s kojima je bila povezana, kao i kroz brojne stručne rasprave u našoj literaturi.

Treba naglasiti kako je novi Zakon o arhivskome gradivu i arhivima iz 2018. učinio stanoviti pomak u percepciji odnosa: arhiv ⇔ stvaratelj ⇔ imatelj/posjednik; odnosno u percepciji temelja postupanja: javna ovlast i obveza za javno gradivo ⇔ javna pozornost u odnosu na privatno gradivo; kao i u percepciji samih pojmova: ovlast, briga, pozornost. Stoga generacije arhivskih stručnjaka koje su svoju percepciju tih pojmova, pitanja, problema i rješenja oblikovali u svojem stručnom radu tijekom posljednjih pedesetak godina, sve do jučer, moraju poduzeti određeni intelektualni napor i prisiliti se na promjenu percepcije.

Ono poimanje po kojemu je naša arhivistička dužnost, a povrh nje naše arhivističko pravo, da iz pozicije državnih arhiva sebe smatramo ovlaštenima diktirati sva pravila svakomu stvaratelju i imatelju, jer je arhivsko gradivo i njegov sadržaj naše zajedničko narodno i državno dobro, ne proizlazi ni iz naravi stvari ni iz postavka arhivskoga zakonodavstva od njegovih početaka u Hrvatskoj. Nasuprot tomu, opisano poimanje u odnosu na sve ono gradivo koje po svojoj provenijenciji nije javnoga obilježja, dakle u odnosu na privatno gradivo, zapravo je oblikovano s jedne strane socijalističkom percepcijom „općenarodne imovine”, a s druge strane, namjerom apsolutne kontrole nad činjenicama, istinom i poviješću.

Tako se u prijašnjemu zakonu iz 1997. godine, unatoč distinkciji javnoga i privatnoga gradiva, govoreći o obvezama privatnih imatelja, govori kako se na privatne imatelje „na odgovarajući način primjenjuju” one odredbe koje se odnose na javno gradivo.⁸ Novi Zakon naoko postavlja jasniju distinkciju o tome koje su obveze i koja su ograničenja javne arhivske službe u odnosu na privatno arhivsko gradivo. Međutim, kada govori o nadzoru nad radom stvaratelja, vlasnika ili posjednika gradiva, u završnome stavku članka donosi formulaciju „Odredbe ovoga članka primjenjuju se na vlasnike i posjednike privatnog dokumentarnog i arhivskoga gradiva.”⁹

U konceptu sveobuhvatnoga arhiva, ovlasti i ograničenja javne arhivske službe nad privatnim gradivom danas treba promatrati ponajprije kroz brigu za hrvatsku kulturnu baštinu, bilo da je riječ o baštini koja je na propisani način već registrirana i zaštićena, bilo da je riječ o onoj baštini za koju to tek treba učiniti. U tome je naš doprinos nemjerljivo važan i žurno potreban. Štoviše, sama ograničenja u ovlastima javne arhivske službe u odnosu na privatno arhivsko gradivo nikako ne znače zatvaranje vrata arhiva pred onim privatnim stvarateljima i posjednicima kojima je stručna pomoć javne arhivske službe potrebna i koji ju od nje traže.

Budući da veliki dio arhivskoga gradiva kod privatnih posjednika, a koji po svojoj naravi i vrijednosti zaslužuje status hrvatske kulturne baštine, još uvijek nije registriran i upisan u Upisnik vlasnika ili posjednika privatnoga arhivskoga gradiva, a pogotovo nije sređen i popisan sukladno zakonskoj odredbi¹⁰, upravo se od državnih arhiva i arhivista očekuje znatno zauzimanje oko savjetovanja i stručne pomoći privatnim posjednicima takvoga gradiva kako bi ono zadobilo oblik i status koji zaslužuje. Premda naše „vanjske službe” to redovito i čine, a neki arhivi u Hrvatskoj imaju i sustavno ugovorno riješene odnose trajne stručne pomoći privatnim posjednicima gradiva baštinskih obilježja (npr. Hrvatski državni arhiv za gradivo Zagrebačke nadbiskupije), nije na odmet razmotriti i neke primjere dobre prakse u širem europskom kontekstu koji bi mogli biti inspiracija i našim budućim nastojanjima. Tako Nacionalni arhiv Ujedinjenoga Kraljevstva putem svojih mrežnih stranica

⁸ „Na stvaratelje i imatelje privatnoga arhivskog gradiva na odgovarajući se način primjenjuju odredbe ovoga Zakona o javnom arhivskom gradivu, osim ako ovim Zakonom nije drukčije određeno.” Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, čl. 32. (NN 105/1997).

⁹ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, čl. 35., st. 7. (NN 61/2018).

¹⁰ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, čl. 24. (NN 61/2018).

nudi privatnim arhivima (posjednicima) usluge poput savjetovanja, depozita i istraživanja privatnoga gradiva kroz organizirani rad svojih služba i timova.¹¹

Očekivanja od arhivskih stručnjaka

Načelno promatrajući stručni arhivistički rad, u njemu se daju nazrijeti dvije razine pristupa obradi gradiva, niža i viša. Čini se da se one daju nazrijeti u bilo kojemu arhivističkom radu, ali u kontekstu teme privatnoga gradiva one posebno dolaze do izražaja. Zašto? Zbog velike raznolikosti, uobičajene netipiziranosti i poprilične zahtjevnosti obrade gradiva privatnoga karaktera, u postupcima njegova vrednovanja, sređivanja, popisivanja i opisivanja.

Najčešće na nižoj razini pristupa problemu u stručnome radu, arhivist jednostavno primjenjuje uvriježene i razrađene standarde u postupanju s tipiziranim gradivom poznate provenijencije i jasnoga prvotnoga reda koji olakšavaju postupke njegove stručne obrade. Takav jednostavni pristup niže razine možemo slikovito nazvati i tehničkim pristupom u smislu primjenjivanja poznate i razrađene tehnike u postupanju s nečim poznatim.

Dio gradiva u arhivima, a pogotovo dobar dio gradiva kod privatnih posjednika izvan arhiva, svojim oblikom, sadržajem i informacijskim karakterom izlazi iz okvira poznatoga i uobičajenoga za prosječnoga arhivskog stručnjaka, pa stručna obrada takva gradiva zahtijeva višu razinu pristupa problemu u stručnome radu. Takav kompleksniji pristup više razine možemo slikovito nazvati i intelektualnim pristupom u smislu potrebe ulaganja dodatnoga intelektualnog napora u postupanju s nečim nepoznatim. Dodatni intelektualni napor potreban je već kod same percepcije toga gradiva, a pogotovo u postupcima njegova vrednovanja, sređivanja, popisivanja i opisivanja. U tome kompleksnom intelektualnom naporu arhivista možemo istovremeno prepoznati dva dijametralno posve suprotna intelektualna profila: profil filozofa i profil inženjera.

¹¹ Usp. *The National Archives*. <http://www.nationalarchives.gov.uk/archives-sector/advice-and-guidance/running-your-organisation/advice-to-private-archives/> (10. 9. 2018.).

Zašto filozof? Zašto inženjer? I što još?

Mišljenje je osnova našega pokretanja prema nekome cilju. Kada mislimo da nekamo moramo poći, onda tamo i odlazimo. Kada mislimo da nešto trebamo činiti, onda to i činimo. I premda svoje mišljenje temeljimo na percepciji koja je uvjetovana nizom odrednica u zakonitostima, u potrebama, u poznatoj teoriji i poznatoj praksi, ipak ga oblikujemo u slobodi svoje kreativnosti i konstruktivnosti.

Arhivist je svojim nužnim intelektualnim profilom **promišljanja** blizak filozofu. Između ostaloga, filozofija se poima i kao „promišljanje o ispravnim načinima spoznavanja i praktičnoga djelovanja”¹². Budući da arhivist u svojem temeljnom djelovanju ponajprije promišlja o ispravnome načinu spoznavanja sadržaja i konteksta arhivskoga gradiva, a potom promišlja i o svojem praktičnom djelovanju, kako u različitim postupcima vrednovanja, sređivanja, popisivanja i opisivanja gradiva, tako i na različitim razinama opisa gradiva od izrade vodiča do oblikovanja metapodataka za jedinicu opisa elektroničkoga gradiva, zaključujemo da upravo svojim **kritičkim mišljenjem**, odnosno **intelektualnim profilom promišljanja**, arhivist jest i treba biti svjestan da jest filozof.

Arhivist je svojim nužnim intelektualnim profilom **konstruiranja** blizak inženjeru. Naime, od arhivista se očekuje trajna diskurzivna sposobnost konstruiranja, čak i pri oblikovanju fondova i cjelina gradiva jasne provenijencije ako nema jasnoga prvotnoga reda, a pogotovo pri oblikovanju onih cjelina gradiva kod kojih nije važna provenijencija ni prvotni red, ali je itekako važna konstrukcija poretka usmjerenoga na pregledni uvid i lagano korištenje. Kada je u pitanju gradivo privatne provenijencije koje uglavnom nema tipizirane obrasce nastajanja, evidentiranja i odlaganja, onda taj inženjerski intelektualni profil izgradnje nekog novoga suvislog i korisnog poretka osobito dolazi do izražaja, u arhivu i izvan arhiva, pa zaključujemo da upravo svojim **kreativnim mišljenjem**, odnosno **intelektualnim profilom konstruiranja**, arhivist jest i treba biti svjestan da jest inženjer.

Usljed trajnih mijena koje kao struka proživljavamo, prihvaćamo i primjenjujemo, s pravom možemo reći kako smo struka u razvoju u svijetu, koji se

¹² „U širem značenju filozofija označuje čovjekovo sveukupno promišljanje o njegovu duhovnom odnosu prema zbiljnosti, Bogu, bližnjemu i samomu sebi, promišljanje o ispravnim načinima spoznavanja i praktičnoga djelovanja.” Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19629> (10. 9. 2018.).

danomice mijenja. Stoga bih prethodnomu promišljanju o arhivistu kritičkom filozofu i kreativnom inženjeru dodao i dio promišljanja američkoga filozofa Matthewa Lipmana, osnivača pokreta filozofije za djecu, dakle filozofije za one koji su u razvoju, s njegovom teorijom takozvanoga multidimenzioniranog mišljenja. Njegova se teorija savršeno uklapa u naše prethodno promišljanje i proširuje ga. Naime, Lipmanovo multidimenzionirano mišljenje uključuje kritičko, kreativno i skrbno mišljenje.¹³ Tako našim prije obrazloženim dimenzijama kritičkoga i kreativnoga mišljenja dodaje i treću dimenziju koja se savršeno uklapa u koncept arhivske struke, **skrbničku dimenziju mišljenja**.

Budući da mišljenje pokreće čovjekovo djelovanje, nadovezujemo se na Lipmanovu teoriju i primjenjujemo ju na arhivsku struku u razvoju, pa iz multidimenzioniranoga mišljenja (kritičkog, kreativnog i skrbnog) izvodimo i multidimenzionirano djelovanje:

- iz kritičkoga (filozofskog) mišljenja proizlazi utemeljeno vrednovanje;
- iz kreativnoga (inženjerskog) mišljenja proizlazi konstruktivno sređivanje i opisivanje;
- iz skrbnoga (skrbničkog) mišljenja proizlazi pažljivo čuvanje.

Stalna mijena i razvoj u svijetu koji nas okružuje i stalna mijena i razvoj stvaratelja arhivskoga gradiva zahtijeva i od nas stalnu mijenu i razvoj naših znanja i stručnih postupanja. Unatoč raznim arhivskim teorijama i praksama u raznim razdobljima i na raznim područjima – uvijek i svima je u fokusu arhivsko gradivo i briga za njega. Fokus najnovijega pristupa, doduše, nije na gradivu nego na informaciji, još uže na podatku, no ne počivaju li i podatak i informacija izvorno upravo na gradivu bez obzira na njegov oblik i bez obzira na njegovu javnu ili privatnu provenijenciju? Razina obrađenosti ukupnih informacija i podataka izvučenih iz gradiva, bilo javne bilo privatne provenijencije u Hrvatskoj, ne daje naslutiti kako bi dosad obrađene informacije i podatci mogli zamijeniti vrijednost samoga gradiva. Stoga je, unatoč svim mijenama, arhivistima i posjednicima privatnoga gradiva i nadalje važan trajni polivalentan pristup gradivu koji se prepoznaje kao kritički

¹³ Lipman, Matthew. *Thinking in Education*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Vidi također: *Etičko obrazovanje i učenje o vrijednostima Priručnik za učitelje i odgajatelje*, URL: http://www.ethics-education.eu/resources/ManualTeachers_HR.pdf (10. 9. 2018.).

filozofski, kreativan inženjerski i brižan skrbnički odnos prema njemu, kao zalog njegova očuvanja i mogućnosti njegove uporabe.

Zaključak

Arhivska teorija i praksa u Hrvatskoj u pogledu primjene koncepta sveobuhvatnoga arhiva ima svoj zakonski kontinuitet koji omogućuje trajni pozitivni pristup arhivskomu gradivu privatne provenijencije. Analiza uvriježene stručne percepcije pojmova i sadržaja javnoga i privatnoga uputila nas je na odgovarajuću percepciju ovlasti, očekivanja i ograničenja koja oblikuju stav javne arhivske službe s obzirom na brigu i zauzetost za privatno arhivsko gradivo. U pogledu očekivanja od arhivskih stručnjaka, možemo zaključiti kako kompleksni pristup privatnomu arhivskomu gradivu u arhivu i izvan arhiva zahtijeva od svakoga pojedinoga arhivista razvoj multidimenzioniranoga mišljenja koje svojim kompleksnim pristupom fenomenima i potrebama privatnoga gradiva, privatnih stvaratelja i posjednika, može dovesti do odgovarajućega zajedničkog kvalitetnog djelovanja.

Literatura

- Filozofija. Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19629> (10. 9. 2018.).
- Ketelaar, E. Hrvatsko arhivsko zakonodavstvo i praksa : između sna i jave. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 51(2008), str. 129-148.
- Kušen, D. Strategija sveobuhvatnog arhiva (*Total Archives*) u Hrvatskoj. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 54,1(2011), str. 9-23.
- Lipman, Matthew. *Thinking in Education*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. *Etičko obrazovanje i učenje o vrijednostima Priručnik za učitelje i odgajatelje*, http://www.ethics-education.eu/resources/ManualTeachers_HR.pdf (10. 9. 2018.)
- Millar, LA. *The end of total archives? : an analysis of changing acquisition practices in Canadian archival repositories*. Doctoral thesis, University of London. URL: <http://discovery.ucl.ac.uk/1383582/1/410148.pdf> (10. 9. 2018.).

Report on archives in the enlarged European Union (European Communities, Luxembourg 2005), 129. // URL: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/?fuseaction=list&coteId=1&year=2005&number=52&language=EN> (19. 11.2008.).

The National Archives. URL: <http://www.nationalarchives.gov.uk/archives-sector/advice-and-guidance/running-your-organisation/advice-to-private-archives/> (10. 9. 2018.).

Total archives. <https://www2.archivists.org/glossary/terms/t/total-archives> (10. 9. 2018.).

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima (NN 105/1997).

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima (NN 61/2018).

Summary

PUBLIC CARE FOR PRIVATE RECORDS IN THE CONTEXT OF THE CROATIAN TOTAL ARCHIVES

At the beginning the paper presents the strategy of total archives as the topic's context and continuity of the archival theory and practice in Croatia. This strategy is particularly analysed regarding its application on archives of private provenance. By the statistic textual analysis of the old and the new Law on Archival Materials and Archives the legislative continuity in the approach to private archival materials is demonstrated and this continuity further enables the permanently taken relation of the public archival service in Croatia towards archives of private provenance. By analysing the inveterate professional perception of the public and the private the direction is given towards authorization, expectations and limitations of the public archival service regarding the care for private archives. By giving insight into the expectations of archival professionals it is concluded that the complex approach to private archives in archival institutions and outside them demands from every individual archivist a polyvalent relationship towards the archives: critical (philosophical) thinking from which a founded appraisal follows; creative (engineer-like) thinking from which constructive arrangement follows and caring (guardian-like) thinking from which careful custody follows. Only such a complex relationship with phenomena and needs of private records, private creators and holders can result with the appropriate joint quality activity.

Keywords: *total archives, public archival service, private archives, archivist, philosopher, engineer, custodian*

Translated by Marijan Bosnar

PREPOZNATLJIVOST ARHIVA – UVJET ZA PREDAJU PRIVATNOGA GRADIVA

Osvrt

UDK: 930.253:347.218.3
930.25:659.1

U prilogu se prikazuju osnovna načela zakonodavnoga okvira koja se odnose na privatne imatelje arhivskoga gradiva i njegova nedostatna provedba u praksi. Privatno je gradivo potpuno ravnopravno javnomu arhivskomu gradivu i prijeko potrebno u kreiranju sveobuhvatnoga arhiva. U razvijanju akvizicijske politike veliku ulogu ima ugled arhivske ustanove, koja bi trebala stalno promocijski djelovati. U radnji je prikazan koncept organizacije tribina s izložbama i drugim popratnim događanjima te je predložena tematika nekoliko zamišljenih zbivanja.

Ključne riječi: *privatno arhivsko gradivo, zakonski okviri, sveobuhvatni arhivi, akvizicijska politika, promocija arhivske djelatnosti*

Zaštita privatnoga gradiva i zakonski okvir

Privatno arhivsko gradivo neiscrpan je izvor informacija i prijeko je potreban za formiranje i upotpunjavanje svih vidova društvenih pojava te je neizostavnim dijelom fundusa za koncept sveobuhvatnoga arhiva.

Njegova ponuda i korištenje te njegova zaštita izrazito ovisi o slici koju arhivi stvaraju o sebi, tj. o jakim promocijskim programima kojima se arhivske ustanove predočuju široj publici, koja često nije svjesna bogatstva arhivskih resursa niti prepoznaje moguće arhivske usluge i potencijal arhiva kao servisa građanstvu.

U aktualnome zakonodavnom okviru privatno gradivo stvara široka skupina entiteta: udruge, zaklade, fundacije, fizičke osobe, karitativne, filantropske, socijalne, političke, obrazovne, zdravstvene, kulturne i vjerske institucije, poslovne i profesionalne asocijacije, sindikati, strana predstavništva... To je gradivo privatnih pravnih i fizičkih osoba koje djeluju bez javnih ovlasti.

Hrvatski državni arhiv utvrđuje popis imatelja arhivskoga gradiva u privatnomu vlasništvu za koje procjeni da su od trajnoga interesa za državu, a zakonom su propisane brojne obveze privatnih imatelja, koje se u maloćemu razlikuju od obveza stvaratelja javnoga gradiva.

Premda je zakonska regulativa jasna, dojam je da, osim vođenja Upisnika vlasnika i imatelja privatnoga arhivskog gradiva u RH, država ne može jače utjecati na zaštitu toga gradiva, osobito zato jer u svoje arhive preuzima samo njegov manji dio. Privatne pravne i fizičke osobe najčešće nisu svjesne da ga posjeduju te da bi ga trebale prijaviti, niti su svjesne potrebe njegova propisna smještaja, vođenja spisovodstvenoga sustava, izrade popisa... Upitno je koliko je uopće moguće imati uvid u nekoliko desetaka tisuća (ako ne i stotina tisuća) imatelja privatnoga gradiva i njihovo kategoriziranje, te je dvojbeno i relevantnost Upisnika s mnogo manjim brojem upisa od realnoga broja imatelja gradiva za koje postoji općedruštveni interes. Posljedično, stječe se dojam da je pojam privatnoga gradiva umetnut u zakonski okvir, ali bez neke veće realne koristi u smislu obogaćivanja informacijskoga fonda arhiva.

Rekao bih da su razlog tomu nepostojanje striktnih obveza stvaratelja ili imatelja gradiva, relativna neprovedivost nadzora propisanih zakonskim odredbama i nedovoljna osviještenost stvaratelja i imatelja privatnoga gradiva, što zakonsku regulativu formalizira.

Sveobuhvatni arhiv

Privatno arhivsko gradivo, koje se u arhivima najviše odnosi na ostavštine obitelji i pojedinaca, ne bi trebalo razlikovati od gradiva javnih stvaratelja.

Uistinu, te su dvije vrste gradiva različitih karakteristika, a privatne zbirke dokumenta često nisu manje sadržajne ni manje informativne od gradiva javnih institucija.

Stoga bi bila potrebna akvizicijska politika koja bi stalno, aktivno i strateški procjenjivala i privlačila prioritetne privatne imatelje, za razliku od prakse u kojoj se imatelji često javljaju utilitarno, samo radi smještaja svoje dokumentacije s kojom ne znaju što bi učinili.

U prikupljanju gradiva najširega dijapazona jasno je da se privatno i javno gradivo međusobno nadopunjuju. Privatno je gradivo neiscrpan izvor za dokumentiranje vremena i prostora gdje je nastalo te potpuno ravnopravno s javnim gradivom sudjeluje u dokumentiranju svih područja života jedne zajednice, upotpunjavanju područja djelatnosti za koje ne postoje podatci u javnome gradivu, tj. u kreiranju sveobuhvatnoga arhiva koji se brine za prikupljanje gradiva različite provenijencije.

Upravljanje procesom preuzimanja privatnoga gradiva i njegovim korištenjem

Proces uključuje dvije transakcije:

1. Predaja gradiva njegova imatelja ili stvaratelja (dar, otkup, pohrana). Najčešće je ovisna je o ponudi društvenih sudionika.
2. Korištenje (potraživanje) gradiva od strane zainteresirane publike, čime se zadovoljavaju široke društvene potrebe.

U objema razmjenama mora postojati motiviranost dionika, u protivnome vjerojatnost transakcija nije čvrsto pozicionirana, te se ona vjerojatno neće ostvariti.

Zato bi bilo uputno akvizicijsku politiku dinamički promatrati u kontekstu aktualizacije gradiva i njegove krajnje uporabe, tj. misija arhivske ustanove treba se kreativno fokusirati na motiviranost predavatelja privatnoga gradiva i na orijentaciju na njegove korisnike.

Cilj je, dakle, zadovoljiti potrebe predavatelja i korisnika gradiva te, šire gledano, integralno ostvariti općedruštvene zahtjeve kroz zaštitu privatnoga arhivskog gradiva.

Taktički, to podrazumijeva identifikaciju složenih potreba i želja subjekata koji su uključeni u transakcije i potreba društvene zajednice, i to aktualizirajući ih

na poželjan i privlačan način, kreirajući i ostvarujući najširi dijapazon tema i ideja koje gradivo pruža. Ustanova koja je na taj način brendirala svoj identitet udovoljit će navedenim zahtjevima i privući dionike obiju navedenih transakcija.

Promocija arhivske djelatnosti

Arhivi, kao javne ustanove, odgovorno i dugoročno, kvalitetno i konstruktivno utječu na javno mišljenje te proaktivno sudjeluju u njegovu mogućem kreiranju. Šireći krug dionika s kojima surađuju, arhivi bi trebali povećavati pozitivnu reputaciju te realizirati razmjerno jaku i ofenzivnu promociju svojih usluga stalnim i potencijalnim korisnicima, s mjerljivim rezultatima ostvarenih ciljeva. Stalno aktualizirajući postavljene ciljeve kulturno-prosvjetne djelatnosti i povećavajući interes i pozornost na svoje djelovanje, arhivi bi mogli znatno i relativno lako unaprijediti svoju prepoznatljivost.

U tome smislu potrebno je stalno strateški planirati i konkretizirati nove i raznolike inovativne „proizvode” koji bi zadovoljavali identificirane društvene potrebe i koji bi inducirali razvoj onih za koje nije artikulirana jasna društvena potreba. To ne znači stvaranje popularnih i rizičnih programa, prije bi se moglo reći da je cilj programe kulturno-prosvjetne aktivnosti arhivske službe učiniti popularnima i zanimljivijima i tako dodatno povećati vrijednost cjelokupna arhivskoga fundusa, napose privatnoga arhivskog gradiva, koje je specifično u svojoj raznolikosti. Pozitivan sud o jednome programu vjerojatno će se lakše podsvjesno pridavati i drugim, novim aktivnostima koje izravno utječu na pozitivan publicitet arhivske djelatnosti i doprinose njezinu razvitku.

Između svih oblika komunikacije, usprkos nastanku novih i razvoju starih komunikacijskih kanala, najjači vid komuniciranja za stvaranje pozitivna dojma ostaje izravni kontakt sa širokom društvenom publikom (istraživači, posjetitelji, donatori gradiva, arhivisti, učenici i studenti...).

Smatram da je manji broj ljudi upoznat s postojanjem arhivskih ustanova nego s radom knjižnica i muzeja. Tek je u posljednje vrijeme pojam arhiva unesen u školske programe te učenici i studenti posjećuju arhivske ustanove. Zato je kulturno-prosvjetna funkcija arhiva iznimno važna u senzibiliziranju šire javnosti. Ona

se ostvaruje najčešće organizacijom predavanja, radionica, izložaba, školskih posjeta, mrežnih stranica te suradnjom s medijima.

Širenje komunikacijskih kanala u svim smjerovima te suradnja s drugim institucijama jednim je od temeljnih uvjeta razvitka arhivske djelatnosti u kontekstu ovoga priloga – preuzimanja i korištenja privatnoga arhivskog gradiva. Potrebno je dalje redefinirati poziciju arhiva, koji jesu čuvari kolektivne memorije naroda, ali ne trebaju biti relativno zatvorene i neaktivne institucije sa starim spisima, te medijski promovirati arhivski fundus u dijametralno suprotnome smjeru – gradivo se aktivno preuzima (i obrađuje) od stvaratelja svih provenijencija (privatnih i javnih) na dobrobit stvaratelja i korisnika, posljedično i cijele društvene zajednice, u objašnjavanju fenomena kojima smo okruženi. U zapisima se zrcale svi društveni fenomeni.

Tribine s organiziranim izložbama

Planiranje i održavanje otvorenih i dinamičnih javnih tribina, kao jednoga oblika jačanja prepoznatljivosti arhivskih ustanova, na kojima bi se okupljale mnoge relevantne društvene ustanove i nevladin sektor te široka publika, sučeljavajući stavove o raznim aktualnim temama, mogla bi postati arhivskom godišnjom praksom u promociji arhivske djelatnosti. Takvom bi se inicijativom mogla okupljati intelektualna, institucionalizirana i široka publika. Cilj je da se širokim javnim nastupima te okupljanjem najprominentnijih osoba hrvatske javnosti oko najprovokativnijih i jasnih povijesnih poruka, privuku brojni posjetitelji – potencijalni budući korisnici. Upravo bi sudjelovanje građanstva bilo glavnim mjerilom uspjeha takvih projekata.

Primjerice Hrvatski državni arhiv, kojemu je sjedište u najprepoznatljivijoj i najreprezentativnijoj secesijskoj zgradi u središtu Zagreba (nažalost noću neosvijetljeno!), s prelijepom i restauriranom Velikom čitaonicom (300 sjedećih mjesta) omogućuje organizaciju većih tematskih okupljanja koje bi uključile kako kulturni, znanstveni, politički i prosvjetni auditorij, tako i što veći krug javnosti.

Organizacijom navedenih skupova arhivi bi mogli postati jakim kulturno-znanstvenim institucijama koje, izravno okupljajući intelektualni i politički establišment te svekoliki puk, dinamički djeluju na kognitivne, afektivne i motivacijske stavove sudionika. Najutjecajnija ciljana publika i sudionici trebali bi, u što većemu

broju, biti mediji, prominentni i provokativni pojedinci, utjecajne institucije, široka publika i državna vlast, koji bi jamčili interaktivnost i naboj diskursa. Dio sudionika koji bi participirao ne bi morao biti fizički nazočan, nego povezan videovezom ili audiokonferencijski. Velik ulog u uspješnost projekta leži u izboru pouzdana, uvjerljiva, efektna, taktična te intrigantna moderatora koji će diskurs voditi jasno, bez nepotrebna uvodnog i, često, monotona kontekstualiziranja, potičući jasne, kratke, izravne i eksplicitne poruke koje artikuliraju zapamtljive zaključke (što se može prikazati na videozaslону). Uspješnost projekta leži u njegovoj detaljnoj organizaciji i provedbi svih aktivnosti, od medijske promocije, osobnih poziva, oglašavanja do konačna vrijednovanja.

Poruke skupova poticajno bi djelovale na daljnja promišljanja o odabranoj temi.

Dugoročno, ostvarivanjem uspješnih interaktivnih susreta arhivi bi promovirali svoju djelatnost i uspostavili nov komunikacijski kanal tako što bi se prepoznala njihova funkcija u uporabi pohranjenoga informacijskog resursa. Usputno, potaknula bi se interakcija s pojedincima i organizacijama, a uspješnost promocije mjerila bi se kratkim anketama te kvalitativnom i kvantitativnom analizom zaključaka, medijskoga odjeka, intenziteta diskusije, broja posjeta mrežnim stranicama...

U procesu realizacije događanja, ako u nekome segmentu ne postoje unutarnji kompetentni resursi, poželjno je kombiniranje sa stručnim i materijalnim resursima izvan arhivske ustanove.

Vizualno intrigantne izložbe prate organizaciju tribina (u mogućoj suradnji s drugim institucijama) s ograničenim brojem provokativnih raznovrsnih izložaka (pisani, audiozapisi, videozapisi...) te s kratkim, čitljivim, simboličnim, poučnim porukama. Za svaku izložbu osigurava se organizirano vodstvo i katalog u kojemu se diskretno opisuje i arhivska djelatnost.

Primjeri zamišljenih tema promocijskih događanja (dobrim dijelom s gradivom privatne provenijencije)

- „Veliki govori – povratak vrijednosti, dosljednosti i odgovornosti“. Prezentacija znamenitih govora uglednih figura hrvatske povijesti (npr. od Kukuljevića, preko Starčevića, Radića do Ivičevića, Šegedina, Budiše, Gotovca, velečasnoga Rađe, Glavaševića ...)

Potencijalni sudionici: Hrvatski državni arhiv, Matica hrvatska, Hrvatsko novinarsko društvo, Družba Isusova, Katolička Crkva, Institut za povijest, Hrvatsko memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskoga rata, Hrvatski Sabor, Vlada RH, HAZU, Društvo hrvatskih književnika, ugledni pojedinci...

Kontekst: egzistencijalna nesigurnost, prisila globalnih svjetskih procesa, multikulturalizam, opstojnost nacionalnoga identiteta malih naroda, kultura asimilacije...

- „Umjetnički doživljaj rizika” – multimedijalni prikaz noći i moći hazarderstva

Potencijalni sponzor: Hrvatska lutrija

Potencijalni sudionici: stručnjaci koji se bave tim društvenim fenomenom

Kontekst: igre na sreću postoje od pamtivijeka, poznaju ih sve kulture, rijetko su dobrohotno prihvaćene. U čemu se očituje profesionalnost, poštenje, društvena odgovornost, komunikativnost, suradnja prema društvenome okruženju?

Manifestacija bi se mogla sastojati od sljedećih aktivnosti:

- Izložbe dokumenata, fotografija i stampata o igrama na sreću iz arhivskoga fundusa
 - Tribina u kojoj bi se razrađivao pojam sreće i njezina postignuća, isticanje socijalne i humanitarne funkcije akumulacije sredstava dobivenih kroz igru na sreću i njihovo doniranje dobrotvornim organizacijama te druge teme o igrama na sreću
 - Prikazivanja filmova na temu igara na sreću, hazarderstva, rizika
 - Organizacija radionica/igraonica s prikazom raznih oblika igara na sreću
- „Smrt – ono što nam je svima zajedničko – fascinantno i zastrašujuće!”

Potencijalni sudionici: pojedinci i institucije koji se bave tim fenomenom

Kontekst: vječna tema svih društava i umjetnosti. Približimo joj se!

Teme i manifestacije tribina: prigodna izložba, religiozni pristup životu i smrti, glazba inspirirana smrću, svjesnost o smrti, umiranje bliskih osoba, dječje poimanje smrti, djelatnost lokalnih groblja, ispovijesti ljudi koji su

doživjeli kliničku smrt, samoubojstva, umiranje u ratu, rituali povezani sa smrću, praksa zamrzavanja tijela za ponovno oživljavanje u budućnosti, usporavanje starenja, palijativna skrb, darivanje organa nakon smrti, što bismo voljeli učiniti prije smrti, smrt kućnih ljubimaca...

- „Znamenite osobe (npr.) Like”

Tribina i izložba o znamenitim osobama nekoga dijela Hrvatske...

- „Istražite svoje korijene i uživajte u nezaboravnoj večeri”

Cilj je repozicionirati mjesto arhiva u katalogu zbivanja, tj. razbijanje pogrešne slike o ulozi i mogućnostima arhivskih ustanova.

Zainteresiranoj javnosti bila bi dostupna sva referentna pomagala bogatoga arhivskog resursa HDA, napose Zbirka mikrofilmova matičnih knjiga i popisa obitelji za cjelokupno područje Republike Hrvatske (katolici, pravoslavci, židovi, evangelici) – čiji se izvornici nalaze u raznim državnim arhivima RH, crkvenim ustanovama i matičnim uredima – za razdoblje od 1516. do 2003. godine, u količini od 2 580 000 snimaka. Posjetiteljima bi se, uz pomoć stručnih arhivskih djelatnika, omogućio jedinstven doživljaj da istražuju registar i započnu pretraživanje svoje genealogije te započnu uzbudljivo i vrijedno istraživanje vlastite povijesti.

Promocijske aktivnosti ne uključuju samo odraslu dob, nego i djecu, za koju bi se mogao organizirati projekt, npr. jednodnevnoga upravljanja arhivom i njegovim djelatnostima, ili nepretenciozno natjecanje u poznavanju raznoraznih činjenica, u *ad hoc* obradi gradiva...

Uključivanjem djece ne osigurava se samo njihova edukacija, kao potencijalnih budućih korisnika, nego i participacija njihovih roditelja, baka, djedova...

Zaključak

Privatno je arhivsko gradivo dragocjen resurs svakoga arhiva i prijeko je potrebno u predočavanju društvenih pojava, tj. u kreiranju koncepta sveobuhvatnoga arhiva.

Provedba zakonskog okvira, čini se, ne osigurava odgovarajuću zaštitu privatnoga gradiva, što rezultira i nedovoljnom zainteresiranošću privatnih imatelja za suradnju s arhivskim ustanovama, a posljedično i manjom količinom privatnoga gradiva koje se preuzima u arhive.

Arhivi bi razvijenom promocijskom aktivnosti koja uključuje aktualiziranje gradiva iz arhivskoga fundusa, tj. jačim repozicioniranjem svojega ugleda, mogli kreirati akvizicijsku politiku na način da pobude veću zainteresiranost i odaziv privatnih imatelja i stvaratelja.

Jedan je od mogućih pravaca djelovanja i predloženo organiziranje tribina s popratnim izložbama, kao i drugih događanja za koja su u tekstu dani konkretni primjeri.

Literatura

- Heđbeli, Ž. *Privatno arhivsko gradivo. Arhivski vjesnik* (Zagreb). 44(2001), str. 93–101
- Kušen, D. Strategija sveobuhvatnog arhiva (*Total Archives*) u Hrvatskoj. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 54(2011), str. 9–23
- Meler, M. *Marketing u kulturi*. Osijek: Ekonomski fakultet u Osijeku, 2006.
- Cova, B., Ghauri, P., Salle, R. *Projektini marketing : više od nadmetanja cijenama*. Zagreb: Impresum, Algoritam, 2011.
- Pavelin, G. *Promjena uloge arhiva u komunikaciji s korisnicima primjeru Državnog arhiva Zadar – doktorska radnja*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.
- Kamatula, Gwakisa A. 2011. *Marketing and public programming in records and archives at Tanzania Records and Archives Management Departement*.
- URL: <https://www.ajol.info/index.php/jsasa/article/download/.../68047> (3. 4. 2018.).

Summary

THE RECOGNIZABILITY OF THE ARCHIVES – THE CONDITION FOR TRANSFER OF PRIVATE RECORDS

Materials from private archives are a precious resource of every archival institution. These materials are very important in explaining social phenomena, thus creating a concept of total archives. In the text, the basics of legal framework that apply to private owners of archival materials are presented, as well as the framework's inadequate implementation in practice. The implementation of the legal framework does not ensure adequate protection of private archives. A very small amount of materials from private archives is transferred, as owners are clearly disinterested in cooperating with the state-run archives.

Private archives, which have equal status as public archives, are needed to create total archives. In developing the acquisition policy, the reputation of a public archival institution that is engaged in continuing promotional activity is of the utmost importance. Developed promotional activities designed to enhance the institution's reputation, including the actualization of select archived materials, could positively influence the acquisition policy, generating interest among the owners and creators of private archives.

The concept of organizing conferences with exhibitions and related content is described in the report, which also presents potential themes for several contemplated events.

Keywords: *private archives, legislative framework, total archives, acquisition policy, promotion of archival activities*

Omer Zulić

Arhiv Tuzlanskog kantona

KRONIKE I NJIHOVA VAŽNOST ZA HISTORIJSKA ISTRAŽIVANJA S OSVRTOM NA OSOBNU ZBIRKU KRONIČARA MUMINA TRUMIĆA POHRANJENU U ARHIVU TUZLANSKOG KANTONA

Stručni rad

UDK: 930.253Trumić, M.(093.3)
94(497.6Tuzla)(093.3)
930:82-94

Arhivalije sadržane u osobnim i obiteljskim zbirkama važni su izvori, neophodni za sagledavanje i proučavanje povijesnih procesa, pojava, događaja te istaknutih osoba na užemu ili širem području. Veoma važne arhivalije koje se nalaze u okvirima osobnih zbirki fizičkih lica i obitelji između ostalih, su i kronike. Kronike ili ljetopisi važni su povijesni izvori i bitna nadopuna ostalih povijesnih izvora prvoga reda. Kronike daju povezanu, cjelovitu sliku određenih povijesnih procesa, pojava, ljudi i događaja. U kronikama se mogu naći informacije vezane za svakodnevni život čovjeka te mnoge druge činjenice i zanimljivosti koje se ne mogu saznati iz službenih izvora. Stoga ovaj rad ima za cilj upozoriti na važnost kronika i ljudi koji se bave njihovim pisanjem. Zato je u radu dan osvrt na jednoga strastvenog kroničara, Mumina Trumića iz Živinica, koji je cijeli svoj životni vijek posvetio pisanju kronike. Na ovaj mu se način želi odati priznanje, ali i pozvati sve one koji imaju slične zapise da ih daju na čuvanje, stručnu obradu i sređivanje, profesionalnim i društveno-odgovornim ustanovama, odnosno arhivima.

Ključne riječi: *kronike, kroničari, važnost kronika, povijesni izvori, Arhiv Tuzlanskoga kantona, Mumin Trumić*

Uvodne napomene

Kroničar¹ (ljetopisac) je pisac kronika (ljetopisa), njegovih svakodnevnih zapažanja koja daju sliku o određenim povijesnim procesima, vremenima, ljudima, događajima, pojavama i slično. Kroničari se bave zapisivanjem onoga što su vidjeli u određenome razdoblju, u određenome užem ili širem prostoru (lokalno, na razini države ili više država ako je putovao). Zapisivali su određene, po njima važne događaje, pojave, vremenske prilike i neprilike, način života stanovništva, njihove običaje, tradiciju, način odijevanja. Dakle, kronike su zapisi koji su zapisivani kronološki iz dana u dan, (po čemu se razlikuju od dnevnika koji nastaju postupno), u kojima je izlaganje povezano, a okvir interesiranja može biti vrlo širok.

Svjedoci smo činjenice da se određeni broj ljudi s iznimnom posvjećenošću bavi zapisivanjem bitnih događaja. Jako je bitno da mjerodavni arhivi, nakon saznanja o tome, kontaktiraju te ljude, ostvare suradnju, te nastoje dogovoriti preuzimanje predmetnih zapisa, odnosno kronika, iz više razloga. S jedne strane kako bi one bile institucionalno zaštićene, adekvatno stručno arhivistički obrađene, dodatno tehničko-tehnološki zaštićene te na koncu stavljene u funkciju istraživačima i svim ostalim zainteresiranim korisnicima usluga arhiva.

Stoga se u ovome radu želi upozoriti na važnost kronika te potrebu i obvezu arhiva da prate i nakon saznanja preuzimaju kronike koje pišu i vode privatna, fizička lica. Naime, kronike mogu biti veoma važne za istraživanje i razumijevanje određenih povijesnih procesa, pojava i događaja, pogotovo na planu proučavanja lokalne povijesti. Naravno, pritom treba uzeti u obzir obveznu upotrebu metoda kritike tih izvora te komparacije s drugim izvorima. To je uostalom slučaj kod upotrebe i svih drugih povijesnih izvora, bez obzira na to je li riječ o privatnim ili službenim izvorima.

Značenje kronika za povijesna istraživanja

Povijesni izvori, u koje pripadaju i kronike, važne su riznice povijesnih činjenica o povijesnim procesima u bližoj ili daljoj prošlosti. Osim povijesnih izvora

¹ Etimologija riječi kroničar potiče od grčke riječi *chronos*, koja označuje vrijeme. Kroničar je zapravo čovjek koji bilježi podatke o svojem vremenu (vremenu u kojemu je on živio).

sadržanih u službenim dokumentima, raspon izvora može biti veoma velik. Kako navodi Mithad Šamić, to mogu biti „razne hronike, dnevnici, svjedočanstva učesnika u raznim događajima (memoarska literatura), izjave svjedoka, reportaže i članci objavljeni u dnevnim i periodičnim publikacijama, zvanični spisi, prepiska, itd., sve što na neki način može da nam otkrije o temi koju smo sebi postavili kao zadatak da ispitamo”.²

Često upotrebljavani izvori u historiografskome istraživanju upravo su bilješke kroničara. Razlika između kronika i memoara jest u tome što autor kronika bilježi sve ono što je vidio u datome vremenu (suvremenik), a u memoarima autor prenosi svoje sjećanje na ono što je vidio, čuo ili doživio. Dakle, u drugome slučaju postoji kraća ili duža vremenska distancija između samoga događaja s jedne i sjećanja s druge strane. U tome vremenskom rasponu može doći do pogrešaka u percepciji sjećanja na neki događaj, pa čak i činjenice da je protokom vremena i naknadnih spoznaja ili čitanja o datome pitanju, autor dao nešto drukčiju, iskrivljenu sliku i opis stvarnoga događaja. Ako je veća vremenska distancija, može se dogoditi da su sjećanja naknadno oblikovana, mijenjana saznanjem nekih novih činjenica (od drugih suvremenika ili čitanjem izvora ili publikacija koji se odnose na dato pitanje). U tome slučaju može se dogoditi da se prenese pogrešna slika sjećanja na stvarni događaj, ljude, pojave i slično. Za to je neophodno brzo, efikasno i pravovremeno sjećanja pretočiti u tekst kako bi on bio što autentičniji i vjerodostojniji.

Uzimajući u obzir navedeno, može se zaključiti da su kronike povijesni izvori prvoga reda. Naime, izvori prvoga reda oni su izvori za koje se može utvrditi da su imali neposredan dodir s događajima o kojima govore, dok svi ostali spadaju u izvore drugoga reda.³ Najveće značenje i važnost imaju svakako pisani izvori u koje ubrajamo i kronike, mada ne treba izostavljati ni druge vrste povijesnih izvora. Da su pisani izvori najvažniji i najviše upotrebljavani, potvrđuje i Bogo Grafenauer, koji navodi: „... iako se istorija ne radi jedino na osnovu pisanih izvora, ona se radi prvenstveno po pisanim izvorima i ništa ne može da zameni njihovu preciznost.”⁴

² Šamić, Mithad. *Kako nastaje naučno djelo, Uvođenje u metodologiju i tehniku naučnoistraživačkog rada*, Sarajevo 1969., str. 34.

³ Kožar, Azem. *Uvod u historiju*, Tuzla 1994., str. 63. (u daljnjem tekstu: Kožar, A. *Uvod*).

⁴ Grafenauer, Bogo. Problemi metodologije istorijskih nauka u svjetlu nekoliko novih radova o metodologiji istorije, *Jugoslovenski istorijski časopis*, 1(1965), str. 63. (u daljem tekstu: Grafenauer, B. *Problemi metodologije*).

U slučaju kronika kao pisanih izvora prvoga reda i kroničara koji su zapisivali važne informacije, postavljaju se izvjesne dileme. Prije svega postavlja se pitanje je li i uolikoj mjeri očevidac od kojega potječe izvor mogao po svojem položaju u samome događaju, po svojem stavu prema njemu te po svojoj inteligenciji, sposobnosti opažanja vjerno prenijeti istinu o događaju.⁵

Razlika između povjesničara i kroničara jest u tome što se povjesničari bave istraživanjem i proučavanjem prošlosti (pa i na osnovi kronika), dok kroničari zapisuju događaje koje su vidjeli, odnosno koji su se dogodili tijekom njihovih života (često bez ikakvih komentara i zaključaka), samo redajući informacije onako kako ih on vide. Kronike često mogu imati i elemente memoarske građe jer kroničari osim onoga što vide zapisuju dijelom i ono što čuju (po čemu imaju i elemente memoarskih zapisa).

Važnost kroničara i kronika ogleda se u činjenici što su kronike bitni izvori za istraživanje, razumijevanje i proučavanje povijesnih procesa, događaja i pojava, osobito u ranijim povijesnim razdobljima kada su kronike često i jedini pisani izvori i tragovi o određenim povijesnim zbivanjima. U novije vrijeme kronike su važne kao bitna nadopuna službenih dokumenata. Osim toga, kronike su bitne u proučavanju povijesnih procesa na lokalnoj razini. Naime, svjedoci smo činjenice da su se u historiografiji Bosne i Hercegovine, u ranijemu razdoblju, malo istraživali povijesni procesi na lokalnoj razini. Tomu je razlog vrlo često i nedostatak povijesnih izvora koji u tome dijelu povjesničarima znatno otežavaju provođenje istraživačkoga postupka i dolaska do neophodnih činjenica. U tome su dijelu kronike važna nadopuna službenim povijesnim izvorima prvoga reda.

U historiografiji su mnogobrojni primjeri kronika. Osobito su važne kronike iz antičkoga razdoblja, za koji nemamo drugih dostupnih povijesnih izvora, odnosno gdje su često to i jedini izvori o nekome povijesnom procesu. U historiografiji su prisutni mnogobrojni primjeri uporabe kronika u istraživanju i proučavanju nekih povijesnih procesa. Spomenut ćemo djelo Konstantina Porfirogenita, jednog od poznatijih kroničara i njegovo djelo *De administrando imperio*, koje je napisao rabeći i usmene i narativne, zatim pisane izvore, ali i kronike (kao što je kronika Teofana s početka 9. stoljeća)⁶. Za Bosnu i Hercegovinu to je važno jer on u

⁵ Kožar, A. *Uvod*, str. 63.

⁶ https://sr.wikipedia.org/sr-el/De_administrando_imperio (19. 8. 2018.).

svojemu djelu prvi put spominje ime Bosne sredinom 10. stoljeća. To je ustvari prvi pisani trag o Bosni te je to djelo citirano u mnogim povijesnim publikacijama i do današnjih dana aktualno. Tu je i *Ljetopis* Mule Mustafe Bašeskije, bošnjačkoga kroničara, koji je redovno bilježio sve ono što se događalo u Sarajevu u vremenskom rasponu od 1746. do 1804. godine, kao i mnogi drugi primjeri poznatih i manje poznatih kronika i kroničara.

Važnost kronika kao pisanih tragova o prošlosti ogleda se i u činjenici što između autora teksta i zbivanja koje je u njemu opisano u pravilu nema posrednika. Naime, iskustvo nas uči da ako ima posrednika, onda informacija gubi na točnosti, originalnosti i izvornosti. Naime, u pravilu svaki dodatni posrednik informaciju koju prenosi interpretira u nešto drukčijemu obliku. Samim time to su nepouzdaniji izvori za istraživanje i uporabu u znanstvene svrhe.

Kronike daju povezanu sliku zbivanja kakva se ne može dobiti iz službenih akata ili drugih izvora. One daju živu sliku o ljudskoj svakodnevici običnoga čovjeka, zatim o običajima, tradiciji te mnogim drugim povijesnim procesima i događanjima, to jest ono što je najteže dokučiti iz izvora. Najzad, kronike dosta često govore o zbivanjima o kojima nema nikakvih tragova i informacija u pisanim dokumentima, što se posebno odnosi na lokalne povijesne procese, zbivanja i pojave. Pa i kraj velike važnosti, imaju i drugu stranu koja se ogleda u njihovoj eventualnoj pristranosti i subjektivnosti. Pitanje uporabe kronika povlači pitanje utvrđivanja njihove autentičnosti i vjerodostojnosti te se mora obratiti puna pozornost na validnost navedenoga izvora.

Kod utvrđivanja vjerodostojnosti kronika najvažnije je pitanje sama osoba koja je pisala kronike. Važne informacije povjesničaru može pružiti i spoznaja o samome autoru nekoga izvora, njegova društvena pripadnost, politička uvjerenja i slično; one mogu pružiti važne informacije o autentičnosti i vjerodostojnosti samoga izvora. Ovdje je međutim neophodno razlikovati subjektivnost i pristranost, kao što je to slučaj i s povjesničarima. Naime, subjektivnost kroničara u odabiru tema kojima će se baviti u percipiranju i pisanju kronika ne mora značiti njegovu pristranost u krivoj interpretaciji onoga o čemu piše. Kako to navodi Mirjana Gross, subjektivnost je neodvojiva od čovjeka, a uloga subjekta ne može se ukloniti jer ne postoji spoznaja bez subjekta koji spoznaje. Pritom ona navodi da je najprihvatljiviji stav da struktura povijesnoga znanja sadržava subjektivne pretpostavke koje

međutim načelno ne sprečavaju moguću „objektivnost” i istinitost iskaza, to jest da se pristranost ne može izjednačiti sa subjektivnim pristupom istraživanju.⁷

U pravilu osobe koje su obavljale važnije političke, vojne, društvene funkcije mogu imati elemente pristranosti. Može se dogoditi da ti kroničari svjesno filtriraju događaje birajući što će i kako zapisati jer su zbog svojih političkih, ideoloških i drugih stavova subjektivni. Eventualna subjektivnost u odabiru tema, pojava ili procesa koje su predmetom percepcije kroničara i nije toliko problematična. Dakle, u najgoremu slučaju može se dogoditi da kroničar subjektivno čini izbor o čemu će pisati, a o čemu neće. To u konačnici ne mora biti problem s aspekta validnosti neke kronike. Veća je opasnost pristranost koja uz subjektivnost oko izbora o čemu će se pisati može stvoriti iskrivljenu i neobjektivnu sliku nekoga povijesnoga procesa.

Po našem mišljenju jedan od osnovnih elemenata kojim se ocjenjuje pristranost jest i upletanje kroničara u dijelu donošenja zaključaka. Mislimo da kroničari ne bi trebali davati svoja mišljenja i iznositi stavove oko percipiranih pitanja. Njihov je zadatak da kronološki zabilježe ono što su vidjeli, doživjeli, zapazili i tako dalje. Svako zaključivanje, pogotovo za one procese koje uzročno-posljedično ne poznaju, može dovesti do pogrešnih zaključaka. To se posebno odnosi na kroničare koji nisu povjesničari te samim time ne posjeduju određena povijesna predznanja niti su u stanju sagledati uzročno-posljedične veze određenih povijesnih procesa.

S druge strane, kada kronike pišu obični ljudi, neopterećeni ideološkim, političkim ili drugim stavovima i pripadnostima, već u početku imaju veću objektivnost. Naime, ti obični ljudi uglavnom pišu iz osnovne pobude, da zabilježe da bi se pamtilo nešto što se dogodilo, a ne iz potrebe da sebe prezentiraju i uzdignu u očima drugih.

U svakome slučaju, sve kronike kao povijesni izvori moraju proći povijesnu kritiku (kao uostalom svi drugi povijesni izvori, pa i oni službeni) kako bi bili uzeti u razmatranje i uporabu za istraživanje i proučavanje određenih povijesnih procesa. U tome smislu kronike ne smiju biti manje važne, pa čak i ako se nađu određene

⁷ Gross, Mirjana. *Suvremena historiografija, korijeni, postignuća, traganja*, Zagreb 1996., str. 377. (u daljem tekstu: Gross, M. *Suvremena historiografija*). Autorica, dalje navodi, da u njemačkoj literaturi suprotnost „objektivnosti” je „pristranost”, a što se temelji na subjektivnome izboru predmeta istraživanja na temelju određenih interesa.

subjektivnosti. Naime, to nam opet na posredan način može pružiti obilje informacija o samome kroničaru, njegovim ideološkim stavovima, političkim uvjerenjima te svjesnim namjerama da ne piše o određenim procesima.

Dakle, važnost kronika neosporna je za povijesna istraživanja, naravno uz obveznu primjenu povijesnih metoda, ponajprije komparativne metode i metode kritike povijesnih izvora. Riječ je o nezaobilaznim povijesnim metodama, ne samo za memoarsku građu i kronike nego i uopće za sve povijesne izvore.

Osvrt na osobnu zbirku kroničara Mumina Trumića⁸ iz Živinica

Jedan od važnijih, dosad nepoznatih, lokalnih kroničara na području tuzlanske regije jest Mumin Trumić iz Živinica. Bavio se pisanjem kronika cijeli svoj život, skupljanjem kulturno-povijesnoga nasljeđa, odnosno muzejskih eksponata, pisanjem pjesama i tako dalje. Svoj je životni vijek posvetio kulturi te afirmaciji i zaštiti kulturnoga nasljeđa.

Čovjek je započeo s pisanjem kronika davne 1946. godine, a pisao ih je sve do 2002. godine. Od 1946. do listopada 1947. godine pisao je povremeno (više u formi dnevnika), a od listopada 1947. svaki dan. Dakle, punih 56 godina, odlučno i neumorno svaki dan. U njegovim kronikama zabilježene su sve zanimljivosti koje su plijenile njegovu pozornost. Od vremenskih prilika i neprilika, političkih aktualnosti, kulturnih i drugih događanja, rođenih, umrlih, vjenčanja, običaja, tradicije,

⁸ Mumin (Halil) Trumić rođen je 27. 11. 1927. godine u Đurđeviku, Općina Živnice. Bio je zaposlen u Rudnicima uglja „Tito” Banovići, nakon čega je radio u Preduzeću drvne industrije „Konjuh” Živinice, Termoelektrani Banovići, Zemljoradničkoj zadruzi Živinice. Bio je član NOB-a, od 1. 9. 1943. do 12. 3. 1944. godine. U zarobljeništvu u Njemačkoj bio je u vremenu od 12. 3. 1944. do 5. 5. 1945. godine. Radio je na prikupljanju starih predmeta koje je predao u Muzej Istočne Bosne u Tuzli. Ukupno je predano oko 200 starih predmeta (s točnim podacima od koga su prikupljeni, za što su korišteni, koje godine su izrađeni). Bavio se i pisanjem pjesama. SIZ kulture, fizičke i tehničke kulture i informisanja Živinice, 1980. pokrenuo je inicijativu za izdavanje zbirke pjesama „Tužne i tragične zbirke” Mumina Trumića. Uradio je detaljne popise svih obitelji Živčića, što je od nemjerljive važnosti za genealoška istraživanja, odnosno istraživanje obiteljskoga stabla na tome prostoru. Više o Muminu Trumiću vidjeti u: Arhiv Tuzlanskog kantona (dalje: ATK), Lična zbirka Mumin Trumić iz Živinica (dalje: MT/Ž). Prikupljao je i čitao razne knjige, listove, štampu, pravio njihove izvode i komentare, itd. Zbirka je preuzeta od Refika Halilovića, vlasnika Etno avlije „Mačkovac” Banovići, 2015. godine. Zbirka je arhivistički sređena, popisana analitički, digitalizirana te dostupna za istraživanje.

nošnje, starih zanata. Dakle sve ono što je obilježilo njegov životni i radni vijek i okruženje u kojemu je živio. Zbirku je 2015. godine preuzeo Arhiv Tuzlanskoga kantona.⁹

Riječ je o kroničaru koji ne pripada krugovima javnih osoba, odnosno ljudi koji su pripadali određenim političkim, društvenim i drugim krugovima, nego o običnome građaninu. To je pomalo i nesvojstveno kroničarima jer je općepoznato da su kronike pisali uglavnom poznatiji ljudi, državnici, nosioci određenih političkih funkcija, istaknuti javni i kulturni radnici. S druge strane, građani uglavnom nisu imali afiniteta ni znanja za pisanje kronika niti su u tome vidjeli neku važnost.

Mumin Trumić i po tome se ističe, osobito ako se uzme u obzir vrijeme kada je počeo s pisanjem kronika. Iako je riječ o čovjeku koji je za egzistenciju zarađivao kao radnik, on je imao itekako izgrađen stav i mišljenje o važnosti kulturno-povijesnoga nasljeđa. Stoga se kao vrlo mlad čovjek posvetio pisanju kronika. U tome se po našem mišljenju ogleda ne samo posebnost njegove kronike nego i važnost. Naime, svjedoci smo činjenice da prije spomenuti istaknuti kroničari često znaju biti subjektivni, pa i pristrani, često sami zaključuju i na taj način formiraju i utječu na mišljenje čitatelja. U slučaju Mumina Trumića može se konstatirati da je riječ o ljetopiscu koji nije pripadao nikakvim političkim ili drugim krugovima, što njegovoj kronici daje dodatnu važnost, objektivnost i nepristranost.

U tome se ogleda njegov doprinos jer on nije filtrirao samo određenu vrstu informacija. S druge strane, njegova se važnost ogleda u tome što on poput pasioniranoga povjesničara bilježi sve njemu bitne činjenice bez zaključivanja. To je za

⁹ Zbirka sadržava dnevnik-e kronika koje je vodio, knjige sa spiskovima stanovnika koji su rođeni i umrli u vremenskom razdoblju 1800. – 1985., knjige zapisnika NOR-a Đurđevik, osobnu dokumentaciju (svjedočanstva, rješenja o stručnoj spremi, prijemu na radno mjesto, potvrde, ugovor o radu, priznavanju radnoga staža, o umirovljenju, uvjerenja o reguliranju zaposlenja, demobilizaciji, o prenosu nekretnina), sudsku dokumentaciju (ugovor o kupoprodaji, vještačenja, uknjižbe prava vlasništva, tužbe, opomene, žalbe, rješenje o podjeli imovine, rasprave o zaostavštini), dokumentaciju Odbora Udruženja penzionera Đurđevik, SUBNOR-a Živinice, zemljišnu dokumentaciju (imena vlasnika zemljišta u Živinicama iz 1889. godine, popis parcela sela Živičića, skice zemljišta), dokumentaciju o električnoj mreži i o gradnji mosta na rijeci Gostilji, dokumentaciju vjerskoga karaktera, dokumentaciju o pripremama za provođenje referendum-a za izbor člana Predsjedništva SFRJ-a iz SRBiH, novinske članke (pisao ih je kao dopisnik), primjke novina i časopisa (*Privredne novine*, *Nezavisne novine Tuzla*, *Oslobodjenje*, *Vox*, *Zmaj od Bosne*, *Jutarnje novine*, *Ljiljan*, *Mali Preporod*, *Jež*, *Muslimani u Americi*, *Rudar*, *Večernje novine*, *Slavujak*, *Politika*, *AS*, *Slobodna Bosna*, *Obrana i zaštita*, *Sudska praksa*), vjerske knjige, afiše – objave i oglase, pisma. Vidjeti više na: <http://www.arhivtk.ba/VODIC/vodic8.pdf> (19. 8. 2018.).

ljetopisce i pisanje kronika jako bitno. Naime, određena politička, društvena ili bilo koja druga događanja u određenome razdoblju treba sagledavati kroz određene uzročno-posljedične veze i odnose. Njihovo potpuno razumijevanje podrazumijeva i neophodna predznanja o danome pitanju. Stoga bi bilo kakvo zaključivanje kroničara bilo pogrešno, vjerojatno i pristrano, pogotovo onih koji po struci nisu povjesničari (a kroničari uglavnom nisu povjesničari). Stoga kroničari trebaju svoje kronike kao izvore ustupiti povjesničarima, koji će ih istražiti i proučiti, kritički ih preispitati te na tim osnovama donijeti određeni stav ili zaključke.

S aspekta kritike kronike koju je pisao Trumić može se zaključiti da je informacije prenosio i zapisivao vjerno i autentično. Stoga smo se u pripremi i pisanju ovoga rada, metodom slučajnoga uzorka, bavili komparacijom i kritikom njegovih zapisa. Pritom smo došli do zaključka da su njegovi zapisi objektivni i nepristrani. Tomu u prilog govori i detalj iz njegove kronike koji prenosi informacije o rušenju helikoptera promatrača UN-a kod Varaždina u Hrvatskoj, prilikom čega je poginulo pet UN-ovih promatrača. Provjerom i komparacijom s informacijama iz dnevnoga lista *Oslobođenje* utvrdili smo da su te informacije točne (prilog 1 i 2).

3.1.92. Osvanulo sunčano i toplo, a snijeg se sporo topi.
Jučer je vojni lovac Avion oborio 2. Helikoptera posmatrača UN i poginula su 5. posmatrača, 4. su Talijani, a jedan Francuz visoki oficir. Jedan je Helikopter udaren raketom "Vazduh-vazduh" u kome su svi poginuli sve pet posmatrača, A drugi je Helikopter oštećen i moro se spustiti na zemlju desilo se u Hrvatskoj kod Varaždina, isli su visoko 900 m.

Prilog 1 Zapis Mumina Trumića od 8. siječnja 1992. godine povezan s rušenjem helikoptera. Usporedbom s člankom objavljenim u dnevnome listu *Oslobođenje* može se konstatirati da su podatci vjerodostojno preneseni i točni.

JNA NAPALA DVA HELIKOPTERA POSMATRAČA EZ-a

Poginulo pet vojnih lica

ZAGREB, BEOGRAD, 7. JANUARA (TANJUG) – Jedan helikopter posmatračke misije EZ-a je danas oboren, a drugi je morao prinudno da se spusti 80-ak kilometara sjeverno od Zagreba, javljaju strane agencije pozivajući se na zvanične hrvatske izvore.

Pozivajući se na italijanske i francuske diplomatske izvore u Beogradu, Frans pres javlja da su u incidentu poginuli jedan francuski oficir i četiri italijanska vojna lica.

BRUXELLES, 7. SIJEČNJA (UPI/HINA) – Od izvora u Europskoj zajednici agencija UPI prenosi izjavu u kojoj je istaknuto kako se nadaju da rušenje helikoptera s promatračima EZ-a od strane zrakoplova Jugoslavenske armije neće ugroziti neformalni sastanak Konferencije o Jugoslaviji zakazan za četvrtak.

–Upravo smo obaviješteni da je helikopter s promatračima EZ-a oboren danas poslijepodne od strane zrakoplova Jugoslavenske armije–, rekao je jedan član tajništva Konferencije.

Prilog 2 Kolumna iz dnevnoga lista *Oslobođenje*, godina XLVIII, br. 15643, Sarajevo, 8. siječnja 1992. g., str. 1.

Kronike Mumina Trumića važne su jer one u sebi sadržavaju i elemente autobiografskih zapisa zato što on govori i o sebi, svojoj obitelji, što je radio, čime se bavio i tako dalje. Mumin Trumić svoje je rukopise naknadno pretipkao na pisaćem stroju, čime je olakšao njihovo čitanje i uporabu.

Čitajući njegove kronike zapaža se s vremenom i napredak u njegovoj percepciji događaja, ljudi i pojava iz njegove okoline. Na početku su to više autobiografski zapisi koji govore o njemu, njegovu radu, obitelji i imaju manji broj rečenica. S vremenom njegova su zapažanja šira i on djelokrug svojega interesa proširuje i na zbivanja u široj okolini i državi.

Na sljedećemu primjeru evidentno je u kolikoj nam mjeri zapisi iz njegove kronike mogu poslužiti i kao izvor informacija bitan za istraživanje standarda života, cijena životnih namirnica, teških životnih uvjeta i prehrane u ratnim vremenima, odnosno u razdoblju od 1992. do 1995. godine. Enormno visoke cijene osnovnih životnih namirnica u Tuzli ratne 1994. godine služe kao podsjećanje svim suvremenicima tih događanja, a mlađim istraživačima kao važan izvor informacija o tim teškim vremenima (prilog 3).

27.2.94. Nedjelja, Osvanulo sunčano i toplo zemlja se sušiod istopljenog snijega i kiše, Kila je kukuruza 7.maraka, a l. marka 500.000 dinara(beha dinara) kila je kajmaka 15.maraka, kila graha ili buranije 3.do 4.marke, Luk i Kompir po 3.marke, Ulje(zejtin)po 35.maraka, sitni šećer od 45 do 50 maraka, Kaša od 70 do 80 maraka, kila soli 1.marka, mlijeko 3.marke, 1.litar, toje strašna skupoća ove zime. Teravija je 5 do 10. maraka, Ovih dana najteže su borbe na Maglaju prsa u prsa, tako u Tešnju i Tesliću, granatiranje Bihaća i Cazina.

Prilog 3 Zapis Mumina Trumića o cijenama od 27. veljače 1994. godine.

Njegove kronike obiluju mnogobrojnim podacima povezanim s političkim, društvenim, kulturnim, privrednim i drugim događanjima. Kronike sadržavaju i važne informacije povezane s istraživanjem i proučavanjem socioekonomske situacije i standarda stanovništva, osobito u razdoblju agresije na Bosnu i Hercegovinu (prilog 4). On redovno donosi informacije o cijenama osnovnih životnih namirnica, koje su jako bitne da bi se u potpunosti sagledao opseg ratnih strahota kroz koji je prošlo stanovništvo u vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Osim pisanjem kronika, bavio se i zapisivanjem memoarskih kazivanja koja je čuo od svojih bližih. Dakle i u tome je dijelu dao svoj doprinos bilježeći važne podatke povezane s običajima, tradicijom, starim zanatima i slično.

Dakle, kroničar Mumin Trumić bilježio je iz dana u dan svakodnevna događanja koja su se odnosila na prostor živiničkih naselja, ali i Bosne i Hercegovine (osobito u razdoblju agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu). Njegove kronike važni su povijesni izvori za proučavanje najvećim dijelom lokalne povijesti te genealoških, demografskih, socijalnih, zdravstvenih, političkih, društvenih, kulturnih, privrednih prilika, kao i upoznavanje s običajima i tradicijom. Budući da su kronike pisane svakodnevno, to im u dijelu kontinuiteta praćenja i analize određenih povijesnih procesa i pojava daje dodatnu vrijednost i važnost. Do detalja je obradio i istražio genealogiju nekoliko živiničkih naselja, što čini osnovu za istraživanje obiteljskih stabala na tome području.

Iz prije navedenoga evidentno je u kolikoj su mjeri bitne osobne zbirke, posebno ako u sebi sadržavaju i kronike užega ili širega područja. Stoga je neophodno

da mjerodavni arhivi prate i po saznanju preuzimaju predmetne zbirke u arhive kako i one bile institucionalno zaštićene, stručno arhivistički obrađene te, na koncu, stavljene na raspolaganje svim zainteresiranim istraživačima.

Zaključak

Kronike daju povezanu sliku zbivanja kakva se ne može dobiti iz službenih akata ili drugih izvora. Daju živu sliku o općoj atmosferi i svakodnevnim događanjima jednoga prostora, razdoblja, običaja, ljudi, pojava i tako dalje, to jest ono što je najteže doznati iz izvora. Važnost se ogleda i u tome što kronike daju informacije o običnome čovjeku, njegovoj svakodnevnici, zanimljivostima na lokalnoj razini i drugim činjenicama koje je nemoguće dobiti iz službenih dokumenata. Naposljetku, kronike dosta često govore o zbivanjima o kojima nema nikakvih tragova i informacija u pisanim dokumentima, što se posebno odnosi na lokalne povijesne procese, zbivanja i pojave. Međutim, da bi kronike bile u funkciji saznanja i povijesne istine, moraju biti sačuvane, vrednovane, sređene te institucionalno zaštićene.

Zbirka Mumina Trumića važan je izvor za istraživanje i razumijevanje povijesnih procesa, poglavito na lokalnome, ali i širemu području. U zbirci prednjače kronike (vođene 56 godina), ali ima i autobiografskih zapisa, memoarskih zapisa, usmene predaje, pjesama, članaka povezanih s povijesti. One su bitne i za proučavanje genealoških, demografskih, socijalnih, zdravstvenih, političkih, društvenih, privrednih prilika, kao i upoznavanje sa starim običajima i tradicijom.

Arhiv Tuzlanskoga kantona prepoznao je njegovu važnost, preuzeo navedenu zbirku, valorizirao, arhivistički sradio, analitički popisao i digitalizirao. Tako je zbirka dugoročno zaštićena u skladu s važećim arhivističkim normama i standardima. Tako smo imali namjeru da upozorimo uopće na važnost kronika te na važnost osobne zbirke kroničara Mumina Trumića, ali i potrebu njezine institucionalne zaštite. U tome smislu ističemo potrebu, ali i obvezu arhiva da rade na preuzimanju kronika od građana, na njihovoj stručnoj obradi i zaštiti te ustupanju kronika istraživačima i drugim zainteresiranim korisnicima usluga arhiva.

Izvori

Arhiv Tuzlanskog kantona, Lična zbirka „Mumin Trumić”, Živinice (ATK, MT/Ž).

Tisak

Oslobođenje, godina XLVIII, br. 15643, Sarajevo, 8. siječnja 1992. godine.

Literatura

Šamić, Mithad, *Kako nastaje naučno djelo, Uvođenje u metodologiju i tehniku naučnoistraživačkog rada*, Sarajevo: izdavač, 1969.

Kožar, Azem, *Uvod u historiju*, Tuzla: izdavač, 1994.

Grafenauer, Bogo, Problemi metodologije istorijskih nauka u svetlu nekoliko novih radova o metodologiji istorije, *Jugoslovenski istorijski časopis*, 1(1965), str.

Gross, Mirjana, *Suvremena historiografija, korijeni, postignuća, traganja*, Zagreb: izdavač, 1996.

Mrežni izvori

<http://www.arhivtk.ba/VODIC/vodic8.pdf>

https://sr.wikipedia.org/sr-el/De_administrando_imperio

Summary

CHRONICLES AND THEIR SIGNIFICANCE FOR HISTORICAL RESEARCH WITH A REFERENCE TO THE PERSONAL COLLECTION OF CHRONICLES BY MUMIN TRUMIĆ STORED IN THE ARCHIVES OF THE TUZLA CANTON

The records contained in personal and family collections represent significant sources necessary for the examination and study of historical processes, phenomena, events, and prominent figures, in a smaller or wider area. Very significant records within the personal collections of individuals and families, among others, are chronicles. Chronicles represent significant historical sources. They represent an essential complement to other historical sources of the first order. Chronicles provide a coherent, complete picture of certain historical processes, events, phenomena and people. In chronicles one can find information related to everyday life and many other facts and interesting things that cannot be learned from official sources. Therefore, the paper aims to point out the importance of chronicles and people writing them. That is why the paper gives an overview of a passionate chronicler, Mumin Trumić from Živinica, who devoted his entire life to writing chronicles. In this way, we aimed to give recognition to the same, but also to invite all those who have similar records, to provide them for preservation, professional processing and arranging to professional and socially responsible institutions or archives.

Keywords: *chronicles, chroniclers, the importance of chronicles, historical sources, Archives of the Tuzla Canton, Mumin Trumić*

RUKOPIŠNA OSTAVŠTINA OBITELJI PERA VESELIĆA PERIĆANA POK. MATA: VRELO ZA POVIJESNO I DEMOGRAFSKO ISTRAŽIVANJE ISELJAVANJA STANOVNIŠTVA KONAVALA

Stručni rad

UDK: 930.253:929.52Veselić
314.02(497.584Konavle)

Vrijednost privatnoga arhivskog gradiva ogleda se i na primjerima rukopisnih ostavština obitelji koje mogu biti vrelo za povijesna i demografska istraživanja te u sinergiji s arhivskim fondovima uprave i sudstva određenoga kraja mogu dati jednu cjelovitiju sliku njegova društvenoga i gospodarskog razvitka kroz duže razdoblje. Rukopisna ostavština obitelji Pera Veselića Perićana pok. Mata iz Pridvorja bitno je vrelo i to kao svojevrsna nadogradnja ostavinskim i javnobilježničkim spisima kroz nekoliko generacija obitelji Veselić, na temelju kojih se može pratiti životni vijek te raseljene konavoske obitelji, njihove međusobne odnose koji se prije svega ogledaju kroz pisma koja su jedni drugima slali i spise financijske i javnobilježničke naravi iz kojih se iščitava materijalni napredak i razvoj obitelji, velikim dijelom temeljen na kapitalu iseljenih članova, to jest sinova.

Ključne riječi: *privatno arhivsko gradivo, ostavinski i javnobilježnički spisi, rukopisna ostavština, proces iseljavanje stanovništva, raseljena konavoska obitelj, libvarstvo, pismo, kupoprodajni ugovor, priznanica duga.*

Uvod

Za povijesno i demografsko istraživanje iseljavanja stanovništva Konavala najvažnija su vrela arhivski fondovi koji se čuvaju u Državnome arhivu u

Dubrovniku. To je prije svega serija ostavinskih spisa od 1898. do 1947. Kotarskoga suda u Cavtatu. Riječ je o ukupno 147 arhivskih kutija. Spisi su složeni po tekućemu broju spisa. Iz vremena austrijske uprave od 1898. do 1918. godine jest 77 arhivskih kutija, to jest 3323 ostavinska spisa, a iz razdoblja Kraljevine SHS, to jest Jugoslavije i ratnoga i poratnoga razdoblja od 1919. do 1947. ukupno 70 arhivskih kutija, odnosno 2688 ostavinskih spisa, što ukupno čini 6011 ostavinskih spisa. Računalnom obradom, zbog lakšega pronalaženja spisa prije svega za potrebe korisnika, postojeći su protokoli pretvoreni u jedinstveno kazalo istih od 1898. do 1947. godine. Izvor su i ostavinski spisi konavoskih obitelji sačuvani unutar fonda Kotarskoga suda u Dubrovniku od 1947. do 1955. i spisi dvojice javnih bilježnika, Luka Kalačića (1888. – 1921.) i Gaša Dalleorea (1922. – 1931.), koji su djelovali u Cavtatu. Bitni su i spisi arhivskoga fonda Općine Cavtat iz vremena austrijske uprave od 1868. do 1918. godine i Kraljevine Jugoslavije između dvaju svjetskih ratova. Prvorazredan je izvor podserija policijskih spisa Kotarskoga poglavarstva u Dubrovniku, u naravi zahtjevi stanovnika dubrovačkoga kotara za iseljenjem, odnosno dobivanjem iseljeničkoga pasoša od 1924. do 1930. godine. Ostavinski su spisi iscrpno vrelo brojnih iseljeničkih sudbina, sudbina njihovih obitelji koje su ostale u Konavlima i njih samih u zemljama iseljeništa. Može se reći kako ulaskom u gotovo svaku konavosku obitelj, analizirajući njezinu unutarnju strukturu i prateći je tijekom druge polovine 19. st., prva dva desetljeća 20. st. i u međuratnome razdoblju do početka Drugoga svjetskog rata, možemo detaljno oslikati proces demografske tranzicije, koji je uz postojeće krizne gospodarske prilike i za Konavle specifične društvene odnose ključni razlog iseljavanja iz Konavala. Znanstvenom obradom i valorizacijom navedenih spisa došlo se do podataka o iseljenim članovima konavoskih obitelji, pa tako i obitelji Pera Veselića Perićana pok. Mata.¹ Nametnuo se istraživački imperativ ući u trag dodatnim vrelima o onima za koje se, u gore navedenim, otkrilo najviše povijesnih činjenica. Jedna od njih bila je i obitelj Pera Veselića Perićana pok. Mata iz Pridvorja. Unuk Pera Veselića Perićana pok. Mata, Mato Veselić pok. Pera Perana, ustupio je rukopisnu ostavštinu svoje obitelji na uvid. Najveću cjelinu čine pisma između članova obitelji, a drugi su dio financijski spisi.

Obrađujući povijest hrvatskoga iseljeništa istraživači uglavnom zaobilaze podastrijeti detaljne kvantitativne podatke i analize, od broja iseljenika do njihove

¹ HR-DADU-158. Kotarski sud Cavtat. Ostavinski spisi (1898. – 1947.). 11.15. Ostavina Veselić Mata pok. Pera (1902.); 120.50. Ostavina Veselić Jele žena Pera Perićana (1933.).

strukture, gospodarskih i društvenih odnosa unutar ukupne populacije koja je predmet njihova istraživanja.² Takva istraživanja zadržavaju se na obradi bitnih točaka procesa iseljavanja. Istraživači se najčešće fokusiraju isključivo na određenu usku problematiku procesa iseljavanja kao što su pitanja analiza iseljeničkih procesa,³ iseljeničke politike u vrijeme Austro-Ugarske i iseljavanja iz Dalmacije⁴ i Hrvatske⁵, te u vrijeme Kraljevine Jugoslavije⁶ uloge istaknutih pojedinaca u iseljeničkoj službi Kraljevine Jugoslavije,⁷ specifičnosti pojedinih migracijskih odredišta (Sjedinjene Američke Države,⁸ Južna Amerika,⁹ Kanada,¹⁰ Australija,¹¹ Brazil,¹² Novi Zeland¹³), stanja gospodarskih prilika u domovini u vrijeme iseljenja,¹⁴ uzroka iseljavanja,¹⁵ strukture hrvatskih iseljenika iz određenih područja,¹⁶ analiza broja iseljenika i

² Čizmić, I. *Iseljavanje iz Hrvatske kao dio europskih migracijskih tijekova*. Zagreb : Institut za društvene znanosti Ivo Pilar, 1997.

³ Laušić, A. Osnovne značajke kolonizacijskih procesa na jugoslavenskom prostoru 1918. – 1948. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 5, 1(1989), str. 27-42.

⁴ Antić, Lj. Prilog istraživanju austrijske iseljeničke politike i zakonodavstva kao činilaca masovnog iseljavanja iz Dalmacije pred prvi svjetski rat. *Zadarska revija* (Zadar). 2-3(1985), str. 242-254.

⁵ Banović, B. Emigracijska politika Austro-Ugarske i iseljavanje iz Hrvatske u razdoblju 1867. – 1914., *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 3, 3-4(1987), str. 313-323.

⁶ Hranilović, N. Iseljenička politika i služba u Jugoslaviji između dva rata. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 3, 3-4(1987), str. 325-334.

⁷ Stipetić, V. Artur Benko Grado (1875. – 1946.) zaboravljeni statističar i ekonomist. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* (Rijeka). 21, 1(2003), str. 7-16.

⁸ Prpić, George. J. *The Croatian Imigrants in America*. New York: Philosophical Library, 1971.

⁹ Antić, Lj. *Hrvati u Južnoj Americi do godine 1914*. Zagreb: Stvarnost, 1991.

¹⁰ Ružić, Snj. U potrazi za poslom – život hrvatskih iseljenika muškaraca u Kanadi između dva svjetska rata. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 18, 4(2002), str. 383-402.

¹¹ Banović, B. Potisni i privlačni faktori u iseljavanju iz Hrvatske u Australiju od konca 19. stoljeća do recentnog vremena. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 6, 1(1990), str. 7-17.

¹² Anić J. Jugoslavenski iseljenici u Brazilu. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 4, 4(1988), str. 395-411.

¹³ Banović, B. Prvi pokušaj društvenog okupljanja doseljenika iz Hrvatske na Novom Zelandu. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 4, 1-2(1988), str. 195-200.

¹⁴ Foretić, D. O ekonomskim prilikama u Dalmaciji u drugoj polovici XIX. stoljeća do prvog svjetskog rata. *Zbornik o hrvatskom narodnom preporodu u Dalmaciji i Istri* (Zagreb). (1969.), str. 9-45.

¹⁵ Vekarić, N. Demografski uzroci iseljavanja s dubrovačkog područja u Ameriku u 19. i početkom 20. stoljeća. *Dubrovnik* (Dubrovnik). 3, 5(1992), str. 97-102.

¹⁶ Szabo, A. Društvena struktura iseljenika iz Hrvatske i Slavonije u razdoblju 1880. – 1910. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 4, 1-2(1988), str. 67-71.

povratnika,¹⁷ kvantitativnoga aspekta iseljavanja u europske i prekomorske zemlje,¹⁸ načina putovanja do migracijskoga odredišta,¹⁹ ilegalnoga iseljavanja i prijevoza iseljenika,²⁰ društvenoga i političkog života iseljenika u zemljama useljenja,²¹ iseljeničkoga novinstva,²² novinstva u domovini,²³ osnovnih obilježja iseljenika u određenim zemljama useljenja,²⁴ institucijskih oblika okupljanja hrvatskih iseljenika,²⁵ sudjelovanja iseljenika u radničkim pokretima između dva rata,²⁶ osnivanja radničkih stranaka i sindikalnih organizacija,²⁷ nemira u iseljeničkim kolonijama,²⁸ sukoba radnika²⁹ i tako dalje. Svojim radovima o konavoskim rodovima i stanovništvu Konavala od 15. do 20. st. Niko Kapetanić i Nenad Vekarić dali su iscrpnu demografsku podlogu koja prije svega kao cjelovita baza podataka omogućava da gotovo svakoga iseljenika s potpunom točnošću prepoznamo unutar njegove obitelji.³⁰ Na temelju

¹⁷ Laušić, A. Osvrt na neke dosadašnje rezultate istraživanja o iseljavanju iz priobalnoga i otočnog dijela Hrvatske od sredine 19. stoljeća do svršetka Prvoga svjetskog rata. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 1, 2(1985), str. 57-67.

¹⁸ Nejašmić, I. Iseljavanje iz Hrvatske u europske i prekomorske zemlje od sredine 19. stoljeća do 1981. godine – pokušaj kvantifikacije. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 6, 4(1990), str. 511-526.

¹⁹ Šišević, I. Kako su naši iseljenici putovali u Ameriku? *Pomorski žbormik* (Dubrovnik). 14, 29(1976), str. 435-449.

²⁰ Pederin, I. Arhivske vijesti o iseljavanju iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine početkom XX. stoljeća. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 12, 3(1996), str. 219-225.

²¹ Antić, Lj. Naše iseljeničtvo u Južnoj Americi i stvaranje jugoslavenske države 1918. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 4, 4(1988), str. 502-507.

²² Stojan, S. Hrvatski iseljenički listovi u Sjevernoj i Južnoj Americi do pred 1. svjetski rat. *Dubrovnik* (Dubrovnik). 3, 5(1992), str. 110-121.

²³ Antić, Lj. Zadarski Narodni list do 1918. godine i iseljeničtvo iz Dalmacije. *Zadarska revija* (Zadar). 6(1983), str. 677-686.

²⁴ Antić, Lj. Osnovne značajke hrvatskog iseljeničtva u španjolskoj Južnoj Americi do Prvog svjetskog rata. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 4, 4(1988), str. 413-437.

²⁵ Banović, B. Institucijski okviri društvenog okupljanja hrvatskih iseljenika na Novom Zelandu. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 9, 2(1993), str. 105-116.

²⁶ Kolar-Dimitrijević, M. Djelovanje jugoslavenskih komunista među radničkom emigracijom Zapadne Evrope u međuratnom razdoblju. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 4, 1-2(1988), str. 5-12.

²⁷ Čizmić, I. Jugoslavenski socijalisti u Sjedinjenim Američkim Državama u prvom razdoblju svoga djelovanja 1894. – 1910. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 4, 1-2(1988), str. 79-87.

²⁸ Antić, Lj. Elementi klasnoga sukoba u iseljeničkoj koloniji u Antofagasti (Čile) godine 1917. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 4, 1-2(1988), str. 177-186.

²⁹ Marković, L. Doseljenici u Australiji. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 4, 1-2(1988), str. 207-213.

³⁰ Kapetanić, N., Vekarić, N. *Stanovništvo Konavala*. Sv. 1. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1998.; Kapetanić, N., Vekarić, N. *Konavoski rodovi A/G*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU,

rezultata tih istraživanja Niko Kapetanić je 2015. godine objavio knjigu *Od Carigrada do El Dorada – Iseljavanje iz Konavala 1815. – 1941.* koja je zapravo popis stanovnika Konavala koji su napustili matičnu državu, to jest od 1815. do 1918. godine teritorij Austro-Ugarske, a u razdoblju od 1918. do 1941. područje Kraljevine Jugoslavije.³¹

Kao što je već rečeno, ostavinski spisi daju nam najviše podataka o iseljenim članovima konavoskih obitelji. U pravilu je riječ o slučajevima kad ostavinska rasprava iz raznih razloga traje duži niz godina, gdje sud tada od stranaka u postupku traži informacije o iseljenim članovima kao zakonitim nasljednicima. Među tim ostavinama najzanimljivije i najbogatije informacijama o imovinskim prilikama obitelji i o iseljenim članovima ostavinske su rasprave nakon smrti hranitelja obitelji, oca ili domaćina kuće, kada ostaje samohrana majka s maloljetnom i punoljetnom djecom. Takve su obitelji najčešće već bile opterećene dugovima. Njihova godišnja izvješća odnose se na ukupno financijsko i gospodarsko stanje obitelji: stanje zaduženosti kod lihvara (ukupan aktualan dug, visina neisplaćene glavnice, visina kamata), mogućnost povrata duga, stanje nekretnina u vlasništvu i to ponajprije obradive zemlje, popis radno sposobnih članova obitelji, gdje se zasebno navode iseljeni članovi obitelji u koje se polaže najveća nada za povrat duga i tako dalje. Nalazimo ih u zapisnicima s ostavinskih rasprava ili u godišnjim izvješćima nositelja gospodarstva sudu o stanju i prilikama na obiteljskome gospodarstvu. To je zato što su samohrane majke, kao i imenovani štitnici maloljetne djece, imale zakonom propisane obveze podnošenja izvješća sudskoj vlasti. Takve ostavinske rasprave ne rijetko traju duži niz godina zbog sukoba unutar obitelji oko podjele imovine umrloga, prava plodouživanja, podjele dužničkih obveza, prihoda s dijela zemlje koja je pripala djeci, a koju obrađuju članovi obitelji s kojima žive u zajednici i tako dalje. Ako je kod takvih obitelji već bilo iseljenih članova obitelji, punoljetne djece umrloga ili njegove braće, rođaka i slično, takve ostavine u pravilu pružaju najveći broj podataka o njima; njihove adrese stanovanja, podatke o uvjetima života, poslovima kojima se bave, govore o njihovu odnosu prema kući i obitelji i tako dalje. Tako danas imamo paradoksalnu situaciju da su nam najbolji izvor ostavinski spisi onih obitelji

2001.; Kapetanić, N., Vekarić, N. *Konavoski rodovi H/Pe*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2002.; Kapetanić, N., Vekarić, N. *Konavoski rodovi Pi/Ž*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2003.

³¹ Kapetanić, N. *Od Carigrada do El Dorada : Iseljavanje iz Konavala 1815. – 1941.* Dubrovnik: vlastita naklada, 2015.

koje su doživjele najtragičnije sudbine. Iznimno su vrijedne ostavine takozvanih velikih kuća. U slučajevima takvih imućnih obitelji nalazimo i njihove cjelovite godišnje račune prihoda i rashoda. Jedanput na godinu domaćin je bio obvezan detaljno podnijeti račune rukovođenja svima na skupu ili odabranim starijim članovima roda koji su u slučaju nemarnoga rukovođenja imovinom ili slučaja da je rashod puno veći od prihoda, ovisno o godini, mogli izabrati drugoga domaćina koji će povratiti kućno blagostanje. Razlog takvih postupaka leži u konstataciji da je domaćin taj koji je odgovoran ako kuća počne ekonomski propadati ili je u takvo stanje dovode pojedini članovi kuće zbog neposluha ili nereda jer on ne zna ili nema dovoljno autoriteta da njome ovlada. Takvi računi donose i zbirni podatak o novčanim iznosima koji su dani na posudbu. Katkad su prilog i popisi dužnika i njihovih obveza za povrat glavnice i kamata zaključno sa stanjem na kraju tekuće godine. Ako postoje obveze kmetova i dužnika davanja u robi (najčešće grožđe i maslinovo ulje) i one su precizno iskazane. Te ostavine iznimno su nam korisne prije svega radi mogućnosti usporedbe njihove financijske moći s većinom onih siromašnih obitelji na rubu preživljavanja i sagledavanja ukupnih gospodarskih prilika u Konavlima toga doba. Iscrpne podatke o iseljeniku, dakako, pružaju ostavine umrlih konavoskih iseljenika u stranim zemljama. One najčešće sadržavaju dopise i izvješća konzularnih predstavništava, svjedodžbe o smrti iseljenika ovjerene kod javnih bilježnika, iskaze svjedoka, drugih Konavljana s kojima je radio ili su ga poznavali, pisma njegovih prijatelja i slično. Ako su imali obitelji u zemlji useljenja tijekom ostavinskoga postupka, u spisima nailazimo na njihova očitovanja o imovini iseljenoga u starome kraju, odricanja, potraživanja, korespondenciju s obitelji u Konavlima i tako dalje. Ostavinski spisi prvorazredan su izvor za istraživanje povijesti svakodnevice jednoga kraja, u našem slučaju Konavala. Iz njih možemo iščitati splet gospodarskih, društvenih i socioloških odnosa unutar obitelji i obitelji prema van, počevši od zajednice u kojoj živi, najbližega rodbinskoga ili seoskog okruženja pa šire, sve do onoga iseljenoga člana. Kad se njima pridodaju spoznaje iz javnobilježničkih spisa, onda odnose unutar jedne raseljene obitelji možemo definirati do tañcina na temelju raznih međusobno ugovorenih obveza kao što su pogodbe dosmrtnoga prihoda, odreke ili dara. Iznimno su zanimljive uvjetovane oporuke kojima u pravilu otac uvjetuje nasljedna prava najčešće iseljenim sinovima, zatim obranički ugovori i diobe imovine nastale ždrijebom. Specifični su odnosi između udovica i obitelji njihovih umrlih iseljenih supružnika, kao i obveze samohranih majka prema sudbenoj vlasti, zatim odnosi između braće i iseljenih sestara, oca i iseljenih sinova,

odnos iseljenih članova obitelji prema naslijeđenoj imovini u Konavlima i tako dalje. U slučaju obitelji Veselić Pera Perićana pok. Mata saznanjima iz ovih spisa mogli smo pridodati i ona iz spisa njihove obiteljske rukopisne ostavštine.

Odnosi unutar raseljene obitelji

Obitelj Pera Veselića Perićana pok. Mata iz Pridvorja jedan je od najboljih primjera raseljenih konavoskih obitelji. Njegova petorica sinova iselili su se u Sjedinjene Američke Države; Mato (Martin), Niko, Pero (Peran), Stjepan i malo poslije 1925. godine Ivo, koji se prethodno školovao u Dubrovniku i Zagrebu. Iselile su se i sestre Jele, Ane i Nike. U rukopisnoj ostavštini bilo je trideset Matovih, to jest Martinovih pisama ocu Peru Perićanu, najstarije od 6. srpnja 1907., najmlađe od 29. siječnja 1936. i tri pisma bratu Peru Peranu i to od 15. srpnja 1946., 2. lipnja 1948. i 7. prosinca 1949., osam Nikovih pisama, najstarije od 16. svibnja 1907. i najmlađe 2. prosinca 1934. ocu Peru Perićanu i dvanaest Iovih pisama, najstarije od 15. travnja 1921. i najmlađe 22. veljače 1931., ocu Peru Perićanu (ukupno šest), četiri pisma majci, jedno pismo ocu i majci i jedno pismo bratu Peru Peranu. Na temelju dobivenih spoznaja, nakon obrade ostavinskih spisa obitelji, iz tih se pisama napokon moglo iščitati svu složenost međusobnih odnosa iseljenih članova i onih koji su ostali živjeti u Konavlima, prije svega iseljenih sinova s povratnikom bratom Perom Peranom i ocem Perom Perićanom. Sam njihov broj i tko ih je pisao potvrdio je određena već dobivena saznanja. Matovih je pisama najviše jer je on bio najstariji sin i u skladu s konavoskim običajnim pravu i tradicijom patrijarhalne obitelji on je bio predodređen da u ime svih održava kontinuiranu komunikaciju s ocem. S druge pak strane nema nijednoga pisma sina Stjepana. To je zato što je on bio isključivo u poslovnome odnosu s ocem. Bio je jedan od najbogatijih hrvatskih iseljenika u Sjedinjenim Američkim Državama. On je prije svega poštovao, vrijednosti tada suvremene ekonomije zemlje u koju se doselio, čak i kad je bila riječ o obiteljskim odnosima, a potom u njoj isključivo svojim znanjem i radom stekao bogatstvo.

Kakav je doprinos pisama za razumijevanje odnosa unutar jedne raseljene konavoske obitelji može se vidjeti na primjeru nekoliko njih, ali tek u cjelini sagledana i komparirana s drugim izvorima otkrivaju svu puninu svoje vrijednosti kao povijesnoga vrela. Kao prvo, potrebno je rasvijetliti kako se i zašto baš Pero Peran

vratio u Konavle. Krajem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća u Konavlima je prije svega unutar imućnijih obitelji, takozvanih velikih kuća, bio prisutan osebujan način odlučivanja ždrijebanjem, najčešće kod diobe imovine među jednakopravnim članovima. Izniman je primjer diobe ždrijebanjem velike kuće Klaić iz Popovića koji je vodio Kotarski sud u Cavtatu.³² Kod Veselića nije bila riječ o diobi, nego o donošenju odluke na zahtjev oca Pera Perićana, koji će se od iseljenih sinova vratiti u Konavle ili kako bi to Konavljani rekli na domovinu. Prema kazivanju Nika Veselića pok. Iva to se dogodilo na sljedeći način: „Peran je pričo ode u nas, potegli prutiće i Peran izvuko najmanji, i onda ti njega poslali!”³³ Takvim ishodom nije bio najsretniji ni Peran, a još manje njegov otac Perićan. Da je tomu bilo tako potvrđuje nam Martinovo pismo nakon što je od oca primio pismo u kojemu mu se žalio na sina Pera: „Dragi oče sve sam razumio što si piso i tvoja me je knjiga teško uciviljela, jer vidim da nijesi Veseo ni zadovoljan kako što sam se ja nado da ćeš bit kad je Pero došo tamo ja sam mislio da ćeš nam vazda veselo pisat i da ćeš u zadovoljstvu živjet a ti mi žalosnije pišeš nego prije kad nas nijednoga tamo nije bilo dragi Oče ja ne mogu razumjet što je to pišeš mi isto kako dati turčin drži sablju za vratom, mora bit da ti Pero neda ništa [...] poslali smo ti lijepu pomoć [...] Šćepan bi se pomamio da mu kažem ovu knjigu, kad je Pero tamo pošo svi smo ga pomogli ponadasve Šćepan.”³⁴ Iz toga je razvidno da odabir Pera Perana za povratak nije bila stvar prethodnoga dogovora jer bi se u tome slučaju zasigurno poštovala odluka oca Pera Perićana, koji teško da bi odabrao sina Pera Perana, nego najvjerojatnije najstarijega sina Mata. To pismo potvrđuje vjerodostojnost usmene predaje Nika Veselića pok. Iva. No još važnije, ono dokazuje postojanost odlučivanja ždrijebanjem ne samo kad je u pitanju postupak diobe imovine pred sudom nego i kod donošenja odluka koje nisu imale za posljedicu pravne učinke, ali su bile u trenutku nužne, ključne i životno bitne za cijelu obitelj.

Iseljeničkim kapitalom školovani su mnogi Konavljani. Braća Martin, Niko i Stjepan slala su iz Amerike obilatu pomoć ne bi li njihov najmlađi brat Ivo završio školovanje. Isprva je bio na bogosloviji u Dubrovniku. Sva ostala braća bila su u Americi. Dok je još bio u Americi, brat Pero Peran, zabrinut za njegov uspjeh, pisao

³² HR-DADU-158. Kotarski sud Cavtat. Ostavinski spisi. 27.50. Ostavina Klaić Iva pok. Vlahu (1907.).

³³ Kazivanje Nika Veselića pok. Iva, Pridvorje (2009.).

³⁴ Rukopisna ostavština obitelji Pera Veselića Perićana pok. Mata (ROVe). Pismo sina Mata (Martina) ocu Peru Perićanu (1921.).

je ocu 18. svibnja 1905.: „Nemojte da se mi nađemo prevareni, nemojte puštavat da vam odgovara nego uzmi vistiku udari po njemu nemoj gledat što ide u veliku školu da vi znate kako se mi mučimo zadobit solad pa još kad nebi cijo slušat nemojte mu davat da drži dinara u njega mi smo mu slali od lani u grad više put u knjigam ali mu više ne smijemo slat kad je počeo bit galijot.”³⁵ Ivo je odustao od svećeničkoga poziva. Otišao je u Zagreb studirati za inženjera. Iz pisma brata Martina 5. siječnja 1920. razvidno je kako je pokušavao utjecati na njega da završi školovanje: „Sada dragi brate što pišeš da dobro učiš, i da imaš priliku za izać čestit čojek što je nama milo čut, jer je naša želja da tako bude, pišeš da ti služi novaca za školu i druge potrebe dragi brate do sada smo vazda slali ocu za školu i činimo da bi se on naljutio kad ne bi nanj poslali jer valja roditelje poštovat dok su živi u jedanaestom mjesecu poslali smo doma lijepu pomoć jer nam je otac piso da je velika potreba i daje dundo Mato jakom bolean, sada ti šaljem 50 dolara, a drugo će otac videt što treba kako i do sada [...] sada dragi brate željeli bi da nam pišeš koliko je troška na godinu u tom školi.”³⁶ Ivo nije završio školu. Iselio se braći 1921. godine, vratio se kući, a zatim se ponovno iselio 1925. godine. Ta dva pisma potvrđuju tradiciju malo bolje stojećih konavoskih kuća da se barem jednoga, najčešće najmlađega sina, pošalje na školovanje. Prije svega zbog financijskih razloga najčešći izbor bila je bogoslovija. Međutim, još važnije je što potvrđuju način funkcioniranja jedne patrijarhalne obitelji po kojem sinovi koji zarađuju u Americi, poštujući autoritet oca kao domaćina kuće, njemu šalju novac potreban za bratovo školovanje. Obiteljskom zajednicom u Konavlima upravljao je domaćin kuće. To je prije svega bio slučaj u takozvanim velikim kućama. Takva kuća tipična je zajednica koja proizvodi, sa strogom upravljačkom organizacijom svojih članova među kojima postoji jasna podjela rada u kojoj svatko, bez obzira na dob i spol, predstavlja potrošača i proizvođača, a ujedno čini ovisnim egzistenciju jednoga člana o drugome. Svaka takva kuća nosi ime svoga domaćina, starješine. Takvoga domaćina biraju sporazumno odrasli članovi kuće po sposobnostima i poštenju, čak neovisno o dobi. Važna je bila samo prosudba koliko dotični domaćin svojom sposobnošću može voditi kuću prema naprijed i osigurati njezin prosperitet. Obično se to odvijalo uvečer, za trpezom. U trenutku izbora on nije morao biti oženjen, ali je imao obvezu da se oženi u budućnosti. Domaćin je bio organizator rada i života u obitelji,

³⁵ ROVe. Pismo sina Pera Perana ocu Peru Perićanu (1905.).

³⁶ ROVe. Pismo sina Mata (Martina) bratu Ivu (1920.).

izvršilac najodgovornijih poslova, predstavnik kuće pred selom i širom društvenom zajednicom i rodbinom, on je vodio financije i raspolagao kućnim budžetom, imao glavnu riječ pri kupoprodaji bilo kojega oblika obiteljskoga vlasništva (osobito zemlje), bio je nadzornik svih poslova i života unutar kuće i odgovorna osoba za sve što se dogodi unutar kuće. Dok god je osiguravao napredak kuće, ostali su članovi morali prihvaćati njegove odluke. Kod ostalih obitelji podrazumijevalo se da je domaćin kuće najstariji muški živući član obitelji, djed, otac ili najstariji sin. Kuća je uz prezime bila prepoznatljiva po nadimku domaćina. Tako su se obitelji, to jest kuće istoga prezimena u javnosti razlikovale i prepoznavale, primjerice, obitelji Veselić u Pridvorju nosile su nadimke Tule, Loše, Keko, Perićanovi i Đuranovi.

Osebužno životno iskustvo svih iseljenika bio je sam čin odlaska i putovanja. Dr. Ante Tresić Pavičić, zastupnik u Dalmatinskome saboru, u svojoj knjizi objavljenoj 1907. godine nakon povratka iz Amerike *Preko Atlantika do Pacifika, Život Hrvata u Sjevernoj Americi, putopisna, estetska, ekonomska i politička promatranja* slikovito je opisao svoje putovanje u Ameriku. Jednako tako, u pismu ocu Peru Perićanu, sin Ivo detaljno je opisao svoj ulazak u Ameriku preko Ellis Islanda: „Odmah sam došo pred komisiju, te me ispitivali skoro jedan sat o svemu. Moj je pasoš bio isteko više od šest mjeseci po njihovom zakonu, ali bijah sretan ipak hvala Bogu. Za jedan mjesec dana preko vremena šalju natrag. Umio sam da diplomatski odgovaram.”³⁷ Čitajući ovo pismo gotovo da možemo osjetiti atmosferu na otoku, gdje su se sva životna nastojanja te silne mase koncentrirala isključivo u jednu misao, u strahu za samo taj još jedan korak do konačnoga cilja: useljenja u Ameriku.

Jedno od pisama upućuje nas na to kakav je bio odnos Konavljana prema austrijskoj vlasti. Da je bio s uvažavanjem i poštovanjem najbolje svjedoči pismo oca Pera Perićana od 24. svibnja 1914. svojemu sinu Ivu koji je tada bio na studiju u Zagrebu: „Danas je amo bila strašna festa pod Ljutom bijo je došo nadvojvoda Fridrik pregledat kako naši Konavljani pucaju. Odnijo je barjak naš Kum Niko Letunić i darovali su mu i sat od 400 sto kruna od zlata [...] moj Ivo koje dobar i valjan pak ga i Carska kuća časti zato iti budi junak i hrabar i pazi školu pak ćeš ako Bogda bit Čoek.”³⁸ Opisujući svoj boravak u Sjedinjenim Američkim Državama Ante Tresić Pavičić naglasio je kako namjerno nije htio posjetiti one naše iseljenike

³⁷ ROVe: Pismo sina Iva ocu Peru Perićanu (1925.).

³⁸ ROVe: Pismo oca Pera Perićana sinu Ivu (1914.).

koji se još nazivaju austriakima i koji po njegovu shvaćanju zbog toga nisu nacionalno svjesni Hrvati, naglasivši da je riječ o Konavljanima u Watsonvillu. Konavoski čovjek bio je itekako nacionalno svjestan. No potpuno je razumljivo da ga nitko nije mogao uvjeriti da se odrekne carske Austrije koja mu je nakon stoljetnoga kmetskog odnosa prema dubrovačkoj vlasteli u drugoj polovini 19. stoljeća donijela građansko pravo nasljeđivanja imovine, željeznicu, poštu, javne radove, školu, trgovinu, seoske blagajne, sudove, javne bilježnike, lokalnu samoupravu, to jest vlastitu općinu, seoske odjeljke i glavare sela, imućnijima pravo glasovanja, jednom riječju, civilizacijski napredak. Sva ta pisma dokazuju karakter hrvatskoga iseljenika. On pripada mediteranskomu tipu iseljenika. Proces iseljavanja treba doživjeti kao priču o životnim sudbinama stvarnih ljudi i njihovih obitelji, u kojoj se pod obitelji misli jednako na onu koju iseljenik stvara u novome svijetu i onu u starome kraju za koju je čvrsto vezan. Ako do toga dođe, ova prva postaje neplanirani razlog njegova trajnoga ostanka u iseljeništvu, a druga je bila stvarni uzrok njegova odlaska bez namjere da je napusti.

Iseljenički kapital

Ovdje bih upozorio i na nekoliko spisa iz rukopisne ostavštine obitelji koji pripadaju drugoj cjelini spisa, a svjedoče o materijalnome i financijskom statusu u društvu i egzistencijalnim mogućnostima obitelji Veselić u Konavlima u prvoj polovini 20. stoljeća. Sačuvani su i takozvani domaći računi obitelji. Otac Pero Veselić Perićan iskazao je prihod za 1917. godinu i to prije svega od prodaje vina u iznosu od 8120 kruna. Sljedeće godine prihodovao je 4990 kruna. Njegovi se troškovi isto tako ponajprije odnose na hranu, održavanje kuće, troškove obrade vinograda i slično u iznosu od 7372 kruna. On prikazuje i troškove povrata dugova, primjerice Niku Vukiću 200 kruna i Niku Marinoviću 420 kruna. U svojem obračunu rashoda i prihoda nije naveo novac koji je dobivao od sinova i kojim je lihvario i kupovao zemlju od sirotinje.³⁹ Kada usporedimo ove rashode i prihode tijekom jedne kalendarske godine s pomoći koju su sinovi slali, onda tek možemo vidjeti kolika je ona uistinu bila i u kojoj je mjeri omogućavala Peru Perićanu ne lagan, ali ipak ugodan

³⁹ ROVe. Domaći račun za 1917. godinu (1917.).

život u odnosu na prosječnu konavosku obitelj koja se neprestano zaduživala. Tako je Martin pisao ocu uoči Božića 1921. godine: „Niko je spremio 10 hiljada kruna ćaći tako stanite veselo ovoga Božića i napijte nam, a mi ćemo Vama.”⁴⁰ S druge pak strane, u ostavinskim spisima mnogih obitelji nailazimo na podatak o prihodu jedne prosječne obitelji čak od 380 kruna do najviše oko 1000 kruna. U pravilu su rashodi veći. Oni bi se pokrivali novim zaduživanjem, a u sretnijim slučajevima financijskom pomoći iseljenoga člana obitelji. Razlika između prijeratnoga i međuratnog razdoblja jest u tome što su poslije cijene osnovnih namirnica poskupjele i zaduženost kod trgovaca za hranu i životne potrepštine sve je češća pojava uza sve veću kamatu. Dijelom se može sumnjati u vjerodostojnost iskazanih prihoda kod malih obitelji zbog poreza, ali iz strukture njihovih rashoda vidimo na kojoj su skromnoj razini živjeli u odnosu na imućnije obitelji. Ti računi prihoda i rashoda vjerodostojno donose cijene roba i rada i bitni su za istraživanje gospodarske povijesti Konavala u drugoj polovini 19. i prvoj 20. stoljeća.

Konavoski seljak isključivo je živio od prihoda koje je ostvarivao obrađujući svoju zemlju. Glavni proizvodi bili su vino, rakija i maslinovo ulje. Sadio je osjenač, buhač, pšenicu i kukuruz. Svake godine njegova egzistencija ovisila je o prinosima navedenih kultura. Svaka loša nerodna godina za njega je značila daljnje osiromašenje i zaduživanje. Konavoski seljak zaduživao se kod trgovaca za osnovne životne namirnice: brašno, šećer, sol i ostale kućne potrepštine. Najviše ih se zaduživalo kod trgovaca Vragolova, Kostopeča i Bratoša i kod mesara Deranje i Miloglava. Ukupne društvene i gospodarske prilike pogodovale su razvoju lihvarstva. Njima su su koristile imućnije konavoske obitelji, prije svega trgovci, ali i one koje su to postale upravo zahvaljujući kapitalu svojih iseljenih članova obitelji. Takva je upravo postala obitelj Pera Veselića Perićana, koji je novcima iseljenih sinova lihvario. Taj novac nije bio prihod obitelji ostvaren u Konavlima, nije bio oporeziv te ga stoga nije zakonski bio obvezan iskazivati u godišnjemu računu. On je čak išao toliko daleko u svojim lihvarskim rabotama da je kod trgovaca išao kupovati namirnice za potrebe najsiromašnijih obitelji i sklapao s njima ugovore o posudbi novca kod javnoga bilježnika u Cavtatu, u skladu s vrijednosti kupljene robe pripisujući im kamatu. Kad oni ugovorene iznose glavnice i kamata nisu mogli vratiti u ugovorenim rokovima, uzimao bi im zemlju koju su davali kao jamstvo povrata

⁴⁰ ROVe: Pismo sina Mata (Martina) ocu Peru Perićanu (1921.).

novca i knjižio bi je u zemljišnim knjigama kao svoje vlasništvo. Najviše je zemlje oduzeo Ani Skvičalo rođ. Dragić.

Među spisima sačuvano je dosta takozvanih isplatnih naredba kojima je porezna uprava određivala naknadu troškova na temelju postignutih kupoprodajnih ugovora ili na temelju ovršnih isprava zbog nevraćenih dugovanja glavnica i kamata u ugovorenim rokovima, i to za zemlje, u naravi oranice, vinograde, maslinike ili pašnjake, do kojih je tim putem dolazio u posjed i vlasništvo. Tako je primjerice temeljem pogodbe od 28. siječnja 1904. br. 4475 spisa javnoga bilježnika Luka Kalačića, kojom je kupio zemlju od Stane Skvičalo za 100 kruna, dodavši njezino dugovanje prema trgovcu Božu Vragolovu i posjedniku Đuru Bagoviću, u konačnici u ukupnome iznosu od 1.273,14 kruna, bio dužan platiti odlukom Financijskog nadgledništva u Dubrovniku od 8. rujna 1904. pristojbu ili naknadu u iznosu od 34,80 kruna.⁴¹ Do imovine je dolazio i vraćajući trgovcima njezine dospjele dugove u novcu. Od vjerovnika bi kao dokaz o povratu novca uzimao takozvanu namirnicu na svoje ime ili i na ime braće Nika i Mata. Tako mu je Vlaho Rajčević iz Cavtata izdao namirnicu 6. svibnja 1910.: „Primio sam od Pera Veselića pok. Mata iz Pridvorja Kruna Sedamnaest (Kr. 17), a za potpunu isplatu i podmiru svih računa i duga, koji mi dugovaše sada pokojni Vlaho Skvičalo reč. Kariba i njegova kćer Stane. – Vlaho Rajčević.”⁴² Istu takvu na iznos od 120 kruna izdao mu je Ivo Matković Mićanov iz Dube u Pridvorju 2. veljače 1914. Potpisima su ispravnost isprave potvrdili Vlaho Veselić i Andrija Skvičalo.⁴³ Neke od njih, vjerovnici oca Vlaha i kćeri Stane Skvičalo, koja je nakon njegove smrti naslijedila njegove i stvarala nove dugove, izdavali su kod javnoga bilježnika Kalačića. Tako je Stane Skvičalo 12. svibnja 1902. u svoje ime i na ime duga svojega pokojnoga oca Vlaha kod javnoga bilježnika Kalačića izdala takozvanu priznanicu duga: „Preda me Luka Kalačića C. i K. Bilježnika sa sjedištem u Cavtatu pristupiše lično u moju pisarnu u ovoj varoši i pred doli potpisanim svjedocima s jedne strane Kurajica Miho Kristov posjednik iz Brotnica, a s druge strane Skvičalo Stane kći pok. Vlaha seljakinja iz Pridvorja od Konavala od mene poznata ova zadnja izdade na korist prvoga sljedeću priznanicu duga: „Gori rečena Stane Skvičalo kći pok. Vlaha za sebe i svoje baštinike i

⁴¹ ROVe. Isplatna naredba Financijskog Nagledništva u Dubrovniku (1904.).

⁴² ROVe. Namirnica izdana Peru Veseliću Perićanu pok. Mata od Vlaha Rajčevića iz Cavtata (1910.).

⁴³ ROVe. Namirnica izdana Peru, Niku i Matu Veseliću pok. Mata od Iva Matkovića Mićanova iz Dube (1914.).

nasljednike pripoznaje se prava, istinita i ne protivna dužnica prema gori rečenom Kurajica Mihu Kristovu od ukupne glavne svote na 195 kruna i to za kupljenog na veresiju jednog vola lanjske godine te odričuć se svake zakonske iznimke, a nadasve one ne predatog vola ili neobistinjenog računa, ista Stane Skvičalo za sebe, svoje baštynike i nasljednike obvezuje se platiti i povratiti svotu 195 kruna vjerovniku Mihi Kurajici u dvije rate.”⁴⁴ Razvidno je da ona nije uspjela ispuniti preuzete obveze. Tomu svjedoči namirnica koju je Miho Kurajica Kristov izdao 6. veljače 1906., a sastavio je javni bilježnik Luko Kalačić: „Izjavljujem i priznajem da Veselić Pero, Niko i Mato pok. Mata iz Pridvorja platili su mi i podmirili vaskolik dug Skvičalo Stane pok. Vlaha iz Pridvorja prema meni u glavnom iznosu kruna 195 kruna s tri pune godine dobitka od 6 % [...] od priznanice duga 12. maja 1902. broj 3883 naših spisa, koja priznanica danom današnjim ostaje nišetna i van svake kreposti, a ja dužnicu istu Skvičalo Stanu pok. Vlaha rješavam svake odgovornosti za dug isti koji mi je danas bio plaćen.”⁴⁵ Nakon toga uslijedilo bi sklapanje kupoprodajnoga ugovora, kakvi su sačuvani među spisima, kojima bi Pero Veselić Perićan kupio zemlju u vlasništvu ili kmetska prava i poboljšice uknjižene na njezino ime od Stane Skvičalo, za iznos prethodno vraćenoga njezinog duga. Počevši od 1903. godine, odnosno vremena nakon što su mu se sinovi iselili, sklopili su niz takvih kupoprodajnih ugovora od kojih su neki sačuvani u rukopisnoj ostavštini (28. siječnja 1904., 11. travnja 1904., 21. lipnja 1904.),⁴⁶ a drugi kod javnoga bilježnika Luka Kalačića.

Analizirajući financijske spise obitelji Veselić može se jasno vidjeti kakvu je presudnu ulogu za obitelj imao kapital iseljenih članova obitelji, a što nam nameće jedno drukčije shvaćanje i tumačenje procesa iseljavanja stanovništva, to jest ne samo u demografskome smislu kao bijele kuge. Moramo sagledati sve njegove povratne učinke na društveni i gospodarski razvoj sredine, stanovništva i obitelji iseljenika u starome kraju. Potvrda tomu spisi su koji svjedoče o tome kako se prije njihova odlaska u Ameriku i sama obitelj Veselić zaduživala. Tako im je Luka Bijelić iz Uskoplja 16. travnja 1901. izdao namirnicu kojom je potvrdio da su mu 220 kruna koje su mu dugovali i morali isplatiti kao njihov dio obiteljskoga duga kako je

⁴⁴ ROVe. Priznanica duga Stane Skvičalo pok. Vlaha posjedniku iz Brotnica Mihi Kurajici Kristovom (1902.).

⁴⁵ ROVe. Namirnica izdana Peru Veseliću pok. Mata od Miha Kurajice Kristova posjednika iz Brotnica (1906.).

⁴⁶ ROVe. Kupoprodajni ugovori između Stane Skvičalo pok. Vlaha i Pera Veselića Perićana pok. Mata (1904.).

naređeno obraničkom osudom u Cavtatu 22. ožujka 1895. u cijelosti vratili i da mu je dug plaćen te da više nema ništa tražiti od danas od Veselića. Evidentno je da se Mato, otac Pera Veselića Perićana, tada morao zaduživati. Niko Letunić pok. Đura izdao mu je namirnicu 22. rujna 1901. da mu je vratio dug od 408 kruna. To je bio iznos kojim je njegov otac prethodno isplatio njegov stari dug posjedniku Đuru Bagoviću pok. Mata i Niku Lukači.⁴⁷ Nedugo nakon toga iselili su se Stijepo 1902., Mato i Niko 1903. godine i Pero koji se vratio 1912. godine. U godinama nakon njihova odlaska u Ameriku takvih spisa više nema. Sam trošak u Ameriku bio je zahtjevan, pa čak i za samoga Pera Veselića Perićana. Međutim, njemu nije bilo problem zadužiti se kod putničke agencije za pokrivanje troškova putovanja, i to na kratak rok jer su mu već iseljeni sinovi jamčili povrat novca. Tako se 11. rujna 1912. zadužio za 840 kruna kod agencije *Braća Banac*. „Ja niže potpisani Veselić Pero pok. Mata iz Pridvorja – Konavle očitujem da sam danas primio od Vas ukupno Kruna 840 (osamstotina i četrdeset) što ste predumjili za isplatu potrebitog za dva pasagja do u Californiju i to za putnika moju kćer Jelu i sina Pera, koju zaimanu svotu obvezujem solidarno jedan za drugoga isplatiti na Vaš stan u Dubrovniku i to u roku od 2 mjeseca dana za interes od 8 % počavši od danas do potpune isplate. Pristajem da neisplaćeni interes nakon godinu kapitalizirate svaki semestar te i na tog sačuvate interes od 8 % do potpune isplate. U slučaju pravde podvrgavam se dragovoljno nadležnosti sudu u Dubrovniku.”⁴⁸ Na temelju toga spisa znamo i točno vrijeme Perova i Jelina odlaska, kojom su se parobrodarskom agencijom iselili, koliki su bili novčani troškovi i kamate na njih za putovanje u Ameriku. Na temelju ostalih sačuvanih spisa financijske i pravne naravi može se pratiti egzistencijalni životni vijek te tipične raseljene konavoske obitelji od kraja 19. i sve do sredine 20. stoljeća.

Zaključak

Zaključio bih da je rukopisna ostavština obitelji Pera Veselića Perićana pok. Mata bitno vrelo, i to kao svojevrsna nadogradnja ostavinskim i javnobilježničkim spisima na temelju kojih se može pratiti životni vijek te raseljene konavoske obitelji

⁴⁷ ROVe. Primnica Nika Letunića pok. Đura Matu Veseliću pok. Pera (1901.).

⁴⁸ ROVe. Zadužnica Pera Veselića Perićana pok. Mata kod agencije Braće Banac (1912.).

kroz nekoliko generacija, njihove međusobne odnose koji se prije svega ogledaju kroz pisma koja su jedni drugima slali i spise financijske i javnobilježničke naravi iz kojih se iščitava materijalni napredak i razvoj obitelji, velikim dijelom zasnovan na kapitalu iseljenih članova, to jest sinova. Na žalost to nije slučaj kod brojnih drugih konavoskih obitelji čije su rukopisne ostavštine uništene stradanjima u Domovinske ratu. Kada su konavoske obitelji u pitanju, pouzdano se može reći da je mali broj njih uništen ljudskim nemarom, nebrigom i neznanjem.

Literatura

- Anić J. Jugoslavenski iseljenici u Brazilu. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 4, 4(1988), str. 395-411.
- Antić, Lj. Elementi klasnoga sukoba u iseljeničkoj koloniji u Antofagasti (Čile) godine 1917. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 4, 1-2(1988), str. 177-186.
- Antić, Lj. *Hrvati u Južnoj Americi do godine 1914*. Zagreb: Stvarnost, 1991.
- Antić, Lj. Naše iseljeničtvo u Južnoj Americi i stvaranje jugoslavenske države 1918. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 4, 4(1988), str. 502-507.
- Antić, Lj. Osnovne značajke hrvatskog iseljeničtva u španjolskoj Južnoj Americi do Prvog svjetskog rata. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 4, 4(1988), str. 413-437.
- Antić, Lj. Prilog istraživanju austrijske iseljeničke politike i zakonodavstva kao činilaca masovnog iseljavanja iz Dalmacije pred prvi svjetski rat. *Zadarska revija* (Zadar). 2-3(1985), str. 242-254.
- Antić, Lj. Zadarski Narodni list do 1918.godine i iseljeničtvo iz Dalmacije. *Zadarska revija* (Zadar). 6(1983), str. 677-686.
- Banović, B. Emigracijska politika Austro-Ugarske i iseljavanje iz Hrvatske u razdoblju 1867. – 1914., *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 3, 3-4(1987), str. 313-323.
- Banović, B. Institucijski okviri društvenog okupljanja hrvatskih iseljenika na Novom Zelandu. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 9, 2(1993), str. 105-116.
- Banović, B. Potisni i privlačni faktori u iseljavanju iz Hrvatske u Australiju od konca 19. stoljeća do recentnog vremena. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 6, 1(1990), str. 7-17.
- Banović, B. Prvi pokušaj društvenog okupljanja doseljenika iz Hrvatske na Novom Zelandu. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 4, 1-2(1988), str. 195-200.

- Čizmić, I. *Iseljavanje iz Hrvatske kao dio europskih migracijskih tijekova*. Zagreb: Institut za društvene znanosti Ivo Pilar, 1997.
- Čizmić, I. Jugoslavenski socijalisti u Sjedinjenim Američkim Državama u prvom razdoblju svoga djelovanja 1894. – 1910. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 4, 1-2(1988), str. 79-87.
- Foretić, D. O ekonomskim prilikama u Dalmaciji u drugoj polovici XIX stoljeća do prvog svjetskog rata. *Zbornik o hrvatskom narodnom preporodu u Dalmaciji i Istri* (Zagreb). (1969.), str. 9-45.
- Hranilović, N. Iseljenička politika i služba u Jugoslaviji između dva rata. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 3, 3-4(1987), str. 325-334.
- Kapetanić, N. *Od Carigrada do El Dorada : Iseljavanje iz Konavala 1815. – 1941*. Dubrovnik: vlastita naklada, 2015.
- Kapetanić, N., Vekarić, N. *Konavoski rodovi A/G*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2001.
- Kapetanić, N., Vekarić, N. *Konavoski rodovi H/Pe*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2002.
- Kapetanić, N., Vekarić, N. *Konavoski rodovi Pi/Ž*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2003.
- Kapetanić, N., Vekarić, N. *Stanovništvo Konavala*. Sv. 1. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1998.
- Kolar-Dimitrijević, M. Djelovanje jugoslavenskih komunista među radničkom emigracijom Zapadne Evrope u međuratnom razdoblju. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 4, 1-2(1988), str. 5-12.
- Laušić, A. Osnovne značajke kolonizacijskih procesa na jugoslavenskom prostoru 1918. – 1948. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 5, 1(1989), str. 27-42.
- Laušić, A. Osvrt na neke dosadašnje rezultate istraživanja o iseljavanju iz priobalnoga i otočnog dijela Hrvatske od sredine 19. stoljeća do svršetka Prvoga svjetskog rata. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 1, 2(1985), str. 57-67.
- Marković, L. Doseljenici u Australiji. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 4, 12(1988), str. 207-213.
- Nejašmić, I. Iseljavanje iz Hrvatske u europske i prekomorske zemlje od sredine 19. stoljeća do 1981. godine – pokušaj kvantifikacije. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 6, 4(1990), str. 511-526.
- Pederin, I. Arhivske vijesti o iseljavanju iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine početkom XX. stoljeća. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 12, 3(1996), str. 219-225.
- Prpić, George. J. *The Croatian Imigrants in America*. New York: Philosophical Library, 1971.

- Ružić, Snj. U potrazi za poslom-život hrvatskih iseljenika muškaraca u Kanadi između dva svjetska rata. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 18, 4(2002), str. 383-402.
- Stipetić, V. Artur Benko Grado (1875. – 1946.) zaboravljeni statističar i ekonomist. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* (Rijeka). 21, 1(2003), str. 7-16.
- Stojan, S. Hrvatski iseljenički listovi u Sjevernoj i Južnoj Americi do pred 1. svjetski rat. *Dubrovnik* (Dubrovnik). 3, 5(1992), str. 110-121.
- Szabo, A. Društvena struktura iseljenika iz Hrvatske i Slavonije u razdoblju 1880. – 1910. *Migracijske i etničke teme* (Zagreb). 4, 1-2(1988), str. 67-71.
- Šišević, I. Kako su naši iseljenici putovali u Ameriku? *Pomorski zbornik* (Dubrovnik). 14, 29(1976), str. 435-449.
- Vekarić, N. Demografski uzroci iseljavanja s dubrovačkog područja u Ameriku u 19. i početkom 20. stoljeća. *Dubrovnik* (Dubrovnik). 3, 5(1992), str. 97-102.

Vrela

- HR-DADU-158. Kotarski sud Cavtat. Ostavinski spisi (1898. – 1947.). 11.15. Ostavina Veselić Mata pok. Pera (1902.); 120.50. Ostavina Veselić Jele žena Pera Perićana (1933.).
- HR-DADU-158. Kotarski sud Cavtat. Ostavinski spisi. 27.50. Ostavina Klaić Iva pok. Vlaha (1907.).
- Rukopisna ostavština obitelji Pera Veselića Perićana pok. Mata (ROVe).

Summary

THE PERO VESELIĆ PERIĆAN (OF THE LATE MATO) FAMILY PAPERS: THE SOURCE FOR THE HISTORICAL AND DEMOGRAPHIC RESEARCH OF THE EMIGRATION OF THE KONAVLI POPULATION

The value of the private archival records can also be seen on the examples of family papers that can serve as a source for the historical and demographic research and in the synergy with the administrative and judicial archival fonds of a certain area they can give a more complete image of its social and economic development during a longer period. The Pero Veselić Perićan (of the late Mato) from Pridvorje family papers are the important source, as a certain extension of the probate and notarial documents through several generations of the Veselić family, based on which it is possible to follow the lifespan of this displaced family from Konavle, their interrelations that can above all be seen in the letters they sent to each other and in the documents of the financial and notarial kind that show the material progress and development of the family, mostly based on the capital of its displaced members i.e. sons.

Keywords: *private archival records, probate and notarial documents, manuscript collection, the emigrational process, displaced family from Konavle, money-lending, letter, sale contract, debt receipt*

Translated by Marijan Bosnar

Maja Kovačević Kuzmanić

Državni arhiv u Splitu

ZAŠTITA PRIVATNOGA ARHIVSKOG GRADIVA NA PRIMJERU DRŽAVNOGA ARHIVA U SPLITU

Prikaz

UDK: 930.25(497.5Split)(094)

Rad se bavi privatnim arhivskim gradivom, a pregledom preuzimanja privatnoga arhivskog gradiva u Državni arhiv u Splitu u prošlosti prikazat će se sadašnje stanje obuhvata zaštite privatnoga arhivskog gradiva i pokušati dati zaključke kako poboljšati stanje u budućnosti.

Rad se temelji na iskustvu rada i preuzimanja privatnoga arhivskog gradiva u Državnome arhivu u Splitu.

Javnost nema svijest o tome da je privatno gradivo važno za kulturu, povijest ili druge znanosti. Neznanje dolazi iz neinformiranosti javnosti u vezi s ulogom arhiva i značenjem arhivskoga gradiva, iz nepoznavanja arhivskih zakona i propisa te slobode privatnih pravnih osoba koje im zakon dopušta u čuvanju svojega gradiva.

Ključne riječi: *privatno arhivsko gradivo, arhivsko zakonodavstvo, zaštita privatnoga arhivskog gradiva, preuzimanje privatnoga arhivskog gradiva, Državni arhiv u Splitu*

Uvod

U Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima NN 61/18 navodi se da je arhivsko gradivo od interesa za Republiku Hrvatsku i ima njezinu osobitu zaštitu. U članku 2. Zakona navodi se kako je svrha toga Zakona pružiti potporu u zaštiti i osiguranju dostupnosti privatnoga arhivskoga gradiva.

U članku 3. stoji definicija arhivskoga gradiva: privatno arhivsko gradivo je arhivsko gradivo nastalo djelovanjem privatnih pravnih i fizičkih osoba, koje nije

nastalo u obavljanju javnih ovlasti i javne službe i nije u vlasništvu Republike Hrvatske ili jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, odnosno pravnih osoba čiji su oni osnivači ili vlasnici.

Arhivsko je gradivo odabrano dokumentarno gradivo koje ima trajnu vrijednost za kulturu, povijest, znanost ili druge djelatnosti, ili za zaštitu te ostvarivanje prava i interesa osoba i zajednica, zbog čega se trajno čuva.

Dokumentarno su gradivo sve informacije zapisane na bilo kojemu mediju, koje su nastale, zaprimljene ili prikupljene u obavljanju djelatnosti pravnih i fizičkih osoba te mogu pružiti uvid u aktivnosti i činjenice povezane s njihovom djelatnošću.

Dokumentarno gradivo smatra se arhivskim gradivom u nastajanju, te se glede njegove zaštite primjenjuju odredbe toga Zakona i drugih propisa koji se odnose na arhivsko gradivo.

U Zakonu se pod definicijom stvaratelj gradiva smatra tijelo javne vlasti, pravna ili fizička osoba, skupina osoba koja obavlja određenu djelatnost i čijim djelovanjem nastaje dokumentarno i arhivsko gradivo

Na privatno arhivsko gradivo u Zakonu o arhivskome gradivu i arhivima NN 61/18 odnose se članci od 23. do 29. Tu se samo ukratko definira privatno gradivo i važnost da se ono sačuva.

Privatno arhivsko gradivo koje ima posebno značenje za povijest, znanost i kulturu upisuje se u Upisnik vlasnika ili posjednika privatnoga arhivskoga gradiva na temelju rješenja Hrvatskoga državnog arhiva. Privatnim arhivskim gradivom smatra se arhivsko gradivo nastalo djelovanjem privatnih pravnih i fizičkih osoba, ako nije nastalo u obavljanju javnih ovlasti ili u obavljanju javne službe i ako nije u državnome vlasništvu. Vlasnici ili posjednici privatnoga dokumentarnog i arhivskoga gradiva koje je od osobitoga značenja za povijest Domovinskoga rata, a nije prema odredbama zakona kojim se uređuje prikupljanje, zaštita i istraživanje dokumentacije o Domovinskome ratu predano nadležnoj ustanovi, dužni su prijaviti to gradivo radi upisa u Upisnik iz stavka 1. ovoga članka.

Vlasnici ili posjednici privatnoga arhivskoga gradiva koji čuvaju arhivsko gradivo ili pojedinačne dokumente trajne vrijednosti obvezni su:

- obavijestiti nadležni državni arhiv o posjedovanju gradiva

- čuvati gradivo i poduzimati mjere potrebne za njegovo sigurno čuvanje i zaštitu
- srediti gradivo i izraditi popis
- dopustiti ovlaštenoj osobi nadležnoga državnog arhiva da pregleda gradivo i po potrebi provede sigurnosno snimanje.

Ako vlasnik ili posjednik privatnoga arhivskoga gradiva nije u mogućnosti srediti gradivo i izraditi popis, dužan je dopustiti nadležnomu državnomu arhivu da to učini o svojem trošku. U slučaju pretvorbe gradiva iz stavka 1. ovoga članka u digitalni oblik, vlasnici ili posjednici privatnoga arhivskoga gradiva obvezni su pridržavati se pravilnika iz članka 6. stavka 2. ovoga Zakona.

Državni arhivi imaju pravo prvokupa arhivskoga gradiva u privatnome vlasništvu.¹

U stvaratelje i imatelje privatnoga arhivskog gradiva pripadaju:

- udruge
- političke stranke
- sindikati
- vjerske ustanove
- gospodarski subjekti
- strana predstavništva

i slično, a k tome valja pribrojati i privatne fizičke osobe².

Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva NN 67/99 utvrđuje uvjete, način i postupak korištenja javnoga arhivskog gradiva koje se čuva u arhivima. Odredbe Pravilnika primjenjuju se i na korištenje privatnoga arhivskoga gradiva koje se čuva u arhivima, ako to nije drukčije određeno u primopredajnome ugovoru.

Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva NN 90/02 utvrđuje kriterije vrednovanja arhivskoga gradiva, kategorizaciju stvaratelja, izradbu popisa arhivskoga gradiva s rokovima čuvanja, postupak

¹ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima NN 61/18.

² Hedbeli, Ž. Privatno arhivsko gradivo, *Arhivski vjesnik* 44(2001).

odabiranja i izlučivanja te način uništavanja izlučenoga gradiva. Odredbe Pravilnika odnose se i na stvaratelje i imatelje privatnoga arhivskoga gradiva upisane u Upisnik vlasnika i imatelja privatnoga arhivskoga gradiva.

Pravilnik o predaji arhivskog gradiva arhivima NN 90/02 utvrđuje način i postupak predaje javnoga i privatnoga arhivskog gradiva arhivima. Arhivi mogu preuzeti i privatno arhivsko gradivo od pravnih i fizičkih osoba ako im one takvo gradivo daruju, daju na pohranu (depozit) ili ponude na otkup. Privatno arhivsko gradivo preuzima se u arhiv na temelju pisane isprave (ugovora, razmjene pisama ili oporuke) u kojoj su naznačena prava i obveze stranaka. Ugovor može biti darovni, kupoprodajni ili ugovor o pohrani. Darovni i kupoprodajni ugovor sadržavaju i navod o prijenosu gradiva u vlasništvo arhiva. U kupoprodajnome se ugovoru utvrđuje i cijena gradiva koje je predmet ugovora te način plaćanja. Vlasnik koji je gradivo pohranio u arhivu zadržava prava koja proizlaze iz vlasništva, ako ugovorom o pohrani nije drukčije određeno. Arhivi imaju pravo prvokupa arhivskoga gradiva u privatnome vlasništvu. Osobama koje pronađu ili obavijeste arhiv o postojanju gradiva koje nije zaštićeno ili mu je vlasnik nepoznat, te osobama koje spriječe uništavanje ili oštećivanje takvoga gradiva nadležni arhiv može isplatiti primjerenu naknadu.

Iako se u Zakonu o arhivskome gradivu i arhivima definira što se smatra privatnim arhivskim gradivom, nije potpuno jasno kako sve privatno arhivsko gradivo treba biti zaštićeno, što je posebno vidljivo u kontaktu s privatnim pravnim osobama. Hrvatski je državni arhiv 2000. godine uputio dopis bivšim i sadašnjim parlamentarnim strankama te dijelu udruga, u kojemu su, pozivajući se na važeći zakon, traženi podatci o njihovom gradivu te najavljen pregled. Veći dio udruga i stranaka uopće nije odgovorio na dopis, a dio onih koje su poslale odgovor izjavio je kako ne posjeduju arhivsko gradivo. Prva i najčešća opaska koja se čuje prigodom nadzora ili kontakata sa stvarateljima privatnoga arhivskog gradiva je da oni takvo gradivo nemaju. Očito je kako, barem dio njih, privatno-pravne osobe nisu svjesne da jesu stvaratelji gradiva, da posjeduju arhivsko gradivo, te da su obvezni pridržavati se odredaba arhivskoga zakona. Provedba načela zaštite gradiva, bez obzira u čijemu se vlasništvu ili posjedu nalazi, nije jasna.³

³ Isto.

Iz arhivskoga zakonodavstva vidljivo je da je gradivo zaštićeno bez obzira u čijemu je vlasništvu ili posjedu, odnosno kod koga se nalazi, te je li registrirano ili evidentirano. Iako Zakon o arhivskome gradivu i arhivima ima cijeli jedan segment o privatnome gradivu, to je više općenito napisano. Dobro je da u hrvatskome zakonodavstvu postoje odredbe koje se bave privatnim arhivskim gradivom, dobro je što privatno arhivsko gradivo pripada pod zaštitu i od interesa je za Republiku Hrvatsku, ali nedostatak je što su odredbe preopćenito napisane i u ponekim slučajevima neodređene.

Zaštita i preuzimanje privatnoga arhivskog gradiva

Zašto je privatno arhivsko gradivo važno arhivima i na koji se način preuzima u arhive u svijetu, vidi se i u rezultatima RAMP-ove studije⁴ o zaštiti i preuzimanju privatnoga arhivskog gradiva koju je 1984. godine proveo UNESCO u suradnji s arhivima iz Argentine, Australije, Njemačke, Francuske, Indije, Indonezije, Japana, Kenije, Nizozemske, Novoga Zelanda, Nigerije, Pakistana, Norveške, Perua, Senegala, Velike Britanije, SAD-a, Švicarske, Šri Lanke, Zambije i Zimbabvea. U RAMP-ovoj studiji došli su do rezultata da je i u tim državama također većina privatnoga arhivskog gradiva došla u arhive darovanjem. Iako njih 28 (72 %) navodi da se dio gradiva otkupio od stvaratelja, tj. imatelja. Šest arhiva (15 %) nemaju aktivnu politiku preuzimanja privatnoga arhivskog gradiva, ali ako im se netko obrati, rado preuzimaju i čuvaju privatno arhivsko gradivo. Ostalih 33 arhiva (85 %) preuzimaju gradivo prema nacionalnoj ili područnoj osnovi.

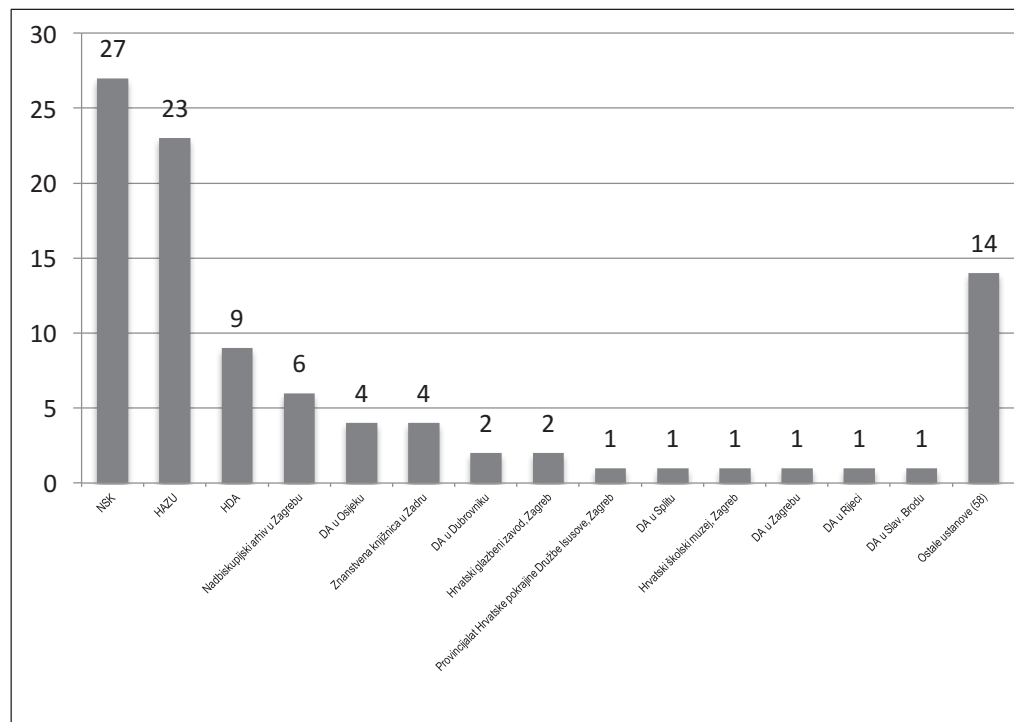
Alexander Turnbull Library, Wellington, Novi Zeland, u kojoj se čuva državna kolekcija rukopisa u upitniku je napisala da aktivno prikupljaju gradivo prominentnih Novozelanzana koji su dali važan doprinos za kulturu, znanost ili općenito pridonijeli probitku Novoga Zelanda.

Državni je arhiv u Indiji napisao kako prikupljaju privatno arhivsko gradivo u želji da popune rupe u gradivu koje već imaju i čuvaju u arhivu kako bi imali cjelokupnu sliku povijesti i zbivanja u Indiji u određenome razdoblju.

⁴ Seton, R.E., *The Preservation and Administration of private archives: a RAMP study*, Unesco, Paris, 1984., dostupno na : <http://unesdoc.unesco.org/images/0005/000596/059687e.pdf> (datum)

U Hrvatskoj se može uočiti problem darivanja osobnih fondova ne arhivima – kao ustanovama koje pohranjuju dokumente, nego drugim ustanovama, primjerice Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, HAZU-u, Znanstvenoj knjižnici u Zadru, Sveučilišnim knjižnicama u Puli i Splitu, muzejskim, vjerskim i sličnim ustanovama. Nažalost, činjenica da se svega 429 osobnih fondova čuva u arhivima, dok ostalih 1520 fondova čuvaju druge nearhivske ustanove, govori o tome kako javnost još nije dovoljno dobro upoznata s ulogom arhiva kao čuvara i privatnoga gradiva.⁵

Grafikon 1. Raspodjela arhivskoga gradiva po ustanovama u Hrvatskoj

Izradio G. Pavelin 2014. godine

⁵ Lučić, M. *Osobni arhivski fond – Arhivistička teorija i praksa u Hrvatskoj*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012. str. 49

Na grafikonu možemo uočiti da je većina gradiva predana NSK-u (27 %), zatim HAZU-u (23 %) te HDA-u (9 %).

Uzrok takvu trendu vjerojatno je nedovoljna prepoznatljivost arhiva kao mjesta pohrane. Ali i činjenica da je arhivska djelatnost zaživjela i razvila se dosta poslije, nego djelatnosti NSK-a i HAZU-a, ustanova koje su imale veći interes za očuvanje takvih vrijednih spisa. Muzeji i knjižnice već su odavno počeli prikupljati takvu građu, kada se arhivska djelatnost tek počela zakonski regulirati. Arhivi, usprkos određenim pokušajima, i dalje nisu u tijeku sa suvremenim trendovima u komunikacijskoj i informatičkoj tehnologiji. Također su nedovoljno prisutni na društvenim mrežama, te u medijima općenito, ne komuniciraju dovoljno sa svojim javnostima.

Arhiv bi trebao biti prepoznatljiv korisnicima te s njima izgrađivati čvrst i trajan odnos. Komunikacija arhiva s publikom ključ je uspješna poslovanja.

Trebala bi se razviti mreža čitavoga niza kratkoročnih i dugoročnih aktivnosti, bilo da je riječ o organiziranju javnih manifestacija, izdavanja publikacija, organizacija izložbi i sl., bilo

Ta se komunikacija može odvijati posredstvom različitih medija: od radija, televizije, novina, pa sve do upotrebe najsuvremenijih metoda i alata putem interneta (službene stranice arhiva, *facebook*,...).

Svi arhivi u Hrvatskoj uključujući i Državni arhiv u Splitu postavljaju različite izložbe, zatim izdaju svoje publikacije (Državni arhiv u Splitu izdaje svoj časopis *Građa i prilozi za povijest Dalmacije*).

Državni arhiv Splitu već dugi niz godina održava stručna vodstva đaka i studenata kroz Državni arhiv u Splitu gdje im se, uz ostalo, objašnjava i ulogu arhiva u čuvanju privatnoga arhivskog gradiva. Dobro je što profesori u srednjim školama i na fakultetima dovode svoje učenike, tj. studente u Državni arhiv u Splitu jer će na taj način u budućnosti biti sve više ljudi kojima arhivi i uloga arhiva kao čuvara zajedničke memorije neće biti nepoznanica.

Državni arhiv u Splitu kroz godine je uvijek pokušavao, koliko je to bilo u njegovoj moći, da preuzme i sačuva privatno arhivsko gradivo. U Državnome arhivu u Splitu ne postoji osoba ili odjel koji se bavi privatnim arhivskim gradivom, tako da se privatno arhivsko gradivo većinom preuzimalo sporadično, od slučaja do slučaja, kada bi Državni arhiv u Splitu, najčešće djelovanjem pojedinaca, došao do informacije da takvo gradivo postoji i da su njegovi vlasnici voljni ga dati u arhiv.

Malim pregledom preuzimanja privatnoga arhivskog gradiva u Državni arhiv u Splitu u posljednjih deset godina htjelo se dati uvid u način funkcioniranja zaštite privatnoga arhivskog gradiva na području Državnoga arhiva u Splitu.

Ulazni zapisnik 435.: fotografija pripomoćnoga društva „Luka Botić” – Split

1. ožujka 2007. godine Sonja Senjanović darovala je Državnomu arhivu u Splitu fotografiju člana humanitarnog pripomoćnoga društva „Luka Botić” – Split koja je nastala 15. ožujka 1935. godine.

Ulazni zapisnik 442.: dokumentacija za povijest HRM

4. prosinca 2007. godine dr. sc. Boris Čupin daruje Državnomu arhivu u Splitu dokumente važne za pisanje povijesti ratne mornarice u Domovinskomu ratu.

Ulazni zapisnik 443.: Kulturno društvo Trilj

4. prosinca 2007. godine Predsjednik kulturnoga društva Trilj don Josip Dukić daruje Državnomu arhivu u Splitu spise povezane s radom društva.

Ulazni zapisnik 446.: obitelj Dominis

11. svibnja 2007. godine dr. Fedor Mataić daruje Državnomu arhivu u Splitu arhivsko gradivo fond obitelji Dominis, Postira / otok Brač. Raspon godina fonda je od 1857. do 1961. godine.

Ulazni zapisnik 459.: dr. Petar Grisogono (filmski arhiv)

Dr. Petar Grisogono je 23. veljače 2010. godine darovao Državnomu arhivu u Splitu filmsko arhivsko gradivo, zvučne zapise i tehničku opremu. Gradivo se sastoji od DVD-ova, videokaseta, 8 milimetarskih rola filmova, gramofonskih ploča.

Ulazni zapisnik 462.: osobni arhiv Anke Kovačić

4. lipnja 2010. godine don Slavko Kovačić darovao je Državnomu arhivu u Splitu osobni arhiv Anke Kovačić (učiteljice koja je otvorila i vodila prve dječje vrtiće u Dalmaciji). Osobni se arhiv sastoji od osobnih dokumenata, raznih spisa i fotografija, raspon godina je od 1896. do 1961. godine.

Ulazni zapisnik 466.: obitelj Oman

30. kolovoza 2010. godine Antonjeta Gaši Oman prodala je Državnomu arhivu u Splitu arhivsko gradivo obitelji Oman (korespondencija, fotografije, *Biblija* iz 1898. g. i druge osobne dokumente). Otkupljeno je arhivsko gradivo važan izvor za povijest druge polovine 19. stoljeća na ovim prostorima.

Ulazni zapisnik 467. : arhiv obitelji Duboković

13. rujna 2010. godine Lukrecija Benković – Duboković daruje Državnomu arhivu u Splitu gradivo arhiva obitelji Duboković – Jelsa.

Ulazni zapisnik 470.: arhiv obitelji Duboković – Nadalini

23. prosinca 2010. godine Lukrecija Benković – Duboković daruje Državnomu arhivu u Splitu gradivo arhiva obitelji Duboković Nadalini – Jelsa, riječ je o gradivu koje datira iz početka 20. stoljeća.

Ulazni zapisnik 472. : skupina građana otoka Brača

19. siječnja 2012. godine gospodin Terzić, u ime skupine građana Otoka Brača daruje Državnomu arhivu u Splitu pismene uratke nastale kao reakcija skupine građana otoka Brača na hrvatska društvena događanja iz bliske prošlosti. Gradivo je nastalo u razdoblju od 2006. do 2012. godine.

Ulazni zapisnik 478.: osobni fond Drage Gizdića

Državni arhiv u Splitu otkupio je 2012. godine od Šime Brale gradivo koje se odnosi na život i djelatnost Drage Gizdića. Gradivo se sastoji od biografije, pisma, novinskih isječaka, rukopisne knjige i raznih dokumenata. Državnomu arhivu u Splitu gradivo je bilo zaminljivo zbog toga što je nadopunilo već postojeći Osobni fond Drage Gizdića, koji se nalazi u arhivu.

Ulazni zapisnik 482.: filmsko arhivsko gradivo

5. prosinca 2013. godine Ante Ganza darovao je Državnomu arhivu u Splitu privatne obiteljske filmove snimljene u razdoblju od 1969. do 1981. godine, te 34 stara strana animirana filma.

Ulazni zapisnik 486.: Ljubica Tončić

25. studenog 2014. godine Ljubica Tončić darovala je Državnomu arhivu u Splitu 1250 šelakovih gramofonskih ploča, 307 komada polivinilkloridnih ploča i 8 tankih vinil-ploča i deset akustično-mehaničkih gramofona.

Ulazni zapisnik 491.: društvo „Viški skup”, Gradivo crkvene provenijencije, arhiv obitelji Machiedo iz Hvara

26. listopada 2016. Hrvatski državni arhiv predaje Državnomu arhivu u Splitu na otkup gradivo koje je Hrvatskomu državnom arhivu bilo ponuđeno na otkup, a koje po svojem sadržaju i provenijenciji pripada u nadležnosti Državnoga arhiva u Splitu.

Ulazni zapisnik 495.: arhiv obitelji Duboković Nadalini

29. ožujka 2017. godine Lukrecija Benković Duboković darovala je Državnomu arhivu u Splitu spise povezane s arhivom obitelji Duboković Nadalini, koji se već otprije nalazi u Državnomu arhivu u Splitu.

Ulazni zapisnik 500.: Dinko Kovačić

27. prosinca 2017. godine Ured ovlaštenoga arhitekta Krešimira Borzića iz Splita darovao je Državnomu arhivu u Splitu gradivo povezano s izložbom arhitekta, akademika Dinka Kovačića. Tijekom karijere Dinko Kovačić izveo je neke od izuzetnih projekata suvremene hrvatske arhitekture: poslovni centar Brilljant, ekonomski fakultet u Splitu, Aerodrom Brač i brojni drugi.

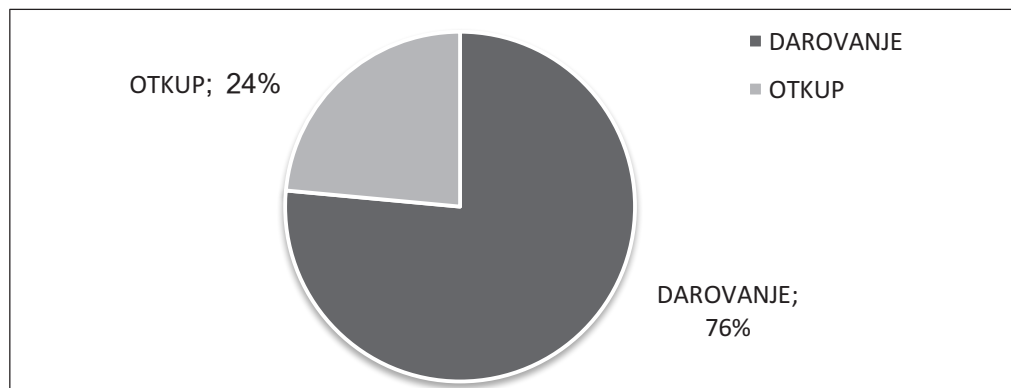
Ulazni zapisnik 502.: Ladislav i Marija Shimak

23. veljače 2018. godine Državni je arhiv u Splitu od Floriane Jakuš otkupio arhivsko gradivo, i to: osobne spise Ladislava i Marije Shimak, nastalih u razdoblju od 1874. do 1959. godine i jednu metalnu pločicu s kožnom kutijicom s odlikovanjem iz 1916. godine.

Od 2007. do 2018. godine bilo je 17 preuzimanja privatnoga arhivskog gradiva u Državni arhiv u Splitu. U tom je razdoblju bilo godina kada nije bilo ni jedno preuzimanje privatnoga arhivskog gradiva. Dio se preuzimanja odnosio na preuzimanje nekonvencionalnoga gradiva, kao što su šelakove gramofonske ploče,

polivinilkloridne ploče, tanke vinil-ploče, akustično-mehanički gramofoni, filmsko arhivsko gradivo, zvučni zapisi, tehnička oprema, DVD-ovi, videokasete, 8 milimetarske role filmova. U četirima slučajevima bilo je riječi o otkupu gradiva, a u svim ostalim slučajevima o darovanju.

Grafikon 2. Način preuzimanja privatnoga arhivskoga gradiva u Državnome arhivu u Splitu od 2007. do 2018. godine

Izradio autor 2018. godine

Povezivati se jednako sa pojedincima, „malim” ljudima, vrlo je važno ako arhiv želi zaživjeti na nekoj drugoj, otvorenijoj razini, te pohraniti i sačuvati mnoge spise koji možda leže na nečijemu tavanu i prikupljaju prašinu, dok bi zapravo mogli imati veliko značenje za istraživače.

Odličan primjer za uspješnu suradnju medija i arhiva pronalazimo u aktivnostima Državnoga arhiva u Slavonskome Brodu koji se koristi lokalnim mrežnim portalom i televizijom, te je na taj način stalno prisutan u svakodnevnicu svojih građana. Također se koristi i drugim aktivnostima, primjerice 2012. godine nakon otvorenja izložbe *Sve je to rock'n'roll*, organizirali su prve *rock* večeri te panel-diskusije, gdje su gosti bili razni domaći glazbenici i sl. Zatim se u HDA od 2013. godine održava Filmski četvrtak. To je događanje pokrenuto radi popularizacije i promocije filmskoga arhivskoga gradiva koje je pohranjeno u Hrvatskome filmskom arhivu. Filmske projekcije u okviru programa Filmskoga četvrtka u HDA održavaju se

jednom mjesečno. U sklopu projekta Državnoga arhiva u Splitu, *Učenici i studenti u arhivu*, u 2017. godini organizirana su stručna vodstva i predavanja za učenike srednjih i osnovnih škola i studente. U prethodno dogovorenim terminima organizirano je upoznavanje ustanove, radnih procesa i tehnika sređivanja i obrade arhivskoga gradiva, njegova korištenja i zaštite.

Na te načine arhiv u skladu sa suvremenim trendovima od „dosadnog” mjesto gdje se čuvaju stari spisi postaje mjesto susreta i druženja mladih.

Zaključak

Iz pregleda preuzimanja privatnoga arhivskoga gradiva u Državni arhiv u Splitu vidljivo je da se arhivi u Hrvatskoj trude da se privatno arhivsko gradivo sačuva u arhivima i da su svjesni važnosti privatnoga arhivskoga gradiva. Ali uz ograničena sredstva, nedorečene zakone, ljude u društvu koji nisu svjesni uloge arhiva u vezi s privatnim gradivom, to se nažalost radi sporadično i od prilike do prilike, kada sami pojedinci znaju za ulogu arhiva i mogućnost da se njihovo gradivo sačuva u arhivu za buduće naraštaje. Zakonodavstvo ne daje jasne upute povezane s obvezama privatnih imatelja gradiva i mjera koje nadležni arhiv može poduzeti glede njihova provođenja, nije jasno do koje mjere arhivi mogu sudjelovati u cjelokupnome životnom ciklusu klasičnoga i nekonvencionalnoga privatnog gradiva, kako i pod kojim uvjetima privatni stvaratelji mogu dati svoje gradivo na korištenje (zaštitu privatnosti). Uz potrebu detaljnijega zakonodavnog okvira, potrebno je i bolje informirati javnost.

Dobra volja pojedinaca u svakome slučaju postoji, to se i vidi samim time što su skoro sva preuzimanja privatnoga arhivskoga gradiva u Državni arhivu u Splitu u posljednjih desetak godina bila u obliku darovanja. Ali nažalost, malen broj ljudi informiran je i zna da arhivi čuvaju i privatno arhivsko gradivo.

Možemo zaključiti da je važno da javnost zna za ulogu arhiva kao čuvara privatnoga arhivskoga gradiva. Mislim da je na arhivima zadaća da informiraju javnost i privatne stvaratelje o obvezama koje imaju.

Ta se komunikacija može odvijati posredstvom različitih medija: od radija, televizije, novina, pa sve do upotrebe najsuvremenijih metoda i alata putem inter-

neta (službene stranice arhiva, *facebook*,...). Arhiv bi trebao biti prepoznatljiv korisnicima te s njima izgrađivati čvrst i trajan odnos. Komunikacija arhiva s publikom ključ je uspješnoga poslovanja.

Privatno je arhivsko gradivo sastavni dio povijesti koji nam pomaže u boljemu i objektivnijemu sagledavanju vlastite povijesti. Što više ljudi zna za ulogu arhiva u zaštiti privatnoga arhivskog gradiva, veća je vjerojatnost da će više privatnoga arhivskog gradiva u budućnosti doći u arhive i na taj način sačuvati cjelovitu sliku zbivanja u povijesti.

Literatura

- Lučić, M. *Osobni arhivski fond – Arhivistička teorija i praksa u Hrvatskoj*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.
- Hedžbeli, Ž. Privatno arhivsko gradivo u hrvatskoj i inicijativa nevladinih organizacija. *Atlanti* (Trieste). 17, 1-2(2007), str. 223-232.
- Hedžbeli, Ž. Privatno arhivsko gradivo. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 44(2001), str. 93-101
- Pavelin, G. *Donatori kao ciljana skupina komunikacijskih aktivnosti arhiva*. MediaNALI. 2014. URL: https://bib.irb.hr/datoteka/630781.arhiv-_donatori.docx (15. 5. 2018.).
- Seton, R.E. *The Preservation and Administration of private archives: a RAMP study*. Unesco (Paris). 1984. URL : <http://unesdoc.unesco.org/images/0005/000596/059687e.pdf> (27. 4. 2018.).
- Zakon o arhivskom gradivu i arhivima NN 61/18.
- Pravilnik o korištenju arhivskoga gradiva NN 67/99.
- Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskog gradiva NN 90/02.
- Pravilnik o predaji arhivskog gradiva arhivima NN 90/02.

Summary

THE PRESERVATION OF PRIVATE ARCHIVAL MATERIALS IN THE SPLIT STATE ARCHIVES

The paper deals with problems related to private archival materials: from the present legislation to the overview of preservation of private archival materials in the Split State Archives that will give an outline of how successful is the archival service in assuring existence and access of private archival materials in state archives. The present legislation is not conclusive in giving the direct guidelines about preservation of private archival materials because it is too general in its basic principles. The law declares equal treatment of public and private records, which is very good, but unfortunately the existing practice shows a different picture.

The public has no awareness that private records could be an important part of the memory of the people to future generations and their importance for culture, history or other sciences. Ignorance comes from the lack of information about the role of archives and the significance of private archival materials. This is the problem that state archives have to solve to insure the preservation of private archival materials before it is too late.

Keywords: *private archival materials, archival legislation, preservation of private archival materials, acquisition of private archival materials, the Split State Archives*

Tonko Barčot

Državni arhiv u Dubrovniku, Arhivski sabirni centar Korčula – Lastovo

O NESTALNOSTI PRIVATNOG ARHIVSKOG GRADIVA I PROTOČNOJ GRANICI IZMEĐU JAVNOG I PRIVATNOGA – ISKUSTVA U ARHIVSKOM SABIRNOM CENTRU KORČULA – LASTOVO

Stručni rad

UDK: 930.253(497.584Korčula)
930.253:352

Autor progovara o iskustvima ASC-a Korčula – Lastovo u donacijama privatnoga arhivskog gradiva i odnosu prema konceptu sveobuhvatnoga arhiva. Izdvaja pitanje nestalnosti privatnoga arhivskog gradiva i propitkuje protočnost granice između javnoga i privatnoga. S jedne strane riječ je o primjerima kada javni dokumenti spletom različitih okolnosti dospiju u privatne ruke, kada se javni dokumenti spase s otpada ili lomača, ili s druge strane kada privatno gradivo pojedinih udruga u malim sredinama ima gotovo veću važnost od one uprave i javnih službi.

Ključne riječi: *privatno arhivsko gradivo, javno arhivsko gradivo, Arhivski sabirni centar Korčula – Lastovo*

1. Iskustva Arhivskoga sabirnog centra Korčula – Lastovo u donacijama privatnoga arhivskog gradiva i odnos prema konceptu sveobuhvatnoga arhiva

ASC Korčula – Lastovo otvorio se za rad sa strankama 2012. i već je iste godine zaprimio prve donacije privatnoga arhivskog gradiva. Do travnja 2018. zaprimljeno je i provedeno 27 takvih donacija ili ukupno 19 d/m, 84 VHS kasete,

8 geografskih karata, u vremenskom rasponu od 1587. do 21. st. Velik dio doniranoga gradiva bile su fotografije. Zaprimito je 1137 negativa na staklu, 12 345 negativa na celuloidnoj podlozi, 10 negativa na nitroceluloznoj podlozi, 223 dijapozitiva, 1856 pozitiva i 1 fotoalbum od kraja 19. do početka 21. st. Kako je u proteklome razdoblju zabilježeno ukupno 65 akvizicija, donacije predstavljaju velik udjel (gotovo polovinu). Najveći dio donacija ostvario se uz pomoć vanjskih suradnika. Moram izdvojiti Nevena Fazinića, publicista i zanesenjaka iz grada Korčule. Gradivo koje mu prođe kroz ruke prosljeđuje za arhiv, nagovarajući vlasnike na donaciju. Njegov posrednički doprinos djelovanju arhiva neprocjenjiv je.

Iako ga ne možemo sprovesti zbog kadrovske ograničenosti, nastojimo djelovati u smjeru sveobuhvatnoga arhiva ili barem onoga što mi na terenu i na arhivističkoj periferiji percipiramo pod tim pojmom.¹ Nasreću djelujemo na neveliku teritorijalnome području što nam uz mrežu vanjskih suradnika daje izvjesne mogućnosti da budemo upućeniji u procese sadašnjosti, reagiramo brže i odigramo ulogu posrednika. Praktički djelujemo kao arhiv lokalnih jedinica lokalne samouprave, „seoski arhiv” sa svim pozitivnim i negativnim aspektima toga pojma, u čestom smo kontaktu sa stvarateljima i korisnicima, pridonosimo kulturnomu životu sredine i u spasiteljskoj maniri preuzimamo gradivo različite provenijencije. Iniciramo potencijalne službene primopredaje s obzirom na ugroženost pojedinih pismohrana, aktivno sudjelujemo u odabiranju i popisivanju gradiva za donaciju. Mislimo da akvizicije privatnoga gradiva obiteljskoga i osobnog karaktera znatno nadopunjuju postojeće gradivo uprave i javnih službi.² Pogotovo stoga što se javno gradivo često ne preuzima kao cjelina, nego s nemalim prazninama, a katkad i kao fragmenti.

S druge strane svjesni smo ocjena da takav pristup koči ozbiljno planiranje akvizicijske politike i potrebno profiliranje arhiva.³ Postoji realna bojazan od zatrpavanja i nestanka slobodnoga prostora za obavljanje ugovornih obveza s kategoriziranim stvarateljima javnoga gradiva jer dobro znamo da će jednom ustrebatu prostora (trenutačno smo premašili polovinu spremišnoga kapaciteta od ukupno 2100 d/m). K tomu, nismo ni izbliza spremni za preuzimanje elektroničkoga gradiva, a i dalje smo suočeni s nemalom količinom nesređenoga gradiva. Netko se s

¹ Vidi: Kušen, D. Strategija sveobuhvatnog arhiva u Hrvatskoj. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 54(2011), str. 9-23.

² Takvu je potrebu uočio Eric Cetelaar u analizi hrvatske arhivistike (Catelaar, E. Hrvatsko arhivsko zakonodavstvo i praksa – između jave i sna. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 51(2008). str. 134)

³ Čosić, S., Lemić, V. Problemi arhivske službe u Hrvatskoj. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 51(2008), str. 12.

pravom može zapitati kako se uopće može razmišljati o akvizicijama privatnoga arhivskog gradiva i konceptu sveobuhvatnoga arhiva, a javno gradivo još nije dokraja sređeno i dostupno. Sve te ocjene i pitanja stoje, ali stoji i činjenica da se arhiv ne može zatvoriti u 19. st. (katkad se čini da je u tome stoljeću zarobljena naša struka), odnosno prema javnosti i sredini i pretvarati se da sadašnjost ne postoji. Pogotovo to stoji kod sabirnih centara koji moraju biti spona državnih arhiva prema lokalnim zajednicama, pa i svojevrsni međuarhivi kako to i dalje stoji u Zakonu o arhivskome gradivu i arhivima. Teško je očekivati da sabirni centri s nekoliko zaposlenika mogu kreirati, pa i provoditi složene strategije, no mogu i trebaju biti sveprisutni na terenu. Biti oko, uho i produžena ruka državnih arhiva u lokalnoj zajednici, pogotovo u situaciji kada je hrvatska arhivska struka malo prisutna i slabo vrednovana u javnosti.

2. Nestalnost privatnoga arhivskog gradiva i problem njegova definiranja

U dosadašnjoj praksi ovoga sabirnog centra čini se da je najveći problem privatnoga arhivskog gradiva njegov nestalni karakter. Nisu rijetki slučajevi kada se pred smrt vlasnici gradiva odluče spaliti vlastite fotografije i zapise te ritualno zao-kružiti jedan životni ciklus. Kad sam se prije nekoliko godina susreo sa starijom učiteljicom iz Vele Luke Tonkom Zec, ispričala mi je priču o fotografijama i ljubavnim pismima jednoga mladog partizana koji su s njegovim odlaskom u rat, morali biti skriveni. Njegova ih je djevojka zakopala u zemlju i zaštitila od nepoželjnih očiju talijanskih vojnika. Rat je prošao, a on se nije vratio. Od velike ljubavi ostali su samo tragovi na papiru. Moja sugovornica čuvala je te tragove poput relikvije više od 60 godina. „Bila je to sveta ljubav”, rekla je. No jednoga dana u raščišćavanju nakupljenih stvari kroz život (a pred smrt), taman pred moj dolazak, ona ih je odlučila spaliti. Netom mi je ispričala što je napravila, proradio je moj arhivistički instinkt i zapitao sam zašto. „Sačuvali bi ih u Arhivu za vječnost”, tako sam nekako nadodao. A ona mi je svojim osmijehom i bez puno riječi dala do znanja da ja to ne mogu razumjeti. Zaista, ni dandanas ne mogu dokraja shvatiti njezin postupak i imam dojam da je izgubljeno nešto veliko i vrijedno, ali mogu naslutiti potrebu zatvaranja kruga. To je bilo nešto što je samo njima pripadalo i što su samo oni mogli osjetiti u punini.

S druge strane, češće su situacije kada su nasljednici suočeni s pisanom ostavštinom predaka. Dok će niz generacija stvarati i prikupljati, održavati plamen stare slave, u pravilu se uvijek dogodi generacija koja razgrađuje. I onda se to gradivo, koje se katkad i stoljećima brižno čuvalo, ili proda ili baci na otpad. Nevjerojatan je jaz između ljudi sa strašću kolekcionara i većine onih drugih kojima stari dokumenti predstavljaju isključivo otpad i ništa više. Samo od kraja 20. st. poznat je nemali niz uništavanja iznimno vrijednih obiteljskih arhiva koji je uglavnom povezan s izvođenjem građevinskih radova u obiteljskim kućama. Godine 2007. poslije smrti Jakše Kalogijere, poznatoga hrvatskog građevinskog inženjera i „pravednika među narodima”, arhivsko gradivo poznate blatske i korčulanske obitelji Kalogjera završilo je na lokalnome odlagalištu smeća Sitnica (na zapadnome dijelu otoka Korčule zna se reći da je upravo Sitnica naš najveći arhiv, no s trajno nedostupnim gradivom). Po bacanju uslijedilo je nekoliko dana kiše pa je ono uništilo znatan dio gradiva do dolaska prvih kolekcionara koji su prikupili pojedine dijelove toga arhiva.⁴ U gradu Korčuli na smetlište je devedesetih godina 20. stoljeća bačen važan fotoarhiv Marina Božića, a krajem 2015. i onaj obitelji Cviličević. Tek je manji dio Neven Fazinić spasio iz kontejnera, što je godinu poslije i postalo predmetom donacije i danas čini fond obitelji Cviličević Tedeschi. U nekim situacijama uspješno su reagirali arhivisti toga centra i prikupili gradivo sa smetlišta (primjer fonda Mirjane Svobode),⁵ no u pravilu je riječ o nemogućoj misiji zbog načina funkcioniranja smetlišta.⁶ Sveukupno pet donacija tomu ASC-u odnosi se na gradivo koje je bilo napušteno, pronađeno i spašeno od naših donatora. Zvučniji primjer bio je onaj Tonča Baždarića i njegova spašavanja oko tisuću fotonegativa prvoga korčulanskog fotografa Jakova Peručića.⁷ Može se zaključiti da je s početkom rada ASC-a Korčula – Lastovo i

⁴ Prema kazivanju Borisa Rosića. Jedan dio povezan s Vela Lukom otkupit će Općina Vela Luka 2008. Od 2013. službenom predajom ta je dokumentacija dospjela u ASC Korčula – Lastovo te se zavela kao fond Obitelj fond Kalogjera Zlatar (HR-DADU-SCKL-687).

⁵ Barčot, T. Uz početak rada Arhivskog sabirnog centra Korčula – Lastovo. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 56(2013), str. 111. Reagiralo se na dojavu i poziv Jerka Andreisa Stalijara (Pismohrana DAD-a. Primopredajni zapisnik 17. 10. 2013.).

⁶ Nužno bi bilo reagirati trenutačno taj dan jer se inače mehanizacijom već to nabacuje u nedostupne slojeve otpada. Na tome području već neko vrijeme postoji sustav odvojenoga prikupljanja papira, no on naposljetku završava na istome smetlištu.

⁷ Barčot T., Grbić M. Korčulanski fotograf Jakov Peručić i njegove zbirke fotografija. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 60(2017), str. 138.

aktivnim radom na osvještavanju javnosti manja učestalost takvih situacija, no ona je i dalje prisutna i čini se neizbježnom.

Izvjesno je da osvještavanje javnosti nije dovoljno te je nužno uspostaviti i održavati redovni kontakt s vlasnicima privatnoga arhivskog gradiva jer se oni sami ne javljaju (kako predviđa čl. 33. Zakona o arhivskome gradivu i arhivima⁸). Oni još nisu obuhvaćeni sustavom evidencije predviđenim spomenutim zakonom (čl. 31.) te nijedna od spomenutih donacija ASC-u Korčula – Lastovo nije proizašla slijedom takvoga službenog kontakta. ASC tek raspolaze ograničenim usmenim informacijama o pojedinim vlasnicima i gradivu u njihovu posjedu, no svjesni smo da je takva evidencija nužna. Kako sustav ne funkcionira, ni vlasnici nisu upoznati sa svojim obvezama i pravilima u prometovanju tim gradivom. Oni se katkad obraćaju Arhivu s pitanjima ili ponudama za otkup jer im to prvo pada na pamet ili slučajno. Vlasnici privatnoga arhivskog gradiva ne obavještavaju mjerodavno Ministarstvo kulture ni kada prelaze s gradivom preko granica. Naši su iseljenici tako u Australiju, Južnu i Sjevernu Ameriku prenijeli i dio gradiva koji po svemu treba imati obilježje kulturnoga dobra.

No s druge strane, mora se i priznati kako je postojeći Zakon prekrut što se tiče obveza koje nameće vlasnicima. Oni su samo dužni, a ako ne mogu sami izvršiti obveze, onda će to Arhiv o njihovu trošku (čl. 33.). U današnjem trenutku kad se nameće potreba stvaranja „sveobuhvatnog arhiva” nužna je prisutnija i fleksibilnija uloga mjerodavnih arhiva i arhivista na polju privatnoga arhivskog gradiva. I kod nadzora, ali i kod popisivanja toga gradiva i adekvatnije pohrane bez sveprisutne formulacije „o trošku vlasnika”. Jer arhivima u Hrvatskoj mora biti stalo da se vrijedno privatno arhivsko gradivo sačuva i danas-sutra preuzme u arhiv. U suprotnome bit ćemo i dalje svjedoci uništavanja vrijedne kulturne baštine.

Dakako, postavlja se i pitanje što je to uopće privatno arhivsko gradivo. Privatno arhivsko gradivo po zakonskoj definiciji na ovome području ne postoji (jer nije evidentirano), no to ne znači da ga nema i da se prema njemu ne odnosimo kao prema kulturnomu dobru. Jer čl. 3. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara kaže da ona „... bez obzira na vlasništvo, preventivnu zaštitu ili registraciju uživaju

⁸ Tekst je pisan prije donošenja novoga zakona u srpnju 2018. te se u ovome radu autor referira na stari Zakon o arhivskom gradivu i arhivima iz 1997. s izmjenama i dopunama do 2017. (*Narodne novine* 105/97, 64/00, 65/09, 46/17).

zaštitu prema odredbama Zakona”.⁹ Nadalje, formulacija koja se upotrebljava u Zakonu i predviđen postupak utvrđivanja popisa imatelja gradiva „od interesa za državu”, u suprotnosti je s današnjim težnjama „sveobuhvatnog arhiva”. Spomenuta formulacija po svemu je neprikladna. Jer riječ je uglavnom o gradivu na lokalnoj razini koje će rijetko kada imati traženu „državnu” dimenziju. A ako je nešto lokalno, ne znači i da nema trajnu kulturnu vrijednost za konkretnu sredinu. Isto tako, očito je da je pri odabiru/vrednovanju takvoga gradiva (za otkup ili donaciju) puno toga prepušteno slobodnoj procjeni arhivista, što također nije najsretnije rješenje.

3. Kolekcionari i fragmentacija cjelina

Nekoć je prikupljanje starih dokumenata i artefakata bila potreba uskoga sloja lokalnih intelektualaca i njihov doprinos očuvanju memorije sredine u kojoj su živjeli. U odsutnosti javnoga sustava pohrane i zaštite, oni su bili preteče današnjih arhiva i muzeja. Na Korčuli su u 19. st. to bili obitelj Kapor, Arneri, don Petar Franasović i drugi. U nekim obiteljima ta se obveza i strast prenosila iz generacije u generaciju, nadograđivala i širila. Obiteljski karakter tih arhiva poprimao je šire, lokalne i regionalne dimenzije. Jedan od takvih zasigurno je bio muzej i arhiv obitelji Župa u Orebiću. U nadogradnji te zbirke ponajviše je pridonio posljednji potomak te poznate kapetanske obitelji Matko Župa, istaknuti kulturni i turistički radnik na Pelješcu. No za razliku od arhiva obitelji Arneri i don Petra Franasovića, koje je poslije Drugoga svjetskog rata otkupio Državni arhiv u Dubrovniku i tako ih sačuvao, arhiv obitelji Župa po njegovoj se smrti razmrvio i danas se prodaje u komadima po sajmovima na otvorenome diljem Hrvatske.

Kolekcionarstvo je danas strast, opsesija. Prikuplja se, često naširoko, svaštari kako bi se ispunilo slobodno vrijeme, ali i kako bi se nagomilalo i nadmašilo. Često je kolekcionarstvo stvar prestiža, statusni simbol. Od nagomilanih garaža preko malih zbirki koje će vlasnici ponosno pokazivati u uređenome kutku svoje sobe do pravih privatnih muzeja/arhiva. Dok se kolekcionare s jedne strane može opisati kao ljude koji imaju interes, sklonost, osjećaj za staro i tradiciju, s druge strane može

⁹ URL: <https://www.zakon.hr/z/340/Zakon-o-za%C5%A1titi-i-o%C4%8Duvanju-kulturnih-dobara/> (26. 4. 2018.).

ih se definirati i kao neumjerene grabežljivce koji ne prežu ni pred čim kako bi se domogli onoga što im nedostaje. Kad govorimo o arhivskome gradivu, početni je problem kod kolekcionara činjenica što dokumente na koje naiđu/kupuju ne promatraju kao cjelinu, nego kao zbir pojedinačnih memoranduma, dopisnica, krasopisa... Često je stvaratelj i sadržaj manje bitan od vanjskih oznaka pa će kakav pečat podignuti cijenu na neslućeni iznos. Kada je ASC Korčula – Lastovo tek bio započeo s radom, dobio je usputnu indirektnu dojavu da se na Britanskome trgu u Zagrebu prodaje rukopisna ostavština trgovca Marka Bosnića Kovačića iz Blata (19. st.). Kako tada nije bilo sluha za javljanje kolekcionaru i otkup takvoga gradiva, što je iz današnje perspektive vjerojatno bila sretna okolnost za druge donacije, ali ne i za konkretnu pismohranu, gradivo je prepušteno ostalim kupcima. Nakon nekoliko mjeseci to se gradivo počelo prodavati na mrežnom portalu *aukcije.hr*. I to kao nepovezani niz različitih telegrama, memoranduma i dopisnica koji se prodaju po početnoj cijeni od 29 do 249 kn: *Pismo i Memorandum s Taksom u sadržaju, Trst 1885. u Blato – Korčula, Poštanska uputnica x 2 (spojene RIJETKO) Blato Korčula 1923., Predfilatelija pismo iz Zara Zadar u Smokvica Korčula 26. III 1803., Factura memorandum firm. PH. MAYFARTH 1897. za Blato Korčula, Telegram Brzobjavka primljen 1897. god. iz trst u Blato – Korčula...*¹⁰ Za prodavatelja to je bio najsmisleniji potez jer će se javiti i nadmetati kupci različitih interesa, koji će na dokumentu prepoznati različito. Neki ma će biti zanimljiva predfilatelija, drugima spomen neke ličnosti, trećima lokalni karakter i tako dalje. Prodavatelj će tako znati istaknuti: „Jako zgodno za lokalnu povijest.”¹¹ Najatraktivniji su i najprepoznatljiviji primjer razglednice. Zbog fotozapisa sadržaj i prepiska na poledini dolazi u drugi plan. Iako je riječ o iznimno vrijednoj informaciji, odnosno šturom sadržaju na poledini, svejedno je riječ o razbijanju cjeline korespondencije pojedinoga stvaratelja.

Zakon o arhivskome gradivu i arhivima jasno govori o nadzoru prometa privatnoga arhivskog gradiva. No osim problema što nešto uopće nije ni zavedeno u evidenciji kao takvo (a trebalo bi biti), javlja se i problem što Zakon precizno ne propisuje detaljnost popisa i uopće njegovu vjerodostojnost. Nadalje, uz prodaju

¹⁰ Namirnica na 60 forinti iz 1898. URL: <https://www.aukcije.hr/prodaja/kolekcionarstvo/Stari-dokumenti-i-fotografije/367/oglas/Quietanza-Namirnica-potvrda-na-60-Forinti-CURZOLA-Korcula-1898/2206234/> (10. 4. 2018.).

¹¹ Blatskom puku prigodom otvorenja nove Općine 1896. pjesma Korčula izvornik. URL: <https://www.aukcije.hr/prodaja/kolekcionarstvo/Stari-dokumenti-i-fotografije/367/oglas/Blatskom-puku-prigodom-otvora-nove-Ob%C4%87ine-1896-pjesma-Kor%C4%8Dula-izvornik/2650943/> (10. 4. 2018.).

privatnoga arhivskog gradiva, na mrežnim portalima nudi se i prodaja dokumenata javnih službi. Između ostalih, riječ je o fragmentima cjelina koje su stradale (primjer dokumenata Općine Vela Luka iz međuratnoga razdoblja prve polovine 20. st.). Nude se i dokumenti iz fonda Općine Korčula u razdoblju I. austrijske uprave, pri čemu nije jasno na koji su način dospjeli u privatne ruke i postali privatno gradivo.¹² Postavlja se pitanje i je li već krajnje vrijeme da mjerodavne službe Ministarstva kulture počnu kontrolirati tržište i promet arhivskoga gradiva – da utvrde kako je javno gradivo postalo privatno i da osiguraju pravo prvokupa. Ti primjeri uvode nas u dio rada koji se bavi protočnom granicom između javnoga i privatnoga.

4. „Arhiv, to sam ja”

Nemali broj vlasnika privatnoga arhivskog gradiva ljubomorno bdije nad svojim vlasništvom. Ne daje ga na uvid ni stručnoj javnosti ni arhivistima. Kako nisu evidentirani i upoznati sa svojim obvezama, oglašuju se i na propise Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (čl. 20.) i Zakona o arhivskome gradivu i arhivima (čl. 33.) prema kojima su na to jasno obvezani. Misle da su njihovi dokumenti prevrijedni i da bi njihovim korištenjem tu vrijednost izgubili. Potpisani je imao takvoga iskustva, i kao povjesničar i kao arhivist. Povremeno bi se u literaturi objavile poneke informacije o sadržaju privatnih zbirki,¹³ no one su u pravilu nepoznate i nedostupne voljom njihovih vlasnika. Jedan je od tih primjera i arhivsko gradivo obitelji Kapor u Korčuli.

Ivan (1772. – 1849.) i Matej Kapor (1789. – 1842.) bili su najistaknutiji korčulanski intelektualci svojega vremena, proučavali su povijest, pisali i objavljivali povijesne rasprave na temelju dokumenata. Ivan je bio kanonik Ilirskoga kaptola u Rimu, a brat Matej obavljao je brojne javne funkcije. Između ostalih bio je i načelnik

¹² Dokument rukopis I. Austrijska uprava Zara 1802 Korčula Domenico Maghini. URL: <https://www.aukcije.hr/prodaja/kolekcionarstvo/Stari-dokumenti-i-fotografije/367/oglas/Dokument-rukopis-I-Austrijska-uprava-Zara-1802-Kor%C4%8Dula-Domenico-Maghini/2650865/> (10. 4. 2018.).

¹³ Badurina, A. *Illuminirani rukopisi u gradu Korčuli*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1974; Ostoić, I. Arhiv obitelji Ostoić. U: *Zbornik otoka Korčule*. Gjiwoje, M. (ur.). Br. 2. Zagreb: Marinko Gjiwoje i KPD „Bratska sloga” Žrnovo, 1972., str. 81-83; Barčot, T. „Arhiv Vele Luke”: projekt sabiranja i obrade cjelokupne arhivske memorije na lokalnoj razini. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 54(2011), str. 55.

Korčule od 1834. do smrti 1842.¹⁴ Uz arheološke artefakte, latinske epigrafske natpise, Kapori su prikupljali i pisano gradivo na pergamentu i papiru.¹⁵ Između ostalog u njihovoj zbirci završio je i jedini sačuvani rukopis Novije redakcije Statuta grada i otoka Korčule iz 15. st.,¹⁶ plan Korčule iz prve polovine 19. st, crtež pomičnoga mosta na glavnim gradskim vratima i drugo gradivo koje je izvorno nesumnjivo imalo javni karakter. Istaknuti arhivist Vinko Foretić 1945. popisuje ukratko najistaknutije gradivo i bilježi kako je riječ o najsređenijem i najočuvanijem privatnome arhivu u gradu Korčuli (usprkos oštećenju zbog bombardiranja) „jer njegov sadašnji vlasnik Ambroz Kapor pokazuje ljubavi i smisla za starinu i povijest”.¹⁷ Važnost toga privatnoga arhiva izdvajala se i zbog njegovih iznimnih zapisa tako da danas možemo govoriti o jednoj od najvrednijih privatnih zbirki i u širim hrvatskim okvirima. Zbirka je u sljedećih nekoliko obiteljskih generacija bila dostupna, no ta se situacija mijenja. Vrata te zbirke potpuno se zaključavaju i svi potencijalni korisnici potpuno su onemogućeni u njezinu korištenju. Potpisani već nekoliko godina neuspješno pokušava uspostaviti kontakt s vlasnicima toga arhiva koji jednostavno ne žele komunicirati.

U arhivskoj praksi toga centra postoje još i drastičniji primjeri. Prigodom službene primopredaje gradiva Srednje škole Blato 2013. predan je tek dio matične evidencije iz druge polovice 20. st. s obrazloženjem kako dio matičnih knjiga nije sačuvan u prostorijama škole. Neslužbeno, moglo se čuti kako je jedan od direktora škole po okončanju svojeg mandata pokupio sa sobom matičnu evidenciju iz inata i privatizirao je. I tako na nemali broj upita korisnika koji traže ovjerenu presliku iz matične knjige kako bi dokazali da su završili srednjoškolsko obrazovanje Arhiv ne može odgovoriti i pomoći. A trebao bi. Nažalost, nije to jedini primjer takva ponašanja čelnika neke javne ustanove i uopće poistovjećivanja osobe s privremenim javnim položajem i ulogom koju obnaša.

¹⁴ Foretić, V. Korčulani godine 1835. – 1849. *Godišnjak grada Korčule* (Korčula). 1(1996), str. 104-108.

¹⁵ Vidi: Oreb, F. Zasluzni istraživači korčulanske spomeničke baštine : Ivan Kapor (1772. – 1849.), Matej Kapor (1789. – 1842.), Nikola Ostoić (1803. – 1869.) : prigodni zapis u povodu obljetnice njihove smrti i rođenja. *Dubrovnik* (Dubrovnik). 3(2009), str. 21-61.

¹⁶ Badurina, A. *Illuminirani rukopisi u gradu Korčuli*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1974., str. 52-55.

¹⁷ HR-DADU-425. Državni arhiv u Dubrovniku. 1.2. Spisi Kancelarije Državnog arhiva u Dubrovniku, Sakupljanje podataka za kartoteku muzealne sekcije KNO-a, br. 27/1945 (27. 6. 1945.), str. 13; Kuća obitelji Kapor u gradu Korčuli, br. 300/47 (27. 5. 1947.).

5. Spašavanje napuštenoga gradiva

Sukus dosadašnjega teksta bila bi misao kako privatno ne znači i stalno, odnosno kako samo javno može garantirati stalnost. No da i javno itekako može biti ugroženo i uništeno svjedoče brojni primjeri s toga područja kroz prošlost. Katkad je bila riječ o višim silama, a katkad je jednostavno presudila nebriga odgovornih ljudi. Na te primjere nebrige nailazimo i u 21. st. prilikom službenih primopredaja gradiva koje često ne čini cjelinu djelovanja stvaratelja.

Na području mjerodavnosti toga centra bilo je nekoliko kritičnih trenutaka u prošlosti kada se nekontrolirano uništavalo javno gradivo. Najopsežnije količine uništene su u Drugome svjetskom ratu. U Veloj Luci, Blatu na Korčuli, Trpnju, Kuni Pelješkoj i drugdje poznate su lomače koje su napravili partizani u prvim danima uspostavljanja vlasti 1943. po talijanskoj kapitulaciji.¹⁸ S jedne strane tumačilo se to revolucionarnim zanosom uništavanja staroga i stvaranja novoga svijeta, a bilo je i tumačenja da su pojedinci velike lomače iskoristili i za svoje privatne interese, skrivajući svoje prethodne tragove. Iako je najveći dio gradiva predratnih lokalnih uprava i javnih službi završio u ognju, manji se dio spasio zahvaljujući intervenciji pojedinaca koji su reagirali. U Trpnju su to bili Ante Jelavić i Frano Glavina, strastveni zaljubljenici u prošlost svojega mjesta, a u Veloj Luci predratni načelnik Nikola Tabain.¹⁹ Iako čl. 6. Zakona o arhivskome gradivu i arhivima kaže da je javno arhivsko i registraturno gradivo neotuđivo, a čl. 18. i 19. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara kako je vlasništvo takvoga dobra i dalje država, jasno je da je bila riječ o specifičnoj situaciji i gradivu koje su napustili službeni predstavnici te iste države.

Potrebno je izdvojiti djelovanje jednoga čovjeka. Dr. sc. Frano Glavina, koji je neko vrijeme bio i v. d. ravnatelja Arhiva Hrvatske, ustrajnim je djelovanjem spašavao različite arhivske tragove prošlosti svojega rodnog Trpnja. Ili bi ih sam pronalazio ili bi animirao sumještane koji bi potom njemu predavali fragmente, manje i veće arhivske cjeline. Glavina je sam po sebi postao institucija u tom malom, ali

¹⁸ Barčot, T. „Arhiv Vele Luke”: projekt sabiranja i obrade cjelokupne arhivske memorije na lokalnoj razini. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 54(2011), str. 53; Barčot, T. Uz početak rada Arhivskog sabirnog centra Korčula – Lastovo. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 56(2013), str. 99; Barčot, T. Pisana memorije područja župe Kuna u Arhivskom sabirnom centru Korčula – Lastovo (I. dio). *Zvona Delorite* (Kuna Pelješka). 55(2015), str. 38.

¹⁹ Kazivanje Veljka Tabaina (2007.) Gradivo se danas čuva u privatnome vlasništvu njegovih unuka.

bogatom pelješkome mjestu, sačuvavši od propadanja dijelove nekadašnjih pismohrana trpanjskih javnih i privatnih stvaratelja. Tako je jedan čovjek svojim entuzijazmom nadomjestio nefunkcioniranje mjerodavnoga arhiva i uopće čitavoga javnog sustava. Poslije njegove smrti, njegova je udovica Vjekoslava Glavina odlučila donirati dio gradiva ovom centru početkom 2018. i tako zaokružila njegov životni ciklus.

Novi val uništavanja javnoga arhivskog gradiva dogodio se početkom 1990-ih. U „čišćenju od nepoželjne prošlosti” ili tek „čišćenju”, stradali su brojni arhivi i pismohrane, mahom društveno-političkih organizacija i gospodarskih subjekata u socijalističkome društvenom statusu. Kao i po Drugome svjetskom ratu, i devedesetih godina dio gradiva zbrinut je u privatnim rukama, dio je otuđen, a dio spašen. Da javnoga gradiva u privatnome posjedu i danas itekako ima, svjedoče nam dostupne informacije²⁰ i osam ugovora o donaciji. Riječ je o gradivu upravnih instancija, javnih službi i škola, društveno-političkih organizacija i gospodarskih subjekata u socijalističkome društvenom statusu od početka 19. st. do devedesetih godina. Tomu svjedoči i primjer kojemu sam svjedočio kada sam dolazio na posao 19. lipnja 2017. Pred vratima arhiva zatekao sam 0,2 d/m gradiva Pučke škole Lumbarđa iz 19. i 20. st., bez ikakvoga traga o osobi koja ga je ostavila.²¹

6. Privatno arhivsko gradivo i njegova javna važnost

Gradivo udruga po svemu je privatnoga karaktera,²² a njegovi stvaratelji ne obavljaju javne ovlasti. No u manjim sredinama važnost „privatnih” udruga iznimno je važan za javni život i one se isključivo percipiraju kroz domenu javnoga. Neke udruge svojim kontinuitetom koji premašuje stoljeće ili se njemu bliže nezaobilazni su javni čimbenik u pojedinim sredinama. ASC Korčula – Lastovo djeluje na prostoru koji je teritorijalno razmrvljen, odnosno sazdan od niza zasebnih malih

²⁰ Između ostaloga poznato je da se u posjedu obitelji Tangjera nalazi pismohrana najstarije škole (Zakotorac) na području župe Kuna Pelješka (Barčot, T. Pisana memorije područja župe Kuna u Arhivskom sabirnom centru Korčula – Lastovo (I. dio). *Zvona Delorite* (Kuna Pelješka). 55(2015), str. 39).

²¹ Pismohrana DAD-a. Primopredajni zapisnik 19. 6. 2017.

²² Hedbeli, Ž. Privatno arhivsko gradivo. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 44(2001)., str. 94-95.

svjetova koji umnogome djeluju kao samodostatne, autarkične sredine.²³ Pojedine udruge u takvim sredinama praktički djeluju kao institucije. Svojim djelovanjem su samoidentificirajuće za (naj)veći broj mještana. Kulturno-prosvjetno društvo *Bratska sloga* iz Postrane (Žrnovo) kontinuirano djeluje od 1911. Njeguje lokalni folklor (izdvaja se plesanje moštre) i dandanas je najvažnija društvena organizacija u tome žrnovskom zaseoku, važnija i od jedine tamošnje upravne instancije vlasti (Mjesnog odbora Postrana). Viteško udruženje *Kumpanjija* najvažnija je blatska udruga koja također njeguje lokalni folklor i izvodi drevni ples s mačevima. U svijesti svih Blaćana neprijeporna je vrednota društvenoga života, a o njezinu ekskluzivitetu svjedoči i činjenica da je biti članom te udruge koja djeluje od 1932. (kao sekcija od 1927.) velika čast. Ekskluzivitet ove udruge tim je veći jer u općini Blato djeluje velik broj udruga. Kulturno-umjetničko društvo *Hum* iz Vele Luke udruga je koja je djelovala od 1909. do 2001. i bila je krovno kulturno društvo u drugome po veličini mjestu na hrvatskim otocima. Obuhvaćala je zbornu, tamburašku, dramsku, folklornu i druge sekcije. Hrvatsko glazbeno društvo *Sv. Cecilija* osnovano je u Korčuli 1883. (obnovljeno 1991.). Kao i Kulturno-umjetničko društvo *Moreška* (osnovano 1950.) izvodi mačevalačku igru i obuhvaća niz drugih sekcija (limena glazba, zborovi, klape...). Stožerne su gradske udruge, iznimno važne za kolektivni identitet lokalne sredine što se može reći i za udrugu *Lastovski poklad*. Iako je recentnoga postanka (2009.), udruga njeguje drevni pokladni običaj koji okupi gotovo čitavu otočku zajednicu. Nogometni klub *Faraon* najdugovječniji je takav klub na Pelješcu i djeluje od 1919. Navedene su tek neke udruge, a postoji još podulji niz udruga koje okupljaju veći broj mještana te entuzijazmom održavaju kontinuitet. Dobar dio njih ističe se uređenom organizacijom i održavanjem starih društvenih pravila, a što se reflektira i u više-manje sređenim pismohranama. Tako je sačuvana gotovo čitava pisana ostavština KUD-a *Hum* od 1909.,²⁴ a kod Viteškoga udruženja *Kumpanija* spisi od kraja dvadesetih godina. S obzirom na to da su međuratni arhivi uprave i javnih službi najviše stradali u Drugome svjetskome ratu, navedeni privatni arhivi čine katkad i jedini izvor za taj dio povijesti pojedinih lokalnih sredina. U tim arhivima jasno se vide i praznine, to jest razdoblja u kojima je izostala briga na dokumentiranju aktivnosti i očuvanju pismohrane, no s obzirom

²³ Barčot, T. Archive aut Inseln – Die Geschichte von Korčula. *Insights* (Beč). 2(2016), str. 12.

²⁴ Barčot, T. „Arhiv Vele Luke”: projekt sabiranja i obrade cjelokupne arhivske memorije na lokalnoj razini. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 54(2011), str. 55.

na to da je riječ o udruženjima privatnoga, nestalnoga karaktera, kontinuitet je zapanjujuć.

Upravo zbog činjenice što je u manjim sredinama riječ gotovo o institucijama, što njihova djelatnost nije samo važna za oblikovanje programa ljetne turističke sezone, nego je dragocjena za društveni život tijekom čitave godine i ključna za lokalni identitet, to privatno arhivsko gradivo ima nesumnjivo javnu važnost i zahtijeva pozornost mjerodavnih arhiva. Kakvu točno pozornost, nije lako definirati. S jedne strane imamo udruge koje ljubomorno čuvaju svoje arhive kao ponajveću dragocjenost, ali s druge strane i „mračna razdoblja” u kojima se ta svijest zanemari. Zbog unutrašnjih sukoba, nepredavanja arhiva od stare novoj upravi, gubi se cjelina arhiva te stariji dio dokumentacije ostaje u trajnome privatnom posjedu pojedinca i njegove obitelji. Poslije taj dio gradiva nerijetko propada sa smrću njihovih posjednika te biva bačen ili uništen. Koliko se god entuzijazma ulagalo u pojedinu udругu, dovoljna je samo mala neopreznost i unutrašnji sukob članstva da desetljeća truda i ustrajnosti budu odbačena. I stoga je nužan stalni stručni nadzor nad njihovim gradivom. Državni arhiv u Dubrovniku i njegov sabirni centar Korčula – Lastovo nema kadrovsku širinu za takvo što, no uspostavio je kontakt i poduzeo niz konkretnih radnji u tome smjeru. Osim što je dio gradiva trajno preuzeo,²⁵ proteklih godina digitalizirao je dijelove tih arhiva (Viteško udruženje *Kumpanjija*, KPD *Bratska sloga*, Folklorno društvo *Kumpanjija Vela Luka* – spisi folklorne sekcije *Mafrina*...). Ipak, to nije dovoljno i ne znači sustav. Nužno je uključiti udruge s toga područja u kategorizaciju stvaratelja arhivskoga gradiva, ali nije lako tek tako nametnuti sve veće obveze imatelja udrugama entuzijasta i volontera. Ponovno se nameće potreba da arhivi u pristupu budu široke ruke i volje kako bi se gradivo očuvalo. Po mojemu mišljenju, to je na koncu jedino moguće u arhivskim ustanovama.

²⁵ Godine 2013. službenom primopredajom od Općine Vela Luka preuzeo je gradivo niza udruga iz Vele Luke (KUD *Hum*, Narodna glazba *Vela Luka*, Mjesni odbor Crvenoga križa, Društvo za tjelesni odgoj *Partizan*, Veloluške svečanosti, Streljačko društvo *Partizan*, Društvo *Naša djeca*, Dobrovoljno vatrogasno društvo Vela Luka i dr.) (Barčot, T. Uz početak rada Arhivskog sabirnog centra Korčula – Lastovo. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 56(2013), str. 111, 118-119). Godine 2015. službenom primopredajom od Općine Orebić preuzeto je gradivo stvaratelja iz Kune Pelješke, između ostaloga i gradivo Dobrovoljnoga vatrogasnog društva Kuna, Odbora za gradnju Doma kulture Kuna, Odbora za gradnju Doma narodnoga zdravlja Kuna, Kina *Zvonimir*, Nogometnog kluba *Rat*) (Barčot, T. Pisana memorije područja župe Kuna u Arhivskom sabirnom centru Korčula – Lastovo (II. dio). *Zvona Delorite* (Kuna Pelješka). 56(2015), str. 17). U jednoj donaciji našem ASC-u donirano je gradivo Udruge prijatelja modrozelenih vrijednosti *Petar Giunio* Korčula od jednoga fizičkog lica.

7. Zaključna razmatranja

Na kraju ovoga teksta i dalje u zraku visi početno pitanje: što je to privatno arhivsko gradivo i kako ga obujmiti i definirati kada nije zavedeno u nijednoj evidenciji? Znači li to i da ono ne postoji i da se možemo pretvarati da nema problema kad se to gradivo preprodava bez očitovanja mjerodavnih arhiva ili kad se uskraćuje dostupnost vrijednoga dijela naše kulturne baštine? Dakako da ne možemo! Tim je više potrebno što prije pokrenuti akciju sustavnoga prikupljanja podataka o privatnome arhivskom gradivu i evidentiranja vlasnika. Arhivisti moraju pokrenuti taj postupak jer je očito da se više ne može čekati vlasnike i oslanjati na postojeće zakonske odredbe. A te odredbe Zakona o arhivskome gradivu i arhivima nužno je izmijeniti i nadograditi u vezi s pitanjem definiranja privatnoga arhivskog gradiva i obveza vlasnika. Dosta je toga prepušteno vlasnicima pa možda i zbog toga ne prijavljuju svoje gradivo kako zakon nalaže. Arhivima bi trebalo biti u interesu aktivnije nadgledati takvo gradivo i sudjelovati u njegovu životu kako bi ga jednoga dana trajno pohranili kod sebe. Jer svima mora biti jasno da samo smještaj u arhivskoj ustanovi može garantirati njegovo očuvanje, stalnost. Ne bi se smjelo dopustiti čuvanje privatnih arhiva u neadekvatnim uvjetima ni kršenje propisanih odredbi prometa privatnoga gradiva. Svako kršenje moralo bi se dosljedno sankcionirati, i to tako da se gradivo preda na čuvanje arhivima.

Autoru ovoga teksta i dalje nije jasno kako odrediti kad nešto prestaje biti javno, a postaje privatno. Niz spomenutih primjera svjedoči da nije jednostavno povući tu granicu jer život nije tako krut kao što su naši propisi. Danas možemo biti samo zahvalni pojedincima koji su u određenim kritičnim trenucima spasili dio odbačenoga javnog gradiva i tako bili savjest društva kada je ono zastranilo. No što je s primjerima kada su pojedinci zlorabili svoj javni položaj i otuđili javno gradivo? Moglo bi se zaključiti da se prešutno prelazi preko toga i da se linijom nezamjeranja aktivira svojevrsna zastara neovlaštenoga postupanja. Izvjesno je da do takvih slučajeva dolazi i zato što se propisane sankcije u zakonima ne primjenjuju. Javno dobro tako često uzmiče pred privatnim interesom što govori i o dubljem problemu ovoga društva.

Poseban su problem pismohrane pojedinih udruga i društvenih organizacija koje se čuvaju u privatnim kućama. Nestalnost tih organizacija dovodi do rasipanja i uništavanja tragova društvene aktivnosti, a s druge strane, nije korektno zakonski

uspoređivati amatere i zanesenjake s plaćenim javnim službenicima. I u tome slučaju nužna je fleksibilnija uloga arhiva i arhivista, odnosno ograničenije obveze tih stvaratelja. Sve s ciljem očuvanja i toga važnog dijela naše memorije. Jer niz udruga koje djeluju u malim sredinama praktički djeluju kao institucije te imaju presudnu ulogu u očuvanju lokalnoga identiteta.

Izvori

HR-DADU-425. Državni arhiv u Dubrovniku.
Pismohrana Državnoga arhiva u Dubrovniku

Web izvori

www.aukcije.hr

www.zakon.hr pročišćeni tekstovi zakona (Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara)

Literatura

- Badurina, A. *Illuminirani rukopisi u gradu Korčuli*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1974.
- Barčot, T. „Arhiv Vele Luke”: projekt sabiranja i obrade cjelokupne arhivske memorije na lokalnoj razini. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 54(2011), str. 51-67.
- Barčot, T. Uz početak rada Arhivskog sabirnog centra Korčula – Lastovo. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 56(2013), str. 95-122.
- Barčot, T. Pisana memorije područja župe Kuna u Arhivskom sabirnom centru Korčula – Lastovo (I. dio). *Zvona Delorite* (Kuna). 55(2015), str. 38-43.
- Barčot, T. Pisana memorije područja župe Kuna u Arhivskom sabirnom centru Korčula – Lastovo (II. dio). *Zvona Delorite* (Kuna). 56(2015), str. 14-17.
- Barčot, T. Archive aut Inseln – Die Geschichte von Korčula. *Insights* (Beč). 2(2016), str. 12.

- Barčot T., Grbić M. Korčulanski fotograf Jakov Peručić i njegove zbirke fotografija. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 60(2017), str. 137-163.
- Čosić, S. & Lemić, V. Problemi arhivske službe u Hrvatskoj. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 51(2008). str. 9-24.
- Foretić, V. Korčulani godine 1835. – 1849. *Godišnjak grada Korčule* 1(1996), str. 103-111.
- Heđbeli, Ž. Privatno arhivsko gradivo. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 44(2001), str. 93-101.
- Heđbeli, Ž. Privatno arhivsko gradivo u Hrvatskoj i inicijativa nevladinih organizacija. *Atlanti*, vol. 17, br. 1-2(2007), str. 223-232.
- Ketelaar, E. Hrvatsko arhivsko zakonodavstvo i praksa – između sna i jave. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 51(2008), str. 129-148.
- Kušen, D. Strategija sveobuhvatnog arhiva u Hrvatskoj. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 54(2011), str. 9-23.
- Oreb, F. Zaslužni istraživači korčulanske spomeničke baštine : Ivan Kapor (1772. – 1849.), Matej Kapor (1789. – 1842.), Nikola Ostoić (1803. – 1869.) : prigodni zapis u povodu obljetnice njihove smrti i rođenja. *Dubrovnik* (Dubrovnik). 3(2009), str. 21-61.
- Ostoić, I. Arhiv obitelji Ostoić. U: *Zbornik otoka Korčule*. Gjivoje, M. (ur.). Br. 2. Zagreb: Marinko Gjivoje i KPD „Bratska sloga” Žrnovo, 1972., str. 81-83.

Summary

ABOUT THE INCONSTANCY OF PRIVATE RECORDS AND THE SOFT BORDER BETWEEN PUBLIC AND PRIVATE – EXPERIENCES OF THE ARCHIVAL REMOTE STORAGE KORČULA – LASTOVO

By April 2018 there were 27 donations of private records to the Archival Remote Storage Korčula – Lastovo with 19 meters of documents, 84 VHS cassettes and 8 geographic maps from the year 1587 to the 21st century. In great part the donated records were photographs. Private records of families and individuals are a great way to complement public records. So we are wide open towards the concept of the total archives, but on the other hand we do not have enough archivists to resolve even the 'old' problems with unarranged and unavailable archival materials.

From our point of view, the crucial problem of private records is their inconstancy. There are more than a few examples of ritual burning of private photos and documents at the end of life. It is a kind of a closure of one's life cycle. On the other hand, descendants are those who more often throw away and destroy

records of several generations of their ancestors. With the opening of the Archival Remote Storage Korčula – Lastovo and its active work within local communities, examples of destructions of records are less frequent, but still present. It is evident that our public activities and visibility are not enough. It is crucial to make official contacts with the owners of the records because they do not call first (as prescribed by the law). As a consequence, private records, according to the legal definition, do not exist in this area because they are not listed. But that does not mean they do not exist.

Another problem with private records are collectors. They are separating private records and sell them as items. Some of them appropriate even public records and later deny their accessibility. The soft border between public and private occurs when a public service neglects its duty and destroys public records. In some of these situations some of public records were saved by individuals. Also, records of associations are private in Croatia. But, the associations in small communities can have public importance, sometimes even greater than public administration. The associations in such communities are significant because they are practically acting as institutions and have a crucial role to play in preserving the local identity.

FONOTEKA ČAPKA: NASTANAK, SADRŽAJ, ČUVANJE

Studija slučaja

UDK:78(086.72)

Prikaz najveće hrvatske privatne zbirke arhivskih gramofonskih ploča. U prikazu se daje geneza zbirke, njezin obujam i struktura, stanje i način korištenja. Razmatra se pitanje je li fonoteka ponajprije arhivska, knjižnička ili muzejska zbirka. Rad usput dotiče specifičnosti svijeta kolekcionarstva i osobina ličnosti kolekcionarâ. Zaključno se u tekstu progovara o važnosti privatnoga angažmana na prikupljanju artefakata kulturne baštine.

Ključne riječi: *Eduard Čapka, fonoteka, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Tehnički muzej, Hrvatska kinoteka, gramofon s rogom, 78 o/min, šelakove ploče, decelitne ploče, vinilne ploče, magnetofonske vrpce, digitalizacija, Radio Zagreb, Edison Bell Penkala, Elektroton, Jugoton, Croatia Records, klasična glazba, popularna glazba, Ivo Robić, Andrija Konc.*

U Zagrebu je 29. lipnja 2016. u 95. godini života preminuo najveći hrvatski kolekcionar gramofonskih ploča ing. Eduard Čapka. Ovaj rad daje prikaz njegove zbirke gramofonskih ploča, potkrijepljen osobnim autorovim iskustvom intenzivnoga dugotrajnog druženja sa stvarateljem i vlasnikom zbirke.

Eduard Čapka rođen je u Zagrebu 5. ožujka 1922. Studirao je Ekonomski fakultet uz rad u zagrebačkom *Paromlinu*, a nakon studija zaposlio se u Ministarstvu komunalnih poslova NRH-a da bi poslije odsluženja vojnoga roka prešao u Komitet za lokalnu industriju i zanatstvo NRH-a, gdje ostaje do kolovoza 1952. Poslije

kratkotrajne službe u tvrtki *Prebrana export-import* dolazi u Privrednu komoru grada Zagreba, gdje djeluje do mirovine. U okviru Privredne komore zalagao se za modernizaciju trgovačkih poduzeća Zagreba i šire okolice, radeći na investicijskim programima i projektima supermarketa i robnih lanaca. Suosnivač je i dugogodišnji član uredništva časopisa *Supermarket* (poslije: *Suvremena trgovina*) te sudac porotnik Visokoga trgovačkog suda Hrvatske.¹

Svoju dragocjenu zbirku zvučnih zapisa klasične, narodne i popularne glazbe ing. Eduard Čapka namjeravao je prvotno darovati Hrvatskomu državnom arhivu. Poslije dugih pregovora s HDA, u koje je kontinuirano bio uključen tadašnji pročelnik Hrvatske kinoteke dr. Mate Kukuljica, sredinom listopada 2011. godine Čapka Zbirku ipak predaje Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu nakon što je prethodno toj instituciji bio darovao obilnu zbirku tiskanih nota u tisuću i sedamsto izdanja s dvije i pol tisuće skladbi. Samu zbirku gramofonskih ploča darovao je u većim dijelovima u nekoliko navrata. Za donaciju je bio zainteresiran i Tehnički muzej u Zagrebu, s kojim je Čapka surađivao na pripremi izložbe o fonografiji u Hrvatskoj 1997. Jedna od predloženih opcija bila je darovanje zbirke fonogramskomu arhivu Austrijske akademije znanosti² (što je vlasnik odbio jer je važan dio zbirke hrvatske provenijencije) te zadužbinsko osnivanje privatnoga glazbenog arhiva u Čapkinu trosobnomu stanu, koji bi se izdržavao profesionalnim komercijalnim izdavanjem presnimki (što nije realizirano zbog tehničkih uvjeta). Nameće se pitanje koja je najprimjerenija destinacija jedne fonozbirke.

Fonoteka – arhivska, bibliotečna i muzejska zbirka

Prema mrežnomu izdanju *Hrvatske enciklopedije* Leksikografskoga zavoda *Miroslav Krleža* iz 2017. godine, fonoteka je „zbirka fonografskih snimaka (gramofonske i kompaktne ploče, magnetofonske i videovrpce) glazbenih djela,

¹ Prema podacima iz redakcijskoga nekrologa u ekonomskome časopisu *Suvremena trgovina*, br. 3 od 5. srpnja 2016. godine, str. 73.

² Das Phonogrammarchiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften – najstariji audiovizualni arhiv na svijetu, osnovan 1899. godine kao institut u okviru Austrijske akademije znanosti, sa sjedištem u Beču. Bečki fonoarhiv čuva i snimke iz Hrvatske, uglavnom narodne napjeve; stotinjak je snimaka digitalizirano i može se u izvadcima poslušati na mrežnim stranicama arhiva.

organizirana po knjižničarskim načelima”.³ Nadalje: „Fonoteke su dijelovi nekih većih sveučilišnih i nacionalnih knjižnica, radijskih i televizijskih postaja, muzikoloških instituta, muzeja, glazbenih fakulteta, akademija znanosti i umjetnosti itd.”⁴ Najviše gramofonskih ploča u Hrvatskoj čuva NSK, oko 24 000 primjeraka iz svih diskografskih razdoblja.

S druge strane, u *Leksikonu radija i televizije* (priređenomu u povodu 90. godišnjice Hrvatskoga radija i 60. godišnjice Hrvatske televizije) fonoteka je „arhiv u kojemu se prikupljaju, izlučuju, katalogiziraju, dugoročno čuvaju i daju na pravnu uporabu zvučni dokumenti”.⁵ Prema 1. i 2. st. 3. čl. Zakona o arhivskome gradivu i arhivima RH (NN 105/97), arhivskim gradivom smatraju se zvučni zapisi od trajnoga značenja za kulturu, povijest i druge znanosti, bez obzira na mjesto i vrijeme njihova nastanka, neovisno o obliku i tvarnome nosaču na kojemu su sačuvani.

S treće strane, prema podatcima prikupljenima za međunarodni simpozij *Glazba u muzeju/Muzeji glazbe* (Muzej Mimara, 16. – 18. listopada 2013.), gramofonske zbirke i vrijedne pojedinačne nosače zvuka posjeduju razne hrvatske središnje muzejske ustanove, gradski muzeji i zavičajne zbirke (od toga je polovica upravo u posljednje dvije kategorije). Od sveukupno 2399 muzejskih zbirki u RH (2013.), 49 ih čuva zvučno gradivo, a od 882 dokumentacijskih zbirki, njih 42 (zvučne matrice muzičkih automata, fonografske valjke, gramofonske ploče, magnetofonske trake, kompaktne diskove i drugo).⁶

Nedvojbeno je da su neki zvučni zapisi arhivskoga karaktera i spadaju u arhivsko gradivo. Problem je u tome što je stari zvučni zapis koji se ne reproducira mrtvi baštinski kapital, baš kao i onaj koji nije digitaliziran da bi se mogao lakše upotrijebjavati, a sam originalni nosač zvuka posljedično zaštitio i očuvao. Glazba mora živjeti. Nju treba reproducirati. Potrebno je poticati njezino slušanje i širenje, pa i umnažanje samih zvučnih zapisa.

U prilog tezi da su fonoteke ponajprije knjižničke zbirke ide i činjenica da se gramofonske ploče u pravilu izdaju u mnogo primjeraka, baš kao i knjige. Zbirka knjiga čini biblioteke, zbirka ploča fonoteke. Kao što se knjiga tiska ili izdaje, tako

³ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20073> (Citirano 21. 3. 2018.).

⁴ *Ibid.*

⁵ *Leksikon radija i televizije*. II. izd. Galić, M. (gl. ur.). Zagreb : Hrvatska radiotelevizija i Naklada Ljevak, 2016., str. 145.

⁶ Brković, J. Glazba u hrvatskim muzejima, *muzej glazbe?*, *Muzeologija* (Zagreb) 51 (2014), 16–18.

se i za gramofonsku ploču kolokvijalno kaže da je otisnuta ili izdana. Knjige i ploče imaju omote/korice, unutarnje omote, hrpte i sadržaje. Kao dodatno podupiranje teze da su fonoteke ponajprije knjižničke zbirke, treba navesti okolnost kako su ploče namijenjene slušanju, preslušavanju i naprosto ne podnose tamu deponija. One se nameću, traže da ih se obrće i komentira, da ljudi uživaju u njima, iščitavaju njihove omote, preslušavaju pjesme koje su im poznate ili nepoznate, kakve vole ili žele upoznati. Korištenjem fonoteke slušatelji otkrivaju nove glazbene žanrove, preko glazbe proživljavaju dobro poznate, a napola zaboravljene emocije: stare tuge, stare radosti, stare ljubavi. To je doista nešto lakše ostvariti u bibliotečnim uvjetima.

U pogledu vrlo starih ploča, situacija se pomiče u korist teze da su fonoteke arhivske zbirke. Od svih nekad davno otisnutih primjeraka ploča, koliko ih je preživjelo do današnjega dana, pogotovo u stanju koje zadovoljava uvjetima pristojne/slušljive reprodukcije? Ekstremno malo. Slična je situacija s razglednicama. U razdoblju oko Prvoga svjetskog rata tiskane su u mnogo primjeraka, no do danas ih je jako malo preostalo; za neka mala mjesta postoji možda samo jedan primjerak sačuvane razglednice. Treba istaknuti da arhivskim pločama za pohranu više odgovara mir i tišina arhivskoga spremišta, dok se za uporabu trebaju izdavati kopije u modernim formatima. Ako se na tren zadubimo u samu terminologiju, primjećujemo da se isti engleski termin katkad upotrebljava za dokumente i arhivske ploče – *archival records*.⁷ U nebrojenim slučajevima gramofonske ploče i drugi nosači zvuka služe kao dokumentarni zapisi. Kantor Abraham Zvi Idelsohn za potrebe Bečkoga fonoarhiva 1909. snima židovske liturgijske napjeve, a od 1906. do 1921. za tu instituciju snima seriju gramofonskih ploča s tradicionalnim napjevima orijentalnih židovskih zajednica u Jeruzalemu. Istomu arhivu etnolog Milovan Gavazzi šalje snimke hrvatskih narodnih napjeva. Zahvaljujući sačuvanim magnetofonskim trakama njemačkih istraživača dogonske kulture u Africi (koje su zagubljene pa pronađene nakon nekoliko desetljeća u jednome berlinskome podrumskom depou), spašene su mitske predaje o postanku svijeta i čovjeka koje su u tajnosti susljedno prenosili vračevi te krajnje zatvorene i nepovjerljive plemenske zajednice.

⁷ „Archival quality materials should always be used when packaging archival records.” (Poglavlje „Preserving gramophone discs”, odjeljak „Preservation and storage”, na mrežnim stranicama Australskoga nacionalnog arhiva.) <http://www.naa.gov.au/information-management/managing-information-and-records/preserving/gramophone-discs.aspx> (Citirano 19. 7. 2018.).

Iako su neke fonoteke u knjižnicama, gdje se rabe (ili ne rabe), neke su u arhivima ili su samostalni arhivi.⁸ U okviru HDA postoji Hrvatski filmski arhiv, a unutar njega Odsjek za obradu filmskog, video- i fonogradiva, koji skrbi za tri tisuće domaćih i stranih gramofonskih ploča izdanih od sredine tridesetih do sredine devedesetih godina prošloga stoljeća (Zbirka HR-HDA-1397).

Muzeji su najneprikladniji za prezentaciju fonoteka. U vezi sa Zbirkom Kraker, ravnatelj Gradskoga muzeja Sisak Vlatko Čakširan ističe i komentira uvjete za predaju zbirke muzeju: „Kod predstavljanja zbirke javnosti autor je tražio poštivanja njezina integriteta u obliku direktne dostupnosti javnosti. Prikupljajući godinama tu zbirku njegova svijest o njezinoj važnosti nadilazi zatvoreni muzeološki pristup u kojem su predmeti zatvoreni u svoje vitrine u skladu s muzeološkim principima i zakonitostima. On traži da se u muzejski prostor prenese dostupnost zbirke iz njegova doma u kojoj ju je čuvao. Da ona postane mjesto okupljanja, rasprave i slušanja glazbe. Taj otvoreni pristup razlikuje se od javnog pristupa. Dok javni pristup dopušta samo djelomičan pristup predmetima, otvoreni pristup poziva posjetitelje na interakciju s predmetom. Kao primjer može se navesti posjetitelj koji donese svoju ploču kako bi je preslušao na jednom od gramofona i zaželi glazbu s ploče presnimiti. Kolekcionareva želja je da se to i omogući. To znači da su svi aparati koji se nalaze u izložbenom prostoru spremni na korištenje u svakom trenutku. U skladu sa zadanim muzeološkim normama to nije prihvatljivo jer u prvi plan dolazi problem održavanja jedne takve zbirke i postavlja se pitanje financiranja njezina održavanja.”⁹ Ipak smatram da muzeji nisu institucije u kojima bi trebale završiti isključivo zlatne ploče poznatih pjevača, odnosno one s dekorativnim naljepnicama, izložene na ogled u vitrinama, nego i muzejske ustanove imaju priliku više i izravnije koristiti searhivskim pločama i starim tehničkim uređajima iz svojih

⁸ S problemom uporabe pohranjenih arhivskih nosača zvuka susreli su se i u NSK-u: „Zbirka gramofonskih ploča na 78 okretaja u minuti koja se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu nije bila dostupna široj javnosti, a njezin je sadržaj zbog neposjedovanja opreme za reprodukciju bio nedostupan korisnicima. Posjedovanje građe koja se ne može koristiti nije u skladu s temeljnim ciljevima Knjižnice, posebno kada je riječ o građi osobitoga povijesnog i kulturnog značenja koja obilježava početke nakladništva zvuka u Hrvatskoj.” <http://mz.nsk.hr/zbirka78/o-projektu/> (Citirano 13. 4. 2018.). Nakon toga se saznanja 2009. godine krenulo u digitalizaciju. U toj se digitalizaciji, međutim, nije daleko odmaklo. Digitalizacija većih cjelina specifičnoga gradiva zahtijeva ogromna financijska sredstva i malo koja institucija ili tvrtka može stvarno priuštiti projekt toga tipa.

⁹ Čakširan, V. Zbirka Kraker u Sisku, *Muzeologija* (Zagreb) 51(2014), 81.

fundusa. Kraker je u tome smislu na dobrome tragu, jedino što za takve projekte treba prostor, materijalno-financijska potpora i ljudstvo.

Arhivi, muzeji i knjižnice uglavnom nemaju uvjeta za reprodukciju arhivskih gramofonskih ploča od šelaka, polimerata ili drugih materijala, odnosno još starijih audiozapisa (na voštano-cinčanim valjcima, kositrenoj foliji, začađenim staklenim diskovima i pločama od tvrde gume) jer za to treba i kvalitetna reproduktivna tehnika, u prvome redu uređaji za reprodukciju staroga zvučnog zapisa, slušaonice, ali i pribor i materijal za omogućavanje slušanja, ponajprije posebne zvučne igle i gramofonske zvučnice, što je danas već gotovo nemoguće nabaviti ili je pak preskupo za svakodnevnu uporabu. Štoviše, za takvu djelatnost treba posebno educirano stručno osoblje s obzirom na tehničke finese koje se javljaju prilikom reprodukcije.¹⁰

Jednu šelakovu ploču (izrađenu od organskoga materijala¹¹) može se reproducirati ograničeni broj puta, a jedna čelična igla za reprodukciju smije se u pravilu

¹⁰ Naime, prije uvođenja fonografskoga standarda gramofonske su ploče snimane različitom brzinom okretaja i nisu sve išle baš na 78 o/min; do 1910. većina ih je snimljena na nešto većim brzinama (do 80 o/min, mada je bilo i onih na 70 o/min) – s tim da su najranije išle na brzinama od 60 do 130 o/min – dok je 1925. za standardnu odabrana brzina okretanja za snimanje i reprodukciju u striktnom rasponu od 77,92 do 78,26 o/min. Postojala je čak brzina 16 o/min, pa i 8 o/min – točnije: 16,67 i 8,33 o/min. (Podatci iz nekoliko radova Rogera Beardsleya, Daniela Leech-Wilkinsona, Williama D. Owena, H. Courtney-Brysona, H.P. Maxfielda i H.C. Harrisona o snimanju, reprodukciji i presnimavanju starih zvučnih zapisa, u okviru projekta CHARM Kraljevskoga koledža iz Londona.). Kako je prosječna visina tona povezana s brzinom obrtanja diska, jasno je da osoba koja „pušta ploče” mora imati veliko iskustvo te iznimno razvijen osjećaj za korištenje svih tehničkih mogućnosti kako bi se iz jedne stare ploče „izvukao” ispravan zvuk. Takvo je ekspertno tehničko osoblje izuzetno deficitarno svagdje u svijetu, a u Hrvatskoj je stručnjak za „stari zvuk” još samo ing. Velimir Kraker iz Siska (rođ. 1935.).

¹¹ Sirovi šelak je plastomerna smola slična jantaru što ju ženka insekta *Laccifer lacca* proizvodi kao svoj ekskrement na lišću, peteljka, plodovima i grančicama orijentalnoga drveća. Kao organski materijal tvrde ploče napada plijesan, a osjetljive su na tretiranje alkoholom, koji ih topi. Šelak ploče su krhke i lomljive, tako da je potreban dodatan oprez u rukovanju njima te pri njihovu skladištenju. Edo Čapka ispričao mi je priču o slučaju kolekcionara Antuna Jakuša iz Ilice. Žarka je Jakuševa želja bila da u svoju zbirku uvrsti staru originalnu snimku popularnoga češkog *valčika* „Crvena suknjica” (*Červená suknjka*) Václava Bláhe. Edo je preko svojega prijatelja praškoga audiofila Rude Lisýja uspio nabaviti tvrdi ploču s prvom snimkom Blahina šlagera iz 1944. u izvedbi dua Jiřina Salačová & Máša Allanová s orkestrom R. A. Dvorský. Kada je tu ploču napokon izručio Jakušu, novi ju je vlasnik izvadio iz omota i slavodobitno počeo mahati njome iznad svoje glave uz ushićene povike: „Imam ju!!! Konačno ju imam! Imam Crvenu suknjicu!” Ploča se u tome času od trešnje prelomila, a „u ruci mu je ostalo samo pola ploče, na što je Jakuš bio neutješan”. (Čapka)

upotrijebiti samo jedanput. Dakle, za svaku reprodukciju šelakove ploče treba potrošiti jednu specijalnu čeličnu gramofonsku iglu. Čelične igle brzo troše tvrde gramofonske ploče. Treba ocijeniti ispravnu gramažu kojom će se opteretiti igla. Ništa bolje ploče ne prolaze sa safirnim, odnosno dijamantnim iglama. Ako se reproducira dijamantnim iglama brušenim u posebnome profilu, u konačnici tvrda ploča još i kraće traje jer je dijamant tvrdi od čelika. Najnovija tehnologija reprodukcije zasniva se na laserskoj zruci, mada i tu tehnika ne može učiniti čuda ako je sama ploča istrošena. Neki američki arhivi imaju lasersku tehnologiju *state-of-the-art* kojom mogu očitavati jako oštećene i puknute ploče, iako i nadalje ostaje problem očitavanja izvitoperenih i necentriranih ploča, kao i onih kojima nedostaju unutarnji komadići šelaka (propaljane ploče) jer je nemoguće rekonstruirati zvučni zapis ondje gdje ga nema.

Čapka je posjedovao kvalitetan gramofon s rogom, na kojemu smo katkad slušali najstarije ploče. Te su ploče počesto zvučale iznenađujuće dobro, zvuk je bio krepak, snažan i pun, blizak i gotovo opanjan. Zvuk nije glasan, ali zvuči „pradavno“. Već se i preko toga slušatelj transponira u atmosferu salonske glazbe otprije stotinjak godina. Muzika je čedo muza, oživljavanjem staroga zvuka starom tehnikom dozivaju se muze na orfičko slavlje u naše doba. Iskustvo slušanja takve glazbe vrlo je intimno: trebalo se okupiti oko gramofona, osluhnuti sve što se ima čuti, pomno pratiti zbivanja na rotirajućem disku jer svaki zvučni zapis traje tek nekoliko minuta. Mora se pravodobno okrenuti ručicu za navijanje uređaja, kako glazba ne bi izgubila snagu.

Nema ničega sličnoga iskustvu rekreiranja glasa pjevača koji je umro prije našega rođenja. Nije ni čudo što su prve ploče ljudima izgledale djelom čarobnjaštva, kao i prvi filmovi. Ljudi su čak zaboravljali da je film nijem, kako zapravo uopće ne čuju ono što govore glumci koji na ekranu uprazno otvaraju usta. „U Savskoj banovini je još i 1935. bilo 11 % nijemih kinematografa (od ukupno 78). Nestali su tek 1938., uz iznimku pokojeg putujućega nijemog kinematografa.“¹² Slušači prvih nosača zvuka bili su očarani, kao i oni koji su prvi put prislonili telefonsku slušalicu uz uho, ili oni koji su prvi put uzeli fotografiju u ruke, ili oni koji su prisustvovali prvim javnim filmskim projekcijama. Snimljeni zvuk i snimljena slika nepovratno su promijenili ljudsku kulturu. Stoga je važnost prikupljanja, čuvanja,

¹² Lučić, K. Popularna glazba u Zagrebu između dvaju svjetskih ratova, *Narodna umjetnost* 41/2(2004), 129.

korištenja i proučavanja artefakata audiovizualne kulture golema, a zbirke u kojima se nalaze bitan su dio kulturne baštine.

Glazbena zbirka Eduarda Čapke

Čapkina donacija nosača zvuka obuhvaća šest i pol tisuća gramofonskih ploča (od kojih je do sredine travnja 2018. popisano i uvedeno u katalog NSK-a sveukupno 444 skladbi) i otpočeta je svrstana u Zbirku muzikalija i audiomaterijala kao zasebni dio zbirke, pod nazivom Fonoteka Čapka. Fonoteka je starija od same Zbirke muzikalija i audiomaterijala, osnovane 1945. u svrhu čuvanja i prikupljanja rukopisnih i tiskanih notnih zapisa (od 1964. prikupljaju se i nosači zvuka). Radi dostupnosti i očuvanja Zbirke muzikalija i audiomaterijala NSK-a nosači se zvuka digitaliziraju, pa su tako digitalizirane i neke hrvatske arhivske ploče iz Fonoteke Čapka. Početak procesa digitalizacije koincidira s preuzimanjem zbirke u NSK. Do sredine travnja 2018. digitalizirano je 60 skladbi iz Fonoteke Čapka.

Na mrežnim stranicama *Zvuka prošlosti*¹³ može se preslušati sveukupno 40 skladbi, od čega šest skladbi iz Fonoteke Čapka: arija Radamesa iz Verdijeve *Aide* i arija don Josea iz drugog čina Bizetove *Carmen* u izvedbi tenora zagrebačke opere Marija Šimenca na ploči zagrebačke diskografske tvrtke *Edison Bell Penkala* (30 cm); zborska pjesma *Hrvatskoj* Vilka Novaka i Zajčev *lied Ti si moja* u izvedbi limene glazbe Carske i kraljevske 16. varaždinske pješačke pukovnije pod ravnanjem kapelnika Antona Motala na ploči berlinske diskografske tvrtke *Odeon* (25 cm); pjesma *Misli moje, kud blodite* i himna *Lijepa naša domovino* u izvedbi opernoga pjevača Zvonimira Štrmca na ploči diskografske tvrtke *Parlophon Junior Record* (25 cm). Druge digitalizirane skladbe iz Fonoteke Čapka mogu se poslušati jedino u prostorijama Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Fonoteka Čapka obuhvaća još nasnimljene magnetofonske trake te CD nosače zvuka, od kojih su neki u izboru originalnoga materijala unikatni, i profesionalne su presnimke tematski strukturiranoga repertoara iz Čapkinе zbirke tvrdih

¹³ Digitalizacija je započeta 2009. u okviru projekta „Zvuci prošlosti – Zbirka 78“, najstarija hrvatska zvučna baština”, u suradnji s NSK-om, uz potporu Ministarstva kulture RH, a pod sponzorstvom Hrvatske lutrije i Adris Grupe. <http://mz.nsk.hr/zbirka78/> (Citirano 12. 4. 2018.).

gramofonskih ploča. Na magnetofonskim vrpcama nalaze se stare presnimke s radijskoga programa, među njima i pojedine snimke arhivske vrijednosti jer su s radija presnimljene u doba kad ni sam radio sav svoj program nije trajno snimao ili je stare trake presnimavao (i to više puta). Da nema tih snimki, ne bi mogle poslije biti izrađene relevantne sabrane snimke Ive Robića jer su neke od njih uzete iz Čapkinе zbirke (a ove su svojedobno presnimljene s Radija Zagreb).

Posebno je u tom kontekstu spašavanja snimki zanimljiva priča s pjesmom *Snivaj* Nenada Grčevića, u izvedbi Andrije Konca. Autor pjesme imao je originalnu decelitnu ploču s Radija Zagreb, snimku najviše kakvoće, koja je direktno urezana za vrijeme žive praižvedbe skladbe u radijskome studiju s Plesnim orkestrom Radija Zagreb. S druge strane, Čapka je opet posjedovao rijetku „tvrdu” gramofonsku ploču *Elektrotona* s istom snimkom s kraja 1944., ali bitno lošije kakvoće (na poleđini ploče Rudolf Dugulin izvodi *Jeku*).¹⁴ Od akademika Grčevića je stoga želio na magnetofonsku vrpcu presnimiti snimku s decelitne ploče. Međutim, kad su je krenuli reproducirati, Grčević je upotrijebio krivu gramofonsku iglu i oštetiо gotovo pola ploče. Dok nisu primijetili što se događa, „... ja sam gledao kako ploča dok svira postaje siva, umjesto crna, pa sam dreknuo: „Skidaj iglu!!!” (Čapka) Nakon toga moralo se pristupiti svojevrsnoj montaži snimki, početak je uzet s Čapkinе ploče, a kraj s Grčevićeve. Sve je nakon dosta eksperimentiranja napokon montirano, i to tako umješno da se gotovo ne osjeti sam prijelaz. Upravo je ta snimka 1993. upotrijebljena za izradu vinilne ploče s pjesmama u izvođenju Andrije Konca.

Kad sam već krenuo opisivati neke od dovitljivih tehnika Ede Čapke kod akcija spašavanja vrijednih snimki, nastavit ću u tom duhu opisujući njegove metode skupljanja, katalogizacije, skladištenja, restauracije, prezentacije i presnimavanja arhivskih ploča.

¹⁴ Te ratne ploče (osobito one pretkraj rata) bile su slabe kvalitete jer su se radile od recikliranoga šelaka (osobito one pred kraj rata, a valjalo je naposljetku u zamjenu dati deset starih ploča da bi se mogla kupiti jedna nova), tako da su često pri reciklaži u kotlovima rastaljene i papirnate etikete ploča, pa je materijal bio pun nečistoća, a ploča šuma.

Čapkinе metode skupljanja, katalogizacije, kladištenja, restauracije, prezentacije i presnimavanja arhivskih ploča

Kolekcionari su obično vrlo tajnoviti u vezi s izvorom nabavljanja predmeta koje sakupljaju. Edo Čapka nije iznimka od toga fenomena. Međutim, kroz naše trodesetljetno bogato druženje i dijeljenje zajedničke glazbene strasti, Edo je s vremenom stekao dovoljno povjerenja da oda mnoge konkretne informacije i o tome aspektu svoje kolekcionarske djelatnosti.

Prema iskazu sakupljača autoru ovoga rada, Eduard Čapka svoju je prvu gramofonsku ploču kupio 1937. godine. Na njoj su bile skladbe iz MGM-ova glazbenoga filma *Bijeli jorgovan* (*Mayday*) redatelja Roberta Ziglera Leonarda, s Nelsonom Eddyjem i Jeannet MacDonald u glavnim ulogama. U doba kad je kruh stajao dva dinara, za tu je ploču zaneseni petnaestogodišnjak od svojega ušteđenog džeparca izdvojio sto dinara, što bi u današnjim mjerilima bio ekvivalent iznosa od tristo kuna – pozamašna svota za jedan nosač zvuka.

Bijeli jorgovan Edo je prvi put gledao u pratnji starije sestre, a nakon toga još šest puta u kratkome razdoblju, što je – prema vlastitome priznanju – na njega djelovao katarzično i pobudilo mu je želju za posjedovanjem reproduktivnih zapisa glazbe. Taj dugometražni američki igrani film snimljen je 1937. po istoimenoj američkoj opereti libretistice Ride Johnson-Young iz 1917. godine, a ta se opereta pak temelji na njemačkoj opereti Waltera Kolla, Rudolfa Bernauera i Rudolfa Schanzera *Kao nekoć u svibnju* (*Wie einst im Mai*) iz 1913. Eddy je za predmetnu ploču otpjevao šlager *Sjećaš li se, ljubljena* (*Will You Remember. Sweetheart?*) američkoga skladatelja židovskoga podrijetla – rodnom Belišćanca – Sigmunda Romberga. Tako je prva ploča u Čapkinjoj zbirci odmah bila povezana s Hrvatskom.

Njegova preferencija prikupljanja gramofonskih ploča nije bila naklonjena isključivo ili čak pretežito hrvatskoj glazbi, odnosno glazbenicima iz Hrvatske, nego je kao deklarirani melofil pri skupljanju predominantno bio vođen ljubavlju prema lijepoj i originalnoj muzici, iako je s vremenom stekao snažan osjećaj za vrijednost ploča u okviru hrvatske kulturne baštine. U njegovoj se vrijednoj zbirci stoga uistinu nalazi vrlo velik broj gramofonskih ploča važnih za povijest hrvatske glazbe, bilo da su to djela hrvatskih skladatelja ili glazbene izvedbe hrvatskih umjetnika, to jest umjetnika svjetskoga glasa koji su podrijetlom iz Hrvatske (a naposljetku i strane snimke reizdane kod nas), bilo da je to njegovo neprekidno traganje za podacima

koji bi upotpunili našu glazbenu povijest. Posebno je važan njegov trud u izvlačenju iz zaborava predratnoga i ratnoga pjevača hrvatske i mađarske popularne glazbe Andrije Konca (na mađarskim snimkama: Koncz András¹⁵).

Već je zarana Eduard Čapka imao ozbiljnu nakanu prikupljanja ploča, ali i filmskoga gradiva. Zametak njegove filmske zbirke uništen je u Drugome svjetskom ratu. Edina majka, u strahu da prikupljene lako zapaljive filmske vrpce ne izazovu veći požar pri eventualnomu bombardiranju iz zraka, uništila je u dvorištu obiteljske kuće na trešnjevačkome Obrežu sve filmove, što ih je on, još kao srednjoškolac, za male svote kupovao od Roma koji su držali putujuće kino, s bazom kod Trešnjevačkoga trga. Većinu je filmova zapalila, pa i one s njezinim omiljenim glumcem Gustavom Fröhlichem, dok je svoje najdraže filmske vrpce Edo krišom zakopao u zemlju pokraj plota. Kad ih je po završetku rata otkopao, bile su potpuno ruinirane.

Vrpce je nabavljao i iz drugih izvora. Generalna trgovačka politika velikih svjetskih producenstskih filmskih kuća (UFA, Pathé, Metro-Goldwyn-Mayer, Paramount Pictures, 20th Century Fox, Warner Bros., Columbia Pictures, Universal Pictures, United Artists, RKO) bila je sljedeća: sve kopije filma dane u lokalnu distribuciju trebaju se nakon isteka roka distribucije komisijski uništiti, što je vrijedilo i za teže oštećene kopije. Međutim, u praksi se nije radilo tako, nego su limene kutije s rolama filmova u posjedu ovlaštenih domaćih distributera bez službenoga stručnog nadzora uništavali unajmljeni drvorezači sjekirama na panju. Edo Čapka dobro je poznao trešnjevačke pilare koji su mu za male iznose dostavljali role filma, samovoljno izuzete od uništavanja, često puta nepotpune, a katkad i manje komade (tek „ficleke“) koji su preostali od uništavanja.

Nešto od toga preživjelo je do današnjih dana, mada obujmom uistinu veoma skromno, između ostalih i neki filmski segmenti snimljeni u predratnim hrvatskim pučkim školama. Nepoznata mi je sudbina jedine poznate sačuvane filmske snimke kazališnoga nastupa glumačkoga čuda od djeteta Lee Deutsch (Zagreb, 18. siječnja

¹⁵ Kao na snimci pjesme *Mondd, miért vársz?* (glazba: Dénes von Buday; tekst: Gyula Váraljai), *song* iz filma *Kasno...* (*Késő.*), redatelja Józsefa Daróczyja iz 1943. s Pálom Jávorum u glavnoj ulozi. Song je iste godine u Koncovoj izvedbi snimljen na ploču peštanske diskografske tvrtke Pátria-Durium. Snimka je bila vrlo „izigrana“ i oštećena, pa ju je Edo spalio u kaminki. Poslije mu je bilo žao („trebalo ju je sačuvati barem zbog etikete“), te je pisao izvjesnomu sakupljaču ploča iz Budimpešte (nekoć honorarnome restauratoru Mađarskoga radija), koji je imao svih deset ploča što ih je Konc snimio u Pešti na mađarskome, talijanskome i njemačkome, sa zamolbom za presnimkama svih pjesama. Njegovo pismo – koje je na mađarski prevela glumica kazališta Komediya Lili Čaki Legenstein – ostalo je bez odgovora.

1927. – Auschwitz, svibanj 1943.). Originalna filmska snimka nalazila se svojedobno u Čapkinu vlasništvu, no nije presnimljena te bi se mogla danas smatrati zagubljenom. Na kratkome segmentu nalazi se Lea Deutsch kako nakon predstave izlazi ispred kazališnoga zastora pred publiku na poklon.

Svoje prve ploče Edo je nabavio uz pomoć sredstava koje je uoči Drugoga svjetskog rata zaradio kao honorarni autor filmske rubrike u jednim beogradskim novinama, nadodajući si pri aplikaciji nekoliko godina više kako uredništvo ne bi doznalo da još nije ni punoljetan. Za taj je list pisao priloge o filmovima, filmskoj glazbi i glumcima, ali i o načinu snimanja, scenografiji, kostimografiji, svjetlu, pa čak i filmskoj šminki (o razlikama šminkanja glumaca u nijemim i zvučnim filmovima, *Kako se šminkalo nekad, a kako sad*).¹⁶

Najviše ploča u svojoj zbirci Čapka je nabavio kupnjom diljem svijeta. Kako je radio kao dugogodišnji rukovoditelj službe za trgovinu u Privrednoj komori grada Zagreba, često je boravio na službenim putovanjima u zemlji i inozemstvu. Tim je prilikama sve slobodno vrijeme provodio u intenzivnoj potrazi za zanimljivim gramofonskim pločama.

Polu je stoljeća barem jedanput na godinu išao na tjedan dana u Beč, obično ujesen. Odsjeo bi u hotelu *Goldene Spinne* na križanju Ungargasse i Linke Bahngasse pa tijekom dana neumorno obilazio sajmove na otvorenome, tematske sajmove i opskurne trgovačke špelunke grada glazbe, kao i one finije trgovine, knjižare i galerije s ponudom audiofilmskih poslastica, ali i razne adrese privatnih prodavača ploča iz maloga oglasnika, dok bi navečer pohađao velegradska kazališta i koncertne dvorane. U Beču je gramofonske ploče uglavnom nabavljao u antikvarijatu Teuchtler (Windmühlgasse 10), koji je imao probran repertoar i raritetne ploče, no i prilično paprene cijene. (Edo Čapka bio je vrlo skroman čovjek, a svu svoju ušteđevinu trošio je za akvizicije u okvirima vlastite fonoteke.) Katkad je iz Beča išao na tematske izlete (to je u njegovu žargonu značio „lov na ploče”). Dobra pločarnica bila je u mjestu Tulln na južnoj obali Dunava, do kojeg se preko mosta stizalo bivšom vicinalnom željeznicom kneza Schwarzenberga. Važne snimke za hrvatsku glazbenu baštinu upravo je ondje pronašao, kao i u Češkoj, i to u Pragu gdje je imao prijatelja iz mladosti Jaru Frajnda, koji je optirao za Češku nakon Drugoga svjetskog

¹⁶ Čapka je autor dviju zabavnih skladba, od kojih je *U sjeni čempresa* otpjevao i snimio Jimmy Stanić, dok je drugu pjesmu u svojem repertoaru imao pijanist Antun Kuljevan.

rata.¹⁷ Hrvatske ploče pronalazio je i u Münchenu, Pečuhu, Segedinu, Pešti, Grazu, Bratislavi, Brnu, Pragu, Krakovu i Trstu. Dok su drugi išli u socijalističku potrošačku meku po traperice i longplejke, naš je Edo išao po tvrde ploče.

Bio je upravo fanatičan kad se želio dokopati neke gramofonske ploče. Nakon svih ratova i tragedija koje su zadesile moju obitelj, preživjelo je ipak nešto gramofonskih ploča. Ispostavilo se, začudo, da su te ploče vrlo rijetke, jer su neke potjecale iz ranog razdoblja razvoja fonografije, negdje oko 1906-9. godine, izdane od tvrtke Pathé. Čapka je bio toliko uporan u želji da dobije tih desetak ploča, da sam mu ih na kraju poklonio. Međutim, za reprodukciju takvih ploča (koje se reproduciraju od sredine prema obodu) potrebna je posebna tehnika, koju Čapka nije posjedovao pa ih je odnio Krakeru u Sisak. Ali čak ni on ih nije mogao iskoristiti, jer su se „stalile rile”, s obzirom da su vjerojatno kroz neko razdoblje držane uz kakvo grijalice tijelo. Te su ploče nakon toga ostale u Sisku, najviše zanimljive zbog natpisa i brojeva koji su urezani u šelak (s obzirom da se u to doba još nisu izrađivale etikete, već su svi podaci bili utisnuti u ploču).

On nije bio samo audiofil nego i filmofil, obožavao je teatar, bio je energičan čovjek staroga kova od kojega se moglo puno naučiti te usvojiti raznolika znanja i vještine.

Što se tiče cijene tvrdih ploča na Britanskome trgu, zahvaljujući Čapki i zagrebačkomu kolekcionaru dr. Ivanu Mirniku, devedesetih se ustalila cijena od dvadeset kuna po komadu i rijetko su kad stare ploče postizale veće cijene. Moglo ih se nabaviti i za pet kuna. Daleko više dosizale su vinilne ploče, koje su u nekim slučajevima stajale i više od sto kuna. Razlog tomu jest što je devedesetih interes za tvrde ploče bio vrlo skroman, samo ih je uski krug ljudi nabavljao, tek rijetki kolekcionari koje se moglo nabrojiti na prste jedne ruke, oni malobrojni koji su imali tehniku za preslušavanje i presnimavanje takvih ploča. Osim namjernika iz inozemstva, takve ploče kupovali su redovito uglavnom Čapka i Mirnik, pa su oni utjecali i na formiranje cijena. Povremeno su ih kupovale institucije, čiji eksperti znaju što je dobra stvar, ali njihove ustanove pate od kronične besparice. Danas je cijena takvih ploča znatno porasla jer se u međuvremenu u trgovanje njima uključio internet, a kvalitetnih starih snimki ima sve manje i manje.

¹⁷ Čapkini roditelji doselili su u Hrvatsku iz Moravske.

Čapka je bio tajnovit u vezi s pravom veličinom svoje zbirke, sadržajem zbirke, smještajem, popisom i vrijednosti zbirke te se informacije od njega nisu mogle dobiti, čak ni približne procjene ili maglovite naznake.

Po dopremi ploča u svoj stan, koji je u cijelosti bio podređen zbirci, Čapka bi prionuo pregledu i popravku omota i samih ploča. Omote bi popravljao svilenim papirom i škrobnim tutkalom, a onim pločama koje nemaju omote katkad bi izradio posve nov omot. Same šelakove ploče prvo bi oprao zubnom četkicom od svinjskih čekinja i otopinom blagoga tekućeg deterdženta u mlakoj vodi, ali ih ne bi dugo namakao da se papirnate etikete ne bi počele odljepljivati ili gubiti boju odnosno natpise. Ploče je nakon ispiranja odmah posušio bugačicom da u njima ne ostanu mrlje od kamenca jer njegov talog unosi šum u reprodukciju. Takav proces čišćenja išao je samo s tvrdim pločama koje imaju široke rile i nije bio primjenjiv na moderne ploče s mikrorilama.

Zatim bi ploču preslušao nekoliko puta radi uočavanja pogrešaka u reprodukciji. Ako je ploča preskakala na nekome mjestu ili bi se osjetio glasni „tuk!”, onda je pokušao popraviti šelak posebnom metodom koju je sam razvio, no nije ju nikad dokraja razotkrio i razjasnio, a temeljila se na grafitnim strugotinama iz olovke koje su bile nanesene i učvršćene na ta mjesta te bi „prebrikale” oštećenja. To je ipak funkcioniralo samo u ograničenome broju slučajeva. Mrlje od plijesni bilo je teško odstraniti jer su ulazile u strukturu organskoga materijala. Savitljive decelitne ploče izrađene od celona bile su uglavnom nepopravljive, mada su bitno manje osjetljive na distorziju, vlagu i temperaturu od tvrdih ploča. One su bile mekane i više su se trošile sviranjem. Njihov su veliki neprijatelj prašina i masni otisci prstiju koji privlače i zadržavaju nečistoće.¹⁸ Ako stupanj izobličenosti nije prevelik, izobličene tvrde ploče dale su se donekle izravnati stavljanjem u prešu koju je Edo improvizirao koristeći se enciklopedijskim svescima.

Čapkinе ploče bile su brižno i precizno katalogizirane, popisane do posljednje. Pločama su dodijeljene signature. Pojedinačne operne i operetne arije vokalnih interpretata uvedene su abecednim redom prezimena izvođača, isto kao i izvedbe vokalnih solista domaće zabavne glazbe. Katalog je vodio na tvrdim karticama koje je sastavljao pisaćim strojem. Sami katalogi zauzimali su dosta prostora jer je ipak

¹⁸ O vrstama gramofonskih nosača zvuka vidi više u stručnome članku ing. Veljka Lipovščaka posvećenomu zaštiti zvučnih zapisa. Lipovščak, V., Zaštita audiozapisa, *Arhivski vjesnik* (Zagreb) 43(2000), 109–136.

bila riječ o šest i pol tisuća kartica koje je trebalo praktično posložiti i uredno držati na lako dostupnome mjestu. Vjerno slijedeći te kataloge, danas se relativno lako mogu računalno popisati ploče Fonoteke Čapka u NSK-u, iako to jest kvantitativno zamašan posao. U tome se razotkriva razlika između pojedinih kolekcionara jer zbirka gramofonskih ploča ing. Krakera, primjerice, nije bila popisana, pa je njezino naknadno popisivanje, započeto 2012., trajalo pune dvije godine. (Četiristo ploča popisali su volonteri, a tisuću tristo djelatnici Gradskog muzeja Sisak.)¹⁹

Tijekom pregovora o sklapanju ugovora za primopredaju svoje zbirke, Čapka 1. lipnja 2010. u tri primjerka sastavlja prikaz vlastite fonoteke naslovljen *Fonoteka Čapka – Ustrojstvo Fonoteke po glazbenim područjima, odnosno vrstama glazbe*. Prikaz tumači kako su sve ploče „popisane s naznakama naslova skladbe, imena skladatelja i izvođača” i podijeljene u šest zasebnih kataloških cjelina. Klasika (simfonijska glazba, *musica sacra*, operna glazba, operetna glazba te hrvatska komorna, simfonijska, operna i operetna glazba) čini prvu cjelinu. Druga cjelina obuhvaća hrvatsku narodnu i zabavnu glazbu, kao i narodnu i zabavnu glazbu s područja bivšega jugoslavenskog prostora. Treća cjelina pokriva instrumentalnu zabavnu glazbu. Četvrta anglo-američku, talijansku i francusku zabavnu i plesnu glazbu. Peta njemačku i austrijsku zabavnu i plesnu glazbu, kao i španjolsku, portugalsku te srednjoameričku i južnoameričku zabavnu i plesnu glazbu. Posljednja obuhvaća češku, rusku, mađarsku, bugarsku, rumunjsku, grčku, norvešku, poljsku, japansku, indijsku, izraelsku i drugu narodnu i zabavnu glazbu te razne nacionalne himne. Prikaz završava napomenom: „Svaki katalog napisan je samo u jednom primjerku.”²⁰

Za svoju je zbirku Edo Čapka dao izraditi specijalne drvene ormare u kojima su bili vertikalni pretinci za odlaganje ploča. Osim toga, u kartonaži Hudetz na Gundulićevoj dao je naručiti veći broj istih kartonskih kutija dekorativne izrade u koje je odlagao po deset ploča. Kutije su bile obilježene posebnim signaturama.

Čapka je često priređivao slušaonice snimaka iz svoje fonoteke. Ta tradicija seže u šezdesete godine prošloga stoljeća. Kod njega su izabrane skladbe popularne ili klasične glazbe dolazile slušati brojne istaknute osobe hrvatskoga kulturno-umjetničkog života: književnik Miroslav Krleža i glumica Bela Krleža, glumac Zvonimir Rogoz, pjevač Ivo Robić, književni publicist Saša Vereš, dirigent Miljenko

¹⁹ Čakširan, V. Zbirka Kraker u Sisku, *Muzeologija* (Zagreb) 51(2014), 80.

²⁰ Navod iz primjerka Prikaza iz posjedu autora ovoga teksta.

Prohaska, skladatelj Zvonimir Šebetić, pjevač Dušan Dančuo, dirigent Ferdo Pomykalo, pijanist Mladen Raukar, dirigent Pero Gotovac, kazališni redatelj Janko Marinković, skladatelj Nikica Kalogjera, pjevač Zvonimir Krkljuš, dirigent Zlatko Černjul, skladateljica Heda Piliš, glumac Relja Bašić, skladatelj Mario Kinel, operni tenor Milan Šepec, dirigent Stjepan Mihaljinec, pjevač Marko Novosel, skladatelj Nenad Grčević, pjevač Ivica Šerfezi, libretistica Blanka Chudoba, glazbeni kritičar Dražen Vrdoljak, skladatelj Ivo Körbler, pjevač Stjepan Đimi Stanić, književna urednica Čuča Smokvina, glazbeni urednik radijskog programa Branko Polić, pjevačica Nina Selak, pijanist Antun Kuljevan, skladateljica Ruža Vešligaj, publicist Zvonimir Milčec, pjevačica Ana Štefok, glazbeni kritičar Darko Glavan, glazbenici Ivica i Franjo Justin, glazbeni urednik *Jugotona* i *Croatia Recordsa* Siniša Škarica te mnogi drugi. S obzirom na ograničen prostor obično su slušatelji prisustvovali slušanjima pojedinačno ili u malim grupama, uz liker i kolače, a između pjesama i nakon slušateljske seanse zbivala se živa razmjena mišljenja o glazbi i srodnim temama.

Što se tiče tehnike, Čapka je raspolagao jednim akustičnim i jednim električnim gramofonom za slušanje tvrdih ploča te jednim modernijim glazbenim „šrankom”, s integriranim radiom i njemačkim *Dualovim* gramofonom koji je mogao reproducirati sve brzine vrtnje ploča i na kojem je bila *Shureova* zvučnica s mogućnošću lake izmjene igala za tvrde ploče i ploče s mikrorilama. Na „šranku” je stajao švicarski magnetofon „kolutaš” *Revox*, u „šranku” vrhunski *Sonyjev* CD *player*. Zvuk je dolazio iz njemačkih zvučnika rađenih u Bavarskoj po narudžbi. Kao kuriozitet navodim da je Čapka svu tu tehniku imao u duplikatu: još jedno *Dualovo* integrirano pojačalo s radiom lampašem, još jedan par istih novih zvučnika u kutijama, još jedan *Dualov* gramofon, s još jednom instaliranom *Shureovom* zvučnicom i parom rezervnih igala za vinilne i šelakove ploče te još jedan polovni *Revoxov* magnetofon, koji je kupio od uprave gradskoga groblja, gdje je služio za sviranje glazbe prilikom ispraćaja u mirogojskome krematoriju. Osim toga, imao je baršunasti jastučić za čišćenje površine ploča prije reprodukcije i malu četkicu kojom je čistio iglu. Za slušanje glazbe radio je vlastite programe. Sve audiouređaje održavao je i po potrebi popravljao ing. Grgesina s Hrvatske televizije. Akustika njegove slušaonice bila je relativno slaba jer razmještaj zvučnika nije zbog namještaja mogao biti pravilno postavljen, a sami zvučnici nisu imali bas-refleks.

Čapka je intenzivno od 2000. godine u vlastitoj ediciji izrađivao posebne CD-e na kojima su bile presnimke iz njegove zbirke koje je katkad darivao pa tako

i ja imam nekoliko takvih CD-a, no i presnimke na audiokasetama koje sam sâm izradio od snimki iz Čapkinе fonoteke. Kad mi je darovao jednu raritetnu ploču *Croatia Recordsa*, koja nikad nije bila puštena u prodaju, već su samo bili otisnuti probni primjerci, Edo mi je – prema nacrtu planiranoga ovitka – vlastoručno izradio omot za ploču.

Za brojne edicije *Jugotona* i *Croatia Recordsa* korištene su snimke iz Fonoteke Čapka. Prezentacija hrvatske glazbe XX. stoljeća nezamisliva je bez materijala koji se u toj zbirci nalazi. Kako je Radio Zagreb trajno patio od nedostatka prostora i materijalnih resursa, tako su iz radijskih depoa često bile *čišćene* tvrde ploče, mnoge su u tim valovima čistki došle do nekih sakupljača (Fabijanić, Kozina), ali je velika većina njih ipak iz depoa odvezena na deponij. Bila je riječ o velikoj količini nosača zvuka. Još 1936. godine fonoteka Radija Zagreb imala je 1975 ploča.²¹ Do pedesetih godina taj je broj barem udvostručen. Postoje svjedočanstva o tome kako su kamioni ploča iz zgrade radija na križanju Petrinjske i Jurišićeve voženi put smetlišta. Ploče su lopatama tovarene u prikolicu.

Sudbina magnetofonskih vrpce s Radija Zagreb drukčija je, one se u nekim razdobljima nisu mogle lako nabaviti, pogotovo trake kvalitetnije vrste, a kad ih se moglo nabaviti, bile su skupe, pa se pribjegavalo presnimavanju programa snimljenoga na starije vrpce i zato se malo što od prijašnjega radijskog repertoara sačuvalo do danas. Osim kod Eduarda Čapke. On je zarana imao magnetofon (prije *Uherov*, poslije *Revoxov*), kojim je presnimavao određene dijelove radijskoga programa, uključujući čitave emisije, zacrtavši si unaprijed u tiskanome rasporedu programa emisije koje ga zanimaju. Mnogi su kolutovi preživjeli, dok su istočnonjemačke trake djelomično propale jer je s njih tijekom vremena otpadala emulzija. Edo ih je pokušao restaurirati premazujući trake bezbojnim lakom za nokte da zadrže emulziju, no to je samo neko vrijeme potrajalo, omogućavajući eventualno da se te trake presnime na bolje. Tako je spašena traka s *Pjesmom Dubrovniku* Marija Nardellija, snimljena s radija tijekom jedne žive izvedbe 1955.²²

²¹ Lučić, K. Popularna glazba u Zagrebu između dvaju svjetskih ratova, *Narodna umjetnost* 41/2(2004), 135.

²² Svoja sjećanja na rane dane hrvatske radiofonije Čapka je – zajedno sa Zvonimirom Rogozom, Boženom Begović i Mladenom Pozaićem – evocirao prije dvadesetak godina u radijskoj emisiji „I čuo sam glas iz daljine” Ljube Pauzina, Darka Tralića i Kreše Osmana (u eter puštena 14. svibnja 1996. od 18 sati i pet minuta).

Zaključak

Može se slobodno zaključiti da se bez snimaka iz Fonoteke Čapka ne bi moglo vjerodostojno reprezentirati hrvatsko glazbeno stvaralaštvo prve polovice dvadesetoga stoljeća, u prvome redu šarolika povijest naše zabavne glazbe. Zahvaljujući Eduardu Čapki, omogućene su od početka devedesetih velike kompilacije naših najvažnijih pjevača i skladatelja popularne glazbe, od sabranih snimaka Ive Robića 1949. – 1959., preko izbora pjesama Rajke Vali, Zvonimira Krkljuša i Brune Petralija, trija Tividi, do raznih drugih pjevača, vokalnih ansambala, orkestralnih sastava i skladatelja (poput Nenada Grčevića), napokon sve do Glazbenoga spomenara sa zlatnim melodijama dvadesetih, tridesetih, četrdesetih i pedesetih. Riječ je o stotinama vrijednih snimaka, s isto toliko rijetkih nosača zvuka. Posredstvom Fonoteke Čapka brojne zaboravljene zvijezde zabljesnule su još jedanput na nebu hrvatske glazbe.²³

To se posebno odnosi na pjevača Andriju Konca. Za poledinu ploče s Koncovim pjesmama Čapka je 1993. napisao vrstan biografski tekst, koji je zapravo bio toliko dobar i zanimljiv da su jednu Koncovu ploču u izlogu trgovine *Croatia Recordsa* u Bogovićevoj ulici promotivno okrenuli poledinom prema ulici, tako da su se znatiželjni prolaznici okupljali pred izlogom i prignuti čitali Čapkin tekst o Koncu. Vrlo upućen tekst napisao je i za izbor ponajboljih snimaka diskografske tvrtke *Edison Bell Penkala*, kao i tekst o ranim hrvatskim diskografskim kućama za katalog izložbe *Fonografija u Hrvatskoj*, koja se organizirala u Tehničkom muzeju 1997.

Čapka je sve to vrijeme neumorno prikupljao glazbene dragulje, o čemu svjedoči i Siniša Škarica 2001. u zaključnome tekstu brošure uz pop-omnibus u kutiji s kompaktnim pločama *Zvonimir Krkljuš, Rajka Vali, Bruno Petrali pjevaju vam svoje uspjehe (60 izvornih snimaka 1945. – 1957.)*: „P. S. Unatoč naputku u zaključnim rečenicama uvodnih podataka kako je ovim izdanjem definiran diskografski opus Rajke Vali (i Brune Petralija) glede 50-ih – obzirom da je nekoliko snimaka/ploča nepovratno izgubljeno – Eduard Čapka me (u trenutku kada su finalni masteri već bili u izradi u Sonyju) iznenadio viješću da je na sajmu antikviteta naišao na njenu prvu ploču iz 1951. pod kataloškim brojem J-6118. Riječ je o skladbama *Tek tri riječi* Oswalda

²³ Nebrojene su zahvale Eduardu Čapki po raznim fonogramskim edicijama, stručnim radovima o zabavnoj glazbi, radiofoniji i fonografiji u Hrvatskoj: od kompilacija skladba Jimmyja Stanića, do odabranih predratnih snimka kabaretskih kupleta pa sve do znanstvenih radova i dokumentarnih televizijskih emisija.

Farresa i *Sad plači ti*, trija Freed-Arnheim-Lyman, iz filma *Revija na vodi* – snimljenih uz Plesni orkestar Radio Zagreba kojim je dirigirao Zlatko Černjul. Dakle, nije gotovo kad je gotovo... Stoga, pristigao još uvijek na vrijeme, ovaj neočekivani dar gospodina Čapke smo vam odlučili predstaviti kao ‘bonus CD’.”²⁴

Kolekcionari poput Eduarda Čapke čuvaju kulturnu baštinu od zaborava i nestanka, omogućavajući rekreaciju jednoga staroga svijeta, u Čapkinu slučaju preko davno zabilježenoga zvuka. Taj zvuk oživljava duh prošlih vremena i pokazuje svu divotu i vrijednost glazbe, koju su stvarali naraštaji umjetnika na sceni i iza nje. Zbog toga mu treba zahvaliti te čuvati, upotrebljavati i proučavati ono što nam je s povjerenjem predao.

Literatura

- Brković, J. Glazba u hrvatskim muzejima, *muzej glazbe?*, *Muzeologija* (Zagreb) 51(2014), 11–23.
- Čakširan, V. Zbirka Kraker u Sisku, *Muzeologija* (Zagreb) 51(2014), 76–91.
- Leksikon radija i televizije*. II. izd. Galić, M. (gl. ur.). Zagreb : Hrvatska radiotelevizija i Naklada Ljevak, 2016.
- Lipovšćak, V. Zaštita audiozapisa, *Arhivski vjesnik* (Zagreb) 43(2000), 109–136.
- Lučić, K. Popularna glazba u Zagrebu između dvaju svjetskih ratova, *Narodna umjetnost* 41, 2(2004), 123–140.
- Suvremena trgovina* (Zagreb) 3 (2016), 73.
- Škarica, S. *Zaboravljene zvijezde (Forgotten Stars) : Zvonimir Krkljuš, Rajka Vali, Bruno Petrali pjevaju vam svoje uspjehe*. Zagreb : PERFEKT Music i Croatia Records, 2001. Knjižica uz CD BOX.
- Mrežne stranice Australskoga nacionalnog arhiva. URL: <http://www.naa.gov.au/information-management/managing-information-and-records/preserving/gramophone-discs.aspx> (Citirano datum).

²⁴ Škarica, S. *Zaboravljene zvijezde (Forgotten Stars) : Zvonimir Krkljuš, Rajka Vali, Bruno Petrali pjevaju vam svoje uspjehe*. Zagreb : PERFEKT Music i Croatia Records, 2001. Knjižica uz CD BOX, str. 70.

Mrežne stranice Hrvatske enciklopedije Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20073> (Citirano 21. 3. 2018.).

Mrežne stranice NSK. URL: <http://mz.nsk.hr/zbirka78/> (Citirano 12. 4. 2018.).

Izvori

Beardsley, Roger (King's College London; AHRC; CHARM – Research Centre for the History and Analysis of Recorded Music). Making transfers from 78rpm sources. 2005.

URL: http://www.charm.rhul.ac.uk/history/p20_4_4.html (Citirano 17. 7. 2018.).

Beardsley, Roger. Speeds and Pitching of Gramophone Records. 1999.

URL: http://www.charm.rhul.ac.uk/history/p20_4_3.html (Citirano 17. 7. 2018.).

Beardsley, Roger. A Guide to Playing 78 rpm Records. 2009.

URL: http://www.charm.rhul.ac.uk/history/p20_4_6.html (Citirano 17. 7. 2018.).

Beardsley, Roger; Leech-Wilkinson, Daniel. A Brief History of the 78 rpm Record. 2005.

URL: http://www.charm.rhul.ac.uk/history/p20_4_1.html (Citirano 17. 7. 2018.).

Maxfield, J.P.; Harrison, H.C. High Quality Recording and Reproducing of Music and Speech (Bell Telephone Laboratories, 1926). 2009.

URL: http://charm.cch.kcl.ac.uk/redist/pdf/maxfield_harrison.pdf (Citirano 17. 7. 2018.).

Owen, William D.; Courtney Bryson, H. Defects in Gramophone Records (*The Gramophone*, 1931/2). 1931.

URL: http://www.charm.rhul.ac.uk/history/p20_4_2.html (Citirano 17. 7. 2018.).

Summary

THE ČAPKA RECORD AND TAPE LIBRARY

This paper describes the Čapka Record and Tape Library (Fonoteka Čapka), an audio collection of exceptional value (the third biggest private collection of archival gramophone records in Europe, and the biggest one in Croatia), a donation of the private collector engineer Eduard Čapka to the National and University Library in Zagreb (NSK). The Čapka Record and Tape Library comprises of more than six thousand gramophone records published from the very beginning of the last century until the nineties. This extensive audio collection includes works of classical music, but also numerous records featuring popular music and folk songs, both domestic and foreign in provenance and repertoire. Archival 78 rpm shellac gramophone records are the core of the collection. Besides that, the collection has recorded tapes with recordings of the earlier program of the Radio Zagreb. The paper also thematises the question: would a collection of archival gramophone records be the closest to an archival, library or museum collection? Through the paper one can find plenty of information about collections and collectors – in particular: on the Čapka Record and Tape Library and Eduard Čapka, from the genesis of the record and tape library to the person of the collector. The paper might be of interest to musicians, archivists, researchers of musical heritage and fellow collectors.

Keywords: *Eduard Čapka, National and University Library in Zagreb, record and tape library, Technical Museum, Croatian Cinematheque, gramophone, shellac records, decelith record, 78 rpm, vinyl records, record tapes, collection, collector, archive, museum, library, digitalisation, classical music, Croatian folk music, Croatian popular music, Edison Bell Penkala, Elektroton, Jugoton, Croatia Records, Radio Zagreb, Ivo Robić, Andrija Konc*

Petra Kolesarić
Valentina Markasović

Petra Sršić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku

Danijel Jelaš

Državni arhiv u Osijeku

HERALDIČKE RADIONICE U DRŽAVNOME ARHIVU U OSIJEKU KAO DIO IZLOŽBENOGA PROJEKTA VALPOVAČKI VLASTELINI PRANDAU-NORMANN

Stručni rad

UDK: 930.25(497.543)

929.6:37.012

U radu su predstavljene heraldičke radionice osmišljene u suradnji Državnoga arhiva u Osijeku i studenata povijesti na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Riječ je o trima radionicama, i to za vrtički uzrast, niže razrede osnovne škole te za više razrede i srednjoškolce, a organizirane su u sklopu izložbe Valpovački vlastelini Prandau-Normann. Nakon zatvaranja izložbe sve tri bit će uvrštene i u stalnu ponudu edukativnih programa Državnoga arhiva u Osijeku.

Ključne riječi: *radionica, heraldika, arhivska pedagogija, Državni arhiv u Osijeku, izložba.*

Uvod

U širem spektru kulturno-prosvjetnih djelatnosti arhiva izložbene aktivnosti zbog svoje tematske i vizualne atraktivnosti predstavljaju sadržaje iznimno prikladne za različite oblike izvanučioničke nastave, odnosno edukacije arhivskih korisnika. Stoga su one dobra prilika za povezivanje i suradnju arhivskih i obrazovnih

institucija pa se nerijetko pri odabiru izložaka i osmišljavanju postava barem u nekoj mjeri vodi računa o tome da će izložbu razgledati grupe posjetitelja različitoga uzrasta, osobito školskoga. Štoviše, postoje primjeri arhivskih izložbi tematski usmjerenih ponajviše prema učeničkim grupama. Dodatni iskorak u tome smislu pruža arhivska pedagogija. Pomno odabran i kvalitetno prezentiran arhivski izložak može već uz neznatne prilagodbe i ponešto kreativnosti postati izvrstan didaktički alat. K tomu, dopuštaju li financije, moguće je uz izložbu izraditi dodatni didaktički materijal kao što su razna pomagala, vodiči kroz postav prilagođeni pojedinim kategorijama posjetitelja, listići s igrama, zadacima i slično. Prednost digitalnoga doba ovdje dolazi do izražaja jer pisane i slikovne materijale nije više neophodno tiskati da bi ih se učinilo dostupnim za korištenje u nastavi. Istini za volju, u Hrvatskoj je dostupnost *online* edukativnih arhivskih sadržaja i dalje skroman i nezamjetan, ali učinjeni su prvi koraci¹ i može se očekivati da će ih u budućnosti biti sve više, osobito uzmemo li u obzir nemale troškove tiskanja koje se na ovaj način mogu izbjeći. U svakome slučaju, u današnje vrijeme ozbiljniji izložbeni projekti sve češće uz konvencionalni postav uključuju i onaj virtualni; raspon mogućnosti angažmana arhivskoga pedagoga kao suradnika na takvome projektu doista je širok.

Izložba *Valpovački vlastelini Prandau-Normann* bila je izvrsna prilika da Državni arhiv u Osijeku učini određene iskorake u odnosu na svoju dosadašnju ponudu edukativnih sadržaja te da se predstavi obrazovnim ustanovama i zajednici novim kvalitetnim programima.² Ta iznimno kompleksna izložba uključuje čak četiri postava u četirima kulturnim ustanovama.³ Tematski i konceptualno iznimno atraktivna, izložba je jamčila nešto veći interes javnosti od uobičajenoga te je odlučeno da bi bilo najbolje, uz uobičajene stručno vođene obilaskne postave, ponuditi i

¹ Spomenimo edukativne igrice na internetskim stranicama Hrvatskog arhivističkog društva, pod odjeljkom koji se odnosi na rad Sekcije za arhivsku pedagogiju. Vidi URL: <https://www.had-info.hr/sekcija-za-arhivsku-pedagogiju> (22. 5. 2018.).

² Izložba je otvorena 22. ožujka 2018. godine, a riječ je o suradnji četiriju baštinskih ustanova, Muzeja Likovnih umjetnosti Osijek, Muzeja Slavonije Osijek, Muzeja Valpovštine u Valpovu i Državnog arhiva u Osijeku. Svaka od navedenih ustanova otvorila je vlastiti postav, a ovaj se članak odnosi isključivo na gradivo izloženo u osječkome arhivu. Treba reći i da ovo nije prva izložba Državnoga arhiva u Osijeku s pratećim edukativnim sadržajem. U rujnu 2014. postavljena je izložba *Osijek u okolnostima Prvog svjetskog rata*, uz koju je tiskana i didaktička knjižica.

³ Osim Državnoga arhiva u Osijeku, u projekt su bili uključeni Muzej Slavonije Osijek, Muzej likovnih umjetnosti Osijek i Muzej Valpovštine.

edukativne radionice za različite uzraste i kategorije posjetitelja, tim više jer je uređenjem multifunkcionalne dvorane u osječkome arhivu osim izložbenoga napokon dobiven i adekvatan prostor upravo za javne namjene poput priredbi i edukativnih programa. S obzirom na temu izložbe i izloženo gradivo, izbor je pao na niz heraldičkih radionica u suradnji s raznim odgojno-obrazovnim ustanovama. Naime, usporedno s adaptacijom izložbene dvorane arhiva uređen je za istu namjenu i dio vanjskoga nadsvođenog prostora istočnoga krila arhivske zgrade. Ondje su, u sklopu izložbe o valpovačkim vlastelinima, izložene reprodukcije posmrtnih grbova članova vlastelinskih obitelji Prandau i Normann. Takvo rješenje otvorenog postava navedenim je grbovima dodijelilo ulogu cjeline što na neki način svakodnevno prolaznicima predstavlja izložbu, uključujući i njezin obrazovni karakter. U tu su svrhu izlošci na otvorenome opremljeni i edukativnim legendama s pomoću kojih zainteresirani građani, ali i slučajni prolaznici, mogu doznati osnovne informacije o grbovima i njihovim sastavnicama. Edukativni potencijal te cjeline postava, kao i pretpostavka da bi tema grbova, odnosno heraldike, mogla biti vrlo zanimljiva djeci, učenicima, a onda i studentima i široj javnosti doveo je do ideje da se osmisle heraldičke radionice kao dio ponude sadržaja uz navedenu izložbu. Također, odlučeno je da u postupak osmišljavanja sadržaja i metoda evaluacije, izrade didaktičkih materijala te samu izvedbu programa volonterski budu uključeni i zainteresirani studenti Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta u Osijeku, s kojim Državni arhiv u Osijeku niz godina ima dobru suradnju. U konačnici, ta je suradnja rezultirala ponudom triju programa prema uzrastu polaznika: radionica za vrtićki uzrast, za niže razrede osnovne škole te za više razrede i srednjoškolski uzrast.

Radionice

Ono što je zajedničko tim radionicama prilagođenim trima uzrastima jest podjela na tri aktivnosti. Tako sve radionice imaju uvodni dio poucnoga karaktera, čiji je cilj polaznike informirati o grbovima, točnije o povijesti njihova nastanka, njihovoj svrsi te njihovim karakteristikama i opisu. U drugome, praktičnom dijelu radionice polaznici imaju priliku primijeniti naučeno, a aktivnost se sastoji u izradi grbova. Treći je dio evaluacija prethodnih dviju aktivnosti u kojoj sudjeluju polaznici, ali i voditelji (učitelji ili odgajatelji).

Dakako, s obzirom na uzrast polaznika svaka radionica ima specifičan didaktički pristup. Primjerice, u radionici prilagođenoj vrtičkoj djeci podučavanje se provodi kroz kostimirani igrokaz.⁴ U onoj za više razrede i srednjoškolce kroz izlaganje s primjerima, prilikom čega se učenike upoznaje i s nekim stručnim terminima poput heraldike, blazoniranja, semiotike i slično. Radionica za vrtički uzrast pak ne uključuje ponavljanje naučenoga šetnjom kroz izložbeni postav. Specifični didaktički zahtjevi uvjetuju i mjesto održavanja radionica. Tako se one za vrtički uzrast i niže razrede održavaju na livadi ispred arhiva, gdje ima dovoljno prostora za sve navedene aktivnosti, dok se radionice za više razrede i srednju školu održavaju u višenamjenskoj dvorani s pristupom potrebnoj računalnoj opremi.

Što se tiče optimalnoga broja polaznika, trajanja programa, didaktičkih sredstava i pomagala, isto postoje sličnosti i razlike. Za sve programe optimalan broj polaznika je od 15 do 30. Radionice traju 45 – 60 minuta. Vremenska fleksibilnost nužna je zbog praktičnoga dijela čiju je dinamiku izvedbe teško kontrolirati ako je cilj da sva djeca dovrše zadatak, posebice u slučaju mlađih uzrasta. Priprema nastavnih sredstava bila je najsloženija za vrtički uzrast jer je uključivala izradu izmišljenih grbova za tu prigodu.⁵ Naime, kako bi se djeci najbolje ilustrirala simbolika grbova uopće te lakše ispričala priča o njihovom nastanku, za potrebe radionice izrađeni su grbovi Viteza od Zakrpanih Gaća, Viteza od Pečenoga Batka, Viteza od Dugoga Nosa, Viteza od Cipele Koja Zijeva i Viteza od Šašave Pudlice. Grb Viteza od Zakrpanih Gaća nalijepljen je na drveni štiti i dio je njegova kostima. Za radionicu predviđenu za niže razrede osnovne škole također je izrađen štiti s grbom grada Osijeka. Od sredstava za osnovnoškolski i srednjoškolski uzrast upotrebljavaju se i plemićki grbovi u postavu izložbe, a u radionici za više razrede i srednjoškolce čak i jedna originalna sačuvana grbovnica iz 17. stoljeća te replika povelje Slobodnoga i kraljevskog grada Osijeka iz 1809. godine. Od pomagala za sve radionice upotrebljavaju se obični papir A4 i pastelne boje. Prema uputama Sekcije za arhivsku pedagogiju za svaku od radionica izrađena je i zasebna pisana priprava, što je već

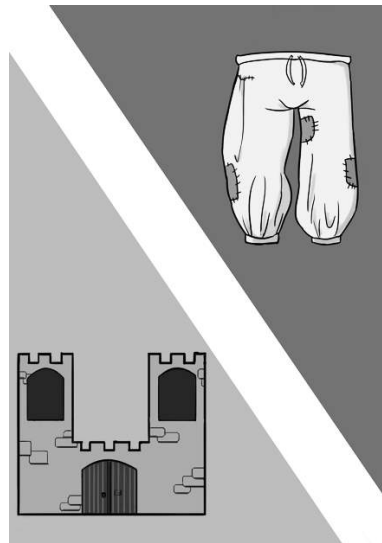
⁴ Premda su i prije vrtičke grupe navraćale u Državni arhiv u Osijeku, pri čemu bi se obilazak uz stručno vodstvo nastojao prilagoditi njihovu uzrastu, ipak je ovo prvi put da je za tu kategoriju posjetitelja organizirana arhivsko-pedagoška aktivnost.

⁵ Ovom prigodom upućujemo zahvalu studentici Filozofskoga fakulteta u Osijeku Saški Petrović na sjajno izvedenim grbovima.

neko vrijeme standard za sve edukativne programe Državnoga arhiva u Osijeku (vidi priloge 1 – 3).

Opis radionice za vrtićki uzrast

Temeljni je cilj ove radionice upoznavanje djece s pojmom grba. Njezin je glavni ishod da svi polaznici radionice znaju prepoznati grb te da razumiju njegovu svrhu i namjenu kao simboličkoga znaka koji predstavlja pojedinca, zemlju i slično. Također, djeca nakon pohađanja radionice znaju nacrtati grb i objasniti kako ih njihov grb predstavlja. Budući da je ipak riječ o apstraktnim pojmovima, radionica je primjerena za starije grupe, odnosno predškolsku djecu.

Slika 1 Grb Viteza od Zakrpanih Gaća

Kostimirani igrokaz osmišljen za ovu radionicu ima dvije osnovne didaktičke namjene. Jedna se odnosi na prilagodbu pristupa uzrastu jer je procijenjeno da će vrtićka djeca lakše učiti i dulje držati koncentraciju ako im se obrazovni sadržaj

prezentira kroz zabavan, šaljiv te pomalo neuobičajen način prezentacije edukativnih sadržaja u odnosu na njihove svakodnevne vrtičke aktivnosti. Drugi se odnosi na sam predmet poučavanja, grbove, koji povezujemo s vitezovima, pa je na ovaj način mnogo lakše ispričati priču o njihovom nastanku. Ukratko, na početku radionice djeci se obraća Vitez od Zakrpanih Gaća, čuvar Arhiva. On djeci priča priču o tome kako su nastali grbovi učeći ih s pomoću slikovnih pomagala kako grbovi slikom predstavljaju onoga na koga se odnose. Budući da čitava radionica zahtijeva dosta pripreme i intenzivni angažman tijekom njezina izvođenja, Vitezu asistiraju njegovi paževi, također kostimirani, aktivno sudjelujući u igrokazu i kasnijem praktičnome dijelu.⁶

Slika 2 Voditelji radionice: Vitez od Zakrpanih Gaća i njegovi paževi

⁶ Voditelj je radionice djelatnik Državnoga arhiva u Osijeku zadužen za arhivsku pedagogiju, a paževi su volonteri, uglavnom studenti Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta u Osijeku.

U praktičnome dijelu djeca dobivaju priliku primijeniti naučeno razvijajući pritom vještine zapažanja, povezivanja apstraktnih pojmova s konkretnim likovima i predmetima te njihove vizualne prezentacije kroz likovno izražavanje. Naime, voditelj i njegovi pomoćnici djeci dijele papir i bojice te im uz pojašnjenja daju zadatak da nacrtaju vlastiti grb. U toj aktivnosti sudjeluju i odgajateljice i roditelji, ako su prisutni, pomažući djeci da odaberu one likove s kojima se mogu poistovjetiti (na primjer, nogometna lopta ako dijete voli igrati nogomet, najdraža igračka ili kućni ljubimac) kako bi se svakomu djetetu pristupilo individualno; pritom bi se zatražilo o njega da objasni što je sve nacrtalo i zašto.

Posljednja aktivnost uključuje dobivanje povratne informacije. Djeci se dijeli papirić na koji trebaju nacrtati *smješka* ako im se posjet arhivu svidio ili *ljutka* ako im se nije svidio. Odgajatelji i roditelji u pratnji dobivaju evaluacijski obrazac.

Opis radionice za niže razrede osnovne škole

Za razliku od radionice na vrtićki uzrast, ona za niže razrede osnovne škole više ne uključuje igrokaz, kostimirane sudionike i šaljive izmišljene grbove. Procijenjeno je da je učenicima primjerenije simboliku grbova objasniti na primjeru nekoga od manje apstraktnih grbova. Izbor je pao na grb grada Osijeka. Doduše, kao i u slučaju radionice za mlađi uzrast, i ovaj se grb nalazi na improviziranome štitu, kako bi se učenicima lakše i zornije mogli pojasniti njegova simbolika i sadržaj. Temeljni cilj je, također, upoznavanje djece s osnovnim pojmovima povezanim s grbovima koje će znati upotrijebiti u svakodnevicu. Njezin je glavni ishod da svi polaznici radionice savladaju neke osnovne pojmove vezane za grb (štit, boja, metal, lik), da znaju prepoznati i u osnovnim crtama opisati grb grada Osijeka te da općenito razumiju svrhu i namjenu grba kao simboličkoga znaka koji predstavlja pojedinca, zemlju, pokrajinu, grad, korporaciju i drugo. Također, djeca nakon pohađanja radionice znaju nacrtati grb i objasniti kako ih njihov grb predstavlja.

U uvodnome dijelu radionice voditelj učenike ispituje o grbovima – gdje ih viđaju, čemu služe. Potom im voditelj pokazuje neke grbove i pita učenike znaju li te grbove prepoznati. Učenici na tim grbovima prepoznaju njihove dijelove, likove, navode boje i slično. Voditelj učenicima zatim pokazuje grb grada Osijeka i zajedno

komentiraju njegov izgled i značenje, poput činjenice zašto na osječkome grbu imamo most i slično.

Praktični se dio u načelu ne razlikuje od onoga za vrtićki uzrast. Učenicima se dijele papir i boje te uz upute voditelja i njegovih suradnika izrađuju svoje osobne grbove. Dakako, učenici se potiču da rabe apstraktniju simboliku. Primjerice, djeca ovoga uzrasta mogu povezati i neke arhetipske simbole za određene osobine (lav za hrabrost, sova za mudrost, mrav za marljivost i slično). Voditelju prilikom ove aktivnosti asistiraju volonteri, studenti Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta u Osijeku.

Kao ponavljanje, učenici razgledaju heraldički dio postava izložbe o valpovačkim vlastelinima te s voditeljem na izloženim grbovima ponavljaju naučeno prepoznajući neke dijelove grba uz pomoć didaktičkih legenda.

Posljednja aktivnost uključuje dobivanje povratne informacije. Djeci se dijeli papirić na kojemu trebaju zaokružiti jednu od triju rečenica s kojom se slažu, a nastavnici trebaju ispuniti evaluacijski obrazac.

Zbog navedenih aktivnosti, heraldičku radionicu za niže razrede najbolje je povezati s nastavnim predmetom priroda i društvo. Međutim, praktični dio omogućuje korelaciju s likovnom kulturom.

Opis radionice za više razrede i srednjoškolce⁷

Osnovno pitanje koje se nametnulo pri osmišljavanju radionice za starije uzraste jest je li nužno sastaviti dva posve različita programa za učenike viših razreda i za srednjoškolce, s obzirom na velike razlike u stupnju predznanja, razini opće kulture i kognitivnim sposobnostima između, primjerice, petih razreda osnovne škole i maturanata ili je te razlike na neki način moguće pomiriti pomno osmišljenim aktivnostima. Na kraju je odlučeno da su aktivnosti podjednako primjerene i višim razredima osnovnih škola i srednjoškolcima s obzirom na vrstu i redoslijed

⁷ U pogledu koncepta i aktivnosti ova se radionica ne razlikuje umnogome od heraldičke radionice koja je svojedobno bila u redovnoj ponudi edukativnih aktivnosti Hrvatskoga državnog arhiva. Vidi URL: <http://zagreb.arhiv.hr/hr/novosti/pregled/radionice/herald/index.html> (21. 5. 2018.).

aktivnosti, temeljne ciljeve i ishode. Ipak, pri izvođenju radionice za srednjoškolski uzrast, opseg pojmova i drugih sadržaja nešto je širi, kao i popis ciljeva i ishoda.

Temeljni je cilj upoznati učenike s heraldikom kao disciplinom, osnovnim pojmovima i pravilima sastavljanja grbova, dijelovima grbova, likovima, bojama, povijesnim razvojem grbova te njihovom simbolikom. Dodatni ciljevi za srednjoškolce jesu usvajanje osnovnih principa blazoniranja. U skladu s navedenim, očekivani ishodi učenja su da učenici znaju: definirati grb, nabrojiti tko sve može imati grb, navesti glavne dijelove grba, rabiti osnovni heraldičku terminologiju, reproducirati historijat nastanka grbova, primijeniti osnovna pravila izrade grba, izraditi razredni grb na temelju uputa o izradi i pomoćnih materijala, utvrditi jesu li drugi učenici slijedili navedena pravila, objasniti izgled i značenje grba koji su izradili. Dodatni ishod za srednjoškolce jest da znaju opisati grb na elementarnoj razini prema pravilima blazoniranja.

Redoslijed aktivnosti sastoji se od nekoliko dijelova. U uvodnome dijelu voditelj radionice drži kratku prezentaciju o grbovima i heraldici obuhvaćajući relevantne pojmove, dijelove grba, povijesnome razvoju, elementarnim heraldičkim pravilima s nizom primjera. Također, učenike se upućuje u neka najosnovnija pravila sastavljanja grbova. U frontalnome radu voditelj se nastoji pritom koristiti predznanjem učenika iz predmeta povijest te njihovim znanjima iz opće kulture postavljajući im pitanja o grbovima koje nužno trebaju prepoznati (hrvatski, slavonski, osječki grb, grbovi nogometnih klubova).

Potom se učenici dijele u grupe do pet učenika. Svaka grupa dobiva listić s heraldičkim likovima i bojama s mogućim značenjima⁸ te pribor za crtanje i bojenje. Učenici dobivaju zadatak razmisliti o tome koje karakteristike najbolje opisuju njihov razred. Potom trebaju na temelju heraldičkih elemenata na radnome listiću sastaviti prijedlog razrednoga grba. Zatim svaka grupa bira jednoga učenika čiji je zadatak prezentirati grb ostalima. Učenici zaduženi za prezentaciju ujedno su i članovi žirija pa boduju grbove ostalih grupa bodovima od 1 do 5. Grb s najvećim brojem bodova izabrani je grb razreda.

⁸ Odabir boja i likova sa značenjima ne temelji se na hrvatskoj heraldičkoj tradiciji, nego na knjizi Williama Cecila Wadea o simbolizmu heraldike iz 1898. godine. Ta je knjiga odabrana jer je na temelju takve sveobuhvatne publikacije bilo najjednostavnije pripremiti radni listić, a slična knjiga u Hrvatskoj nije objavljena. Wade, W. C. *The Symbolism of Heraldry or A Treatise on the Meanings and Derivations of Armorial Bearings*. London: George Reedway, 1898., passim.

Treća aktivnost uključuje ponavljanje naučenoga razgledanjem didaktički opremljenoga postava izložbe o valpovačkim vlastelinima, a na kraju učenici i nastavnici ispunjavaju evaluacijski list.

Za ovaj uzrast radionica se može povezati ponajprije s nastavom povijesti. Heraldika je tomu predmetu najbliža kao pomoćna povijesna znanost, a i učenici se neprestano u povijesnim udžbenicima susreću s grbovima kao ilustracijama. Također, i u ovome se slučaju može korelirati s likovnom kulturom, ali i s hrvatskim jezikom s obzirom na to da je grb u svojoj naravi znak pa ga se kao takvoga može proučavati u okviru semiotike, kao jedne od disciplina unutar jezikoslovlja. Napokon, nikako ne bi trebalo zaboraviti ni učenike strukovnih škola koje nude programe iz područja dizajna ili primijenjene umjetnosti jer se učenje o grbovima izvrsno može uklopiti u učenje o, primjerice, vizualnim komunikacijama ili grafičkome dizajnu.

Posjeti arhivu i povratna informacija

Od 26. travnja, kada je održana prva radionica, do 25. svibnja 2018. godine arhiv je ukupno posjetilo osam grupa zainteresiranih za ovaj program, od čega je najviše vrtičkih, njih šest. Ukupno je riječ o 148 djece u pratnji 12 odgojiteljica. Dvije omanje grupe činili su učenici viših razreda osnovne škole, točnije 9 učenika u pratnji dvoje učitelja. U navedenom razdoblju nije bilo rezervacija za radionice namijenjene nižim razredima osnovne škole i srednjoškolskim grupama, no zabilježeno je nekoliko upita pa se može očekivati da će ih biti do 30. lipnja kada je predviđen *finissage*.

Uzmemo li u obzir podatke o dosadašnjim posjetima grupa iz odgojno-obrazovnih ustanova radi edukativnih sadržaja u ponudi osječkoga arhiva, mogu se već sada izvesti neki preliminarni zaključci o učincima navedenih radionica na strukturu i učestalost posjeta. Ono što ponajviše upada u oko jest činjenica da od 2014. godine, otkada se evidencija korisnika edukativnih programa vodi po važećemu obrascu, ne bilježimo nijedan posjet vrtičke grupe sve do 26. travnja, odnosno prve heraldičke radionice za taj uzrast. Prije bi se poneka vrtička grupa najavila za obilazak arhiva uz stručno vodstvo, no posve je jasno da Državni arhiv u Osijeku u svojoj ponudi nije imao programe prilagođene tomu uzrastu, što je rezultiralo iznimno

slabim interesom vrtićkih ustanova. Ukupno šest vrtićkih i dvije osnovnoškolske grupe u samo mjesec dana prilično je uvjerljiv pokazatelj da uvođenje u ponudu edukativnih sadržaja prilagođenih ciljanim skupinama korisnika može dovesti do znatnoga povećanja posjeta.⁹

Da bi se moglo na adekvatan način donijeti sud o uspješnosti provedenih radionica, osobita je pozornost pridana načinu prikupljanja povratne informacije, odnosno evaluacije programa koju daju sami korisnici. Promišljanje o formalnoj i standardiziranoj evaluaciji novost je kada su u pitanju edukativni programi Državnoga arhiva u Osijeku. Namjera je bila pronaći rješenje, odnosno model, primjenjiv na sve programe u osječkom arhivu, čime bi se osiguralo njihovo dugoročno praćenje i osiguravanje kvalitete. Također, ne bi bilo loše raspravu o praćenju i osiguravanju kvalitete edukativnih programa u arhivima podignuti na razinu službe i struke, primjerice preko aktivnosti Sekcije za arhivsku pedagogiju Hrvatskoga arhivističkog društva, te u raspravu uključiti i stručnjake iz područja odgojnih i obrazovnih znanosti ili pak muzejske pedagoge, čija su iskustva, zbog srodnosti s arhivskom pedagogijom, iznimno dragocjena. To bi svakako bio dodatni iskorak u sada već uznapredovanom procesu afirmacije arhivske pedagogije kao stručne djelatnosti u arhivima.

Evaluacijom navedenih radionica dobivena je s jedne strane povratna informacija o zadovoljstvu polaznika sadržajem i načinom njihova izvođenja, a s druge stručno mišljenje odgojitelja i učitelja o njihovoj kvaliteti i koristi za odgojno-obrazovne programe što ih provode u svojim ustanovama. Evaluacija je prilagođena uzrastu polaznika. Tako vrtićka djeca na jednostavan način, crtanjem *smješka* ili *ljutka*, pokazuju kako im se radionica svidjela, dok, primjerice, učenici viših razreda i srednjoškolci ispunjavaju evaluacijski upitnik.

Konačni sud i ocjenu o uspješnosti radionica kao dijela izložbenoga projekta bit će, dakako, moguće donijeti tek nakon zatvaranja izložbe 30. lipnja 2018. godine kada će se svi podatci obraditi i uklopiti u završno izvješće o održanoj izložbi, kao i u godišnjem izvješću o kulturno-prosvjetnoj djelatnosti u Državnome arhivu u

⁹ Za ilustraciju, Državni arhiv u Osijeku je tijekom 2015. godine ukupno posjetilo 16 studentskih i učeničkih grupa koje su se pribilježile za obilazak uz stručno vodstvo, neku od radionica ili na predavanje. Taj se broj neznatno povećao 2016. godine na 21, da bi 2017. godine iznosio skromnih 17. U 2018. godini do 26. travnja nije zabilježen nijedan takav posjet. Državni arhiv u Osijeku, *Arhivska pedagogija – evidencija posjeta 2014. – 2018.*

Osijeku. Za ovu prigodu u prilogu su izdvojeni, ilustracije radi, pojedini rezultati (vidi: slike 1 – 4).

Daljnji koraci

Budući da je uvođenjem novih sadržaja u ponudu zabilježen pojačani interes odgojno-obrazovnih institucija za posjet Državnomu arhivu u Osijeku, zaključeno je da nema osobitih zapreka da se heraldičke radionice, uz nužne prilagodbe, uvrste u stalnu ponudu edukativnih programa. Štoviše, u pripremi su još dvije radionice na temu heraldike. Jedna namijenjena studentima povijesti koja bi komplementirala sveučilišnu nastavu obveznoga kolegija iz pomoćnih povijesnih znanosti, a uključivala bi rad na grbovima iz fundusa osječkoga arhiva poput navedenih plemićkih grbova ili grba Slobodnoga i kraljevskog grada Osijeka. Druga radionica bila bi ponuđena zainteresiranim građanima, a održavala bi se u raznim prigodama kada arhiv ima dane otvorenih vrata poput Međunarodnoga dana arhiva i slično.

Osim navedenoga, na temelju radionice, točnije igrokaza, za vrtički uzrast, rodila se ideja o seriji edukativnih slikovnica za djecu s likom Viteza od Zakrpanih Gaća.¹⁰ Čitava je zamisao još u povojima, no najizglednije je da će te slikovnice biti objavljene *online* na stranicama Državnoga arhiva u Osijeku, dijelom zbog veće dostupnosti, a dijelom zbog ekonomičnosti, premda nije isključeno da bi se, bude li sredstava, išlo i u tisak. Prva u nizu slikovnica bit će, naravno, o grbovima

Zaključak

Kako je prije istaknuto, budući da je u vrijeme nastanka ovoga rada izložba *Valpovački vlastelini Prandau-Normann* još u tijeku, donošenje konačna zaključka – bilo o uspješnosti heraldičkih radionica bilo o njihovu utjecaju na poboljšanje suradnje između Državnoga arhiva u Osijeku i odgojno-obrazovnih ustanova – bilo

¹⁰ Edukativne slikovnice u muzejskoj i arhivskoj pedagogiji nipošto nisu novost, a dovoljno je spomenuti izvanredan niz slovenskih izdanja o arhivskim avanturama Miške Mice. Na temelju tih slikovnica osmišljeni su igrokazi.

bi preuranjeno. Ipak, sudeći prema znatnijem broju posjeta i upita, one su evidentno pobudile veći interes u javnosti za ponudu edukativnih sadržaja u osječkom arhivu. To je, ako ništa drugo, jasan pokazatelj da širenje i obogaćivanje ponude, pogotovo ako se pritom na primjeren način ona prilagodi određenim kategorijama korisnika, može pozitivno utjecati na povećanje broja zainteresiranih korisnika za arhivske edukativne programe. Konkretni rezultat jest afirmacija arhiva kao mjesta učenja kod dosad nezastupljene kategorije korisnika, a to su dječji vrtići.

Navedene radionice općenito su bile i prilika djelatnicima osječkom arhiva uključenim u arhivskopedagoške aktivnosti da, u suradnji sa studentima Filozofskoga fakulteta u Osijeku, svoju djelatnost unaprijede kako novim metodičkim pristupima, tako i počecima standardizacije arhivske pedagoške dokumentacije, iznimno važne za praćenje i kontrolu kvalitete rada. Posebno treba istaknuti da su studenti bili angažirani u svim etapama osmišljavanja i izvedbe radionica, naravno, pod mentorstvom arhivista. Riječ je o sasvim novome obliku suradnje Državnoga arhiva u Osijeku s lokalnom akademskom zajednicom, pri čemu je budućim nastavnicima povijesti pružena mogućnost dodatnoga razvijanja znanja i vještina koje će im zasigurno biti od koristi preko volonterskoga rada. Pouka je to da rad na arhivskoj pedagogiji ne mora isključivo ovisiti o voditelju programa, često opterećenom i drugim zaduženjima u instituciji, osobito kada je riječ u područnim arhivima.

Prilozi

Prilog 1. Pisana priprema – vrtički uzrast

Naziv programa	Heraldička radionica
Voditelj programa	Danijel Jelaš, arhivski pedagog; studentice povijesti Petra Kolesarić, Valentina Markasović, Petra Sršić, volonterke
Ciljana skupina korisnika	Vrtički uzrast
Optimalni broj polaznika	15 – 30
Predviđeno mjesto održavanja	Prostorije Državnoga arhiva u Osijeku, livada oko arhiva
Trajanje	45 – 60 minuta
Ciljevi	Upoznavanje djece sa simbolima (nacionalni) Upoznavanje djece s arhivskom baštinom Razvijanje vizualno-kognitivnih sposobnosti
Ishodi	Djeca znaju prepoznati grb. Djeca znaju prepoznati grb RH. Djeca znaju da je grb simbol. Djeca znaju nacrtati grb.
Didaktička pomagala i sredstva	Kaciga, štit (s grbom), igračka mač, arhivski izložci, pribor za crtanje i bojenje
Opis	Uvodno djeci se pokaže grb RH i pita ih se znaju li što je to. Ako ne znaju, objasni im se da je to grb RH, jedan od simbola naše zemlje. Potom se djeci se obraća Vitez od Zakrpanih Gaća i priča im svoju priču kako je došao na ideju da na svoj štit nacrtat znak po kojemu će ga drugi vitezovi prepoznati u bitki i kako su ga onda svi počeli kopirati. Vitez ili njegov štitonoša djeci pokazuje neke druge grbove, Viteza od Dugog Nosa, Viteza od Šašave Pudlice, Viteza od Pečenoga Batka i njegova najboljega prijatelja Viteza od Cipele Koja Zijeva. Djeci se dijeli pribor za crtanje i bojenje i daje zadatak da nacrtaju štit sa svojim grbom. Djeci se na kraju dijele listići na kojima trebaju nacrtati <i>smješka</i> ako im se svidjela radionica ili <i>ljutka</i> ako im se nije svidjela.

Prilog 2. Pisana priprema – niži razredi osnovne škole

Naziv programa	Radionica – grbovi
Voditelj programa	Danijel Jelaš, arhivski pedagog; studentice povijesti Petra Kolesarić, Valentina Markasović, Petra Sršić, volonterke
Ciljana skupina korisnika	Osnovna škola, niži razredi
Optimalni broj polaznika	15 – 30
Predviđeno mjesto održavanja	Prostorije Državnoga arhiva u Osijeku, livada oko arhiva
Trajanje	45 minuta
Ciljevi	Upoznavanje učenika sa simbolima (nacionalni) Upoznavanje djece s arhivskom baštinom Razvijanje vizualno-kognitivnih sposobnosti
Ishodi	Učenici znaju prepoznati grb. Učenici znaju prepoznati grb RH i grb grada Osijeka. Djeca znaju da je grb simbol i znaju objasniti neke elemente značenja heraldičkih elemenata grba Grada Osijeka. Djeca znaju nacrtati grb.
Didaktička pomagala i sredstva	Kaciga, štit (s grbom), igračka mač, arhivski izložci, pribor za crtanje i bojenje, arhivski izložci i edukativne legende
Opis	Uvodno se učenicima pokaže grb RH i pita ih se znaju li što je to. Pita ih se znaju li još neki grb i čemu grbovi služe te tko sve ima grb. Potom se učenicima pokaže štit s grbom grada Osijeka i objasni se simbolika nekih heraldičkih elemenata. Učenike se provede kroz postav i pokaže im se kakve sve dijelove grb može imati. Djeci se dijeli pribor za crtanje i bojenje i daje zadatak da nacrtaju svoj grb na temelju simbola za koji smatraju da može predstavljati njihovu obitelj. Učenike se vodi heraldičkim dijelom postava izložbe gdje ponavljaju naučeno identificirajući dijelove grba uz pomoć didaktičkih legendi. Učenicima se dijeli listić s trima pitanjima prema kojima trebaju ocijeniti radionicu.

Prilog 3. Pisana priprema – viši razredi osnovne škole i srednja škola

Naziv programa	Radionica – grbovi
Voditelj programa	Danijel Jelaš, arhivski pedagog; studentice povijesti Petra Kolesarić, Valentina Markasović, Petra Sršić, volonterke
Ciljana skupina korisnika	Osnovna škola, viši razredi; srednja škola
Optimalni broj polaznika	15 – 30
Predviđeno mjesto održavanja	Prostorije Državnoga arhiva u Osijeku
Trajanje	60 –90 minuta
Ciljevi	Upoznavanje učenika s poviješću upotrebe grbova. Upoznavanje učenika s osnovama heraldike, pojmovi, simboli i sastavljanje grbova. Upoznavanje učenika s arhivskom baštinom. Razvijanje vizualno-kognitivnih sposobnosti.
Ishodi	Učenici poznaju povijest upotrebe grbova i osnove heraldičke tipologije, simbolike i terminologije. Učenici poznaju osnove blazoniranja. Učenici poznaju osnovne pojmove i podatke povezane s vlastelinskim grbovima u DAOS-u.
Didaktička pomagala i sredstva	Arhivski izložci, pribor za crtanje i bojenje, računalo, projektor
Opis	Učenike se u uvodnome izlaganju <i>Power Point</i> prezentacijom upoznaje s osnovama heraldike. Potom se učenicima pokaže štit s grbom grada Osijeka i objasni se simbolika nekih heraldičkih elemenata. Učenike se provede kroz postav te im se na primjeru pojasne dijelovi grbova, s posebnim osvrtom na grbove novovjekovnih plemićkih obitelji. Učenike se dijeli u grupe od 5, dijeli im se radni listić s heraldičkim likovima i uz upute trebaju sami sastaviti prijedlog razrednoga grba. Svaka grupa svoje rješenje prezentira i obrazlaže. Ostali prezenteričine žiri koji tomu rješenju daju ocjene 1 – 5. Grb koji dobije najviše bodova pobjednički je.

	Učenike se vodi heraldičkim dijelom postava izložbe gdje ponavljaju naučeno identificirajući dijelove grba i značenje pojedinih elemenata uz pomoć didaktičkih legendi. Učenici ispunjavaju evaluacijski upitnik.
--	--

Prilog 4. Evaluacijski obrazac za odgajateljce

Poštovani,

hvala Vam što sudjelujete u provođenju arhivskopedagoške radionice na temu heraldike. Molimo Vas da u sljedećim pitanjima zaokružite stupanj slaganja s tvrdnjom (1 – uopće se ne slažem; 2 – ne slažem se; 3 – niti se slažem niti se ne slažem; 4 – slažem se; 5 – u potpunosti se slažem).

- Voditelj/ica radionice prihvaća dječje stavove i uvažava njihovo ponašanje.
1 2 3 4 5
- Voditelj/ica daje upute, naredbe ili zapovijedi te očekuje da ih djeca izvrše.
1 2 3 4 5
- Djeca pozitivno reaguju na radionicu i spremna su sudjelovati.
1 2 3 4 5
- Voditelj/ica stupa u interakciju s djecom.
1 2 3 4 5
- Smatram da će ova radionica pridonijeti zajedničkomu učenju i suradnji.
1 2 3 4 5
- Radionica je zanimljiva i poučna.
1 2 3 4 5
- Smatram da ova radionica pridonosi kognitivnomu učenju kod djece.
1 2 3 4 5
- Radionica je dosadna i djeci nije zanimljiva.
1 2 3 4 5
- Smatram da je ova radionica dobar način upoznavanja s baštinom i baštinskim ustanovama.
1 2 3 4 5

Prilog 5. Evaluacijski obrazac za nastavnike

Poštovani,

hvala Vam što sudjelujete u provođenju arhivskopedagoške radionice na temu heraldike.

Molimo Vas da u sljedećim pitanjima zaokružite stupanj slaganja s tvrdnjom (1 – uopće se ne slažem; 2 – ne slažem se; 3 – niti se slažem niti se ne slažem; 4 – slažem se; 5 – u potpunosti se slažem).

1. Voditelj/ica radionice prihvaća učeničke stavove i uvažava njihovo ponašanje.	1	2	3	4	5
2. Voditelj/ica daje upute, naredbe ili zapovijedi te očekuje da ih učenici izvrše.	1	2	3	4	5
3. Učenici pozitivno reagiraju na radionicu i spremna su sudjelovati.	1	2	3	4	5
4. Voditelj/ica stupa u interakciju s učenicima.	1	2	3	4	5
5. Smatram da će ova radionica pridonijeti zajedničkomu učenju i suradnji.	1	2	3	4	5
6. Radionica je zanimljiva i poučna.	1	2	3	4	5
7. Smatram da ova radionica pridonosi kognitivnomu učenju kod učenika.	1	2	3	4	5
8. Radionica je dosadna i učenicima nije zanimljiva.	1	2	3	4	5
9. Smatram da je ova radionica dobar način upoznavanja s baštinom i baštinskim ustanovama.	1	2	3	4	5

Prilog 6. Evaluacijski obrazac za učenike – niži razredi

Dragi učenici,

hvala vam što sudjelujete u provođenju radionice na temu heraldike.

Molimo vas da u zaokružite broj ispred tvrdnje s kojom se najviše slažete.

- 1 – Radionica je bila zanimljiva, naučio/la sam nešto novo.
- 2 – Radionica nije bila ni zanimljiva ni dosadna, većinu sam toga već znao/la.
- 3 – Radionica je bila dosadna, nisam ništa novo naučio/la.

Prilog 7. Evaluacijski obrazac za učenike – viši razredi/srednja škola

Dragi učenici,

hvala vam što sudjelujete u provođenju radionice na temu heraldike.

Molimo vas da u sljedećim pitanjima zaokružite stupanj slaganja s tvrdnjom (1 – uopće se ne slažem; 2 – ne slažem se; 3 – niti se slažem niti se ne slažem; 4 – slažem se; 5 – u potpunosti se slažem).

1. Naučio/la sam nešto novo što dosad nisam znao/la.	1	2	3	4	5
2. Voditelj/ica je zanimljiv/a i ima dobar pristup prema učenicima.	1	2	3	4	5
3. Sudjelovao/la sam u svim dijelovima radionice.	1	2	3	4	5
4. Bilo mi je zabavno.	1	2	3	4	5
5. Smatram da će ova radionica pridonijeti zajedničkomu učenju i suradnji.	1	2	3	4	5

6. Radionica je zanimljiva i poučna.

1 2 3 4 5

7. Htio/htjela bih da u sklopu nastave ima više ovakvih aktivnosti.

1 2 3 4 5

8. Radionica mi je bila dosadna.

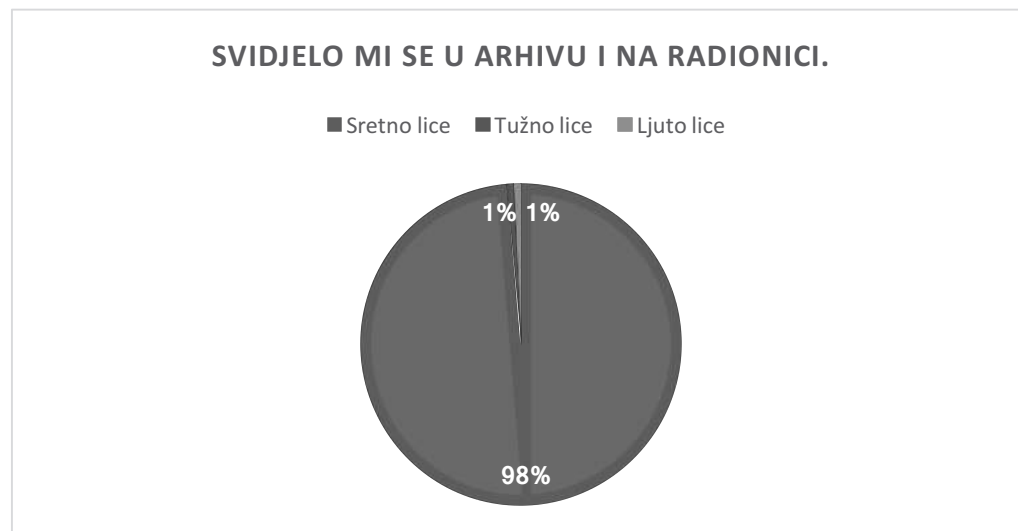
1 2 3 4 5

9. U Arhivu mi je bilo zanimljivo i htio/htjela bih ga ponovno posjetiti.

1 2 3 4 5

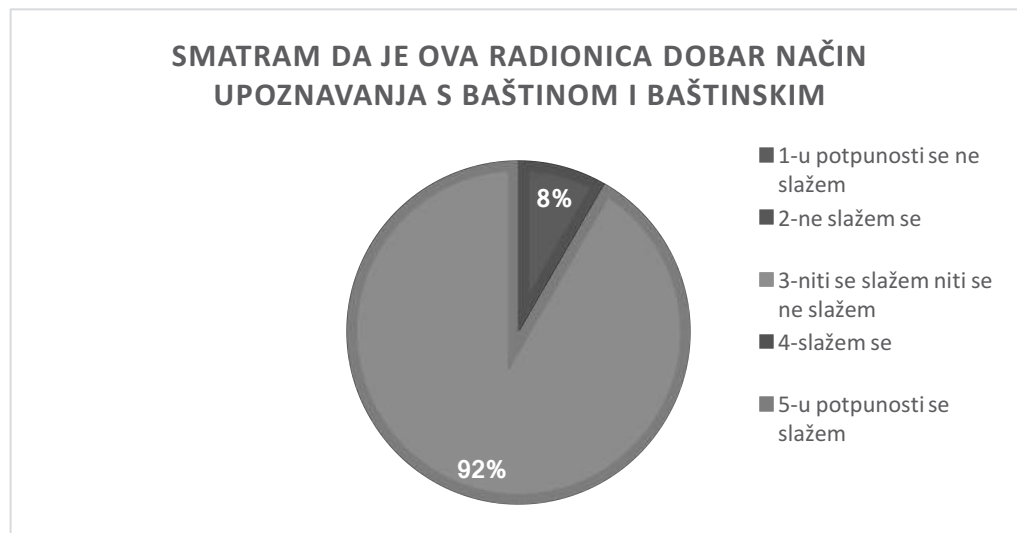
Prilog 8. Rezultati evaluacijskih listića radionica za predškolski uzrast (djeca):

N=148

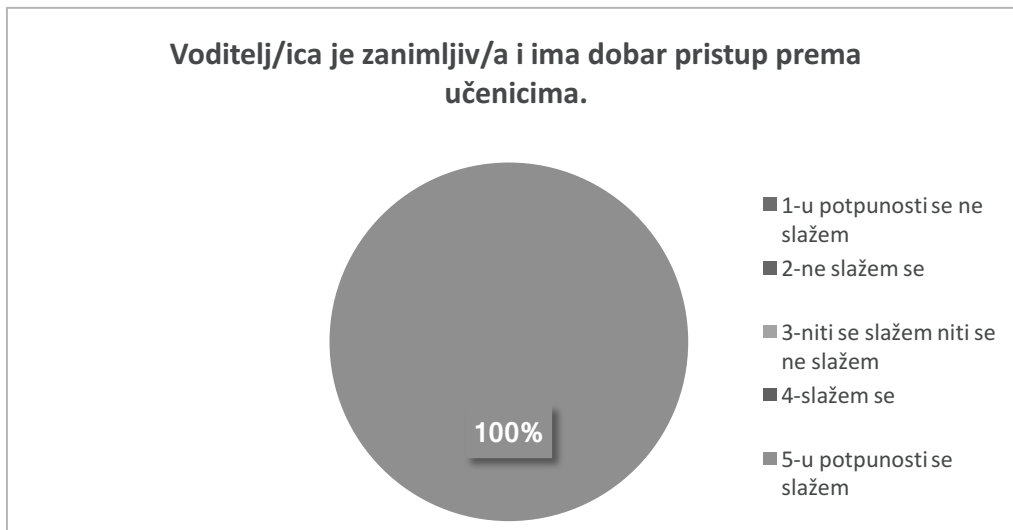
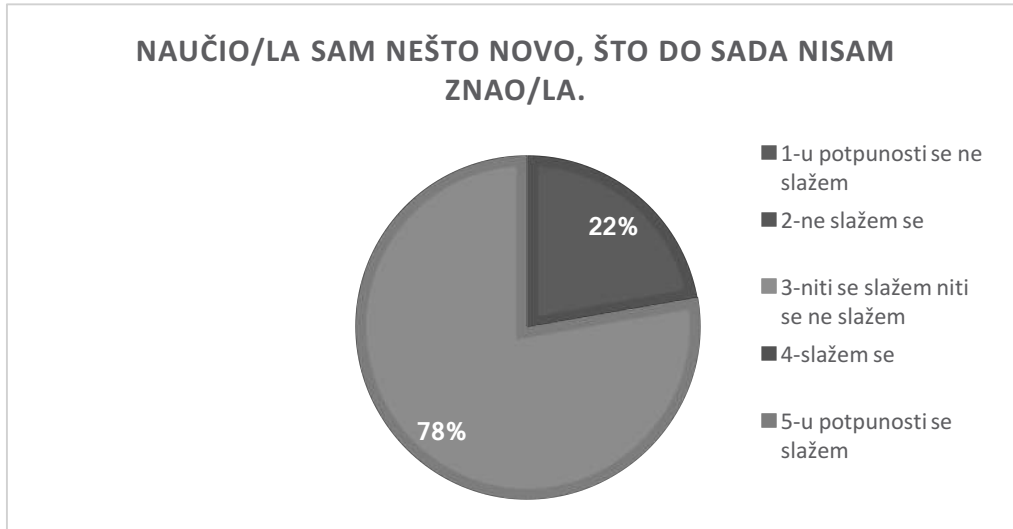
Prilog 9. Rezultati evaluacijskih listića s radionica za predškolski uzrast (odgojiteljice):

N=12

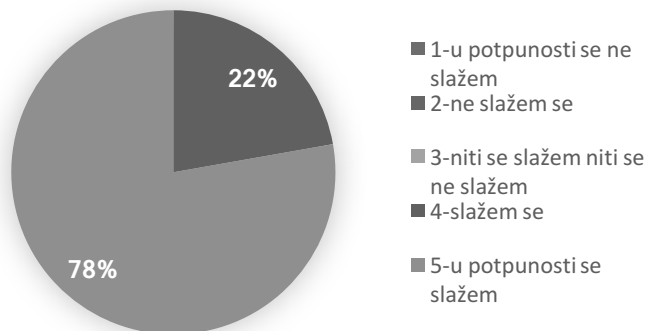

Prilog 10. Rezultati evaluacijskih listića za radionice održane s učenicima (učenici):

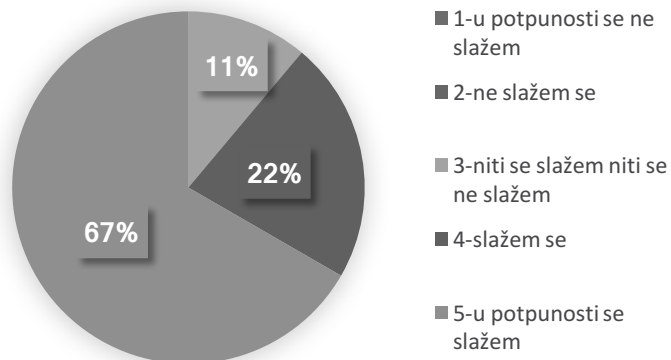
N=9

Htio/htjela bih da u sklopu nastave ima više ovakvih aktivnosti

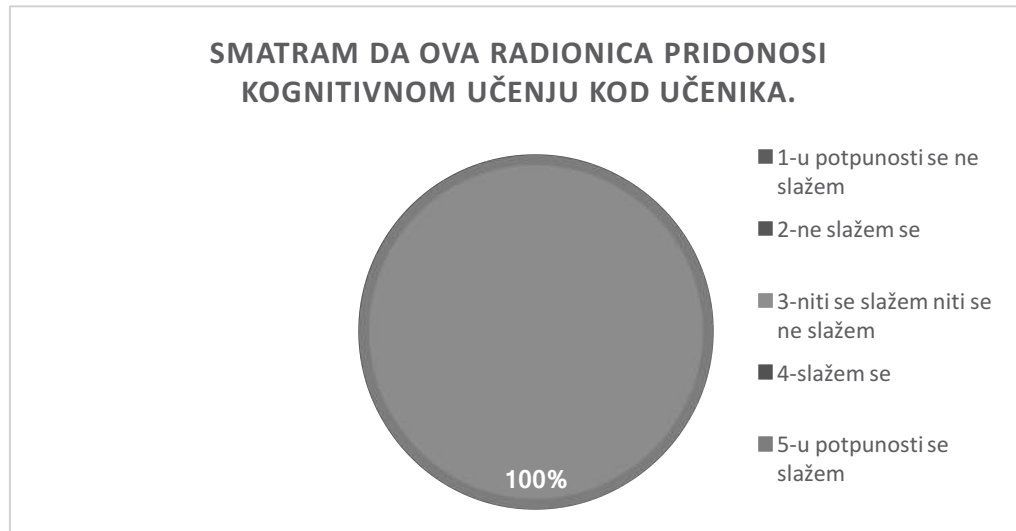

U Arhivu mi je bilo zanimljivo i htio/htjela bih ga ponovno posjetiti.

Prilog 11. Rezultati evaluacijskih listića radionica održanih s učenicima (učitelji):

N=2

Literatura

Wade, W. C. *The Symbolism of Heraldry or A Treatise on the Meanings and Derivations of Armorial Bearings*. London: George Reedway, 1898.

Izvori

Državni arhiv u Osijeku, *Arhivska pedagogija – evidencija posjeta 2014. – 2018.*

Internetski izvori

Sekcija za arhivsku pedagogiju. 4. 10. 2016.

URL: <https://www.had-info.hr/sekcija-za-arhivsku-pedagogiju> (22. 5. 2018.).

Heraldička radionica

URL: <http://zagreb.arhiv.hr/hr/novosti/pregled/radionice/herald/index.html> (21. 5. 2018.).

Summary

HERALDRY WORKSHOPS IN THE STATE ARCHIVES IN OSIJEK AS A PART OF THE EXHIBITION PROJECT THE VALPOVO MANORIAL LORDS PRANDAU-NORMANN

The exhibition entitled The Valpovo Manorial Lords Prandau-Normann was recognised as an excellent opportunity for the State Archives in Osijek to present itself to the community and educational institutions with new programmes. Eventually, it was decided that the programme options will include heraldry workshops for three categories of visitors, according to their age, i.e. education level: pre-school children, junior elementary students, and senior elementary/high school students. All three workshops include an introductory activity in which the participants are taught basic terminology, history of the development of coats of arms, their use and their description and parts. For pre-schoolers, the activity includes

a short play with the Knight of the Patched Pants as the main character who teaches the children about coats of arms together with his squires, students of the History Department at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Osijek, who were also involved in devising the workshops. The second activity includes creation of their individual coats of arms, for the pre-school and junior elementary level, or their class coat of arms for the senior elementary and high school level. All groups except pre-school children participate in the activity where they revise what they learned by describing the exhibited coats of arms, aided by educational plaques containing basic terminology etc. The final activity is the evaluation by the participants, who fill out questionnaires, except the pre-schoolers, who draw an emoticon on a small piece of paper.

The workshops were well received especially by pre-school institutions. So, it was decided not to discontinue them after the exhibition was closed on 30 June 2018, but to make them a part of the archive's regular offer of educational programmes. Furthermore, it was decided to include two more heraldry workshops, one for history students and one for the general public, as well as to design a didactic picture book and publish it online.

Keywords: *workshop, heraldry, archival pedagogy, State Archives in Osijek, exhibition*

Arian Rajb

Highflott d. o. o., Gudci

Krešimir Meze

Think Big Hub d. o. o., Zagreb

STVARNO? STVARATELJI PRIVATNOGA GRADIVA KAO PROMOTORI SUVREMENOGA ARHIVIRANJA

Stručni rad

UDK: 930.25:004

004

Autori promišljaju o tome kako bi današnji stvaratelji privatnoga gradiva postali promotorima suvremenoga arhiviranja i zaključuju da se to može dogoditi samo ako sami arhiviraju vlastite digitalne sadržaje. Za ostvarivanje te ideje autori smatraju da je potrebno okupiti zajednicu koja će ideju poduprijeti. Ključni su segmenti te zajednice stvaratelji i arhivisti. Isto tako, da bi stvaratelji i arhivisti počeli arhivirati svoje sadržaje i pružati si međusobnu potporu u tome, potrebno im je ponuditi određene koristi od postupka arhiviranja (i pružanja pomoći oko arhiviranja) te kvalitetan alat ili servis koji će stručni dio posla moći odraditi za stvaratelje. Autori raspravljaju o važnosti i izgradnji stručne zajednice oko ideje arhiviranja osobnih digitalnih sadržaja – za očuvanje tih sadržaja danas i za kreiranje digitalnih okoliša sutrašnjice.

Ključne riječi: *arhiviranje privatnog digitalnoga gradiva, digitalni arhivski servisi, zajednica Legacy Sky, STP analiza, zaštita digitalnoga gradiva.*

Stvaratelj današnjih osobnih fondova koji se bavi svojim gradivom

U današnjem digitalnome svijetu nastaju znatne količine gradiva i sasvim je razumljivo da nastaje i vrlo vrijedno gradivo. Isto je tako jasno da arhivisti ne mogu sve to gradivo koje nastaje obraditi, odnosno popisati, organizirati i srediti, opisati i podvrgnuti određenom aktivnom režimu zaštite. Zbog toga je potpuno

opravdana postkustodijalna težnja da stvaratelji proaktivno organiziraju i očuvaju svoje gradivo, do mjere u kojoj su to u stanju učiniti, te svako nastojanje da se stvarateljima u tome pomogne. Pojam kustodijalnosti podrazumijeva neku količinu gradiva koju je očekivano, smisleno i moguće fizički prenositi i kontrolirati u za to predviđenoj okolini (od starovjekovnih arhiva do Jenskinsona).¹ Prateći tako noviju povijest diskursa arhivistike, za pojam kustodijalnosti možemo zaključiti da se on mijenjao uz usloženje administrativno-organizacijske, informacijsko-komunikacijske i tehnološke prakse. Taj pojam je posebice zanimljivo pratiti u razdoblju od Schellenberga do F. Geralda Hama. Schellenberg ga oslabljuje i povezuje s javnim karakterom i vlasništvom gradiva,² paralelno s pojavom suvremene administracije i decentralizirane produkcije gradiva u velikim količinama. Ham pak piše o arhivskim odlukama i odgovorima na njemu suvremenu komunikacijsku i tehnološku situaciju – a ona je još tada postala „neprijatan okoliš za kustodijalne arhiviste”.³ I Schellenbergova i Hamova revizija pojma kustodijalnosti⁴ utjecala je na promišljanje uloge arhivista i njihova odnosa prema stvarateljima na globalnoj razini. Shvaćanje kustodijalnosti utječe na shvaćanje današnjih stvaratelja i njihovih digitalnih arhiva. Uspješni znanstveni diskursi i programi su oni koji su se kvalitetno i pragmatično prilagođavali novim društvenim ili tehnološkim, pa onda i znanstvenim stvarnostima. Tako je i s arhivistikom, i ona se uključuje u nove znanstvene poretke kada rekontekstualizira i promišlja svoje definicije, koncepte i načela prema današnjim uvjetima. Tako je i s arhivistikom kada denaturalizira arhivski proces.⁵ Arhivistika prati trendove suvremenih znanosti, iako se katkad čini da tvrdoglavo ostaje u nekim prošlim znanstvenim formacijama, kada koncepte koji očito ne funkcioniraju⁶ odlučuje zadržati u svojem diskursu⁷ – barem kao neoperativne krilatice.⁸

¹ Bastian, Jeannette A. Taking Custody, Giving Access: A Postcustodial Role for a New Century. *Archivaria* 53(2002), str. 81-87.

² Schellenberg, T. R. *Modern Archives: Principles and Techniques*. Chicago: SAA, 1956 (2003), str. 125.

³ Ham, F. Gerald. Archival Strategies for the Post-Custodial Era. *The American Archivist* 44, 3(1981), str. 210.

⁴ Bastian, isto, str. 87.

⁵ Cook, Terry. Fashionable nonsense or professional rebirth: postmodernism and the practice of archives. *Archivaria* 51(2001), str. 24 i 27.

⁶ Foucault, Michael. *Archaeology of Knowledge*. London and New York: Routledge, 2003., str. 36.

⁷ Rajh, Arian. Postmoderna arhivistika: uvodna pitanja. *Arhivski vjesnik* broj (2004), str. 157.

⁸ Ivanović, Jozo. Koncepti provenijencije dokumenata u arhivskoj teoriji i njihov utjecaj na pojmove vrednovanja i organizacija arhiva. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, 2017., str. 199.

Stvaratelji su kroz upotrebu informacijsko-komunikacijskih tehnologija postali spirovoditeljima svojega gradiva⁹, oni ga administriraju i organiziraju. Pitamo se nastupa li vrijeme kada bi stvaratelji trebali postati arhivisti, odnosno, kada bi se trebali početi aktivno baviti arhiviranjem svojega gradiva. Ideja da se gradivom bave već sami njegovi stvaratelji jest nešto što se nameće već duže vrijeme. S obzirom na količinu gradiva koje se stvara, područje osobnih digitalnih fondova i njihova arhiviranja (engl. *Personal Digital Archiving*)¹⁰ pokazuje se produžetkom postkustodijalnoga koncepta arhiva, odnosno trenutačno možda najboljim poligonom za realizaciju toga koncepta i povezanih mehanizama.

U ovome se radu bavimo stvarateljima i arhivistima, laicima i stručnjacima, osobnim fondovima, arhivskim digitalnim servisima te stvarateljima koji bi trebali arhivirati svoje gradivo i promicati ideju očuvanja gradiva. Jedna od tema ovog savjetovanja je vezana uz stvaratelje privatnog gradiva kao promotore suvremenih tendencija dugoročnog očuvanja arhivskoga gradiva, posebice digitalnoga. Pokušat ćemo na primjeru stvaratelja osobnih fondova, fizičkih osoba, postaviti pitanja koja smatramo relevantnima za razumijevanje pojavljivanja stvaratelja kao promotora suvremenih tendencija zaštite (digitalnoga) arhivskoga gradiva i razumijevanje uvjeta koje je potrebno ispuniti da bi se takvo što moglo ostvariti. Osnovno pitanje koja smo postavili prilikom promišljanja teme jest mogu li uopće fizički stvaratelji privatnoga gradiva stvarno biti promotori suvremenih tendencija dugoročne zaštite arhivskoga gradiva. Zatim, zanima nas kako stvaratelji osobnih fondova mogu postati promotorima suvremenih tendencija dugoročne zaštite (digitalnoga) gradiva. Treće pitanje koje se nameće iz prethodna dva jest zašto bi stvaratelji uopće svoje gradivo arhivirali? Naš početni stav jest da stvaratelji gradiva trenutačno nisu promotori suvremenih tendencija zaštite arhivskoga gradiva. Smatramo da se to neće dogoditi samo po sebi. Iz iskustva znamo da su najbolji promotori neke prakse ili tehnologije upravo korisnici te prakse ili tehnologije. U našem slučaju to bi bili stvaratelji osobnoga gradiva koji bi ujedno i arhivirali vlastito gradivo. Kako to postići? Tako da stvaratelje gradiva motiviramo na aktivno arhiviranje gradiva, o čemu oni

⁹ O'Neill, J.E., prema Ham, F. Gerald. Archival Strategies for the Post-Custodial Era. *The American Archivist* 44, 3(1981), str. 209.

¹⁰ Rajh, Arian; Meze, Krešimir. Gluing Provenance to Dispersed Personal Content and Creating Contemporary Personal Archives. *INFuture 2017: The Future of Information Sciences: Integrating ICT in Society*. Zagreb: Department of Information and Communication Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, 2017., str. 129-130.

trenutačno uglavnom ne razmišljaju. (Što se može uočiti jer baš i nema računalnih alata na tržištu koji su primjereni za stvaratelje.) Preduvjet motiviranja stvaratelja za arhiviranje osobnih sadržaja jest ostvarivanje određenih koristi za njih, primjereni alati i potpora stručne zajednice. Fokus je ovoga rada na stvaranju zajednice koja bi, koristeći se informatičko-komunikacijskim rješenjem za arhiviranje suvremenih osobnih fondova, služila kao sredstvo promocije ideje arhiviranja i očuvanja osobnih digitalnih sadržaja. Rezultat takvoga nastojanja trebao bi biti *stvaratelj koji arhivira*.

Izgradnja zajednice za arhiviranje i očuvanje današnjih osobnih fondova

Kako izgraditi zajednicu okupljenu oko ideje da gradivo arhiviraju sami stvaratelji? Izgradnja zajednice, iako se to katkad tako čini, nije stihijski događaj, nego sustavno osmišljen proces koji ima definirane faze odvijanja. Osnovne faze u izgradnji zajednice jesu: I. postavljanje ciljeva, II. odabir ciljane publike, III. definiranje pravila zajednica i IV. promidžbe. Zajednica, kao i postupci arhiviranja osobnih digitalnih fondova, zahtijevaju tehnološku podršku.

I. Postavljanje ciljeva

Prvi korak u izgradnji zajednice jest postavljanje pitanja o tome što se nastoji postići i je li zajednica ispravan put za ostvarenje tih ciljeva. Ta osnovna pitanja ne smiju se preskočiti jer se prema odgovorima na njih određuje ciljana publika koju se nastoji dobiti u zajednicu, pristup ciljanoj publici, motivacija za sudjelovanje, pravila ponašanja i djelovanja u zajednici te ključni indikatori uspješnosti ostvarenja cilja. U svojem projektu arhiviranja suvremenih digitalnih osobnih fondova, koji smo nazvali *Legacy Sky*, postavljamo tri cilja koja želimo ostvariti:

1. privući nove korisnike za servis *Legacy Sky*
2. dobiti povratnu informaciju u kojoj mjeri servis ispunjava njihove potrebe i želje
3. organizirati međusobnu pomoć članova zajednice.

Sva ta tri cilja smatramo ostvarivima kroz zajednicu jer su dokazani na nebrojenome nizu konkretnih primjera. Primjerice, *Facebook* je vjerojatno najslikovitiji primjer snage mrežnoga efekta kojim se stvara sve veća povratna veza što je veći broj korisnika.¹¹ U slučaju *Facebooka* riječ je o više od dviju milijardi korisnika.¹² Drugi je primjer *UserVoice*, mrežni servis koji se integrira u postojeće aplikacije nudeći korisnicima da diskretno postavljaju nove zahtjeve i glasaju kojim će se prioritetom dodavati nove funkcije u proizvode te komunicirajući gotovo izravno s timovima koji osmišljavaju proizvode.¹³ Treći je primjer *Alfresco*, sustav za upravljanje dokumentima koji u besplatnome izdanju nema organiziranu proizvođačevu korisničku podršku, nego mrežni forum.¹⁴ Korisnici na forumu postavljaju pitanja o problemu koji imaju, a drugi korisnici koji znaju rješenje svojim odgovorima i komentarima pomažu prvima u rješavanju problema. Sve su to primjeri zajednica i koristi od njih. Ta tri primjera dokazuju izvedivost svakoga od postavljenih ciljeva aktivnim djelovanjem zajednice.

II. Odabir ciljane publike

Nakon postavljenih ciljeva potrebno je identificirati karakteristike članova zajednice i odabrati ciljanu publiku. Ovdje smo se poslužili rezultatima marketinške STP analize koje smo napravili prilikom osmišljavanja servisa *Legacy Sky* (Segmentacija, Ciljanje, Pozicioniranje, engl. *Segmentation, Targeting and Positioning*).¹⁵ STP analizom nastoji se prepoznati različite segmente tržišta sa sličnim ili istovjetnim potrebama. Ona se upotrebljava kao osnova za osmišljavanje strategije i za primjenu različitih marketinških pristupa. STP analizom iz različitih smo segmenata odabrali one, najperspektivnije odnosno skupine osoba koje imaju zajedničke karakteristike i koje želimo u zajednici te se odlučili kako se prema njima želimo pozicionirati. Pozicioniranje je stvaranje dojma o servisu *Legacy Sky* kod potencijalnih korisnika.

¹¹ *Network effect*. 25. 3. 2018. https://en.wikipedia.org/wiki/Network_effect (citirano 20. 4. 2018.).

¹² Podatci za četvrto tromjesečje 2017. u: Statista. *Number of monthly active Facebook users worldwide as of 4th quarter 2017 (in millions)*. 2018. <https://www.statista.com/statistics/264810/number-of-monthly-active-facebook-users-worldwide/> (citirano 20. 4. 2018.).

¹³ UserVoice. *UserVoice*. 2018. <https://www.uservoice.com/> (citirano 20. 4. 2018.).

¹⁴ Alfresco Software Inc. *Alfresco*. n.d. <https://www.alfresco.com/> (citirano 20. 4. 2018.).

¹⁵ Ellson, Tony. *Segmentation, Targeting, and Positioning*. U: *Culture and Positioning as Determinants of Strategy*, London: Palgrave Macmillan, 2004., str. 21-34.

Prilikom definiranja segmenata bilo je važno uzeti u obzir njihove probleme i koristi koje će oni ostvariti uključivanjem u zajednicu, veličina segmenta, dostupnost do pripadnika segmenta i njihovu platežnu moć.

Odabrani su segmenti: stvaratelji i arhivisti. Stvaratelji gradiva osobe su koje će organizirati svoje osobne fondove i učiniti neke jedinice gradiva dostupnima široj publici (ako to žele). Zbog nedostatka stručnoga (arhivističkog) znanja ne mogu to učiniti sami i netko ih treba usmjeriti. Zbog toga je logično da nam drugi važan segment budu arhivisti. Dakle, platforma *Legacy Sky* mora povezati stvaratelje i arhiviste. Ciljani segment stvaratelja obuhvaća stvaratelje osobnih fondova, muškarce i žene (od 20 do 60 godina), koji su informatički pismeni, a sadržaje stvaraju profesionalno ili iz hobija. Ciljali smo na stvaratelje globalno, na stvaratelje osobnih fondova kroz slobodna zanimanja koja proizvode digitalne sadržaje (fotografija, slikarstvo, izdavaštvo, novinarstvo, glazba, film). Osobe koje rade u slobodnim zanimanjima i koje stvaraju sadržaje uglavnom su skromnoga budžeta i žele povećati prihode. Kao potencijalne stvaratelje treba ubrojiti i znanstvenike jer stvaraju velike količine gradiva svojih osobnih fondova i koriste se raznim servisima za pohranu gradiva. Problem, odnosno težnja svih tih stvaratelja jest postići veću vidljivost i dostupnost odabranih jedinica svojih fondova (njihovi radovi) širemu krugu publike. Cilj zajednice povezan s tim segmentom jest dobiti nove korisnike i povratne informacije. Kod segmenta arhivista ciljali smo na skupinu muškaraca i žena od 25 do 65 godina koji su zaposleni u arhivskoj djelatnosti ili su arhivisti iz hobija, entuzijasti ili aktivisti. Nismo ciljali na organizacije. I u tome slučaju ciljamo globalno. Pretpostavili smo da je problem te skupine težnja boljem profesionalnom statusu i da ih je potrebno navesti da sami počnu upotrebljavati *Legacy Sky* kao profesionalnu referentnu točku. Oni su važan podupirući stup za stvaratelje jer jedini znaju dati kvalitetne smjernice za dobru organizaciju i očuvanje gradiva. Pretpostavili smo da će pridonositi svojim volonterskim radom zajednici i da neće imati izravnu financijsku korist. Kod drugoga segmenta cilj sa zajednicom jest dobiti potporu za stvaratelje (korisnike koji arhiviraju svoje sadržaje) i povratnu informaciju o alatu za arhiviranje. Kratki pregled karakteristika tih dvaju segmenata prikazan je u tablicama 1 i 2.

Tablica 1: Kratki pregled segmenata

Segment	Bolna točka	Krajnja korist	Uloga u zajednici
stvaratelj	kako postići veću vidljivost i dostupnost radova	veći prihod	novi korisnici/kupci, povratna informacija
arhivist	kako podignuti profesionalnu reputaciju	veća reputacija	potpora stvarateljima u arhiviranju

Tablica 2: Karakteristike segmenata i koristi te povezana obilježja servisa Legacy Sky

	Segment	Korist	Opis koristi	Obilježja servisa
1,2	stvaratelj, arhivist	1. vidljivost korisnika	(profesionalni) profil na mrežnoj stranici	registracija i kreiranje profila
1	stvaratelj	2. objedinjavanje sadržaja	struktura i organizacija gradiva	odabir sadržaja s različitih digitalnih repozitorija, kreiranje ili ažuriranje fonda
	stvaratelj	3. vidljivost sadržaja	tražilice znatno bolje rade s dobro strukturiranim informacijama	strukturirano opisivanje gradiva prema stručnim normama
	stvaratelj	4. zaštita sadržaja	planiranje zaštite gradiva	analiza gradiva, priprema za izvoz gradiva u drugu okolinu
2	arhivist	5. potpora praćenju profesionalnih aktivnosti	transparentan pregled profesionalnih aktivnosti	pitanja i odgovori, blog
	arhivist	6. potpora izgradnji karijere	nadopuna životopisa, bolja pozicija kod prijave na natječaje i za poslove	reputacijske medalje
	arhivist	7. potpora izgradnji arhivističkoga poziva	pomoć stvarateljima pri čemu arhivistika postaje poziv	pitanja i odgovori, blog, reputacijske medalje

Koristi koje bi stvaratelji gradiva mogli imati jesu povećanje dostupnosti njihova gradiva kroz vrijeme i povećanje vidljivosti njihova gradiva kroz rezultate pretraživanja, ako je to ono što pojedini stvaratelji žele, što se tiče toga drugog slučaja. Povećanje dostupnosti kroz vrijeme povezano je s manjim utroškom vremena prilikom pripreme za migracije ili pripreme za druge postupke očuvanja gradiva te je time povezano i s boljom zaštitom gradiva. Da bismo mogli govoriti o stvaratelju kao o djelatnome akteru očuvanja svojih zapisa, arhivistika mu mora dati metodološki aparat kojim će svoje gradivo moći obraditi i zaštititi. Slično kao što se i dotrajale police moraju zamijeniti, stvaratelji će se kad-tad morati suočiti sa zastarijevanjem servisa na kojemu čuvaju svoje sadržaje i *Legacy Sky* trebao bi ponuditi poveznice do pojedinih datoteka u jedinicama fonda te olakšati dohvat i kasniji prijenos sadržaja iz prvotne u druge okoline. Bolja vidljivost gradiva može značiti i veće prihode ako stvaratelj gradiva odluči komercijalno iskoristiti pojedine jedinice gradiva u svojem fondu. Korisnik stvaratelj koji želi opis svoje jedinice podijeliti s drugima ili nešto od sadržaja svojega fonda komercijalizirati moći će to napraviti. Ako govorimo o osobama slobodnih zanimanja kao o stvarateljima, nešto slično danas postoji povezano s prodajom fotografija i sličnih sadržaja (Shutterstock, iStock, 123RF),¹⁶ tako da nije nemoguće pretpostaviti da bi netko htio prodati fotografiju ili drugi sadržaj koji se nalazi u njegovu ili njezinu osobnome fondu. Servis koji podupire arhiviranje i vidljivost arhiviranoga sadržaja trebao bi se pobrinuti da mogućnost otkrivanja bude što veća uz pomoć korištenja serijalizacija podataka koje su pogodne za dohvat i obradu širih razmjera. Općenito, stručno izrađen arhivski opis i pogodna priprema metapodataka pridonijet će boljoj vidljivosti jedinice fonda za mrežne tražilice. U vrijeme dolaska autonomizacije najrazličitijih funkcija (od autonomnih vozila nadalje), alat koji daje mogućnosti arhiviranja stvarateljima nije nezamisliv. To naravno ne znači da će zanimanje arhivist iščeznuti, nego samo znači da će arhivisti dobiti dodatno vrijeme za složenije zadatke. Naposljetku, gradiva ima sasvim dovoljno za sređivanje,¹⁷ a produkcija gradiva i dalje raste. Zajednica je ovdje poput inicijatora mogućnosti. Da bi privatne fizičke osobe kao stvaratelji mogli arhivirati svoje gradivo, potreban im je alat, a da bi znali početi koristiti

¹⁶ Struck, Amos. *Stock Photo Agencies Compared: Shutterstock, iStockphoto, Fotolia, Dreamstime, 123rf*. n. d. <https://www.stockphotossecrets.com/agencies/stock-photo-agencies-compared-shutterstock-istockphoto-fotolia-dreamstime-123rf.html> (citirano 20. 4. 2018.).

¹⁷ Dobar primjer nalazi se u: Hedbeli, Živana. Što i kako s „papirima” organizacija civilnoga društva: sačuvati, zaštititi, koristiti. Zagreb: Documenta, 2008., str. 23.

se njime, potrebna im je zajednica koja će ih tomu podučiti i njego Shattersotck vati ta nova znanja.

III. Definiranje pravila zajednice

Nakon što su nam jasni ciljevi i publika, možemo se posvetiti sljedećoj fazi u izgradnji zajednice, a to je definiranje pravila zajednice. Gotovo svaka zajednica ima svoja pravila, bilo da je riječ o državi (zakonska regulativa), interesnim udrugama (statut), sportskim timovima (pravila nogometne utakmice) ili drugim zajednicama. I zajednica koju smo inicirali, *Legacy Sky*, ima isto tako svoja pravila kojima se definiraju uloge članova u zajednici, aktivnosti koje članovi mogu obavljati unutar zajednice, poželjna i nedopustiva ponašanja i program motivacije i penalizacije. Unutar zajednice *Legacy Sky* glavne će aktivnosti biti usmjerene na kreiranje kvalitetnih sadržaja koji će stvarateljima pomoći u organizaciji i sređivanju osobnih fondova. U tu skupinu aktivnosti spadaju:

1. objavljivanje i upravljanje osobnim profesionalnim profilom
2. postavljanje pitanja povezanih s organizacijom osobnih arhiva ili korištenjem servisom *Legacy Sky*,
3. odgovaranje na pitanja koja su postavili drugi članovi zajednice
4. objavljivanje edukativnih članaka, preporuka, vlastitih iskustava i slično
5. pozitivno i negativno ocjenjivanje sadržaja koje su kreirali drugi članovi zajednice
6. objavljivanje komentara na sadržaj.

Svi članovi zajednice mogu objaviti i uređivati svoj osobni profesionalni profil koji im može pomoći u obavljanju svojih djelatnosti, dok će im *servis Legacy Sky* stvoriti preduvjete za povećanje njihove vidljivosti. Pregled uloga koje članovi mogu imati u zajednici i aktivnosti koje mogu obaviti prikazan je u tablici niže.

Tablica 3: Pregled uloga u zajednici

Uloga/ Aktivnost	Objaviti profil	Postaviti pitanje	Odgovoriti na pitanje	Glasati za objavljeni sadržaj	Objaviti komentar na sadržaj	Napisati članak	Objaviti članak	Upravlјati tuđim sadržajima
Suradnik (Contributor)	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
Autor (Author)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Urednik (Editor)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Iz Tablice 3 vidljivo je da su članovi podijeljeni u uloge od kojih svaka ima sve veće mogućnosti u zajednici. U početku svi članovi imaju istu najnižu ulogu, ali i jednaku priliku prelaska u ulogu s većim mogućnostima. Razlika između suradnika i autora počiva u povjerenju za objavljene sadržaje. U slučaju suradnika urednik prethodno mora odobriti određeni broj članaka prije objave, a kandidat pokazati svoju profesionalnost i aktivizam određenim brojem i kvalitetom odgovora na pitanja članova, dok kod autora odobrenje za objavu više nije potrebno. Prelazak u ulogu urednika dodatno je uvjetovan jer se zahtijeva jednoglasna suglasnost svih urednika, uz uvjet količine objavljenih članaka. To je tako zamišljeno zbog veće odgovornosti; budući da su urednici zapravo moderatori zajednice, oni djeluju samostalno te tako zacrtavaju i određuju buduće smjerove zajednice. Svi članovi mogu pozitivno ili negativno ocijeniti svaki objavljeni sadržaj. Na temelju pozitivne dobivene ocjene članovima se dodjeljuje zlatna, srebrna ili brončana medalja koja će mu, osim istaknute profesionalne reputacije, donijeti i niz privilegija u zajednici, primjerice, moći će moderirati zajednicu, ostvariti popuste na pojedine usluge, dobiti pozivnicu za ranu uporabu novih funkcionalnosti i slično. Unutar zajednice *Legacy Sky* nije dopušten nikakav oblik diskriminacije i vrijeđanja. Svi članovi koji znatnije prekrše pravila bit će negativno penalizirani umanjenjem ili oduzimanjem statusa, a članovi koji ponove kršenje pravila zajednice bit će isključeni. Moderatori zajednice uklonit će sve sadržaje koji čine ili pozivaju na diskriminaciju bilo kojeg oblika ili vrijeđaju bilo kojeg člana, a posebnu će pozornost posvetiti uklanjanju svih sadržaja koji otvoreno ili prikriveno pokušavaju promovirati pojedinačne interesne

stavove (političke, religijske). Svi članovi imaju pravo na otvaranje i upravljanje osobnim profilom u kojem mogu prezentirati svoju stručnost, radove i angažman u zajednici. Otvaranje osobnoga profila, postavljanje pitanja, davanje odgovora, objavljivanje članaka i ocjenjivanje sadržaja za članove zajednice članovima se ne naplaćuju. *Legacy Sky* u potpunosti će poštovati svu regulativu i najbolje prakse povezane s privatnosti i sigurnosti informacija i podataka o svojim članovima.

IV. Promidžba

Da bi se zajednica *Legacy Sky* oformila, potrebno je obaviti marketinške aktivnosti i privući članove. U ranoj fazi promidžbe koncentrirat ćemo se na privlačenje ranih članova (engl. *early adopters*). Ciljamo na manji broj članova zajednice, oko stotinu osoba ukupno, iz obaju odabranih segmenata, koji će nam pomoći popuniti inicijalne sadržaje. Također će nam pružiti povratnu informaciju o mogućim i potrebnim doradama i ispravicima tehnološke platforme. Tek nakon tih aktivnosti krenuli bismo u važniju kampanju prema većem broju potencijalnih članova zajednice. Za prikupljanje članova odlučili smo istodobno iskoristiti:

1. izravni pristup – u izravnom marketingu koristit ćemo se osobnim pristupom prema ciljanoj publici preko osobnih kontakata i sudjelovanja na različitim događanjima (prema procjeni da bi arhiviranje digitalnih osobnih sadržaja bila tema od interesa sudionika događanja)
2. neizravni pristup – time ciljamo na globalnu vidljivost preko kanala društvene mreže *LinkedIn* i specijaliziranih objava u vezi s novostima i mogućnostima servisa *Legacy Sky* (profesionalna publika ciljanih segmenata).

U nastavku rada ukratko opisujemo obilježje servisa zajednice (A) i tehnološku platformu (B).

A. Obilježje servisa zajednice

Legacy Sky osmislili smo 2017. kao korisnički servis za arhiviranje osobnih sadržaja i za izgradnju i održavanje zajednice koja bi se bavila očuvanjem današnjih suvremenih osobnih fondova. Tehnološki je postavljen u mrežnom oblaku (engl. *cloud*), što znači da ga korisnici ne instaliraju na lokalna računala, nego mu pristupaju

preko mrežnoga preglednika. (<https://www.legacysky.com>). Arhivske funkcionalnosti korisnicima su dostupne po modelu *softver kao usluga* (SaaS), što konkretno znači da umjesto kupnje korisničkih licencija korisnici plaćaju pretplatu temeljenu na vremenu korištenja, a odgovornost za infrastrukturu i održavanje u domeni je tima *Legacy Sky*. *Legacy Sky* koncipiran je kao arhiv u mrežnome oblaku (engl. *archive cloud*), a pritom je implementirana *archiving as a service* ideja.¹⁸ *Legacy Sky* nije rješenje za pohranu sadržaja, on se neće upotrebljavati kao još jedan od servisa za pohranu sadržaja bilo koje vrste, nego kao skup arhivističkih dodataka koji se upotrebljava uz korištenje pohrane sadržaja na raznim servisima.

Legacy Sky ne daje police korisnicima, za to postoje etablirani servisi (*Dropbox*, *GoogleDisk*, *OneDrive*), ni regale za posebne sadržaje (*YouTube*, *WordPress*, *Instagram*) – zamišljeno je da s pomoću servisa *Legacy Sky* ti sadržaji povezuju, opisuju i pripremaju za buduće korištenje i očuvanje. Servis *Legacy Sky* podržavat će funkcije povezivanja servisa pohrane, odabira strukturnih jedinica fonda, kreiranja ili ažuriranja virtualnoga fonda, odabira jedinica opisa, dodavanja opisa arhivskoga gradiva, objave opisa, što je dodatna mogućnost dana stvarateljima, analize gradiva objedinjenoga u fondu i pripreme za izvoz gradiva u neku drugu okolinu.¹⁹

B. Tehnološka platforma

Za ostvarenje ciljeva i oformljivanje mrežne zajednice potrebna je tehnološka podrška, odnosno tehnološka platforma kojom ćemo povezati stvaratelje i arhiviste. Tu je bilo potrebno odlučiti hoćemo li se koristiti nekim od postojećih rješenja ili raditi novo rješenje. Analizirali smo mogućnost korištenja danas popularnih društvenih mreža kao što su *Facebook* ili *LinkedIn*. Prednost tih mreža jest uporaba gotovih funkcionalnosti i velik broj korisnika do kojih je relativno lako doprijeti, što zasigurno može pridonijeti brzemu ostvarenju ciljeva zajednice. No njihov najveći nedostatak jest to što su preopćenite, prva podržava zajednice bilo kakvih interesa, a druga poslovne zajednice općenito. Za *Legacy Sky* želimo da bude usko

¹⁸ Stančić, Hrvoje; Rajh, Arian, Milošević, Ivor. „Archiving-as-a-Service”. Influence of Cloud Computing on the Archival Theory and Practice. *The Memory of the World in the Digital Age: Digitization and Preservation / Duranti, Luciana ; Shaffer, Elizabeth (ur.)*. Vancouver, Kanada, 26-28.09.2012.: UNESCO, 2013., str. 108–125.

¹⁹ Rajh i Meze, isto, str. 135.

specijalizirano i stručno mrežno mjesto. Postojeće društvene mreže ne omogućavaju organizaciju sadržaja prema arhivskoj praksi, iako ih je moguće nadopuniti specijaliziranim aplikacijama vlastite izrade. Isto tako, nedostatak već rasprostranjenih društvenih mreža jest što nemamo nikakvu kontrolu nad njihovim politikama, tako da bi i manje promjene u njihovim pravilima uporabe mogle izazvati potpunu havariju i gašenje *Legacy Sky* zajednice. Dodatno, u 2018., u vrijeme pisanja ovoga rada svjedočimo znatnim zloupotrebama osobnih podataka korisnika te gašenjima profila i grupa bez mogućnosti objašnjenja. Za to je dovoljan zlonamjeran angažman nekoga tko će iz njemu ili njoj znanih razloga neki sadržaj proglasiti neprimjerenim. Kako se gašenje profila odvija automatizmom, bez provjere prijava, postojala je potencijalna opasnost da se ista stvar bez opravdanog razloga dogodi i zajednici *Legacy Sky*. Navedeno se nikako ne uklapa u naš koncept da svaki član ima pravo glasati o kvaliteti sadržaja, a da urednici imaju zadatak *Legacy Sky* zajednicu usmjeravati u pozitivnome smjeru, na korist članova zajednice. Iz tih smo se razloga odlučili za izgradnju vlastitoga rješenja koje bi obuhvatilo i alat za zajednicu i alat za arhiviranje. Za temelj tehnološke izvedbe odabrali smo platformu *WordPress* koja sama po sebi podržava uloge koje su nam potrebne, kao i objavu članaka, politika *Legacy Skya*, uvjeta korištenja i uputa za korisnike (<https://hr.wordpress.org/>). Platforma *WordPress* postoji već petnaest godina²⁰ i učestalo se upotrebljava za izradu blogova, mrežnih stranica i aplikacija. Podatci iz siječnja 2018. kažu da je 48,8 % mrežnih stranica bilo izrađeno s pomoću jednoga od alata za upravljanje mrežnim sadržajima, od čega je udio uporabe *WordPresa* bio najveći, 29,3 %.²¹ Današnji osobni sadržaji nalaze se na mreži, stoga je logično posegnuti za jednom takvom široko rasprostranjenom mrežnom platformom. Drugi razlog je mogućnost modularnoga, etapnog razvoja priključaka te mogućnost zamjene tako razvijenih dijelova servisa, kako se već mijenjaju norme i struka. Naposljetku, odlučili smo se za takav razvoj radi jednostavnijeg održavanja u budućnosti. Platformu *WordPress* nadogradili smo priključkom *AnsPress*, koji je također otvorenoga koda i besplatan za korištenje.²²

²⁰ Mullenweg, Matt. *WordPress Now Available*. 27. 5. 2003. <https://wordpress.org/news/2003/05/wordpress-now-available/> (citirano 4. 4. 2018.).

²¹ Martinez-Caro, Jose-Manuel; Aledo-Hernandez, Antonio-Jose; Guillen-Perez, Antonio; Sanchez-Iborra, Ramon; Cano, Maria-Dolores. A Comparative Study of Web Content Management Systems. *Information* 9(2), 27, 2018. str. 2 od 15.

²² AnsPress. *AnsPress - Free WordPress Question and Answer Plugin*. n.d. <https://anspress.io/> (Citirano 20. 4. 2018.).

AnsPress omogućio nam je upravljanje pitanjima i odgovorima (Q&A) te glasovanjem. S druge strane, *Legacy Sky* sa svojim specifičnim dodacima može biti dodana vrijednost za *WordPress* ako se izrade dodatci ili priključci otvorenoga koda (engl. *open source*) za *WordPress*. Servis i njegovi *WordPress* priključci trenutačno su u izradi. Tako će se za izradu profila stvaratelja izraditi ISAAR(CPF) priključak, za opis gradiva ISAD(G) priključak, a oba će se moći zamijeniti priključkom prema normi Zapisi u kontekstima ako tu normu prihvati arhivistička globalna zajednica. Uz opis koji se osniva na ISAD(G) i ISAAR(CPF) normama, funkcionalnosti pripreme za izvoz i transfer zasnivaju se na normama ISO 14721:2012 i ISO 20104:2015, a objava na PREMIS standardu u RDF serijalizaciji (PREMIS 3.0 podatkovni rječnik, PREMIS 3.0 OWL ontologija).²³ Opisano rješenje instalirali smo na server *Linux* u oblaku koji smo zakupili te ga nakon registracije mrežne domene *legacysky.com* učinili dostupnim preko mreže. S ciljem da se poveća sigurnost podataka na servisu, rade se redovite sigurnosne kopije, rabi se profesionalni *hosting*, upotrebljava se zadnja inačica *WordPressa*, kao i nekoliko razina korisničkih i administratorskih prava, postupa se prema GDPR pravilima, a stranice prati SSL certifikat. Zahvaljujući popularnosti i kvaliteti rješenja otvorenoga koda te ulaganjem vlastitoga truda i znanja, za neke smo elemente platforme uspjeli ostvariti znatne financijske uštede, dok su neke iziskivale znatna financijska davanja.

Zaključak

U vezi s pitanjem koje se nužno postavlja razmišljajući o stvarateljima današnjega digitalnog gradiva – jesu li fizički stvaratelji digitalnoga osobnog gradiva promotori suvremenih tendencija dugoročne zaštite toga gradiva – smatramo da oni trenutačno to nisu i da neće postati promotorima zaštite gradiva sami od sebe. Budući da danas nastaje zaista mnogo digitalnoga gradiva i da to gradivo propada, ova tema je iznimno važna. Zbog toga smo se pitali kako stvaratelji osobnih fondova mogu postati promotorima suvremenih tendencija dugoročne zaštite (digitalnoga) gradiva. Smatramo da je jedan od načina da stvaratelji gradiva postanu promotorima dugoročne zaštite gradiva upravo taj da stvaratelji osobnih fondova

23 Kongresna knjižnica SAD-a. *Mapping PREMIS 3 Data Dictionary to RDF*. 3. 4. 2018. <http://www.loc.gov/standards/premis/ontology/pdf/mapping-premissdd-to-rdf.pdf> (citirano 4. 4. 2018).

počnu sami arhivirati svoje gradivo. Budući da je često najbolji promotor korisnik, takav scenarij smatramo vjerojatnijim od ostalih mogućih mehanizama po kojima bi netko od arhivskih nestručnjaka promovirao zaštitu arhivskoga gradiva.

Stvaratelji će arhivirati svoje gradivo kada im ponudimo odgovore na pitanja zašto i kako arhivirati. Na pitanje zašto arhivirati najbolje je odgovoriti tako da se stvarateljima gradiva ponude određene koristi od arhiviranja. Smatramo da bi stvaratelji počeli arhivirati, i općenito koristiti se instrumentarijem arhivistike, ako im taj postupak počne donositi određene koristi. Koristi za stvaratelje – uz one početne koristi organizacije gradiva koje se nalazi na različitim servisima i planiranje zaštite gradiva, dakle uz tipično arhivističke, „podmetnute” koristi, koje korisnike pretjerano ne zanimaju – stvaratelji gradiva profitirat će od bolje dostupnosti svojega gradiva kroz vrijeme, bolje vidljivosti svojega gradiva i veće mogućnosti komercijalizacije pojedinih jedinica iz fondova. Za odgovor na pitanje „kako arhivirati gradivo?” potrebno im je ponuditi alat s već ugrađenim mehanizmima arhiviranja (organizacije, opisa, zaštite gradiva), a da bi jedan takav alat zaživio, potrebno je izgraditi zajednicu koja će ga promovirati. Kako je zajednica važan čimbenik u proliferaciji ideje arhiviranja osobnih digitalnih sadržaja, bilo je potrebno krenuti od izgradnje zajednice i ponuditi članovima zajednice koristi u obliku prepoznatljivosti i profiliranja u struci. *Facebook* nam se činio neozbiljnim, *LinkedIn* previše općenitim, a ideja zajednice *Legacy Sky* jest postići važnost poput onoga koji ima *GitHub* za programere ili obitelj mrežnih mjesta *StackExchange* i slični stručni kanali za određene struke. Tek nakon svega toga kada stvaratelji gradiva počnu arhivirati svoje digitalno gradivo i koristiti se servisima sličnima opisanom servisu, možemo govoriti o promociji trendova dugoročne pohrane gradiva od samih stvaratelja. Pojava i rasprostranjenost digitalnih osobnih sadržaja (i budućih fondova), koja je trend u posljednjih dvadesetak godina, otvorila je prostor za nova promišljanja o potrebama arhiviranja i o važnosti arhivistike. Tek od pojave programa, smjernica i edukacija za osobno digitalno arhiviranje pojavljuju se praktične mogućnosti i alati odnosno servisi za tu namjenu.²⁴

²⁴ Redwine, Gabriela. Personal Digital Archiving: DPC Technology Watch Report. 1. 12. 2015. <https://www.dpconline.org/docs/technology-watch-reports/1460-twr15-01/file>, Columbia University Libraries. Personal Digital Archiving: Online Resources. Digital Humanities Center. n.d. <http://library.columbia.edu/locations/dhc/personal-digital-archiving/online-resources.html>, MIT Libraries Institute Archives & Special Collections. Personal Digital Archiving Strategies. 2015. <https://libraries.mit.edu/digital-archives/>

Arhivski servisi koji virtualno objedinjuju sadržaje s različitih servisa pohrane u osobne fondove dodatni su korak u razgradnji fizičkoga aspekta kustodijalnosti, što je posve očekivano s obzirom na načine nastanka današnjega gradiva. S promjenom načina stvaranja gradiva, nužno se mora promijeniti i pristup arhiviranju jer će inače dio suvremenoga gradiva postati nedostupan. Tek kada zaživi šira uporaba takvih alata, moći ćemo govoriti o pravome postkustodijalnom digitalnome okruženju i stvaratelju koji arhivira svoje digitalno gradivo i time aktivno pridonosi zaštiti digitalnoga gradiva općenito. Zbog toga su inicijative povezane s arhiviranjem osobnih digitalnih sadržaja važne za stvaranje digitalnih sadržaja danas i za pripremu novih digitalnih krajolika i arhivskih izvora koji će se upotrebljavati sutra.

Literatura

- Alfresco Software Inc. *Alfresco*. n.d. <https://www.alfresco.com/> (citirano 20. 4. 2018.).
- AnsPress. *AnsPress - Free WordPress Question and Answer Plugin*. n.d. <https://anspress.io/> (Citirano 20. 4. 2018.).
- Bastian, Jeannette A. Taking Custody, Giving Access: A Postcustodial Role for a New Century. *Archivaria* 53(2002), str. 76–93.
- Columbia University Libraries. *Personal Digital Archiving: Online Resources*. Digital Humanities Center. n.d. <http://library.columbia.edu/locations/dhc/personal-digital-archiving/online-resources.html> (citirano 16. 4. 2018.).
- Cook, Terry. Fashionable nonsense or professional rebirth: postmodernism and the practice of archives. *Archivaria* 51(2001), str. 14–35.
- Ellson, Tony. *Segmentation, Targeting, and Positioning*. U: *Culture and Positioning as Determinants of Strategy*, London: Palgrave Macmillan, 2004., str. 21–34.
- Foucault, Michael. *Archaeology of Knowledge*. London and New York: Routledge, 2003.
- Haeefe, Chad. *WordPress for Libraries*. New York: Rowman & Littlefield Publishers, 2015.
- Ham, F. Gerald. Archival Strategies for the Post-Custodial Era. *The American Archivist* 44, 3(1981), str. 207–216.

- Hedbeli, Živana. *Što i kako s „papirima” organizacija civilnoga društva: sačuvati, zaštititi, koristiti*. Zagreb: Documenta, 2008.
- Ivanović, Jozo. *Koncepti provenijencije dokumenata u arhivskoj teoriji i njihov utjecaj na pojmove vrednovanje i organizacija arhiva*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, 2017.
- Kongresna knjižnica SAD-a. *Mapping PREMIS 3 Data Dictionary to RDF*. 3. 4. 2018. <http://www.loc.gov/standards/premis/ontology/pdf/mapping-premissdd-to-rdf.pdf> (citirano 4. 4. 2018).
- Kongresna knjižnica SAD-a. *Personal Archiving: Preserving Your Digital Memories*. n.d. <http://www.digitalpreservation.gov/personalarchiving/> (citirano 5. 10. 2018).
- Martinez-Caro, Jose-Manuel; Aledo-Hernandez, Antonio-Jose; Guillen-Perez, Antonio; Sanchez-Iborra, Ramon; Cano, Maria-Dolores. A Comparative Study of Web Content Management Systems. *Information* 9(2), 27, 2018.
- MIT Libraries Institute Archives & Special Collections. *Personal Digital Archiving Strategies*. 2015. https://libraries.mit.edu/digital-archives/files/2015/10/2015_pda_handoutdissemination-v3.pdf (citirano 16. 4. 2018.).
- Mullenweg, Matt. *WordPress Now Available*. 27. 5. 2003. <https://wordpress.org/news/2003/05/wordpress-now-available/> (citirano 4. 4. 2018.).
- Network effect*. 25. 3. 2018. https://en.wikipedia.org/wiki/Network_effect (citirano 20. 4. 2018.).
- Rajh, Arian. Postmoderna arhivistika: uvodna pitanja. *Arhivski vjesnik* (2004), str. 147–177.
- Rajh, Arian, Meze, Krešimir. *Gluing Provenance to Dispersed Personal Content and Creating Contemporary Personal Archives*. U: *INFuture 2017: The Future of Information Sciences: Integrating ICT in Society*. Zagreb: Department of Information and Communication Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, 2017., str. 129–138.
- Redwine, Gabriela. *Personal Digital Archiving: DPC Technology Watch Report*. 1. 12. 2015. <https://www.dpconline.org/docs/technology-watch-reports/1460-twr15-01/file> (citirano 16. 4. 2018.).
- Schellenberg, T. R. *Modern Archives: Principles and Techniques*. Chicago: SAA, 1956 (2003).
- Stančić, Hrvoje; Rajh, Arian, Milošević, Ivor. "Archiving-as-a-Service". *Influence of Cloud Computing on the Archival Theory and Practice*. U: *The Memory of the World in the Digital Age: Digitization and Preservation* / Duranti, Luciana ; Shaffer, Elizabeth (ur.). Vancouver, Kanada, 26-28.09.2012.: UNESCO, 2013., str. 108–125.
- Statista. *Number of monthly active Facebook users worldwide as of 4th quarter 2017 (in millions)*. 2018. <https://www.statista.com/statistics/264810/number-of-monthly-active-facebook-users-worldwide/> (citirano 20. 4. 2018.).

Struck, Amos. Stock Photo Agencies Compared: Shutterstock, iStockphoto, Fotolia, Dreamstime, 123rf. n. d. <https://www.stockphotosecrets.com/agencies/stock-photo-agencies-compared-shutterstock-istockphoto-fotolia-dreamstime-123rf.html> (citirano 20. 4. 2018.).

UserVoice. *UserVoice*. 2018. <https://www.uservoice.com/> (citirano 20. 4. 2018.).

Summary

REALLY? PRIVATE ARCHIVE CREATORS AS PROMOTERS OF CONTEMPORARY ARCHIVING

The authors are questioning the notion of a creator in the light of post-custodial archival environment and the idea of a creator as an active promoter of contemporary preservation practices. Creators will become active promoters of current digital preservation tendencies if they begin archiving their digital fonds or collections. To start archiving, a creator should gain benefits from archival procedures. Besides these benefits, the creators need tools or services for digital archiving. Communities of content creators and archivists could promote the idea of digital preservation. Establishing a community requires a systematic approach through phases of setting up goals, targeting of adequate audience, creating community policies, and promotion of community. Community goals are not achievable without the proper technical support and the development of appropriate internet service. To engage archival professionals and enthusiasts in such communities, we should offer them professional benefits for their participation. Such communities are essential for the protection of digital content which is produced today and thus for forming of new digital landscapes of tomorrow.

Keywords: *Digital Archiving Services, Legacy Sky Community, Personal Digital Archiving, Protection and Preservation of Digital Materials, STP Analysis*

EDUKACIJSKE AKTIVNOSTI NACIONALNIH ARHIVA U EUROPSKOJ UNIJI

Stručni rad

UDK: 930.25(4-6EU)
930.25(497.5):37

Uza samu upravnu funkciju s vremenom su arhivi prigrlili i kulturnu i znanstvenu ulogu u društvu. Danas suvremeni arhivi postaju komunikatori sa širom publikom, čime arhivska pedagogija dobiva na važnosti. Rad polazi od činjenice da hrvatski arhivi nemaju (dovoljno) razvijenu edukativnu djelatnost. Zbog toga su autori proveli istraživanje europskih nacionalnih arhiva kojim su ispitali postojanje informacija o edukativnim aktivnostima pojedinih arhiva na njihovim mrežnim stranicama. Cilj rada bio je dobivanje uvida o trenutačnim ponudama edukativnih aktivnosti arhiva. Na temelju rezultata provedenoga istraživanja izvedeni su zaključci o oblicima, količini i načinima provođenja edukativnih djelatnosti u arhivima i u online okruženju arhiva. Istraživanje je poslužilo za formuliranje preporuka za dobru odgojno-obrazovnu praksu koju hrvatski arhivi mogu primijeniti.

Ključne riječi: *arhiv, edukacijske aktivnosti arhiva, program edukacije, obrazovna uloga arhiva, arhivska pedagogija*

1. Uvod

Arhiv kao kulturna ustanova mijenja svoje značenje kroz prošlost u ovisnosti o društvenim i političkim događanjima što bi trebao biti dobar primjer promjena za budućnost. U današnjem 21. stoljeću arhiv treba biti potpuno otvoren prema korisnicima i njihovim potrebama i pozivati ih na suradnju. Suvremena uloga arhiva

utemeljena je na povijesnom razvoju i utjecaju promjena koje je donio razvoj informacijsko-komunikacijske tehnologije. Kako svako razdoblje nosi svoje karakteristike, tako je i 21. stoljeće donijelo novo značenje arhivskoga gradiva u društvenom i kulturnom životu. Komunikacija arhiva s korisnicima sve je važnija uloga arhiva. Različite arhivske tradicije razvijale su se u skladu s povijesnim, kulturnim i pravnim okolnostima ili pak religijom i sustavom vrednovanja pojedinih zemalja. Razvoj globalne informacijske infrastrukture pred arhive stavlja nove izazove i veću odgovornost, a to je, između ostaloga, širenje aktivnosti s lokalne na širu regionalnu, a vrlo često i na globalnu razinu. Digitalno doba potaknulo je stalne tehnološke promjene koje su arhivi moraju neprestano usvajati i obnavljati te kojima su morali proširiti svoju praksu kako bi ispunili očekivanja novonastale publike. U suvremenome, umreženom svijetu, gdje se gomila svima dostupno znanje, arhiv je morao izaći iz svojih zidova u virtualni svijet i mrežno se uklopiti u opća društvena previranja. Svoju zatvorenost i elitizam transformirao je u sferu javne dostupnosti gradiva. Ovaj će rad pružiti pregled kako nacionalni arhivi omogućuju svojim korisnicima dostupnost informacija o svojim edukativnim aktivnostima, temeljeći se na onu vrstu komunikacije koja sadržava edukativno-pedagoški aspekt, bilo to samo u *online* dostupnome obliku ili u obliku informacije o fizičkim aktivnostima unutar arhiva. Arhivi su dio društvene sredine i time su otvoreni korisnicima različite životne dobi. Osim svoje primarne funkcije (čuvanje, obrada i korištenje)¹ sve više otvaraju svoje specifične prostore kao mjesta za učenje kroz igru i ulaze u širu sferu djelovanja. Znajući da dobro organizirana sredina čini važan element u poticanju slobode učenja, arhivi uvode istraživanje, interpretiranje i druge edukativne ciljeve i zadaće u svoje obrasce djelovanja kako bi pridobili nove korisnike i zadovoljili postojeće. Sve više arhiva kroz razne edukativne programe radionica, tečajeva, izložbi i slično posvećuju pozornost odgoju i obrazovanju u svrhu povećanja svjesnosti mladih naraštaja o arhivima i njihovu gradivu. Ako se povijesni podatci i činjenice predoče segmentirano i izolirano na pedagoški način, uz elemente zabave i neformalnoga učenja, djeca mogu kvalitetnije primijeniti i uporabiti informacije u smislenome kontekstu. Nadalje, arhiv ima odgovornost prema mladim naraštajima i mora svoju svrhu postojanja, redefiniranu s pojavom masovne otvorenosti u 21.

¹ Zakonom o arhivskom gradivu i arhivima, NN 61/2018, arhivi su definirani kao „pravna osoba ili ustrojstvena jedinica u pravnoj osobi (arhiv u sastavu) čija je temeljna zadaća čuvati, obrađivati i omogućiti korištenje dokumentarnog i arhivskoga gradiva”.

st., prilagoditi njihovim potrebama. Kroz proces poboljšanoga usvajanja obveznoga predmetnog sadržaja, arhivski pedagog treba razvijati edukativne aktivnosti arhiva sa svrhom stvaranja mladih znatiželjnih istraživača koji će s vremenom biti odgojeni kao prijatelji arhiva i korisnici baštine.

2. Termin *arhivska pedagogija*

Arhivska pedagogija danas je suvremeni oblik proširenja arhivske djelatnosti. Ona je prozor za nove načine uporabe arhivskoga gradiva u svrhu povećanja vidljivosti i važnosti arhiva u sredini u kojoj djeluje i na području obrazovanja postojećih i budućih korisnika. Stoga bi arhivski pedagog trebao biti stručno osposobljena osoba koja poznaje arhivsku teoriju i praksu i pedagoško-didaktička načela. Pandžić citira Webera koji kaže: „Arhivist ne obrađuje informacije, on obrađuje nosioce informacija”,² dok se za arhivskoga pedagoga može reći upravo obrnuto: arhivski pedagog ne obrađuje nosioce informacija, nego obrađuje i prezentira informaciju pohranjenu na nosiocu. Definicija arhivske pedagogije glasi: „Interdisciplinarno područje arhivistike i pedagogije koje se bavi pripremom i obradom arhivskoga gradiva u odgojno-obrazovne svrhe u skladu s dobi i interesom djece, učenika, studenata i odraslih.”³

U Hrvatskoj je o pojmu arhivske pedagogije bilo intenzivnije riječi na IV. kongresu arhivista održanome u Opatiji 2013. godine kada Hrvatsko arhivističko društvo predlaže osnivanje *Sekcije za razvoj arhivske pedagogije* (formalno osnovana do kraja iste godine) i sustavno implementiranje arhivske pedagogije u rad arhiva.

² Na engleskom: „(...) an archivist is no information manager, at the very most he is a manager of information carriers”. Pandžić, M. Obrazovanje arhivista. Usporedni pregled školovanja u raznim zemljama svijeta. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 40(1997), str. 35-42. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/11057> (16. 5. 2018.).

³ Mihaljević, M., Mihaljević, M., Stančić, H. *Arhivistički rječnik. Englesko-hrvatski, hrvatsko-engleski*. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 183 str. Dostupno i kroz: *Multilingual Archival Terminology*, interaktivni, online, višejezični rječnik arhivske terminologije; projekt realiziran 2010. god. pod vodstvom L. Duranti. Dostupno na: <http://www.ciscra.org/mat/> (16. 5. 2018.). O hrvatskoj inačici rječnika više u: Mihaljević, M., Stančić, H. *Hrvatska inačica rječnika Multilingual archival terminology*. U: *Arhivi i politika*. Babić, Silvija (ur.), Zagreb: Hrvatsko arhivističko društvo, 2014., str. 195-202.

The screenshot shows a web browser window with the URL www.ciscra.org/mat/term/4731. The page title is "Multilingual Archival Terminology". Below the title are logos for "InterPARES Trust", "ica.ORG International Council on Archives", "National Archives", and "Ministry of Protection of Cultural Heritage". The main content area is titled "arhivska pedagogija (Edit Term)" and includes a section for "Definitions:" with the term "imenica". A single definition is listed: "1. Interdisciplinarno područje arhivistike i pedagogije koje se bavi pripremom i obradom arhivskoga gradiva u odgojno-obrazovne svrhe u skladu s dobi i interesom djece, učenika, studenata i odraslih". Below the definition is a "Citation:" section with the text: "[Mihaljević, M., Mihaljević, M. i Stančić, H. (2015). Arhivistički rječnik. Englesko-hrvatski, hrvatsko-engleski. Zagreb: Zavod za informacijske studije.]". There are also fields for "Region:", "Related:", "Added By:", and "Last Mod By:".

Slika 1. Prikaz definicije termina *arhivska pedagogija* u Višejezičnome rječniku arhivske terminologije (Izvor: MAT, <http://www.ciscra.org/mat/>)

3. Istraživanje

Veće istraživanje stajališta učenika, učitelja/nastavnika, ravnatelja i zaposlenika arhiva o odgojno-obrazovnoj ulozi arhiva u Hrvatskoj provela je A. Garić⁴ za potrebe diplomskoga rada. Istraživanje, provedeno 2014. godine, pokazalo je da je odgojno-obrazovni sustav u arhivima još u sferi neiskorištenoga potencijala jer su u vrijeme istraživanja samo dva arhiva, i to Hrvatski državni arhiv i Državni arhiv u Pazinu, na svojim mrežnim stranicama imali informacije o edukacijskoj ponudi. Vidljivost ponude odgojno-obrazovnih sadržaja jedan je od preduvjeta za bolje povezivanje škola (učitelja, učenika) s arhivom i uporabe njegovih resursa u edukativne svrhe. Upravo su takvi rezultati bili poticaj istraživanju čiji se najvažniji rezultati nalaze u ovome radu. Istraženo je što strani, nacionalni arhivi rade oko pitanja pedagoških aktivnosti i koliko su informacije o tim aktivnostima dostupne na njihovim mrežnim stranicama radi prepoznavanja primjera dobre odgojno-obrazovne prakse koju i hrvatski arhivi mogu primijeniti radeći prije svega na strateškome razvoju

⁴ Garić, A. *Doprinos arhiva odgoju i obrazovanju*. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti, diplomski rad, mentor: Stančić, H. i Jurčić, M., 2014., 56 str.

potrebnih segmenata u području edukacije, za koje su preporuke dane u samome zaključku.

Provedeno istraživanje imalo je za cilj analizirati edukacijske aktivnosti nacionalnih arhiva u svijetu. Riječ je o širemu istraživanju⁵ iz kojeg su za potrebe ovoga rada izdvojeni najvažniji dijelovi koji se odnose na zemlje članice Europske unije.⁶ U analizu nije uključena Hrvatska jer je cilj bio utvrditi stanje u drugim državama EU-a. Od preostalih 27 država iz istraživanja su isključene Grčka, Latvija, Poljska i Španjolska. Nacionalni arhiv Grčke, u vrijeme istraživanja, imao je na stranici obavijest da je zbog tehničkih problema moguć samo ograničeni pristup mrežnoj stranici. Nacionalni arhiv Latvije imao je dvije mrežne stranice – jednu staru koja se ne ažurira od 2015. godine i koja upućuje na novu mrežnu stranicu i drugu – novu koja je u izradi i upućuje na staru. Mrežna stranica Nacionalnog arhiva Poljske u vrijeme istraživanja nije bila dostupna. Španjolski arhiv izostavljen je iz daljnje analize jer je ustanovljeno da je prema *Royal Decree 1708/2011* uspostavljen španjolski arhivski sustav u kojem Ministarstvo upravlja državnim arhivima, ali da postoje i arhivi kojima upravljaju autonomne zajednice te stoga ne postoji stranica nacionalnoga arhiva, nego samo službena stranica španjolskoga Ministarstva obrazovanja, kulture i sporta. Stoga su u istraživanju analizirane mrežne stranice preostala 23 nacionalna arhiva.

3. 1. Izvori i metode

Kako bi se došlo do ostvarenih ciljeva prikupljeni su podaci iz primarnih i sekundarnih izvora. Upotrijebljena je domaća i strana literatura. Primarni podaci prikupljeni su metodom analize pojedinačnih službenih mrežnih stranica nacionalnih arhiva zemalja članica Europske unije. Sekundarni podaci upotrijebljeni su kako bi se provela analiza domaće i strane literature u svrhu dobivanja spoznaje na području edukativne djelatnosti u arhivima. Za teorijski dio ovoga rada kao sekundarni podaci većinom su upotrijebljeni *online* dostupni strani časopisi jer se ustanovilo da domaća literatura oskudijeva u temi arhivske pedagogije.

⁵ Šire istraživanje provedeno je u sklopu diplomskoga rada Petre Đuričić pod naslovom *Edukativne djelatnosti nacionalnih arhiva u svijetu*, koji je obranjen 8. veljače 2018. na Studiju informacijskih znanosti, smjer Arhivistika na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

⁶ Europska unija broji 28 zemalja članica.

Za empirijski dio rada upotrijebljene su službene mrežne stranice samih arhiva. Prilikom istraživanja ustanovljeno je da, ako se rabi mogućnost prebacivanja jezika na samoj stranici na engleski jezik (što svi arhivi imaju), struktura se stranice u većemu broju slučajeva mijenja i/ili nema dostupnoga sadržaja za sve elemente na stranici. Stoga je upotrijebljen *Googleov* prevoditelj, koji je automatski prevodio stranice koje nisu bile na engleskome jeziku. Time je prilikom prijevoda bila zadržana struktura mrežne stranice s izvornim obilježjima.

3. 2. Objašnjenje zadanih kriterija istraživanja

Prije analize mrežnih stranica nacionalnih arhiva zadano je sedam kriterija za koje se pretpostavilo da bi ih svaki arhiv trebao ispuniti kao dio svojih edukacijskih aktivnosti. Dodatna dva kriterija (virtualna/digitalna izložba i digitalizirani dokumenti/*online* katalog) dodani su naknadno, odnosno tijekom analize mrežnih stranica nacionalnih arhiva jer je uočeno da im veliki broj arhiva pridaje važnost kao dijelu komunikacije s korisnicima. Za navedena dva kriterija nije provedena kritička analiza zbog čega su oni kod arhiva smješteni u kategoriju edukacijskih aktivnosti, nego su naprosto uzeti u obzir pri analizi jer su ih sami arhivi smjestili u tu kategoriju na svojim mrežnim stranicama.

Kriteriji koji su upotrijebljeni za usporednu analizu i njihova pojašnjenja sljedeći su:

1. *poseban dio za edukaciju* – ispituje se postoji li edukacijski dio namijenjen korisnicima arhiva, vidljiv prilikom otvaranja mrežne stranice arhiva na početnoj naslovnoj stranici, odnosno postoji li u glavnoj izbornoj traci čijim se klikom otvara mogućnost daljnje izbora sadržaja povezanog s edukacijom koju arhiv pruža
2. *online interaktivni sadržaj* – ispituje se pruža li arhiv na svojoj mrežnoj stranici interaktivni sadržaj povezan s arhivskim gradivom koje posjeduje⁷

⁷ Neki od arhiva imaju *online* edukacijski sadržaj koji nije izravno na njihovoj stranici niti je poveznica do njega na vidljivome mjestu na stranici. Takvim je arhivima u kategoriji *Online interaktivni sadržaj* dodijeljen minus (-), a ne plus (+) iz razloga što nije poznato održava li dodatne stranice sam arhiv i je li ih on samostalno izradio (npr. Finska i Irska).

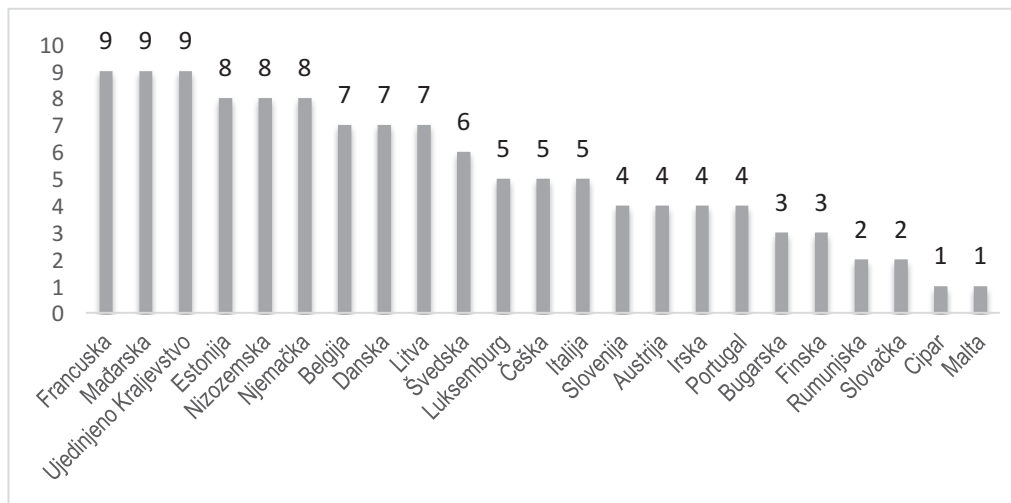
3. *virtualna/digitalna izložba* – pod virtualnom/digitalnom izložbom podrazumijeva se postojanje digitalnoga kataloga izložbe održane u arhivu i/ili izložbe napravljene direktno u svrhu *online* prikaza i/ili postojanje virtualne izložbe po kojoj je moguća virtualna šetnja i razgledavanje
4. *sadržaj za studente i učenike i/ili profesore* – propituje se pruža li arhiv na svojoj mrežnoj stranici informacije o edukacijskim programima za studente i učenike i/ili o programima za učitelje/profesore koji su posebno namijenjeni uporabi u nastavne svrhe
5. *tekstualni, tematski edukacijski sadržaj* – ovim se kriterijem utvrđuje iskazuje li arhiv na svojoj mrežnoj stranici da ima pisani edukacijski sadržaj na teme povezane s arhivom i gradivom koje posjeduje
6. *vođene ture u arhivu* – istražuje se postojanje informacija o organiziranim vodstvima unutar arhiva, vrijeme održavanja, cijena po osobi, dopušteni broj polaznika u grupi, tematska vodstva, specijalna vodstva ili jezik na kojemu se održavaju te srodne informacije
7. *izložbe unutar muzeja* – utvrđuje se pružaju li arhivi na svojoj mrežnoj stranici informacije o održavanju izložbi unutar muzeja, o sadašnjim, prošlim ili budućim izložbama i to preko najave, u arhivskim obavijestima, u dijelu publiciranih kataloga izložbi i slično
8. *radionice* – konstatira se postojanje informacija o organiziranim radionicama unutar arhiva, vrijeme održavanja, cijena po osobi, dopušteni broj polaznika u grupi, teme radionica i druge srodne informacije
9. *digitalizirani dokumenti/online katalog* – taj je kriterij zadovoljen ako arhiv na svojoj mrežnoj stranici ima neke od digitaliziranih dokumenta iz svojega fonda i/ili *online* dostupan katalog gradiva za pretraživanje.

3. 3. Analiza dobivenih rezultata prema zadanim kriterijima

Grafikon 1 prikazuje koje države, odnosno njihovi nacionalni arhivi zadovoljavaju koliko postavljenih kriterija. Na svojim mrežnim stranicama svega tri nacionalna arhiva (Francuske, Mađarske i Ujedinjenoga Kraljevstva) zadovoljavaju svih devet kriterija. Nacionalnim arhivima Estonije, Nizozemske i Njemačke nedostaje

jedan zadovoljeni kriterij. S druge, pak, strane nacionalni arhivi Cipra i Malte zadovoljavaju svega jedan kriterij od mogućih devet.

Grafikon 1 Broj zadovoljenih kriterija povezanih s dostupnosti informacija o edukacijskim aktivnostima nacionalnih arhiva država EU-a

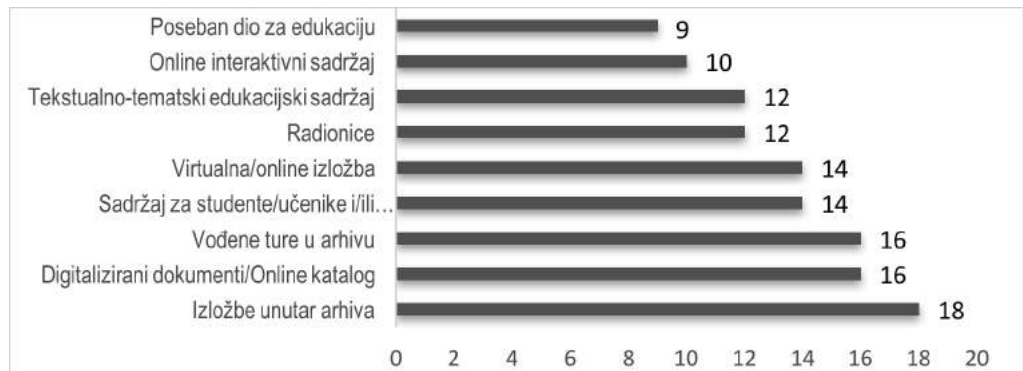
Iz Grafikona 1 proizlazi da ona tri arhiva koja su zadovoljila svih devet kriterija čine 13 % svih analiziranih arhiva. Upravo ti arhivi bit će detaljnije obrađeni u nastavku kao primjeri dobre edukacijske prakse u *online* okruženju. Navedeni arhivi su Nacionalni arhiv Francuske, Nacionalni arhiv Mađarske i Nacionalni arhiv Ujedinjenoga kraljevstva.

3. 4. Sadržajna analiza mrežnih stranica ispitanih nacionalnih arhiva

Od 23 ispitana nacionalna arhiva na svojim mrežnim stranicama najviše arhiva ima informacije o izložbama održanim unutar arhiva, njih 78,26 % (Austrija, Bugarska, Belgija, Češka, Danska, Estonija, Francuska, Irska, Italija, Litva, Mađarska, Nizozemska, Njemačka, Rumunjska, Slovačka, Švedska, Ujedinjeno Kraljevstvo, Slovenija). Na svojoj mrežnoj stranici 69,57 % nacionalnih arhiva ima i

dostupne digitalizirane dokumente i/ili *online* kataloge gradiva arhiva (Austrija, Bugarska, Belgija, Češka, Danska, Finska, Francuska, Irska, Italija, Luksemburg, Mađarska, Nizozemska, Njemačka, Rumunjska, Ujedinjeno Kraljevstvo, Slovenija). Slijede informacije o vodstvima unutar arhiva koje imaju mrežne stranice 69,57 % nacionalnih arhiva (Austrija, Belgija, Češka, Estonija, Francuska, Italija, Litva, Luksemburg, Malta, Mađarska, Nizozemska, Njemačka, Portugal, Švedska, Ujedinjeno Kraljevstvo, Slovenija). Edukacijski sadržaj posebno namijenjen učenicima/studentima i/ili učiteljima/nastavnicima/profesorima posjeduje 60,87 % mrežnih stranica arhiva (Belgija, Češka, Danska, Estonija, Francuska, Italija, Litva, Luksemburg, Mađarska, Nizozemska, Njemačka, Portugal, Švedska, Ujedinjeno Kraljevstvo). Virtualno dostupne izložbe posjeduje također 60,87 % arhiva (Bugarska, Belgija, Češka, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Irska, Litva, Mađarska, Njemačka, Portugal, Ujedinjeno Kraljevstvo, Slovenija). Informacije o odražavanju, vrsti, namjeni i temama radionica pronađene su na 52,17 % mrežnih stranica nacionalnih arhiva (Cipar, Estonija, Francuska, Litva, Luksemburg, Mađarska, Nizozemska, Njemačka, Portugal, Slovačka, Švedska, Ujedinjeno Kraljevstvo). Isti postotak, 52,17 % analiziranih mrežnih stranica ima edukacijski tekstualno-tematski povijesni sadržaj (Austrija, Belgija, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Litva, Mađarska, Nizozemska, Njemačka, Švedska, Ujedinjeno Kraljevstvo). *Online* interaktivni sadržaj ima deset stranica nacionalnih arhiva, a to je manje od pola ispitanih arhiva – njih

Grafikon 2. Broj arhiva koji ispunjavaju postavljene kriterije edukacijskih aktivnosti

43,48 % (Belgija, Danska, Estonija, Francuska, Irska, Mađarska, Nizozemska, Njemačka, Švedska, Ujedinjeno Kraljevstvo). Najmanje ispitanih arhiva, njih devet (39,13 %) na svojoj mrežnoj stranici u glavnome ili u nekom podizborniku ima poseban dio koji se odnosi na obrazovnu djelatnost arhiva (Danska, Estonija, Francuska, Italija, Litva, Luksemburg, Mađarska, Nizozemska, Ujedinjeno Kraljevstvo).

3. 5. Primjeri dobre edukacijske prakse arhiva

Nacionalni arhivi Francuske, Mađarske i Ujedinjenoga Kraljevstva na svojim mrežnim stranicama imaju posebne kategorije za edukacijske aktivnosti arhiva u kojima su opisani svi dostupni resursi unutar fizičkoga arhiva kao i *online* resursi povezani s arhivskom pedagogijom. Detaljno su razrađeni po pojedinim potkategorijama, svaki ovisno o sadržaju koji arhiv nudi. Tako nacionalni arhiv Francuske pruža detaljne informacije o svojim edukacijskim programima namijenjenim osobama s posebnim potrebama, dok nacionalni arhiv Ujedinjenoga Kraljevstva ima detaljno razrađen *online*, interaktivni, edukacijski sadržaj za sve uzraste (osnovnoškolce, srednjoškolce, studente i stručnjake) iz kojeg se mogu dobiti informacije i o samim aktivnostima unutar muzeja. Nacionalni arhiv Francuske izdvaja se ponudom za posjetitelje s posebnim potrebama kao jedini od istraženih arhiva koji pruža tako opširne programe, dok se nacionalni arhiv Mađarske izdvaja s posebno reguliranom, odvojenom ponudom. U njegovu izborniku *Arhivska pedagogija* predstavlja zaseban set ponuda i specifičan je po samoj terminologiji naziva jer drugi se arhivi ne koriste riječju pedagogija (ni izvedenicama) za opis edukacijskih aktivnosti. Drugi set ponuda raspoređen je pod kategorijom *Obrazovanje javnosti* i također se sastoji od edukacijskih aktivnosti koje pruža arhiv.

3. 5. 1. Nacionalni arhiv Francuske

Nacionalni arhiv Francuske⁸ na svojoj mrežnoj stranici (Slika 2) pruža mogućnost izbora posebnoga dijela namijenjenoga edukaciji pod nazivom *Education* (stranica na engleskome), *Offre pédagogique* (stranica na francuskome), *Propuestas Pedagógicas* (stranica na španjolskome). U nastavku su analizirane stranice na engleskome.

⁸ Nacionalni arhiv Francuske, <http://www.archives-nationales.culture.gouv.fr/> (16. 5. 2018.).

Slika 2. Ponuda edukacijskih aktivnosti Nacionalnoga arhiva Francuske

Daljnji su izbor potpoglavlja: *Studentski otvoreni dani (Student open days)*, kojima se pružaju informacije o vremenu održavanja otvorenih dana arhiva za studente, o radionicama povezanim s pisanom baštinom i informacije o znanstvenim temama za studente i profesore; *Nastavne radionice (Teaching workshops)* daju informacije o radionicama namijenjenima osnovnim i srednjim školama, objašnjenje tematskoga pristupa tijekom izvedbe i primjeri novih radionica (na primjer Perspektive papira); *Individualne i obiteljske radionice (Individual and family workshops)* objavljuje informacije o datumima održavanja, temama (na primjer Grb, Hotel Soubise: arhitektura i dekor i slično), uzrastu kojemu su namijenjene i cijeni; *Aktivnosti potpore za izložbe (Supporting activities for exhibitions)* pruža informacije o trenutačnoj izložbi i praćenim ponudama povezanim s izložbom kao što su vođene ture, pedagoške radionice, besplatni posjeti, projekcije filma i slično; *Publika s posebnim potrebama (Publics with specific needs)* dijeli publike po socijalnoj kategoriji, mladi pod zaštitom (programi za edukatore/stručnjake za sudsku zaštitu mladih), posjetitelji s invaliditetom (na primjer program prilagođen slijepima), kultura i zdravlje (programi za zdravstvene, medicinske ustanove i pacijente); *Posjeti između muzeja (Inter-museum visits)* daju informacije o dostupnim tečajevima za učitelje i njihove učenike s ciljem otkrivanja

povijesti, zbirki i specifičnosti mjesta (na primjer Sulejman Veličanstveni i Franjo I.); *Tečajevi za učitelje (Courses for teacher)*, gdje su objavljene informacije o nadolazećim tečajevima koje nudi arhiv (na primjer Tajni život toponima – analiza starih karata); *Nastavni resursi (Teaching resources)*, gdje se nalaze informacije o obrazovnim setovima i publikacijama koji su pripremljeni u svrhu poboljšanja/pripreme nastavnoga sata učitelja, o dostupnim nastavnim predlošcima za cijelu školsku godinu s obrazovnim radionicama. Dostupan je i *online* katalog gradiva (*Virtual Inventory Room*), u kojemu je pretraga olakšana izborom prema temama: umjetnost i umjetnici, ekonomija i financije, edukacija, kultura i društvo, genealogija i biografije, ratovi, ikonografija, naturalizacija i državljanstvo, javni bilježnici Pariza, politika i administracija, religija, gradovi i teritoriji. Arhiv njeguje i suradnju/prijateljstva s kulturnim i visokoškolskim ustanovama u svrhu zajedničke obrazovne, znanstvene, umjetničke i kulturne promocije. Tijekom cijele godine arhiv organizira niz kulturnih i umjetničkih programa i projekata na svojim lokacijama, samostalno i/ili u suradnji s drugim institucijama. Programi koji se održavaju u obliku su izložbi, koncerata, radionica, umjetničkih događanja, predavanja i slično. Organizira i niz javnih rasprava za građane na pojedine teme koje su otvorene svim arhivima, studentima, nastavnicima, predstavnicima lokalnih vlasti i široj javnosti s ciljem obogaćivanja društvenih rasprava dovođenjem aktualnih poslova u kontakt s uspomenuama iz prošlosti u svrhu suvremenoga napretka. Videosadržaje događanja, otvaranja, obilježavanja i slično arhiv objavljuje na stranici *DailyMotion*.⁹ Dosad je objavljeno 399 videozapisa.¹⁰ Teme su raznolike i edukativnoga su i informativnoga karaktera. *Online* interaktivni sadržaj virtualne su izložbe¹¹ u kojima se može šetati kroz 3D prostor i razgledati postav i koncepciju izložbe. Interaktivnost se ostvaruje kroz mogućnost klika na pojedine predmete nakon čega se otvara informativni tekst i uvećana slika samoga predmeta koji se nalazi u vitrini i/ili ladici i koji je zbog toga nemoguće prilikom

⁹ *DailyMotion* je tehnološka platforma za razmjenu videozapisa, na kojoj više od 300 milijuna jedinstvenih mjesečnih korisnika može istraživati videosadržaj od raznih izdavača. *DailyMotion* je dostupan širom svijeta, na 18 različitih jezika i 35 lokaliziranih verzija s lokalnim početnim stranicama i lokalnim sadržajem. Nacionalni arhiv Francuske također koristi tu platformu za objavljivanje videosadržaja: https://www.dailymotion.com/Archives_nationales_Fr

¹⁰ Na dan 16. 5. 2018.

¹¹ Nacionalni arhiv Francuske na svojoj mrežnoj stranici, u kategoriji *News*, pruža mogućnost pregleda virtualnih izložaba: <http://www.archives-nationales.culture.gouv.fr/web/guest/visites-virtuelles> (7. 1. 2018.).

virtualne šetnje jasno vidjeti. Postoji i opcija preskakanja iz sobe u sobu izložbe klikom na prostorni plan arhiva u kojemu je izložba smještena. Pod posebnom kategorijom arhiv nudi tematski pregled dostupnoga edukacijskog sadržaja koji je ponajprije preglednik arhivskoga gradiva, ali je napravljen tako da je uklopljen i u druge opcije mrežne stranice, osim samoga *online* kataloga, za kojim posežu uglavnom oni korisnici koji traže određeno arhivsko gradivo. Nadalje, *Obrazovna služba* djeluje s nastavnicima raznih disciplina (povijest, umjetnost, jezici, pismo, znanost općenito i slično) u svojim obrazovnim projektima, usklađujući svoje aktivnosti s razinom nastavnika u svrhu napretka nastave i programa nacionalnoga obrazovanja. Ona također, u skladu s dogovorenom suradnjom s pojedinom organizacijom, organizira posjete i određene aktivnosti posebno prilagođene umjetničkomu i kulturnom obrazovanju te interdisciplinarnomu praktičnom podučavanju.

3. 5. 2. Nacionalni arhiv Mađarske

Jedan od ključnih ciljeva Nacionalnoga arhiva Mađarske¹² jest prezentiranje dokumenta kulturne baštine zemlje koji su sačuvani u zbirkama, i to u obliku izvanškolskoga obrazovanja, posebno nastavnicima i studentima i svim zainteresiranima. U skladu s time Nacionalni arhiv Mađarske na svojoj mrežnoj stranici pruža mogućnost izbora *Usluga* (mađ. *Szolgáltatások*) koji dalje vodi do mogućnosti odabira *Arhivske pedagogije* (mađ. *Levéltár-pedagógia*). Upravo je to nešto što ovaj arhiv čini drukčijim od drugih – upotrijebljena terminologija i razgraničenje pedagogije od obrazovanja javnosti. Naime, drugi se arhivi na svojim mrežnim stranicama koriste nazivima povezanim s terminom *obrazovanje* (na primjer *Education offers, Public Education*) u obama segmentima. Potkategorije *Arhivske pedagogije* su: *Edukatori (Educators)*, praktične informacije o vodstvima i radionicama, o cijeni te uzrastu kojemu su namijenjeni, *Pouzdana povijest: 1956 (Reliable History: 1956)*, u kojoj se mogu pronaći nastavne jedinice temeljene na najpoznatijemu motu revolucije te razrada tih jedinica, *Roaming (Roaming)*, gdje se nalaze informacije o *online* publikaciji „Roaming u institucijama mađarskoga nacionalnog arhiva”, koja sadržava opis pedagoškoga programa koji nude sve institucije članice te *Avanture u arhivu (Adventures in the Archives)*, koja pruža informacije o projektu filmskoga programa u arhivu. Potkategorije

¹² Nacionalni arhiv Mađarske, <http://mnl.gov.hu/> (28. 9. 2018.).

Obrazovanja javnosti su: *Virtualne izložbe (Virtual Exhibitions)* s virtualnim katalogom izložaka i detaljnim sadržajem o temama izložbi, *Tragovi ostali na izložbi (Traces were left in the exhibition)* s informacijama o interaktivnoj izložbi, *Stoljeća – osobe – potpisi (Centuries – Personalities – Signatures)* nacionalnoga arhiva koja predstavlja autentičnost potpisivanja, izvanredne događaje i osobnosti koje su utjecale na povijest i razvoj zemlje od sredine 14. stoljeća pa sve do kraja 20. stoljeća, *Novosti povezane s izložbom (News related to the exhibition)* s informacijama o katalogu, zatvaranju, otvaranju aktualne izložbe i slično, *Škole (Schools)*, *Filmski klub (Film Club)* s informacijama o održavanju projekcija u sobi arhiva te *Programski vodič (Program Guide)* s informacijama o trenutnačim obilježavanjima događaja. Arhiv također organizira projekt filmova u arhivu koji ima postavljene ciljeve: upoznavati djecu s arhivom kao institucijom i njezinim profesionalnim radom na zabavan način, poticati uporabu različitih sredstava komunikacije (na primjer pametnih telefona), pružiti studentima povratne informacije kroz kratki film o tome što su naučili kako bi se poboljšala učinkovitost arhivske pedagogije. Arhiv organizira i filmske projekcije u sobi arhiva za sve zainteresirane za stare mađarske filmove, poznata imena, studijska snimanja i za sve što se može naći u 1000 kutija pohranjene povijesti filmske industrije.

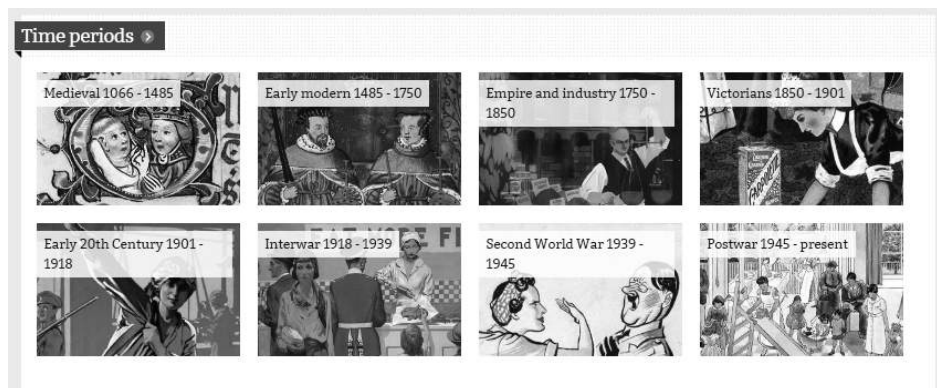

Slika 3. Primjer interaktivnoga, mrežnog sadržaja Nacionalnoga arhiva Mađarske

3. 5. 3. Nacionalni arhiv Ujedinjenoga Kraljevstva

Na početnoj mrežnoj stranici Nacionalnoga arhiva Ujedinjenoga Kraljevstva¹³ nalazi se kategorija *Obrazovanje (Education)* iz čijeg je sadržaja vidljivo da navedeni arhiv pridaje veliku pozornost radu s učenicima i učiteljima. Pod kategorijom *Obrazovanje* mogu se pronaći različiti sadržaji organizirani u potkategorije *Teme (Topics)*, *Lekcije (Lessons)*, *Radionice (Workshops)*, *Videokonferencije (Videoconferences)*, *Virtualna učionica (Virtual classroom)*, *Profesionalni razvoj (Professional development)*, *Za nastavnike (For teachers)* i *Za učenike (For students)*.

Odabirom opcije *Obrazovanje* dobiva se mogućnost izbora tema prema periodu, mogućnost odabira izvora po dobi učenika, kutak za studente s dostupnim interaktivnim sadržajem, podjela tema po ljudima, mjestima i slično. Izborom poučnih sesija i mrežnih izvora dobiva se strukturirani sadržaj istraživanja za izravnu uporabu u učionici. Moguće je pretraživati po razdobljima (od 1066. nadalje; slika 4), po 5 razina uzrasta (5 – 7 godina, (...), 16 – 18 godina) i po tipu izvora (lekcije, tematska zbirka, videosadržaj, igrice i slično). Filtriranjem svih perioda za sve uzraste dobivamo ukupno 19 dostupnih edukativno-zabavnih igrica (*Great Fire of London game*, *The ducking stool game*, *Victorian crime* i tako dalje).

Slika 4. Primjer obrazovnog sadržaja podijeljenog u razdoblja (Nacionalni arhiv Ujedinjenoga Kraljevstva)

¹³ Nacionalni arhiv Ujedinjenoga Kraljevstva, <http://www.nationalarchives.gov.uk/> (28. 9. 2018.).

Za sve obrazovne aktivnosti u Nacionalnome arhivu Ujedinjenoga Kraljevstva zadužena je obrazovna služba (*Education Officers*). Za određene radionice angažirani su i glumci koji glume važne povijesne osobe ili pripovijedaju priču učenicima. Obrazovna služba posebno je za nastavnike (slika 5), u suradnji sa stručnjacima sa sveučilišta i arhivistima, razvila program za profesionalni razvoj koji nastavnicima omogućuje pristup jedinstvenim zbirka, potiče na osmišljavanje novih aktivnosti za učenike i time pridonosi njihovu cjeloživotnomu obrazovanju.

Slika 5. Izvori i sadržaji namijenjeni učiteljima i profesorima (Nacionalni arhiv Ujedinjenoga Kraljevstva)

Posebno za učenike osnovnih škola izrađena je mrežna stranica *Victorians* na kojoj učenici mogu pronaći digitalizirano arhivsko gradivo iz viktorijanskoga razdoblja podijeljeno na šest cjelina. Svaka cjelina popraćena je videom u kojemu se učenike navodi da arhivsko gradivo proučavaju u četirima koracima – *Look (Pogledaj)*, *Ask (Pitaj)*, *Conclude (Zaključ)*, *Expand (Proširi i poveži)*.

4. Zaključak i preporuke

Dobiveni rezultati pokazuju da je svijest o važnosti edukacijskih aktivnosti arhiva kao metode otvaranja nacionalnih arhiva zemalja članica Europske unije javnosti razvijena. Na svojim mrežnim stranicama najveći broj arhiva ima dostupne obavijesti o izložbama unutar arhiva, što ujedno donosi i informaciju o edukacijskim aktivnostima unutar fizičkoga arhiva. Nadalje, istraživanje je pokazalo da se veliki broj arhiva uključuje u projekte povezane s digitalizacijom dokumenata u svrhu što dostupnijega gradiva umreženim korisnicima širom svijeta. Naime, tek nakon što je vrijedno arhivsko gradivo digitalizirano, ono se može pripremati i obrađivati s ciljem stvaranja mrežnih edukacijskih izvora. Zbog toga je digitalizacija nužan preduvjet promišljanja, oblikovanja i organiziranja suvremenih oblika edukacijskih aktivnosti u kojima se arhivsko gradivo treba prilagoditi digitalnomu mediju kako bi iskoristilo sav njegov potencijal. Drugim riječima, nije dovoljno imitirati papirnatu organizaciju obrazovnih materijala u e-obliku, nego je potrebno biti kreativan i osmisliti zanimljive i dinamične sadržaje koji su međusobno povezani te koji potiču na daljnja istraživanja i uporabu arhivskoga gradiva.

Prema istraženomu sadržaju tekstualno-tematskih elemenata može se zaključiti da je briga oko uporabe gradiva u edukacijske svrhe prisutna. Neki arhivi imaju posebne radionice za učenike i studente, posebne infosluzbe za učitelje/nastavnike/profesore i sadržaje prilagođene nastavnomu programu škola. Razvijenost suradnje sa školama ovisi o politici samih arhiva, ali je prisutna.

Na temelju provedenoga istraživanja formulirano je osam preporuka za poboljšanje edukacijskih aktivnosti arhiva, razvoj arhivske pedagogije i poboljšanje dostupnosti i otvorenosti mlađim generacijama. Iako se formulirane preporuke mogu promatrati sa stručnoga, organizacijskog i pravnoga aspekta rada arhiva, nije ih moguće jednoznačno dodijeliti pojedinoj kategoriji. Stoga su u nastavku preporuke logički posložene kao koraci u uvođenju arhivskoga pedagoga kao stručnjaka u arhivu, pa se tako preporuke 1 – 4 odnose na prepoznavanje potreba arhiva, definiranje temeljnih dokumenata u skladu s tim potrebama i širi kontekst AKM područja u kontekstu arhivske pedagogije, preporuke 5 – 7 odnose se na unutrašnje aktivnosti arhiva povezane s formiranjem radnoga mjesta arhivskoga pedagoga dok se preporukom 8 predlaže zalaganje za pravnu regulaciju zvanja arhivskoga

pedagoga. Redoslijed preporuka ne predstavlja slijedne korake, nego se aktivnosti koje iz njih proizlaze mogu odvijati nekim drugim redom ili paralelno.

Preporuka 1. Sustavno analizirati potrebe korisnika

Prvotno jasno odrediti ciljane skupine korisnika, zatim preko formalnih ili neformalnih oblika komunikacije skupiti informacije o njihovim mišljenjima o arhivskim aktivnostima, željama, potrebama i očekivanjima.

Preporuka 2. Izraditi strateški plan edukacijskih aktivnosti unutar arhiva

Na osnovi dobivenih rezultata istraživanja korisnika napraviti plan i programe ponude edukacijskih aktivnosti prilagođene različitim dobnim skupinama i korisnicima s različitim predznanjima.

Preporuka 3. Izraditi strateški plan o zajedničkim edukacijskim programima arhiva u državi

Ostvariti edukacijsku suradnju na državnoj razini i povezati se s ostalim arhivima preko zajedničkih programa. Organizirati razmjene (na primjer već osmišljenih radionica), tečajeve, radne grupe, kampove, druženja i slična edukacijska događanja.

Preporuka 4. Uspostaviti dugoročnu suradnju arhiva s drugim kulturnim i odgojno-obrazovnim institucijama

Povezati se s knjižnicama i muzejima, udrugama koje djeluju na području kulture, nacionalnim parkovima kao i s vrtićima, osnovnim i srednjim školama te visokoobrazovnim institucijama. Pritom nije dovoljno samo povezati se, nego je potrebno biti proaktivan i redovno ih informirati o osmišljenim aktivnostima koje se organiziraju te u dogovoru s njima i njihovim potrebama organizirati aktivnosti. Izraditi programe za učitelje/nastavnike/profesore i ravnatelje škola/čelnike visokoobrazovnih institucija u svrhu stvaranja stalnih korisnika koji će sve svoje generacije za potrebe nastavnoga rada uputiti u arhiv. Uska suradnja zainteresiranih članova i spremnost prilagodbe radionica kurikulumu i pojedinačnim ciljevima učitelja/nastavnika/profesora pri oblikovanju sadržaja nastave rezultiraju time da takve institucije postaju stalni korisnici arhiva kao i time da učenici/studenti steknu naviku uporabe arhiva. Suradnja arhiva i odgojno-obrazovnih institucija odlična je ilustracija uloge arhiva u odgoju i obrazovanju korisnika.

Preporuka 5. Inicirati otvaranje posebnih odjela za edukacijske aktivnosti u arhivima

Kako bi svi edukacijski programi mogli biti uspješno realizirani, u punome opsegu i s potrebnom razinom kvalitete, potrebno je za to imati određene resurse. Pod resursima se smatra prostor, oprema i djelatnici koji se bave edukacijskim aktivnostima u punome opsegu radnoga vremena. Time se sprečava dodatno opterećivanje djelatnika drugih odjela arhiva i osigurava efikasnost osnovne djelatnosti arhiva.

Preporuka 6. Formirati radno mjesto arhivskoga pedagoga

Ono najvažnije što arhivi u kontekstu formiranja kvalitetnih edukacijskih aktivnosti i standardizacije takvih usluga moraju imati jesu djelatnici koji će zahvaljujući svojim znanjima, umijećima i sposobnostima moći oblikovati i realizirati potrebne edukacijske programe. Arhivski pedagog ključna je osoba u cijelome procesu. Stoga je potrebno formirati radno mjesto arhivskoga pedagoga.

Preporuka 7. Poticati obrazovanje za arhivskoga pedagoga

Da bi arhivski pedagog uistinu to i bio, potrebno je osobi na tome radnome mjestu omogućiti stjecanje primjerenoga obrazovanja za to radno mjesto kako bi arhiv i svi ostali sudionici odgojno-obrazovnog procesa dobili zadovoljavajuće rezultate. S druge strane, potrebno je na radno mjesto arhivskoga pedagoga zapošljavati diplomirane studente koji su, u idealnome slučaju, diplomirali dvopredmetnu kombinaciju studija informacijskih znanosti – smjer arhivistika i studija pedagogije kakva je, primjerice, moguća na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Preporuka 8. Poticati priznanje arhivskoga pedagoga kao stručnoga zvanja

Dva su dokumenta koja propisuju stručna zvanja u arhivima. Jedan je temeljni *Zakon o arhivskome gradivu i arhivima* (NN 61/2018¹⁴), a drugi je *Pravilnik o uvjetima i načinu stjecanja stručnih zvanja u arhivskoj struci* (NN 107/2010). Ni u jednome od navedenih dokumenata ne spominje se arhivski pedagog kao zaposlenik u arhivu, ni kao stručno zvanje. Ista je situacija bila i sa zvanjem muzejskoga pedagoga, za

¹⁴ „Stručna arhivska zvanja i druga zvanja u arhivskoj struci te uvjete i način njihova stjecanja propisuje pravilnikom ministar nadležan za kulturu.” (čl. 45., st. 4.). S obzirom na to da je Zakon stupio na snagu u srpnju 2018. godine, pravilnik još nije donesen.

kojega nije postojalo stručno mjesto unutar muzeja sve do *Zakona o muzejima* iz 1998. godine kada se ono uvodi i određuje da muzejski pedagog obavlja stručne poslove u muzeju. Unatoč tomu, muzejski pedagog još nije priznat kao stručno muzejsko zvanje. Prema *Pravilniku o uvjetima i načinu stjecanja stručnih zvanja u arhivskoj struci*, temeljna stručna zvanja su: arhivski tehničar, viši arhivski tehničar i arhivist. Viša stručna zvanja su: viši arhivist i arhivski savjetnik. Arhivski pedagog ne postoji ni kao stručno osoblje za pomoćne stručne poslove u arhivu. Uzevši u obzir smjer razvoja arhiva i njihovu sve važniju ulogu u odgojno-obrazovnome procesu u interesu arhiva i arhivske struke, predlažemo formiranje radnoga mjesta i stručnoga zvanja arhivski pedagog.

5. Literatura

- Đuričić, P. *Edukativne djelatnosti nacionalnih arhiva u svijetu*. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti, diplomski rad, mentor: Stančić, H., 2018., 59 str.
- Garić, A. *Doprinos arhiva odgoju i obrazovanju*. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti, diplomski rad, mentor: Stančić, H. i Jurčić, M., 2014., 56 str.
- Multilingual Archival Terminology (MAT)*. Dostupno na: <http://www.ciscra.org/mat/> (16. 5. 2018.).
- Mihaljević, M., Mihaljević, M., Stančić, H. *Arhivistički rječnik. Englesko-hrvatski, hrvatsko-engleski*. Zagreb: Zavod za informacijske studije, godina izdanja, 183 str.
- Mihaljević, M., Stančić, H. *Hrvatska inačica rječnika Multilingual archival terminology*. U: *Arhivi i politika*. Babić, Silvija (ur.), Zagreb: Hrvatsko arhivističko društvo, 2014., str. 195-202.
- Pandžić, M. Obrazovanje arhivista. Usporedni pregled školovanja u raznim zemljama svijeta. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 40(1997), str. 35-42. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/11057> (16. 5. 2018.).
- Pravilnik o uvjetima i načinu stjecanja stručnih zvanja u arhivskoj struci, *Narodne novine*, 107/2010.
- Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, *Narodne novine*, 61/2018.

Summary

EDUCATIONAL ACTIVITIES OF NATIONAL ARCHIVES IN THE EU

Over time, with the administrative function, the archives also engage the cultural and scientific role in society. Modern archives also become communicators with a broader layer of audience, whereby archival pedagogy becomes more important. This paper starts from the fact that Croatian archives have not developed enough educational activities. Therefore, research of other European national archives was conducted to examine the existence of information about educational activities in archives and on their web sites. The goal of the research was to determine the current breadth of educational activities of the national archives, with the purpose of giving examples of good practice and improving the existing one. Based on the results of the research, conclusions were drawn about the forms, quantity and methods of performing educational activities in the archives and in online environment of archives. The research results are used to define recommendations for establishment of good educational practice which Croatian archives can apply.

Keywords: *archives, educational activities in archives, program of education, educational role of archives, archival pedagogy*

Mario Marković

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Josip Mihaljević

Škola za primalje Zagreb

ELEKTRONIČKI ARHIVSKI OBRAZOVNI SADRŽAJI

Pregledni znanstveni rad

UDK:930.25(0.034)

371.385.1

930.25:37

U prvome dijelu rada ukratko se prikazuje koliko učenici srednjih strukovnih škola poznaju djelatnost arhiva, a u drugome se dijelu analizira koliko arhivi na svojim mrežnim stranicama imaju obrazovnih sadržaja. Analizirani su obrazovni sadržaji mrežnih stranica 21 svjetskoga arhiva. U fokusu analize interaktivni su obrazovni sadržaji na mreži te se kao primjer spominju interaktivni obrazovni sadržaji svjetskih arhiva te sadržaji koji se mogu naći na stranicama Hrvatskoga arhivističkog društva. Istraživanje daje uvid u to koliko se arhivi brinu o obrazovanju svojih korisnika, kojim se vrstama sadržaja koriste za to te kojim bi se suvremenim tehnologijama mogli koristiti da poboljšaju kvalitetu elektroničkih obrazovnih sadržaja na svojim stranicama. U zaključku se navodi koji bi se novi elektronički obrazovni sadržaji mogli izraditi.

Ključne riječi: *interaktivni sadržaji, mrežne stranice arhiva, obrazovni sadržaji, srednje škole, svjetski arhivi.*

Uvod

Arhivi su zbog razvoja informacijske tehnologije te svakodnevne uporabe interneta morali promijeniti svoj način poslovanja tako što su izradili svoje mrežne stranice na kojim objavljuju informacije o arhivu i uslugama koje nude korisnicima.¹

¹ Ivanović, J. Priručnik iz arhivistike: I. dio. Zagreb: Hrvatski Državni Arhiv, 2010., 219.

Arhivi osim informacija o svojem poslovanju mogu na svojim mrežnim stranicama iskoristiti suvremene mrežne tehnologije za izradu obrazovnih materijala o arhivu i arhivskome gradivu s pomoću kvizova, interaktivnih galerija, sustava za učenje, videozapisa, virtualnih šetnja, vremenskih lenta i mrežnih igara. Time bi lakše obrazovali svoje posjetitelje o povijesti, kulturi i prikazali kojim se sve aktivnostima bave arhivi. Tako bi se više znalo o tome čime se bave arhivi i što je arhivska praksa. Svi obrazovni materijali izrađeni s pomoću računalne tehnologije spadaju pod elektroničke obrazovne sadržaje kojima se pristupa s pomoću elektroničkoga uređaja poput računala ili mobilnoga uređaja. Ljudi se uglavnom koriste računalnim uređajima za pristup informacijama i obavljanje poslova, pa je upravo zbog toga potrebno ponuditi više elektroničkih obrazovnih sadržaja ili unaprijediti postojeće sadržaje. U posljednje se vrijeme razvila mogućnost veće interakcije sa sadržajem. Interaktivni obrazovni sadržaji podvrsta su elektroničkih obrazovnih sadržaja koji za razliku od običnoga teksta i slike omogućuju korisnicima da izravno utječu na prikaz informacija na temelju svojih aktivnosti na obrazovnome mediju.² Primjeri su mrežnih interaktivnih obrazovnih sadržaja videozapisi, kvizovi, igre, 3D modeli i simulacije, interaktivne galerije te virtualne šetnje. Također, suvremena tehnologija može omogućiti arhivima da se koriste sustavima za mrežno poučavanje korisnika, raznim drugim uslugama poput mrežne prodaje te sustavima za pohranu i slanje digitalnih kopija arhivskoga gradiva i publikacija. U radu Mrežne stranice arhivskih ustanova kao suvremeni informacijski izvor i podrška za poslovanje analizirano je sedam mrežnih stranica hrvatskih arhiva te četiri stranice svjetskih arhiva. Zaključak je rada da bi stranice hrvatskih arhiva mogle od stranica stranih arhiva preuzeti napredne načine za multimedijски prikaz gradiva i pružati veću podršku za društvene mreže kako bi imale bolju komunikaciju s javnošću.³ Za 5. kongres hrvatskih arhivista napisan je rad Mrežna vidljivost hrvatskih arhiva, u kojemu su analizirane sve mrežne stranice hrvatskih arhiva. Zaključak rada bio je da većina mrežnih stranica hrvatskih arhiva ne prati svoje korisnike, ne komunicira dovoljno s njima s pomoću društvenih mreža poput Facebooka te većina stranica nema detaljne metaoznake za opis sadržaja koji bi mrežne tražilice poput Googlea

² Ng, P.C., Eun, K.E., She, J., Baldauf, M. When Smart Devices Interact With Pervasive Screens: A Survey. *ACM Transactions on Multimedia Computing, Communications, and Applications (TOMM)*(New York), 13–4(2017), 1–23.

³ Mihaljević, J. Mrežne stranice arhivskih ustanova kao suvremeni informacijski izvor. *Arhivska praksa (Tuzla)* 19(2016), 330–346.

indeksirale.⁴ Ovaj se rad ponovno bavi mrežnim stranicama arhiva, ali se usmjerava na obrazovne sadržaje koje na svojim mrežnim stranicama posjetiteljima nudi 21 strani arhiv. Svrha je analize da se provjeri koliko se arhivske ustanove brinu o obrazovanju svojih korisnika na mreži te da se provjeri koliko iskorištavaju trenutačne tehnološke mogućnosti za izradu elektroničkih obrazovnih sadržaja na mreži. Ti obrazovni sadržaji odnose se na opće znanje hrvatskih učenika o tome što je arhiv i arhivsko gradivo i što je posao arhivista. Zbog toga su autori napravili pilot-istraživanje kao dopunu prethodno provedenoga istraživanja na učenicima osnovne škole. U pilot-istraživanju ispituje se poznavanje arhiva učenika dviju srednjih strukovnih škola.

Metodologija

U radu su primijenjene dvije metode s pomoću kojih su istražena dva aspekta obuhvaćena ovim radom.

Znanje učenika o arhivima analizirano je metodom ankete, koja je izrađena s pomoću Googleova obrasca. Provedbi ankete prethodila je analiza dosad provedenih istraživanja koja se bave sličnom temom kako se ne bi upotrebljavao isti ili sličan uzorak ispitanika. Analizom je utvrđeno da su dosadašnje ankete provedene na uzorku učenika osnovne škole. Stoga je zaključeno da bi trebalo provesti istraživanje na uzorku učenika srednjih škola kojim bi se dopunilo dosadašnje istraživanje. Za pilot-istraživanje odabrani su prvi i drugi razred Škole za medicinske sestre Vrapče i treći razred Škole za primalje Zagreb. Odabrani su baš ti razredi jer jedino oni u tim dvjema školama imaju informatiku ili računalstvo, a jedan je od autora u njima radio kao nastavnik informatike i računalstva te je dobio dopuštenje ravnatelja i pedagoga da u znanstvene svrhe anonimno anketira učenike koji dragovoljno pristanu ispuniti anketu. Na početku ankete nalazila su se pitanja na zaokruživanje, što je omogućilo da se rezultati prikažu u postocima na grafikonu. Slijedila su pitanja otvorenoga tipa. U radu su analizirani svi odgovori na ta pitanja te se analizira koji se odgovori najčešće ponavljaju te koji su opći stavovi učenika. Na temelju tih

⁴ Mihaljević, J. Mrežna vidljivost hrvatskih arhiva. U: 5. kongres hrvatskih arhivista: Arhivi u Hrvatskoj (retro)perspektiva. Babić, S. (ur.). Zadar: Hrvatsko arhivističko društvo, 2017., 449–462.

rezultata te rezultata prethodnih istraživanja doneseni su zaključci analize koji se odnose na znanje učenika o arhivima.

Sadržaji mrežnih stranica europskih te većih svjetskih arhiva analizirani su s pomoću unaprijed utvrđenih kriterija. Kriteriji za analizu utvrđeni su na temelju obrazovnih mogućnosti koje mrežne stranice mogu imati poput poveznica na radionice, materijala za učenje na daljinu⁵ ili obrazovnih igara⁶. Kao uzor poslužile su i druge kulturne ili obrazovne ustanove. Za svaki kriterij utvrđeno je je li zadovoljen (oznaka DA) ili nije (oznaka NE), iz čega se mogao precizno izračunati postotak zadovoljenosti zadanih kriterija.

Znanje učenika o arhivima

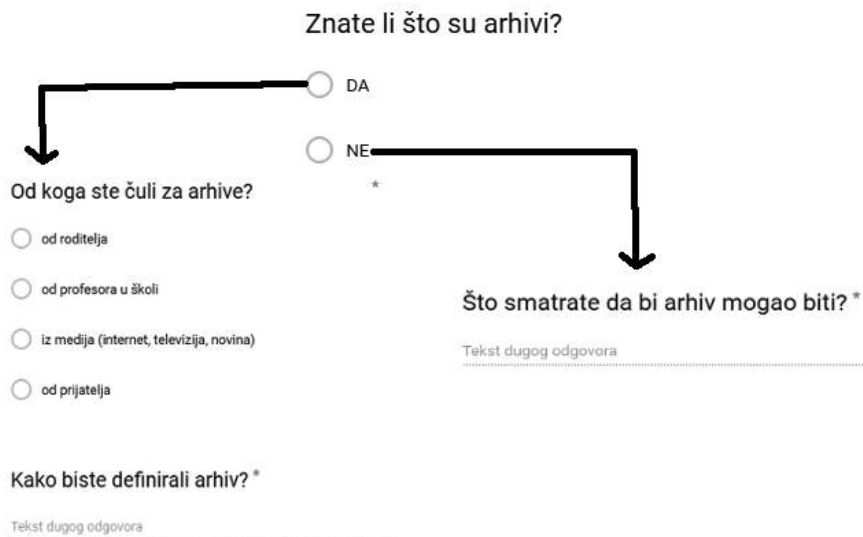
U radu Otvorenost hrvatskih arhiva prema odgojno-obrazovnom sustavu metodama analize, anketnoga ispitivanja i sinteze provedeno je istraživanje u nacionalnim arhivima povezano s postojanjem obrazovnih aktivnosti i sadržajima namijenjenih učenicima osnovnih i srednjih škola. Ispitano je znanje o arhivima 161 učenika viših razreda triju osnovnih škola (šesti, sedmi i osmi razred). Iz rezultata istraživanja može se vidjeti da je 55 % učenika tijekom svojega školovanja čulo za Hrvatski državni arhiv te da 52,5 % učenika smatra da arhivi služe za čuvanje nečega, a ostali učenici uglavnom su odgovorili da ne znaju čemu služe arhivi ili da smatraju da arhiv služi za pohranjivanje ili spremanje nečega. Jedan od zaključaka toga rada bio je da većina učenika nije u dovoljnoj mjeri upoznata s arhivom kao ustanovom te da većina učenika bolje poznaje rad knjižnica i muzeja nego rad i djelatnost arhiva.⁷ Stoga je cilj ovoga rada bio dopuniti prethodno istraživanje i to tako da se istraživanje provede na učenicima srednjih strukovnih škola. Provedeno je istraživanje s jedne strane dopuna istraživanja provedenoga na učenicima osnovnih škola, ali se može shvatiti i kao najava potrebe za širim istraživanjem percepcije arhivskih ustanova unutar obrazovnoga sustava.

⁵ Kao primjer navode se stranice Sveučilišnoga računskog centra. Tečajevi i radionice Centra za e-učenje. Srce. 2018. URL: <https://www.srce.unizg.hr/tecajevi/radionice> (Citirano 6. 7. 2018.).

⁶ Kao primjer navode se stranice Staroslavenskoga instituta. Obrazovne igre. Staroslavenski institut. 2016. URL: https://www.stin.hr/hr/category/obrazovne_igre/29 (Citirano 25. 4. 2018.)

⁷ Garić, A., Stančić, H. Otvorenost hrvatskih arhiva prema odgojno-obrazovnom sustavu. U: 4. kongres hrvatskih arhivista: Arhivi i politika. Babić, S. (ur.). Opatija: Hrvatsko arhivističko društvo, 2014., 209–240.

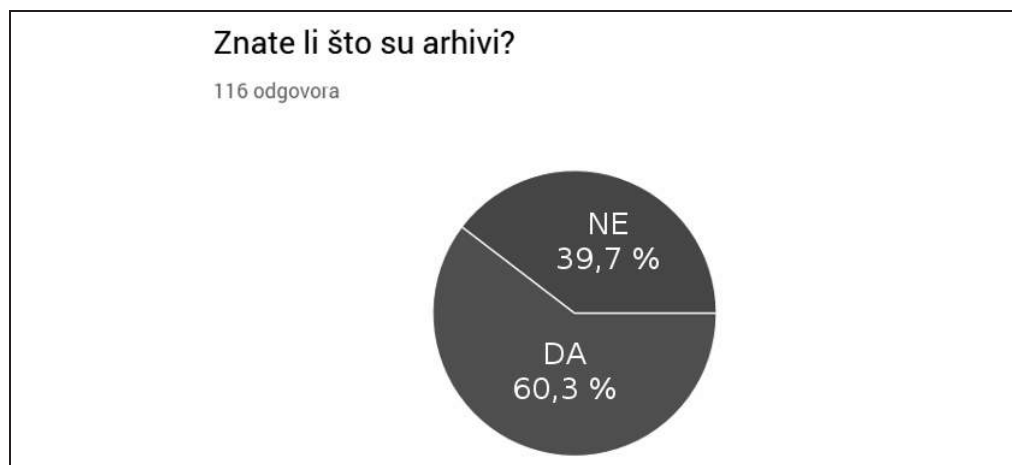
Anketa o arhivima vrlo je kratka jer sadržava samo četiri pitanja. Učenici, s obzirom na to kako su odgovorili na prvo pitanje, odgovaraju samo na određena pitanja.

Slika 1 Hodogram pitanja iz ankete

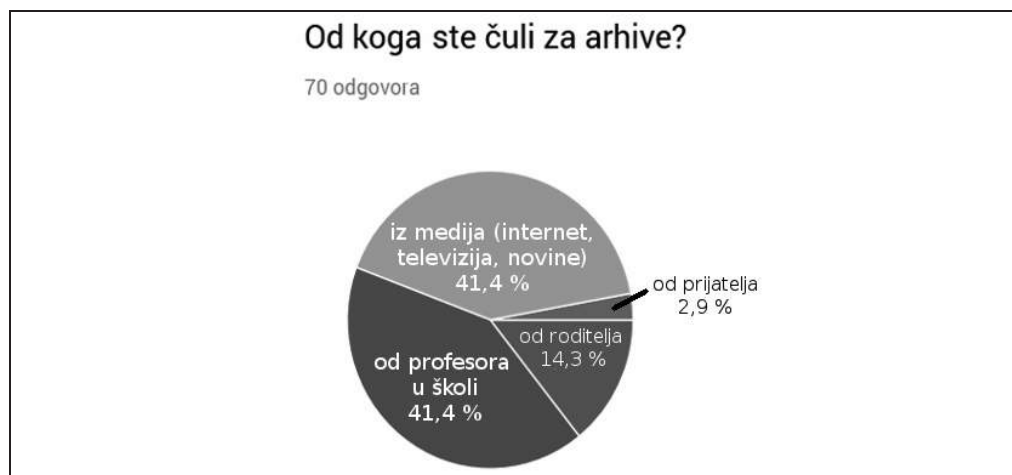
Anketu su učenici ispunili na računalima te mobilnim uređajima prije početka nastavnoga sata. Anketu je ispunilo 93 učenika iz Škole za medicinske sestre Vrapče te 23 učenika iz Škole za primalje u Zagrebu. Na prvoj stranici učenicima je postavljeno pitanje zatvorenoga tipa u kojemu se provjerava misle li da znaju što je arhiv. Na to pitanje svi su učenici odgovorili s DA ili NE (Grafikon 1) te ih se na temelju toga odgovora vodi na iduću stranicu s drukčijim pitanjem. U slučaju da su odgovorili da znaju što je arhiv, trebali su odgovoriti na pitanje zatvorenoga tipa s ponuđenim odgovorima (od prijatelja, od profesora, od roditelja, iz medija) o tome od koga su čuli za arhiv (Grafikon 2) te su samostalno (otvoreni tip pitanja) trebali definirati arhiv (Slika 2). Učenike koji su odgovorili da ne znaju što je arhiv, postavljeno je pitanje u kojemu se od njih traži da pokušaju napisati što misle da bi arhiv mogao biti (otvoreni tip pitanja – Slika 3).

Grafikon 1 Prikazuje koliko učenika zna za arhive

Na drugo pitanje odgovorili su samo učenici koji su na prvo pitanje odgovorili da znaju što su arhivi.

Grafikon 2 Prikazuje od koga su učenici koji znaju za arhive čuli za njih

Prema rezultatima možemo vidjeti da 70 učenika (60,3 %) smatra da znaju što je arhiv. Od njih podjednak broj učenika (29) navodi da su doznali za arhiv iz medija poput interneta, televizije i novina (41,4 %) i da su čuli za arhive od profesora (41,4 %). Devet je učenika na pitanje Kako biste definirali arhiv? ispunilo nevažee odgovore (dtz, iugh i slično) ili ipak odgovorilo da ne znaju što je arhiv te je tako ostao 61 odgovor koji se može analizirati. Učenici koji su odgovorili da znaju što je arhiv uglavnom su naveli da smatraju da je to mjesto, spremište ili skladište za stare dokumente (25 učenika). Ostali su učenici (36 učenika) napisali da je to skup podataka (4 učenika), skup dokumenata (2 učenika), skup važnih dokumenata (1 učenik), nešto povijesno što se čuva (1 učenik), pohrana stvari (1 učenik) i tako dalje. Učenici koji su odgovorili da ne znaju što je arhiv (46) na pitanje Što smatrate da bi arhiv mogao biti? uglavnom su napisali da smatraju da bi to mogli biti stari dokumenti ili skup dokumenata, mjesto pohrane nekih starih dokumenta ili nešto poput knjižnice ili muzeja (22 učenika). Ostali (24 učenika) napisali su da stvarno ne znaju ili su dali nevažee odgovore (a eto). To znači da neki učenici koji smatraju da ne znaju što je arhiv ipak imaju osnovnu ideju o tome što bi arhiv mogao biti, te se dio odgovora u kojima se traži definicija arhiva od učenika koji smatraju da znaju što je arhiv i onih koji smatraju da ne znaju poklapa.

Slika 2 Neki odgovori učenika koji smatraju da znaju što je arhiv

Slika 3 Neki odgovori učenika koji smatraju da ne znaju što je arhiv

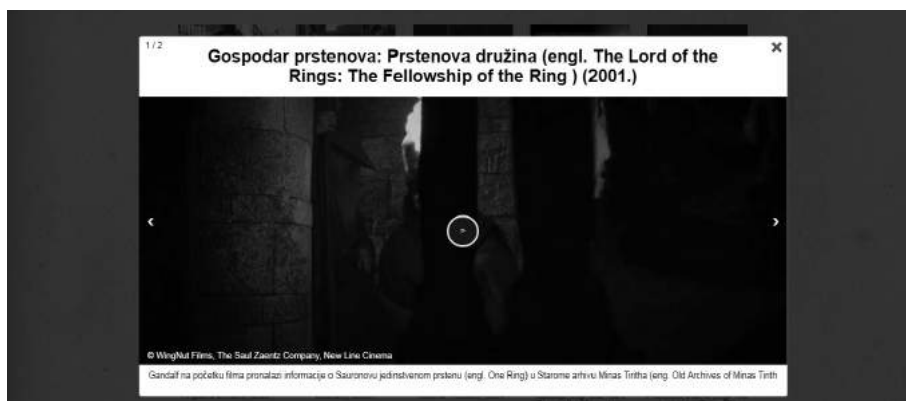
Unatoč tomu što velik broj učenika ima ideju što bi arhiv trebao biti, iz odgovora se i dalje može zaključiti da ne znaju dovoljno o djelatnosti arhiva. Zato je potrebno da se učenike više informira o djelatnosti arhiva te o poslu koji obavljaju arhivisti. U današnje vrijeme to se vjerojatno može najviše učiniti s pomoću suvremene informacijske tehnologije koja se nudi na internetu. Većina mladih ljudi provodi svoje vrijeme na društvenim mrežama te dosta njih igra različite mobilne i mrežne videoigre.⁸ Navedeni interaktivni i društveni mediji mogu se iskoristiti za širenje znanja o arhivima. To je posebno vidljivo iz činjenice da je velik broj učenika srednjih škola odgovorilo da su uglavnom čuli za arhive iz medija kao što su internet i televizija.

Tehnologija za izradu obrazovnih sadržaja (primjer Hrvatskoga arhivističkog društva)

Primjere obrazovnih interaktivnih sadržaja na internetu koji se odnose na arhive i arhivsku djelatnost možemo vidjeti na stranici Hrvatskoga arhivističkog

⁸ Internet users survey 2017. Malaysians Communications and Multimedia Commission. 2017. URL: <https://www.mcmc.gov.my/skmmgovmy/media/General/pdf/MCMC-Internet-Users-Survey-2017.pdf> (Citirano 18. 4. 2018.).

društva, na kojoj postoje različiti tipovi obrazovnih igara, kvizova vezanih za arhivsku praksu, interaktivne karte te galerija s videozapisima povezanim s filmovima koji u sebi sadržavaju arhive i arhivsko gradivo. Dio tih sadržaja opisan je u radu Izrada multimedijškoga mrežnog sadržaja za promoviranje arhivske djelatnosti.⁹ Novi je sadržaj, koji se ne spominje u tome radu, Arhivistički kviz, koji je nedavno izrađen i koji posjetiteljima stranica postavlja pitanja povezana s arhivima te onime što se u njima čuva.¹⁰ Taj je arhivistički kviz namijenjen studentima i arhivistima pripravnici. Također je dodana nova stranica Arhivi i arhivisti u filmovima, koja prikazuje uloge arhiva, arhivskoga gradiva te arhivista u različitim igranim filmovima (Slika 5). Sadržaj na toj stranici prikazuje se kroz interaktivne galerije koje u sebi sadržavaju slike te kratke videoisječke koji prikazuju scene iz filmova koje se odnose na arhive ili arhiviste.¹¹

Slika 5 Prikaz videoisječka sa stranice Arhivi i arhivisti u filmovima iz filma Gospodar prstenova u kojemu Gandalf pretražuje arhiv

⁹ Mihaljević, J. Izrada multimedijškoga mrežnog sadržaja za promoviranje arhivske djelatnosti. *Arhivska praksa* (Tuzla) 20(2017), 335–346.

¹⁰ Arhivistički kviz. Hrvatsko arhivističko društvo. 2018. URL: <https://www.had-info.hr/arhivisticke-igre/arhivisticke-kviz> (Citirano 20. 4. 2018.).

¹¹ Arhivi i arhivisti u filmovima. Hrvatsko arhivističko društvo. 2018. URL: <https://www.had-info.hr/filmovi/> (Citirano 20. 4. 2018.).

Svi ti sadržaji napravljeni su s pomoću besplatne programske podrške poput GIMP-a, koji se upotrebljavao za obradu fotografija u igri, Constructa 2, u kojemu se s pomoću grafičkoga sučelja programirala videoigra Arhivistička tipkalica¹², koja može pomoći svima koji se bave arhivskom praksom da nauče engleske prijevode stručnih naziva, internetskoga servisa poput H5P, koji se upotrebljavao za izradu Arhivističkoga kviza te prve inačice igre Memori s arhivima, u kojoj se spajaju sličice arhiva te se za svaki spojeni par pojavi dijaloški prozorčić s informacijama o arhivu.¹³ Mnogi razvojni kodovi za te igre i druge interaktivne sadržaje poput karte svjetskih arhiva¹⁴ preuzeti su sa stranice CodePen. Najstariji su interaktivni sadržaj na stranicama Hrvatskoga arhivističkog društva iz 2016. godine, kad je nova stranica predstavljena na 49. savjetovanju hrvatskih arhivista na Plitvicama. Otada poveznice na arhivističke igre imaju više od 1000 posjeta prema podacima dobivenima s pomoću Googleove analitike.¹⁵ Na temelju tih primjera možemo vidjeti da se mnogo obrazovnih i interaktivnih sadržaja može napraviti s pomoću dostupne besplatne tehnologije i resursa na internetu te da za to nije potrebno potrošiti mnogo novca, vremena ni ljudskih resursa. Većinu je tih sadržaja izradila jedna osoba uz potporu ostalih članova Arhivističkoga društva.

Analiza obrazovnih sadržaja mrežnih stranica svjetskih arhiva

U ovome se radu analiziraju obrazovni sadržaji povezani s arhivima na mrežnim stranicama odabranih svjetskih arhiva. Svrha je ovoga istraživanja da se analizira kako su obrazovni sadržaji prikazani na stranicama svjetskih arhiva te da se ponude modeli prikaza obrazovnih sadržaja koji bi se mogli primijeniti i u hrvatskim arhivima. Analizirane su mrežne stranice 21 svjetskoga arhiva (Tablica 1).

¹² Arhivistička tipkalica. Hrvatsko arhivističko društvo. 2018. URL: <https://had-info.hr/tipkalica/> (Citirano 20. 4. 2018.).

¹³ Memori s arhivima. Hrvatsko arhivističko društvo. 2018. URL: <https://www.had-info.hr/arhivisticke-igre/memori-s-arhivima> (Citirano 20. 4. 2018.).

¹⁴ Arhivi u svijetu. Hrvatsko arhivističko društvo. 2018. URL: <https://www.had-info.hr/arhivi-svijet/> (Citirano 20. 4. 2018.).

¹⁵ Googleova analitika usluga je koju nudi Google. Ona daje detaljne statističke podatke o posjetima mrežnoj stranici. Koristi se za poslovne svrhe kako bi se analizirala popularnost sadržaja na mrežnim stranicama. Google analitika. Google. 2018. URL: <https://www.google.hr/intl/hr/analytics/> (Citirano 22. 4. 2018.).

Istraživanjem su obuhvaćeni strani arhivi na području Europe (uključujući arhive u regiji) te Nacionalni arhiv SAD-a, Japanski državni arhiv, Novozelandski državni arhiv, Brazilski državni arhiv te Knjižnica i arhiv Kanade. Europski arhivi izabrani su jer je riječ o susjednim zemljama, a arhivi izvan Europe, poput arhiva SAD-a, Japana, Novoga Zelanda, Brazila, izabrani su jer je riječ o velikim arhivima koji se nalaze na različitim kontinentima te koji su zanimljivi svojim ustrojem i odrazom kulture zemlje koju predstavljaju. Analizira se imaju li arhivi na svojim stranicama obrazovne materijale kojima bi poučili korisnike o arhivskome gradivu i arhivskoj praksi. Nije analiziran tip elektroničkoga formata za obrazovni materijal, pa je moglo biti riječ o dokumentu u PDF-u ili u Wordu ili o tekstu napisanom na mrežnoj stranici. Analiziralo se objavljuju li arhivi informacije o radionicama povezanim s arhivskom praksom, arhivskim gradivom ili povijesti, imaju li poveznice na druge stranice s obrazovnim sadržajima te imaju li mogućnost izravnoga obrazovanja na stranici s pomoću dostupnih alata i servisa za učenje na daljinu poput virtualnih učionica¹⁶ i webinar¹⁷. Analizira se imaju li stranice interaktivne sadržaje te je za stranice s interaktivnim sadržajima napravljena posebna analiza (Tablica 2).

Tablica 1 Pregled postojanja različitih obrazovnih sadržaja 21 svjetskoga arhiva

	obrazovni materijali	radionice	učenje na daljinu	poveznice na druge obrazovne sadržaje	interaktivni sadržaji
Arhiv Bosne i Hercegovine	NE	NE	NE	NE	NE
Državni arhiv Crne Gore	NE	NE	NE	NE	DA
Arhiv Srbije	NE	NE	NE	NE	NE
Arhiv Republike Slovenije	NE	DA	NE	NE	DA

¹⁶ Virtualna učionica digitalni je prostor koji je najčešće na internetu, unutar kojega se mogu dijeliti, ocjenjivati te komentirati nastavni materijali. Virtual Classroom. Techopedia. 2015. URL: <https://www.techopedia.com/definition/13914/virtual-classroom> (Citirano 21. 4. 2018.).

¹⁷ Webinar omogućuje izravni prijenos seminara, radionice ili predavanja na mreži u kojemu gledatelji mogu izravno komunicirati s voditeljem webinar¹⁷ s pomoću kamere, mikrofona ili chata. Webinar se poslije pohranjuje te je dostupan za pregled korisnicima najčešće kao video s prezentacijom događaja Webinar. Webopedia. 2017. URL: <https://www.webopedia.com/TERM/W/Webinar.html> (Citirano 21. 4. 2018.).

	obrazovni materijali	radionice	učenje na daljinu	poveznice na druge obrazovne sadržaje	interaktivni sadržaji
Njemački državni arhiv	NE	DA	NE	DA	DA
Francuski državni arhiv	DA	DA	NE	DA	DA
Španjolski državni arhiv	NE	DA	NE	NE	DA
Ruski državni arhiv	NE	NE	NE	NE	DA
Talijanski državni arhiv	NE	NE	NE	NE	DA
Nacionalni arhiv UK-a	DA	DA	DA	DA	DA
Austrijski državni arhiv	NE	NE	NE	NE	NE
Nacionalni arhiv Škotske	DA	DA	NE	DA	DA
Nacionalni arhiv Irske	NE	NE	NE	NE	DA
Nacionalni arhiv Islanda	NE	DA	NE	DA	DA
Nizozemski državni Arhiv	DA	DA	DA	DA	DA
Nacionalni arhiv SAD-a	DA	DA	DA	DA	DA
Knjižnica i arhiv Kanade	NE	NE	NE	NE	DA
Australski državni arhiv	DA	DA	DA	DA	DA
Brazilski državni arhiv	NE	DA	NE	DA	DA
Novozelandski državni arhiv	NE	NE	NE	DA	DA
Japanski državni arhiv	NE	NE	NE	NE	DA

Na temelju rezultata analize možemo vidjeti da od 21 arhiva njih 71 % nema na svojim stranicama obrazovne materijale povezane s arhivima, arhivistima ili arhivistikom. Ipak 52 % stranica navodi informacije o različitim radionicama koje se održavaju u arhivu. Samo 19 % arhiva podupire metode učenja na daljinu poput webinarima i virtualnih učionica. 52 % arhiva nema poveznice na druge obrazovne sadržaje. Ipak mnogi arhivi imaju na svojim stranicama interaktivne sadržaje. Za 18

arhiva koji imaju interaktivne sadržaje analizirana je vrsta sadržaja o kojoj je riječ.¹⁸ Također se analizira sadržavaju li stranice i druge oblike obrazovnih sadržaja poput kvizova, igara te posebne obrazovne programe ili platforme (Tablica 3).

Tablica 2 Pregled interaktivnih sadržaja na mrežnim stranicama svjetskih arhiva

	Galerije	virtualne šetnje	drugi obrazovni sadržaji
Državni arhiv Crne Gore	DA	NE	NE
Arhiv Republike Slovenije	DA	NE	NE
Njemački državni arhiv	DA	NE	NE
Francuski državni arhiv	DA	DA	DA
Španjolski državni arhiv	DA	NE	NE
Ruski državni arhiv	DA	NE	NE
Talijanski državni arhiv	DA	NE	NE
Nacionalni arhiv UK-a	DA	NE	DA
Nacionalni arhiv Škotske	DA	NE	DA
Nacionalni arhiv Irske	DA	NE	NE
Nacionalni arhiv Islanda	DA	NE	DA
Nizozemski državni arhiv	DA	DA	DA
Nacionalni arhiv SAD-a	DA	DA	DA
Knjižnica i arhiv Kanade	DA	NE	NE
Australski državni arhiv	DA	NE	DA

¹⁸ Osim arhiva i mnoge druge kulturne ustanove poput Nacionalne i sveučilišne knjižnica u Zagrebu (Virtualna šetnja – NSK. NSK. 2006. URL: <http://stari.nsk.hr/DigitalLib.aspx?id=94> (Citirano 17. 4. 2018.)) te Muzeja grada Zagreba (Virtualna šetnja – Muzej grada Zagreba. Muzej grada Zagreba. 2009. URL: <http://www.mgz.hr/hr/vr/> (Citirano 17. 4. 2018.)) imaju virtualne šetnje i interaktivne galerije u kojima korisnik na jednoj stranici može neometano pregledavati slike iz albuma slično kao i na stranicama društvenih mreža poput Facebooka.

	Galerije	virtualne šetnje	drugi obrazovni sadržaji
Brazilski državni arhiv	DA	NE	NE
Novozelandski državni arhiv	DA	NE	NE
Japanski državni arhiv	DA	NE	NE

Iz rezultata možemo vidjeti da 18 arhiva sadržava interaktivne galerije koje se učitavaju izravno sa stranice. Samo tri arhiva sadržavaju virtualnu šetnju kroz određene prostorije. Nacionalni arhiv SAD-a ima više virtualnih šetnja za svoje muzeje i izložbene prostore koje su izrađene s tehnologijom Google Street View.¹⁹ Šteta je što više arhiva nema virtualne šetnje jer njihova izrada nije jako složena, osim što zahtijevaju korištenje 360° kamere ako se želi napraviti virtualna šetnja za pregled cijeloga prostora.²⁰ Pri izradi virtualne šetnje potrebno je fotografirati prazan prostor te spojiti fotografije u panoramsku fotografiju prostora koja se poslije učitava u program za izradu virtualnih šetnja poput AutoPana. U programima za izradu virtualnih šetnja stavljaju se oznake koje na pritisak vode korisnika s jedne panoramske fotografije na drugu ili s pomoću skočnoga prozorčića daju informaciju o označenome predmetu na slici. S pomoću fotografija s mobilnih uređaja te besplatnih mrežnih servisa poput Vtilityja mogu se napraviti jednostavnije virtualne šetnje u kojima korisnik može samo vodoravno okretati sliku u HTML5 formatu. Jedan je od autora rada na prethodno spomenuti način s učenicima kao nastavnik informatike napravio virtualnu šetnju kroz školu.²¹ Interaktivne obrazovne sadržaje poput posebnih obrazovnih programa ili platforma, kvizova i obrazovnih igara ima samo sedam arhiva (38 %).

¹⁹ U.S. National Archives. Google Arts & Culture. 2016. URL: <https://artsandculture.google.com/partner/u-s-national-archives> (Citirano 6. 4. 2018.).

²⁰ Tukiainen. M. Online Virtual Tour by Panoramic Photography. Helsinki: Helsinki Metropolia University of Applied Sciences, 2013., 1–3.

²¹ Virtualna šetnja školom. Škola za medicinske sestre Vrapče. 2018. URL: <http://www.ss-medicinske-vrapce-zg.skole.hr/virtualna-setnja/> (Citirano 6. 4. 2018.).

Tablica 3 Rjeđi obrazovni multimediji

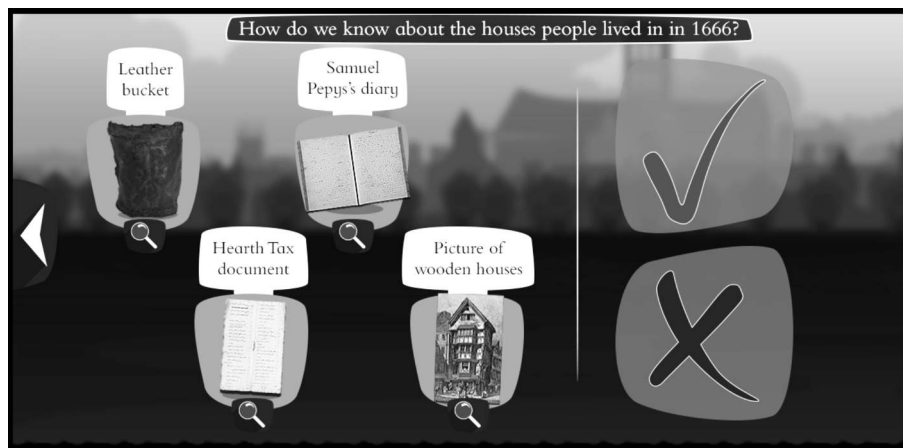
	posebni obrazovni programi ili platforme	obrazovne videoigre	kvizovi
Francuski državni arhiv	NE	NE	NE
Nacionalni arhiv UK-a	DA	DA	DA
Nacionalni Arhiv Škotske	DA	NE	NE
Nacionalni Arhiv Islanda	DA	DA	NE
Nizozemski Državni Arhiv	DA	NE	NE
Nacionalni arhiv SAD-a	DA	DA	DA
Australski državni arhiv	DA	DA	NE

Od sedam arhiva koji imaju interaktivne obrazovne sadržaje, svi osim Francuskoga državnoga arhiva imaju svoj tip obrazovne platforme ili programa. S pomoću tih obrazovnih programa, na primjer DocsTeacha Nacionalnog arhiva SAD-a, nastavnici mogu na temelju ponuđena arhivskoga gradiva izraditi vlastite obrazovne materijale poput galerija, igara povezivanja događaja i vremenskih lenti.²² Jedino nacionalni arhivi Ujedinjenoga Kraljevstva i SAD-a imaju kvizove koji se odnose na povijest. Neki kvizovi Nacionalnoga arhiva Ujedinjenoga Kraljevstva imaju samo pitanja na zaokruživanje i nisu vizualno atraktivni jer ne sadržavaju slike za pitanja, a neki kvizovi nemaju animacije za prijelaze između pitanja. Dio kvizova i drugih obrazovnih sadržaja napravljen je s pomoću programa Adobe Flash, čiji .swf format nije najbolje podržan za pregled na suvremenim mrežnim preglednicima. Na stranicama Nacionalnoga arhiva SAD-a kvizovi nisu tehnički napredniji od kvizova Arhiva Ujedinjenoga Kraljevstva, nego se uglavnom sastoje od pitanja s mrežnom poveznicom koja vodi do druge stranice s odgovorom. Obrazovne igre imaju četiri arhiva. Nacionalni arhiv Ujedinjenoga Kraljevstva ima najviše različitih igara na stranici pod dijelom vezanim za obrazovanje.²³ Igre na toj stranici dijele se po razdobljima i vrsti. Na primjer, za srednji vijek postoji igra Catch the Robber, u

²² DocsTeach. National Archives. 2016. URL: <https://www.docsteach.org/> (Citirano 15. 4. 2018.).

²³ Education. The National Archives. 2009. URL: <http://www.nationalarchives.gov.uk/education/> (Citirano 16. 4. 2018.).

kojoj se igrača pita što bi u srednjemu vijeku trebao učiniti u slučaju da pljačkaš provali u njegovu kuću.²⁴ Igra Domesday Book bavi se povijesnim događajem u kojemu je kralj Engleske William 1. Osvajač u 11. stoljeću napravio imovinski popis za stoku i zemlju stanovnika Engleske. Na temelju toga povijesnog događaja napravljena je igra u kojoj igrač treba brzo pritisnuti na životinje koje se pojavljuju na ekranu kako bi ih zbrojio kao vlastitu stoku. Igrač treba paziti da ne pritisne na divlju životinju poput lisice jer će izgubiti bodove.²⁵ Još je jedna zanimljiva igra povezana s povijesnim događajem – Great Fire of London. U njoj se prikazuje požar u Londonu 1666. godine, koji je uništio oko jedne trećine grada. Igrači tijekom šest poglavlja s pomoću izmišljenih povijesnih likova rješavaju zagonetke i igraju manje igre (engl. mini-games). Igra se s pomoću povijesnih predmeta koji otkrivaju više informacija o načinu života ljudi sredinom 17. stoljeća te razlozima velikoga požara.²⁶ Velikom požaru u Londonu također je posvećena razina u popularnoj

Slika 4 Primjer dijela igre Great Fire of London, u kojemu igrač mora odabrati predmete koji mu mogu dati informacije o kućama u kojima su ljudi živjeli u 17. stoljeću

²⁴ Catch the robber. The National Archives. 2014. URL: <http://www.nationalarchives.gov.uk/education/candp/games/galleries/gallery2.htm> (Citirano 16. 4. 2018.).

²⁵ Domesday Book. The National Archives. 2016. URL: <http://www.nationalarchives.gov.uk/domesday/domesday-game/> (Citirano 16. 4. 2018.).

²⁶ Great Fire of London game. The National Archives. 2016. URL: <http://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/great-fire-london/> (Citirano 16. 4. 2018.).

igri Minecraft, u kojoj svatko može stvoriti svoju razinu.²⁷ Neke od igara na stranicama drugih arhiva, poput Nacionalnoga arhiva SAD-a, nisu interaktivne nego je riječ o križaljka i zagonetkama koje se mogu ispisati i dati učenicima da rješavaju.

Zaključak

Iz rezultata istraživanja možemo vidjeti da arhivi uglavnom ne nude obrazovne sadržaje koji bi na svojim stranicama poučili posjetitelje o arhivima i arhivskome gradivu. Malo arhiva služi se suvremenom informacijskom tehnologijom za obrazovne svrhe. Najviše interaktivnih sadržaja može se pronaći na stranicama nacionalnih arhiva SAD-a i Ujedinjenoga Kraljevstva. Treba napomenuti da su neki od tih sadržaja zastarjeli u prezentacijskome i tehničkome aspektu te time neće biti zanimljivi mlađim generacijama koje uglavnom pregledavaju mrežne sadržaje s pomoću mobilnih uređaja. Iznimka je igra Great Fire of London, koja ima atraktivan grafički dizajn, pokreće se preko HTML-a bez potrebe za instalacijom dodatka te ima, s obzirom na sadržaj koji predstavlja, prikladne igrive mehanike. Također treba spomenuti sadržaje na stranicama Hrvatskoga arhivističkog društva jer se na tom primjeru može vidjeti da se s besplatnim i lako dostupnim programima te internet-skim servisima može stvoriti različite tipove interaktivnih obrazovnih sadržaja koji su vizualno atraktivni te se mogu pokrenuti i na mobilnim uređajima.²⁸ Također možemo pogledati i neke od interaktivnih sadržaja koje imaju muzeji, na primjer stranice Muzeja znanosti Ujedinjenoga Kraljevstva imaju mrežne igre koje simuliraju protok energije, prikazuju funkcije organa ljudskoga tijela, ističu važnost recikliranja određenih tipova otpada te općenito promoviraju dobrobit znanosti²⁹, a stranice Nacionalnoga muzeja Škotske imaju igre koje mogu pomoći pri učenju Morseova koda i životinjske genetike.³⁰ Na sličan bi se način vjerojatno mogli

²⁷ Great Fire 1666: a Minecraft experience. The Great Fire of London. 2016. URL: <http://www.fireoflondon.org.uk/minecraft/> (Citirano 16. 4. 2018.).

²⁸ Tu možemo kao uzor spomenuti i igre drugih kulturnih ustanova poput igara za učenje glagoljice Staroslavenskoga instituta.

²⁹ Games and apps. Science Museum. 2017. URL: <https://www.sciencemuseum.org.uk/games-and-apps> (Citirano 25. 4. 2018.).

³⁰ Explore our collections. National Museums Scotland. 2017. URL: <https://www.nms.ac.uk/explore-our-collections/> (Citirano 25. 4. 2018.).

napraviti sadržaji o sređivanju, očuvanju i izlučivanju arhivskoga gradiva te pretraživanju dokumenata. Knjižnice također često nude videoigre te druge obrazovne sadržaje u svojim prostorima kako bi potaknuli djecu da u njih dolaze. Zbog toga arhivi trebaju bolje prihvatiti suvremena tehnološka rješenja te obrazovati arhiviste i ostale zaposlenike arhiva da se više koriste informacijsko-komunikacijskom tehnologijom koja cijenom postaje sve dostupnija, a pridonosi pronalasku i lakoći korištenja. S pomoću suvremene informacijske tehnologije mogu se lakše izraditi kvalitetni promotivni i obrazovni sadržaji o arhivima. Autori rada u budućnosti planiraju izraditi nove interaktivne obrazovne sadržaje po uzoru na igre koje su napravljene za Muzej Mimaru, na primjer slagalice koje daju objašnjenja za sliku složenoga predmeta ili pamtilice s poznatim arhivskim gradivom.³¹ Za vrijeme pisanja ovoga rada autori su izradili novi kviz o Hrvatskome državnom arhivu, koji se za razliku od kviza koji se bavi teorijom povezanom s arhivima, bavi zanimljivim povijesnim i kulturnim činjenicama. Taj novi kviz, osim što je zamišljen da bude obrazovni, pokušava biti i zabavan kako se ispitanik ne bi osjećao kao na ispitu na kojemu se jedino od njega očekuje da točno odgovori na pitanje. Prva inačica kviza može se pronaći na poveznici: had-info.hr/igre/kviz-hda/. Po uzoru na stranicu Arhivi i arhivisti u filmovima može se napraviti slična stranica koja će biti vezana za arhive i arhiviste u videoigramama. Postoji dosta popularnih videoigara poput *Fallout 3*, *Diablo 3* i *Dark Souls*, koje imaju arhive kao bitne elemente priče. Budući da djeca znaju što su videoigre, takva vrsta sadržaja mogla bi biti dobra za početno objašnjenje toga što je arhiv te koja je njegova uloga.

Literatura i izvori

- Arhivi i arhivisti u filmovima*. Hrvatsko arhivističko društvo. 2018. URL: <https://www.had-info.hr/filmovi/> (Citirano 20. 4. 2018.).
- Arhivi u svijetu*. Hrvatsko arhivističko društvo. 2018. URL: <https://www.had-info.hr/arhivi-svijet/> (Citirano 20. 4. 2018.).

³¹ Edukativni kutak: Muzej Mimara. Muzej Mimara. 2018. URL: <http://www.mimara.hr/edukativniKutak/index.html> (Citirano 6. 7. 2018.).

- Arhivistička tipkalica*. Hrvatsko arhivističko društvo. 2018. URL: <https://had-info.hr/tipkalica/> (Citirano 20. 4. 2018.).
- Arhivistički kviz*. Hrvatsko arhivističko društvo. 2018. URL: <https://www.had-info.hr/arhivisticke-igre/arhivisticki-kviz> (Citirano 20. 4. 2018.).
- Catch the robber*. The National Archives. 2014. URL: <http://www.nationalarchives.gov.uk/education/candp/games/galleries/gallery2.htm> (Citirano 16. 4. 2018.).
- DocsTeach*. National Archives. 2016. URL: <https://www.docsteach.org/> (Citirano 15. 4. 2018.).
- Domesday Book*. The National Archives. 2016. URL: <http://www.nationalarchives.gov.uk/domesday/domesday-game/> (Citirano 16. 4. 2018.).
- Education. *The National Archives*. 2009. URL: <http://www.nationalarchives.gov.uk/education/> (Citirano 16. 4. 2018.).
- Edukativni kutak: Muzej Mimara. *Muzej Mimara*. 2018. URL: <http://www.mimara.hr/edukativniKutak/index.html> (Citirano 6. 7. 2018.).
- Explore our collections*. National Museums Scotland. 2017. URL: <https://www.nms.ac.uk/explore-our-collections/> (Citirano 25. 4. 2018.).
- Games and apps*. Science Museum. 2017. URL: <https://www.sciencemuseum.org.uk/games-and-apps> (Citirano 25. 4. 2018.).
- Garić, A., Stančić, H. *Otvorenost hrvatskih arhiva prema odgojno-obrazovnom sustavu*. U: 4. kongres hrvatskih arhivista: Arhivi i politika. Babić, S. (ur.). Opatija: Hrvatsko arhivističko društvo, 2014., stranice
- Google analitika*. Google. 2018. URL: <https://www.google.hr/intl/hr/analytics/> (Citirano 22. 4. 2018.).
- Great Fire 1666: a Minecraft experience*. The Great Fire of London. 2016. URL: <http://www.fireoflondon.org.uk/minecraft/> (Citirano 16. 4. 2018.).
- Great Fire of London game*. The National Archives. 2016. URL: <http://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/great-fire-london/> (Citirano 16. 4. 2018.).
- Internet users survey 2017*. Malaysians Communications and Multimedia Commission. 2017. URL: <https://www.mcmc.gov.my/skmmgovmy/media/General/pdf/MCMC-Internet-Users-Survey-2017.pdf> (Citirano 18. 4. 2018.).
- Ivanović, J. *Priručnik iz arhivistike: I. dio*. Zagreb: Hrvatski Državni Arhiv, 2010.
- Memori s arhivima*. Hrvatsko arhivističko društvo. 2018. URL: <https://www.had-info.hr/arhivisticke-igre/memori-s-arhivima> (Citirano 20. 4. 2018.).
- Mihaljević, J. *Izrada multimedijeskoga mrežnog sadržaja za promoviranje arhivske djelatnosti*. *Arhivska praksa* (Tuzla) 20(2017), stranice

- Mihaljević, J. *Mrežna vidljivosti hrvatskih arhiva*. U: *5. kongres hrvatskih arhivista: Arhivi u Hrvatskoj (retro)perspektiva*. Babić, S. (ur.). Zadar: Hrvatsko arhivističko društvo, 2017.
- Mihaljević, J. Mrežne stranice arhivskih ustanova kao suvremeni informacijski izvor. *Arhivska praksa* (Tuzla) 19(2016), stranice.
- Ng, P.C., Eun, K.E., She, J., Baldauf, M. When Smart Devices Interact With Pervasive Screens: A Survey. *ACM Transactions on Multimedia Computing, Communications, and Applications (TOMM)* (New York) 13–4(2017)
- Obrazovne igre*. Staroslavenski institut. 2016. URL: https://www.stin.hr/hr/category/obrazovne_igre/29 (Citirano 25. 4. 2018.).
- Tečajevi i radionice Centra za e-učenje. Srce. 2018. URL: <https://www.srce.unizg.hr/tecajevi/radionice> (Citirano 6. 7. 2018.).
- Tukiainen. M. *Online Virtual Tour by Panoramic Photography*. Helsinki: Helsinki Metropolia University of Applied Sciences, 2013.
- U.S. National Archives. *Google Arts & Culture*. 2016. URL: <https://artsandculture.google.com/partner/u-s-national-archives> (Citirano 6. 4. 2018.).
- Virtual Classroom*. Techopedia. 2015. URL: <https://www.techopedia.com/definition/13914/virtual-classroom> (Citirano 21. 4. 2018.).
- Virtualna šetnja – Muzej grada Zagreba*. Muzej grada Zagreba. 2009. URL: <http://www.mgz.hr/hr/vr/> (Citirano 17. 4. 2018.).
- Virtualna šetnja – NSK*. NSK. 2006. URL: <http://stari.nsk.hr/DigitalLib.aspx?id=94> (Citirano 17. 4. 2018.).
- Virtualna šetnja školom*. Škola za medicinske sestre Vrapče. 2018. URL: <http://www.ss-medicinske-vrapce-zg.skole.hr/virtualna-setnja/> (Citirano 6. 4. 2018.).
- Webinar*. Webopedia. 2017. URL: <https://www.webopedia.com/TERM/W/Webinar.html> (Citirano 21. 4. 2018.).

Summary

ELECTRONIC EDUCATIONAL CONTENT IN THE ARCHIVES

The first part of the paper analyses how much high school students from Croatian vocational schools know about archives and archival activities. In the second part it analyses educational content currently present on archives' websites. The focus is on content that can educate visitors about what archives are and what do archivists do and why their role is important for the society. The electronic educational content is presented by means of modern interactive technology such as webinars, games, galleries, quizzes, etc. Some examples of interactive educational content such as games and interactive maps found on the Croatian Archival Society's website are also mentioned. This research gives information on how much archives focus on educating their visitors through websites, what type of content they use for educational purposes and which type of technology could they use for improving their educational content. In conclusion, authors mention new types of educational content that could be created for promoting archives.

Keywords: *archives' web sites, interactive content, world archives, educational content, high schools.*

OSIGURANJE POTPUNOSTI DIGITALIZIRANOGA DOKUMENTA

Pregledni znanstveni rad

UDK: 930.25:004.9(497.5)
930.25(094)

Novi Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, koji je stupio na snagu dana 19. 7. 2018., i koji je objavljen u Narodnim novinama, broj NN 61/18, svojim člankom 8. propisuje pretvorbu dokumentarnoga gradiva u digitalni oblik na način koji pruža jamstvo s obzirom na pouzdanost i uporabivost gradiva te očuvanje cjelovitosti gradiva. U ovome radu istraživač daje osvrt koji se odnosi na očuvanje potpunosti pretvorbe gradiva u digitalni oblik.

Ključne riječi: *potpunost, digitalizirano gradivo, dokumentarno gradivo, digitalizacijski proces, digitalizacijska cjelina*

1. Uvod

Tehnički izvještaj ISO/TR 13028:2010 digitalizacijom naziva „[...] proces pretvaranja tiskanih ili drugih ne-digitalnih zapisa u digitalni format [...]”¹. Na primjer, gramofonske ploče se prevode u zapise u digitalnom WAV formatu, filmovi snimljeni na filmskim vrpcama prevode se u digitalne zapise za čitanje s pomoću DVD čitača, papir se prevodi u JPG format i slično.

Ovaj postupak, kada je riječ o papiru, moguće je obaviti koristeći se plošnim ili knjižnim skenerima, malih brzina, ili velikim industrijskim protočnim skenerima,

¹ ISO/TR 13028:2010 Informacije i dokumentacije Implementacijske smjernice za digitalizaciju. (2010.).

velikih brzina. Kod plošnih ili knjižnih skenera smješta se dokument po dokument na skener ili stranica po stranica knjige. Kod protočnih skenera postupak je drukčiji. Oni mogu primiti u svoje ulagače 100, 300 ili 500 listova papira odjednom. Zbog toga se dokumenti pripremaju u pakete dokumenata ovisno o veličini ulagača i ovisno o zahtjevima projekta. Protočni skeneri samostalno uvlače list po list umetnutoga paketa te vodilicama provode papir prema predviđenome putu koji sadržava glavu skenera. Glava skenera prihvaća svjetlosne informacije i šalje ih dalje na obradu u softver za prihvatanje slike s istim postavkama za cijeli paket.

U obama slučajevima potrebno je voditi računa o postavkama softvera za prihvatanje slike kojemu je potrebno predati informaciju o veličini papira. Ako je veličina papira A3, a na softveru je postavljeno prepoznavanje veličina A4, doći će do gubitka informacija. Slično, ako paket ima različite veličine, a moguće su od A3 do A6, softver za prihvatanje slike treba imati mogućnost takva podešavanja i prilagodbe tijekom procesa skeniranja.

Stanje originala, odnosno papira, može biti takvo da je zbog protoka vremena u takvu stanju koje ne može izdržati prolazak kroz skener, ili postoji mrlja od kave, ili je kontrast podloge i otiska takav da će skeniranjem doći do nestanka podataka ili uništavanja originala, na primjer tamno zelena podloga na kojoj je zapisivano grafitnom olovkom. Takve je situacije potrebno predvidjeti prije početka skeniranja te adekvatno reagirati tijekom skeniranja.

Skener obavlja vrlo zahtjevne operacije provođenja papira, upravljanja lampom i optičkim dijelovima te predavanja podataka na obradu softveru za prihvatanje slike. Korištenjem dolazi do habanja materijala, na primjer gumice koje uvlače papir se troše, lampa može gubiti snagu svjetlosti te više ne emitira sve valne duljine i slično. Zbog toga je važno da ovlaštenu servisnu ekipu redovito provodi održavanje skenera. Nakon obavljenoga servisa dobro je provjeriti stanje skenera, napraviti potrebne kalibracije i osigurati kvalitetu koja je propisana u zahtjevima organizacije koja provodi digitalizaciju.

Tijekom skeniranja svjetlosne se zrake odbijaju od papira i nastaju valne duljine koje prihvaća senzor i pretvara u točke na digitaliziranom dokumentu s pomoću softvera za prihvatanje slike. Svaka je valna duljina određena bojom. U određenim situacijama može se primijetiti nastanak sitnih točaka koje nisu postojale na originalnome papiru. Softver za prihvatanje slike može obraditi takve točke i ukloniti ih. Zato je dobro unaprijed predvidjeti kritične elemente na dokumentima, i dokumente koji

ih posjeduju, a koji se mogu izgubiti tijekom digitalizacije, i adekvatno postupiti u tome slučaju.

2. Sređenost dokumentarnoga gradiva

Pravilnik o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva, člankom 3. propisuje organizaciju gradiva u dokumentacijske zbirke ili cjeline po principu nastanka djelovanjem istoga stvaratelja, ili nastankom kao zbirka dokumentacije određene vrste ili namjene, ili dokumentacija koja je nastala obavljanjem određene djelatnosti.²

Nadalje, člankom 7., Pravilnik propisuje vođenje popisa arhivskog gradiva bilo „[...] u obliku uredske knjige ili računalne evidencije, odnosno baze podataka.”³, pri čemu je važno „[...] zaštititi popis od neovlaštenog pristupa, gubitka, uništenja i oštećenja.”⁴ U slučaju kada se popis vodi u elektroničkome obliku potrebno je „[...] osigurati podatke od neovlaštenog upisivanja, mijenjanja i brisanja te jednu kopiju čuvati na sigurnom mjestu”.⁵

Zatim, Pravilnik propisuje čuvanje arhivskog gradiva u „[...] sređenom stanju, tehnički opremljeno i oblikovano u arhivske jedinice.”⁶, što znači ulaganje arhivskih jedinica u zaštitne omote koji sadržavaju popise s podacima koji opisuju arhivsku jedinicu. Dodatno, tako sređene arhivske jedinice, u zaštitnim omotima, ulažu se u tehničke jedinice, članak 9. Pravilnika, koji sadržava dodatne podatke.

² Pravilnik o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva. (19. 5. 2004.). (NN 63/04).

³ *Ibid*, Članak 7.

⁴ *Ibid*, Članak 7.

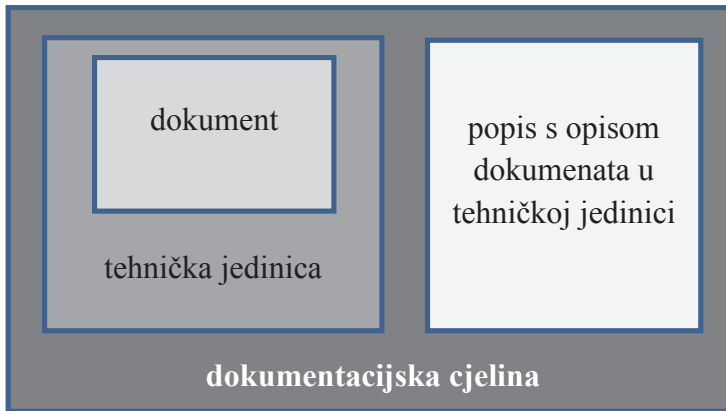
⁵ *Ibid*, Članak 7.

⁶ *Ibid*, Članak 8.

3. Dokumentacijska i digitalizirana cjelina

Sređeno gradivo nalazi se kao dio veće cjeline i dobro je opisano i vođeno. To znači da su dokumenti koji čine dokumentacijsku cjelinu složeni u tehničke jedinice, kao što je, na primjer mapa, fascikl, arhivska kutija i slično. Na primjer, odluka o pokretanju nabave dobiva svoj jedinstveni klasifikacijski broj i smješta se u spis (u žutu košuljicu, op. a.) koji dobiva svoj jedinstveni klasifikacijski broj. Na taj način postoje dva jedinstvena broja koji povezuju dokument i tehničku jedinicu. Ili, primjerice zaprimljena ulazna faktura redovito se smješta u odgovarajući registrator. Zaprimljena faktura dobiva svoj jedinstveni broj, ali i registrator dobiva svoj jedinstveni broj.

Taj odnos dokumenta, tehničke jedinice i pripadajućega popisa možemo slikovito prikazati kao dokumentacijsku cjelinu prikazanu na slici 1.

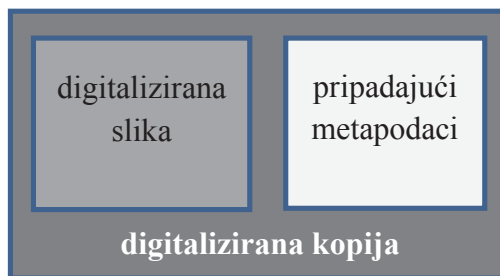

Slika 1. Dokumentacijska cjelina

Tijekom digitalizacije dokumentacijska cjelina dolazi na skener i pretvara se iz papirnata oblika u digitalni oblik. Kako ne bi došlo do gubitka izvornoga redoslijeda, važno je osigurati poveznicu dokumenta s dokumentacijskom cjelinom, čime metapodatci koji opisuju digitaliziranu kopiju dokumenta postaju sastavni dio metapodataka koji nastaju tijekom životnoga procesa dokumenta prije digitalizacije.

Za ispravno tumačenje digitalizirane kopije svakoj slici važno je pridružiti i druge metapodatke, kao što su, na primjer podatci koji se nalaze na dokumentu: ime, prezime, godina, datum, vrsta dokumenta i slično.

Iz ovoga možemo zaključiti da su digitalizirana kopija i pripadajući metapodatci nerazdvojiva cjelina. Takvu cjelinu možemo nazvati digitalizirana, kopija kao što se vidi na slici 2.

Slika 2. Digitalizirana kopija

Sada vidimo da digitalizacijom radimo pretvorbu dokumentacijskih cjelina u digitalizirane kopije.

4. Digitalizacijski proces

Prvi je korak digitalizacijskoga procesa, kako navodi Stančić, odabir gradiva za digitalizaciju.⁷ Odabir gradiva provodi se prema propisanim procedurama i zahtjevima stvaratelja čija dokumentacija će se digitalizirati. Pri tome je dobro voditi računa o normativnim i zakonskim ograničenjima, na primjer Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima ili Opća uredba o zaštiti podatka, koja je na snazi od 25. 5. 2018., u potpunosti zamjenjuje dotadašnji Zakon o zaštiti osobnih podataka.

⁷ Stančić, H. (2009). Digitalizacija. U: H. Stančić, *Digitalizacija*. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Sljedeći je korak analiza odabranoga gradiva, zakonskoga i normativnoga okruženja radi određivanja zahtjeva za sustav koji će prihvatiti i omogućiti pregled digitaliziranoga gradiva. Vlada Alberte u Kanadi propisala je standard za digitalizaciju koji trebaju primjenjivati sva ministarstva.⁸ Kongresna knjižnica Washington D.C. digitalizira svoju građu od osamdesetih godina 20. st.⁹ Iz ta dva primjera dobre prakse mogu se uočiti sljedeći koraci: analiza procesa i planiranje sustava, analiza tehničkih zahtjeva, kao što je, na primjer dubina bita slike, kompresija, format datoteke, ograničenja u obradi digitalizirane slike, a cjelokupni rezultat analize i planiranja upisuje se u Priručnik digitalizacijskih procedura.

Na temelju rezultata analize gradiva i planiranja sustava provodi se uspostavljanje procesa koji se testira na testnome uzorku, koji čini dokumentaciju i koji uključuje i dokumente slabije kvalitete.¹⁰ Rezultat se testiranja evidentira radi naknadnih provjera uspostavljenoga procesa. Na primjer, Priručnikom je propisano skeniranje u boji, te se provjerava jesu li sve digitalizirane slike zaista u boji. U toj je fazi moguće obaviti i test kako su korisnici prihvatili.¹¹

Primjer dobre prakse digitalizacije dokumentacije Kongresne knjižnice Washington D.C. napominje pregled dokumentacije radi potreba konzervacije originala, provjere potpunosti dokumentacije i redosljedja.¹² Zatim, vodi se računa o tome da se dokumentacija ne uništava jer nije isto skenira li se knjiga, uvezena dokumentacije, stari notni zapisi ili osjetljiva dokumentacija. Tehnički izvještaj HRI ISO/TR 15801:2017 dodatno naglašava mogućnost pojavljivanja različitih veličina i težine papira koji dolaze u proces digitalizacije.¹³ Na primjer, standardni 80 gramski papir kojim se koristi prilikom ispisivanja na pisačima može biti pomiješan s papirom kojim se koristi kod višestraničnih obrazaca, a kojima su druga i treća stranica

⁸ Government of Alberta. (1. 3. 2013.). *Digitization Standard Process*. Preuzeto 30. 8. 2018. iz Government of Alberta: http://imtdocs.alberta.ca/A000015_Digitization_Standard_v3.pdf

⁹ Peterson, A. K. (2004.). *Standards Related to Digital Imaging of Pictorial Materials*. Preuzeto 7. 9. 2018. iz Library of Congress, Washington, D.C.: <http://www.loc.gov/rr/print/tp/DigitizationStandardsPictorial.pdf>

¹⁰ HRI ISO/TR 15801:2017 Upravljanje dokumentima – Elektronički pohranjeni podaci – Preporuke za pouzdanost i vjerodostojnost (ISO/TR 15801:2017), 6.4.6.1. Sample set

¹¹ Government of Alberta. (1. 3. 2013.). *Digitization Standard Process*. Preuzeto 30. 8. 2018. iz Government of Alberta: http://imtdocs.alberta.ca/A000015_Digitization_Standard_v3.pdf

¹² Peterson, A. K. (2004.). *Standards Related to Digital Imaging of Pictorial Materials*. Preuzeto 7. 9. 2018. iz Library of Congress, Washington, D.C.: <http://www.loc.gov/rr/print/tp/DigitizationStandardsPictorial.pdf>

¹³ HRI ISO/TR 15801:2017 Upravljanje dokumentima – Elektronički pohranjeni podaci – Preporuke za pouzdanost i vjerodostojnost (ISO/TR 15801:2017), 6.4.2. Preparation of paper documents

vrlo tanke. Prilikom skeniranja tih tankih stranica dolazi do prosvjetljivanja informacija koje se nalaze s druge strane. Tijekom pripreme gradiva vodi se računa o navedenim karakteristikama dokumentacije.

Proces skeniranja gradiva, sljedeći korak, propisuje se u navedenom Priručniku te se ovisno o karakteristikama originala određuju postavke programa za prihvatanje slike. Na primjer, u programu za prihvatanje slike određuju se opcija slike u crno-bijelome tonu, 300 dpi-ja (engl. *dots per inch*; točaka po inču op. a.) i obostrano skeniranje.

Dodatno, prema tehničkom izvještaju ISO/TR 13028:2010 digitalizirane se slike imenuju jedinstvenim identifikatorom.¹⁴ Isti izvještaj daje detaljne preporuke o načinu imenovanja digitaliziranih slika. Taj jedinstveni naziv datoteke propisuje se Priručnikom i zadaje se unutar programa za prihvatanje slike.

Ako postoji važnost očuvanja nepromjenjivosti gradiva u ovome trenutku, dobro je izraditi *hash* rezultat digitalizirane slike te ga zapisati na nepromjenjiv nosač podataka koji će biti dostupan za provedbu usporedbe u određenome trenutku.

Nakon dovršenoga se skeniranja digitalizirana dokumentacija šalje s pomoću pomoćnoga programa za slanje ili softvera za prihvatanje slike na dogovorenu centralnu lokaciju, središnji repozitorij. To može biti, na primjer, dedikiran centraliziran datotečni poslužitelj (engl. *file server*) tvrtke koji je određen upravo za prihvatanje digitaliziranih slika.

U procesu digitalizacije možemo postaviti dva koraka kontrole skeniranoga gradiva. Prvi korak provodi operater tijekom skeniranja. Međutim, zbog velikih brzina koje postiže skener realno je očekivati da operater neće vidjeti sve slike. Na primjer, skener Canon DR-X10C ima deklariranu brzinu skeniranja 130 ppm (engl. *pages per minute*; stranica u minuti op.a.). Odnosno, u prosjeku to je više od dviju slika u sekundi.

Drugi korak kontrole obavlja se, kako navodi tehnički izvještaj ISO/TR 13028:2010, u fazi kontrole kvalitete koji je propisan Priručnikom. Dokumentaciju koja ne prođe kontrolu u toj fazi ponovno se skenira i kontrolira. Prema digitalizacijskome standardu Vlade Alberte kontrolu kvalitete provode radnici koji nisu

¹⁴ ISO/TR 13028:2010 Informacije i dokumentacije Implementacijske smjernice za digitalizaciju. (2010.).

izravno uključeni u proces digitalizacije i indeksiranja, te se minimalno obavlja kontrola kvalitete na 5 – 10 % ukupno digitaliziranih stranica.¹⁵

Pridruživanje metapodataka digitaliziranoj slici može se obaviti ručnim unosom ili automatski. Automatski je to moguće korištenjem OCR tehnologije, ali i zapisivanjem unutar same slike. Tehnički izvještaj HRI ISO/TR 15801:2017 upozorava na gubitak tih podataka.¹⁶ Primjerice, gubitak podatka o putanji (engl. *path*) do pozicije digitalizirane slike može dovesti do gubitka pohranjene digitalizirane slike.

Pridružuju se dva tipa metapodataka, oni koji se odnose na sam proces digitalizacije i koji su specifični za digitaliziranu sliku, na primjer metapodatci iz klasifikacijske sheme ili podatci o vrsti softvera za prihvat slike.

Tijekom faze kontrole pridruženih metapodataka tehnički izvještaj ISO/TR 13028:2010 navodi mogućnost korištenja predefiniраних rječnika odobrenih termina, na primjer već spomenuti rječnik naziva dokumenta iz klasifikacijske sheme. Ako je to moguće, kontrolu je dobro u što većoj mjeri automatizirati radi ubrzanja cijeloga procesa.

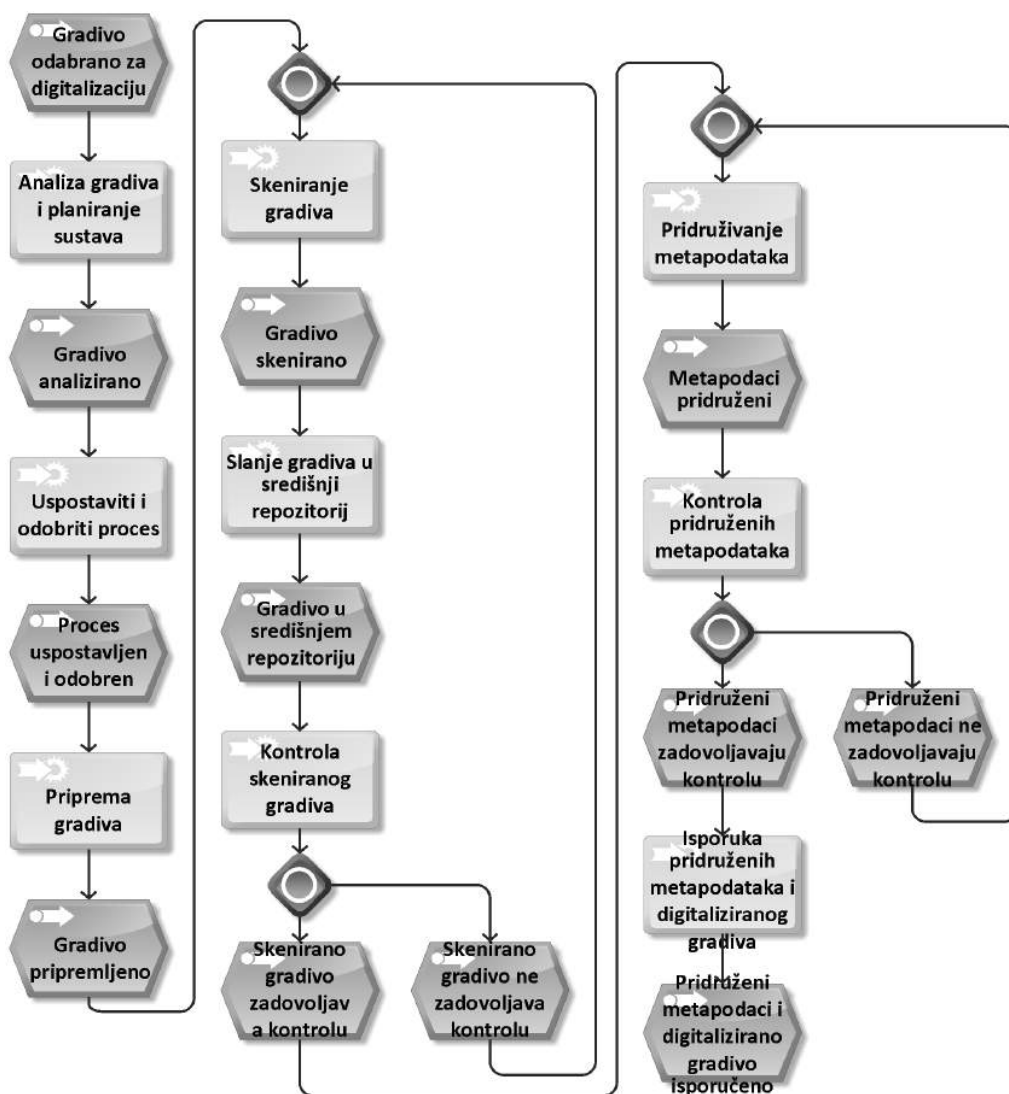
Sve digitalizirane cjeline, digitalizirani dokumenti i metapodatci koji im pripadaju, prenose se dalje mrežom na glavno spremište podataka koje je povezano sa sustavom, koji upravlja digitaliziranim cjelinama vodeći računa o njihovoj dostupnosti tijekom cijeloga propisanoga vremenskog razdoblja. Pri tome je dobro osigurati potpunost i nepromjenjivost prijenosa svih podataka.

Na kraju, ako postoji zahtjev za očuvanjem autentičnosti digitaliziranih dokumenata, cijeli proces treba popratiti dnevnikom ili revizijskim tragom (engl. *audit log data*), koji uključuje tehničke zahtjeve sustava, slika i podataka.¹⁷ **Dijagram 1** pokazuje proces digitalizacije.

¹⁵ Government of Alberta. (1. 3. 2013.). *Digitization Standard Process*. Preuzeto 30. 8. 2018. iz Government of Alberta: http://imtdocs.alberta.ca/A000015_Digitization_Standard_v3.pdf

¹⁶ HRI ISO/TR 15801:2017 Upravljanje dokumentima – Elektronički pohranjeni podaci – Preporuke za pouzdanost i vjerodostojnost (ISO/TR 15801:2017), 6.3.3. *Information loss*.

¹⁷ *Ibid.*

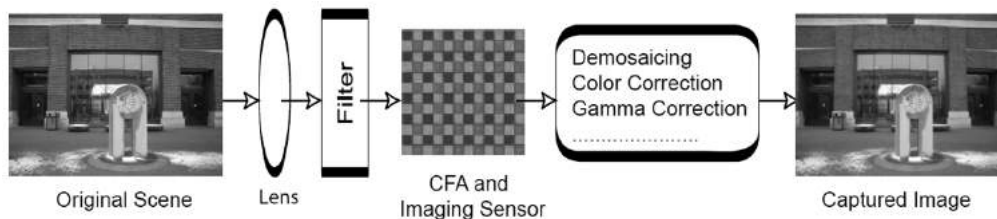

Dijagram 1 Proces digitalizacije¹⁸

¹⁸ Dijagram je nastao korištenjem Aris Express aplikacije.

5. Nastanak digitalne slike

Autori Khanna, Mikkilinenib, Chiub, Allebacha, Delpa u svojem radu raspravljaju o forenzičkoj analizi digitaliziranih slika koja može objektivno prepoznati senzor, odnosno uređaj koji je stvorio digitaliziranu sliku.¹⁹ To je moguće zbog jedinstvenosti stohastičkih karakteristika senzora, odnosno promatrajući neispravne točke ili šum uzorka koji stvara senzor. Taj šum koji se stvara ovisi o nekoliko faktora kao što su: neuniformnost točaka, čestica prašine na optici, optičke smetnje te šuma tamne struje (engl. *dark current*).²⁰

Slika 3 Model stvaranja slike digitalnim fotoaparatom²¹

Na slici 3 vidimo tijek nastanka digitalne slike korištenjem digitalnoga fotoaparata. Vidimo prizor od kojega se odbija svjetlo, zatim prolazi kroz leću fotoaparata, određeni skup filtara sve do senzora. Svaka točka senzora očitava intenzitet svjetla koji prolazi kroz filtar boja (engl. *Color Filter Array*; kr. CFA), gdje se svakoj točki dodjeljuje jedna od osnovnih boja, RGB ili CMYK. Te se vrijednosti rabe za interpolaciju cijele površine boja, zatim se obave dodatne operacije kao, na primjer interpolacija boja, korekcija bijelih polja, gamma korekcija i tako dalje.

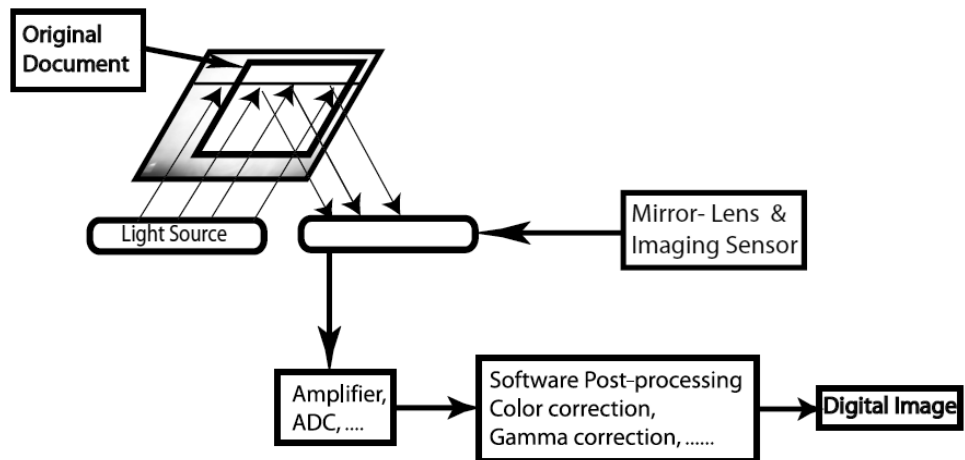
Na slici 4 vidimo proces pretvorbe papirnata dokumenta u digitalizirani s pomoću plošnog skenera. U tome slučaju izvor je svjetlosti lampa, kao na primjer

¹⁹ Khanna, N., Mikkilinenib, A. K., Chiub, G. T., Allebacha, J. P., & Delpa, E. J. (2007.). *Forensic Classification of Imaging Sensor Types*. Preuzeto 14. 3. 2017. iz SPIE Conference on Security, Steganography, and Watermarking of Multimedia Contents: <https://engineering.purdue.edu/~prints/public/papers/ci07-nitin1.pdf>

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*, str 2, Figure 1.

CCFL lampa (engl. *Cold Cathode Fluorescent Lamp*), ksenon lampa ili fluorescentna lampa. Svjetlost lampe osvjetli papir, glava skenera se pomiče linearno i prihvaća liniju svjetlosnoga snopa. U glavi skenera nalaze se leće, ogledala, filtri i senzori. Tu se može uočiti horizontalna i vertikalna rezolucija. Horizontalna je rezolucija veličina koja ovisi o broju fotoelemenata u senzoru. Vertikalna rezolucija ovisi o stupnju pomaka glave skenera. U slučaju industrijskih skenera koji sami uvlače papir, glava je skenera nepomična, a vertikalna rezolucija ovisi o stupnju pomaka papira kroz vodilice skenera iznad glave skenera.

Slika 4 Proces stvaranja slike kod plošnog skenera²²

VRSTE SENZORA

U svim trima navedenim slučajevima vidimo da pretvorba svjetlosnoga signala ovisi o izvoru svjetla, korištenom senzoru, pokretačkom programu i programu za prihvat slike. Uloga je senzora pretvoriti svjetlosni signal u električni signal, koji će se daljnjim obradama pretvoriti u digitalnu sliku. Postoji više vrsta senzora kojima se danas koristi. Najčešći su CCD (engl. *charge-coupled device*), CMOS (engl. *complementary-symetry / metal-oxide semiconductor*) i CIS (engl. *contact image sensor*) kod

²² *Ibid*, str. 3, Figure 3.

protočnih skenera, dok kod koračnih skenera imamo i PMT (engl. *photomultiplier tube*) senzor i druge senzore. Glavnu razliku možemo uočiti u tehnologiji konverzije signala u digitalni podatak.

PMT senzor je cijevni senzor koji se nalazi u rotacijskim skenerima. Oni daju široki tonski raspon i visoku oštrinu digitalizirane slike, ali su vrlo spori zbog toga što se dokument umeće u rotacijski bubanj koji se velikom brzinom okreće oko senzora. S pomoću filtera svjetlost se razdvaja na tri dijela i tako razdvojena dovodi do senzora. Takvi su skeneri vrlo spori i skupi.²³

CCD senzor se sastoji od niza povezanih kondenzatora koji su osjetljivi na svjetlo. Senzor filtrira svjetlo kroz crveni, zeleni i plavi filter. Sastoji se od višestrukih linija senzorskih točaka visoke preciznosti i osjetljivosti na svjetlo.

CMOS senzor bazira se na tehnologiji poluvodiča i postavlja se na isti mikročip na kojemu je procesor.

CIS senzor je novija tehnologija, koristi se na manjim skenerima ili plošnim skenerima. Senzori imaju usku dubinu polja, pa je potrebno papir postaviti blizu senzora. Dodatno, senzor sadržava jedan ili dva reda senzorskih točaka, pri se čemu koristi crvenim, zelenim ili plavim LED diodama, kojima se stvara bijelo svjetlo.

Zbog različitosti zahtjeva za skeniranje dokumentacijskih cjelina važan je element prilikom skeniranja koji se odnosi na karakteristike senzora dubina polja koju senzori obuhvaćaju prilikom digitalizacije. Zbog korištenja ogledala i leća CCD senzor ima najveću dubinu polja te je i kvaliteta slike najbolja, u odnosu na CMOS i CIS senzore.²⁴

Stručnjaci u Buyers laboratoriju zaključuju da je kvaliteta digitaliziranih slika najveća prilikom korištenja CCD senzora. Korištenjem CMOS senzora kvaliteta je bolja, nego prilikom korištenja CIS senzora, dok je kvaliteta digitalizirane slike dobivena korištenjem CIS senzora dobra.²⁵

Stručnjaci u Lumisu napominju još jednu razliku u radu senzora koja se zove *rolling shutter* i *global shutter* učinak. *Rolling shutter* učinak dobiva se prihvatanjem

²³ *Ibid.*

²⁴ Buyers Laboratory Inc., NJ, USA. (2006.). *Digital Imaging REVIEW*, vol. 28. NO. 10. Preuzeto 16. 3. 2017. iz Fujitsu: <http://www.fujitsu.com/downloads/COMP/fcpa/reviews/market-roundup-1006.pdf>

²⁵ *Ibid.*

jednoga reda svjetlosnih informacija. Takav način dovodi do iskrivljenja informacija pri velikim brzinama, a njim se koriste CMOS senzori. CCD senzori rabe *global shutter* učinak. *Global shutter* učinak je postupak prihvatanja cijele slike odjednom, što ne dovodi do iskrivljenja informacija pri brzim pokretima ni brzim bljeskovima svjetla.²⁶

PRAVA REZOLUCIJA

Često se govori o pravim rezolucijama, optičkim rezolucijama ili interpoliranim rezolucijama koje senzori mogu postići. Senzori su postavljeni u liniji. Stvaran broj senzora govori nam podatak o optičkoj rezoluciji skenera. Na primjer, skener skenira stranicu dužine 21 cm, odnosno stranicu formata A4. Ciljana je rezolucija digitalizirane slike 600 dpi-ja (engl. *dpi = dot per inch*; *tpi = točaka po inču* op. a.). U tome slučaju u liniji treba biti 21 x 600 senzora, odnosno 5100 senzora.²⁷ Veću rezoluciju postizemo postavljanjem više senzora u liniju. Međutim, je li to zaista tako?

Pogledajmo stranice koje je objavio ScanTastik za proizvođače Canon, Fujitsu, Kodak, Panasonic i Xerox.²⁸ Promotrimo skener kojemu je brzina 100 stranica u minuti ili više, dnevni maksimum iznosi 30 000 stranica, te ulaganje više od 300 papira u paketu i više. Podatak kaže da je optička rezolucija 600 dpi-ja, te, uz softversku interpolaciju, točaka 1200 dpi-ja. Iz ovoga možemo zaključiti da je interpolacija točaka postupak dodavanja točaka koje inače ne postoje jer imamo samo 600 senzora u inču u liniji. To povećanje postiže se korištenjem matematičkim algoritmima interpolacije. Međutim, moguće je napraviti i smanjenje točaka, odnosno ekstrapolaciju, na primjer optički imamo 600 senzora u inču, a dobivena digitalizirana slika ima 300 dpi-ja. Podatci pokazuju kako postupak ekstrapolacije daje puno bolje rezultate.

²⁶ Lumis. (7. 5. 2015.). *Koja je razlika između načina rada CMOS i CCD senzora?* Preuzeto 17. 3. 2017. iz Lumis: <https://lumis.hr/clanci/tehnologija/koja-je-razlika-između-nacina-rada-cmos-i-ccd-senzora/>

²⁷ Đurek, I. (8. 6. 2002.). *DIGITALIZACIJA SVJETLA*. Preuzeto 20. 3. 2017. iz Filos: <http://www.filos.com/mkrzak/Djurek1.doc>, str. 4

²⁸ ScanTastik. (n. d.). *High Speed Scanners*. Preuzeto 9. 3. 2018. iz <http://www.scantastik.com/high-speed-scanners.htm>

IZVOR SVJETLOSTI

Na slikama 3 i 4 vidjeli smo svjetlost koja se odbija od prizora ili papira, prolazi kroz niz uređaja koji pretvaraju svjetlost u električni impuls i na kraju se stvara digitalizirana slika na ekranu. Ta svjetlost može biti prirodna, slika 3, ili umjetna, slika 4. Elementi su procesa svjetlost, objekt, optika, te elementi koji pretvaraju očitano valnu duljinu u digitalni zapis.²⁹ Za ispravnu konverziju u digitaliziranu sliku važno je imati dostupnost do punoga spektra boja. Kada je izvor svjetlosti prirodan, prirodno je prisutan cijeli spektar boja, prema fizikalnim zakonima, odnosno postoje sve valne duljine na izvoru, i sve valne duljine se dalje predaju svim elementima u procesu. Umjetni izvor svjetlosti ne mora emitirati cijeli spektar bijele svjetlosti, a može dovesti i do izobličenja svjetlosnih informacija ako se izvor svjetlosti zagrijava. Lampe koje daju bijelu svjetlost su: fluorescentna lampa, ksenon lampa i lampa na principu hladne katode (engl. *cold-cathode lamp*). Tako, na primjer fluorescentna lampa ne može dugo emitirati bijelu svjetlost i emitira toplinu. Ksenon lampa radi na nižim temperaturama, ne emitira toplinu, ali troši više energije, dok lampa na principu hladne katode daje bijelu svjetlost, ali ne emitira toplinu. Kada lampa počinje gubiti svoj izvorni intenzitet davanja bijele svjetlosti, mijenja se i broj valnih duljina koje može emitirati.

POKRETAČKI PROGRAM

Pokretački program povezuje skener i računalo. Dostupne su dvije tehnologije, TWAIN i ISIS.³⁰ TWAIN je razvila 1992. godine TWAIN Working Group kao besplatan proizvod otvorenoga koda koji se, ovisno o postavkama korisnika, prilagođava. Dok je ISIS tehnologiju razvio Pixel Translations 1990. godine, danas je u vlasništvu EMC Captive, za potrebe skenera velikih volumena.

Osnovna razlika između tih dvaju pokretačkih programa je u postavkama koje se mogu podešavati. Korištenjem TWAIN tehnologije kupac samostalno podešava prema svojim željama, što utječe na njegovu funkcionalnost. Korištenje

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Buyers Laboratory Inc., NJ, USA. (2006.). *Digital Imaging REVIEW*, vol. 28. NO. 10. Preuzeto 16. 3. 2017. iz Fujitsu: <http://www.fujitsu.com/downloads/COMP/fcpa/reviews/market-roundup-1006.pdf>

ISIS tehnologije, EMC Captiva garantira istu funkcionalnost na svim uređajima, odnosno za potrebe kupca tvrtka može ugraditi druge funkcionalnosti.³¹

KVALITETA KORIŠTENOGA MATERIJALA

Kao što smo uočili, lampe koje emitiraju toplinu izobličuju svjetlosnu informaciju. Na protumačenu svjetlosnu informaciju utječu i magnetska i električna polja.³² Također, mehanički dijelovi trebaju biti odgovarajuće čvrstoće kako bi se zadovoljio zahtjev zadržavanja uniformnosti performansa tijekom cijeloga razdoblja skeniranja.

DUBINA BOJE

Kvaliteta digitalizirane slike ovisi o mnogo elemenata. Izvor svjetlosti treba emitirati sve valne duljine. No, može li računalo zapisati sve valne duljine i je li to zaista potrebno? Skeneri koji rabe 4 bita za zapisivanje informacije o boji, mogu zapisati i prikazati 16 boja, odnosno 2^4 boja. Rabe li 8 bitova, mogu zapisati 2^8 , odnosno 256 boja. Postoje skeneri koji rabe 48 bitova. Međutim, ako računalo ne može prihvatiti 48 bitova za podatak o boji, doći će do gubitka određenih informacija. Ljudsko oko može razlikovati najviše 256 tonskih prijelaza, što uz kombinaciju triju osnovnih boja, dovodi do 3×2^8 bitova koje je potrebno rabiti za zapisivanje podatka o boji.³³ Odnosno, dovoljno je rabiti 24 bita u skeneru i 24 bita u računalu i softveru za prihvatanje slike.

TONSKA DINAMIKA

Još je jedan važan podatak za ispravno tumačenje pročitane valne duljine korištena tonska dinamika (engl. *dynamic range*). To je podatak koji nam govori o razlici između najtamnijih i najsvjetlijih dijelova slike, odnosno o količini sive boje

³¹ *Ibid.*

³² *Ibid.*

³³ Đurek, I. (8. 6. 2002.). *DIGITALIZACIJA SVJETLA*. Preuzeto 20. 3. 2017. iz Filos: <http://www.filos.com/mkrzak/Djurek1.doc>

koju skener može protumačiti. Tonska je dinamika razlika između najtamnijih i najsvjetlijih dijelova slike i povezana je s kvalitetom A/D pretvarača te sa čistoćom izvora svjetlosti, kvalitete optike i razine šuma.³⁴ Raspon se mjeri od 0, savršeno bijela, do 4, savršeno crna. Veći broj tonske dinamike daje bolju sliku. Na primjer, tonska dinamika profesionalnih skenera je 3.5.

6. Kritične točke u digitalizacijskome procesu

Iz procesa digitalizacije možemo uočiti nekoliko kritičnih točaka. Gradivo koje je odabrano za digitalizaciju ne zadovoljava zahtjeve iz odobrenoga Priručnika digitalizacijskih procedura. Nije proveden korak uspostave i odobrenja procesa na testnome uzorku ili testni uzorak ne odgovara stvarnomu stanju dokumentacije koju predstavlja. Tijekom pripreme gradiva dolazi do uništenja gradiva ili neadekvatne pripreme ili pripreme koja ne može zadovoljiti zahtjeve iz Priručnika. Skeniranjem gradivo gubi podatke koji inače postoje na originalu, zatim, nije moguće odrediti izvornost digitaliziranoga dokumenta ili je nepoznat podatak o operateru koji je proveo skeniranje. Slanje na središnji repozitorij ne prolazi uredno. Ne obavlja se kontrola skeniranoga gradiva na specifičnim dokumentima jer ih nije moguće prepoznati nakon faze skeniranja. Metapodatci se pridružuju, a ne odgovaraju stvarnomu stanju podataka na dokumentu ili se ne provodi kontrola potpunosti digitaliziranoga dokumenta. Na kraju isporuka digitaliziranoga gradiva i metapodataka ne vodi računa o kompletnosti stanja i ne postoje revizijski tragovi o provedbi cjelokupnoga procesa.

Iz cjeline koja govori o nastanku digitalne slike u skeneru vidimo da je sam skener i materijal kojim se koristi zaista važna i kritična točka u procesu digitalizacije. Tako je u skeneru važno voditi računa o korištenim sensorima, stvarnoj ili optičkoj rezoluciji skenera, korištenja adekvatnih materijala koji ne izobličuju svjetlosne informacije, dovoljnome broju bitova za prikaz svih pročitanih valnih duljina, načinu obrade pročitanih svjetlosnih informacija te tonskoj dinamici senzora.

³⁴ *Ibid.*

7. Zaključak

Dokumentacijsku cjelinu digitalizacijom pretvaramo u digitaliziranu cjelinu. Proces pretvorbe propisan je Priručnikom i odnosi se na određenu dokumentaciju. Unutar Priručnika propisuje se provođenje osiguranja potpunosti digitaliziranoga dokumenta. Cilj osiguranja potpunosti digitaliziranoga dokumenta odnosi se na osiguranje da je sve što se nalazilo na ulazu u proces digitalizacije zaista pretvoreno u digitalizirane kopije.

Važan element koji nam daje podatak što je na ulazu u digitalizacijski proces može se dobiti iz dobre sređenosti gradiva, što uključuje vođenje potrebnih podataka o gradivu. Ako se ti podatci vode u elektroničkome obliku, moguće je znatno ubrzati postupak osiguranja potpunosti. Dodatna korist može se dobiti iz klasifikacijskih shema i rječnika korištenih termina u postupku pridruživanja metapodataka, zbog toga što je time moguće osigurati uniformnost naziva koje je moguće automatski provjeriti. Ako se među podacima koji opisuju dokumentacijsku cjelinu nalazi podatak o broju stranica svakoga dokumenta i broju praznih stranica, tada je moguće ta dva podatka provjeriti usporedbom i potvrditi jesu li sve stranice dokumenta digitalizirane.

Postupak kontrole digitaliziranih slika i pridruženih metapodataka dodatno nam daje sigurnost u pitanju potpunosti digitaliziranoga dokumenta. Tu je važno uočiti činjenicu da ako nije poznat podatak o postojanju kritičnih elemenata, kao što su pečati, potpisi ili decimalni zarezi, na originalnome dokumentu prije digitalizacije, tada u postupku kontrole operater ne može provjeriti te elemente. Znanje takvih podataka dodatno može pomoći ako se takvi dokumenti aplikativno izdvoje za obaveznu provjeru.

Protekom vremena i nepostojanjem originalnih dokumenata, postavlja se pitanje jesu li digitalizirane slike zaista pravi reprezentant originalnih dokumenata. Odgovor na to pitanje može se dati zapisivanjem cijeloga procesa pretvorbe u odgovarajuće revizijske tragove koji sadržavaju dovoljan broj podataka, na primjer *hash* podatak digitalizirane slike u trenutku digitalizacije, ili podatak o provedenoj kontroli, te sačuvan Priručnik digitalizacijskih procedura koji se odnosi na promatranu dokumentaciju.

Zaključno, potpunost digitaliziranoga dokumenta možemo postići ako osiguramo sljedeće:

- Priručnik digitalizacijskih procedura je dobro propisan i utemeljen
- gradivo je sređeno i može podnijeti proces digitalizacije bez uništavanja
- korišteni su skeneri adekvatne kvalitete, održavani i podešeni
- metapodatci adekvatno opisuju digitalizirani dokument
- korišteni softver za prihvat slike i pokretački program podešeni su tako da ne dovode do gubitka podataka
- radnici koji nisu direktno uključeni u proces digitalizacije i indeksiranja provode kontrolu
- vođenje revizijskih tragova na primjeren i potpun način.

Literatura

- Buyers Laboratory Inc., NJ, USA. (2006.). *Digital Imaging REVIEW*, vol. 28. NO. 10. Preuzeto 16. 3. 2017. iz Fujitsu: <http://www.fujitsu.com/downloads/COMP/fcpa/reviews/market-roundup-1006.pdf>
- Đurek, I. (8. 6. 2002.). *DIGITALIZACIJA SVJETLA*. Preuzeto 20. 3. 2017. iz Filos: <http://www.filos.com/mkrzak/Djurek1.doc>
- Government of Alberta. (1. 3. 2013.). *Digitization Standard Process*. Preuzeto 30. 8. 2018. iz Government of Alberta: http://imtdocs.alberta.ca/A000015_Digitization_Standard_v3.pdf
- HRI ISO/TR 15801:2017 Upravljanje dokumentima – Elektronički pohranjeni podaci – Preporuke za pouzdanost i vjerodostojnost (ISO/TR 15801:2017), 6.3.3. Information loss.
- ISO/TR 13028:2010 Informacije i dokumentacije - Implementacijske smjernice za digitalizaciju. (2010).
- Khanna, N., Mikkilineni, A. K., Chiub, G. T., Allebach, J. P., & Delpa, E. J. (2007.). *Forensic Classification of Imaging Sensor Types*. Preuzeto 14. 3. 2017. iz SPIE Conference

- on Security, Steganography, and Watermarking of Multimedia Contents: <https://engineering.purdue.edu/~prints/public/papers/ei07-nitin1.pdf>
- Lumis. (7. 5. 2015.). *Koja je razlika između načina rada CMOS i CCD senzora?* Preuzeto 17. 3. 2017. iz Lumis: <https://lumis.hr/clanci/tehnologija/koja-je-razlika-izmedu-nacina-rada-cmos-i-ccd-senzora/>
- Peterson, A. K. (2004.). *Standards Related to Digital Imaging of Pictorial Materials*. Preuzeto 7. 9. 2018. iz Library of Congress, Washington, D.C.: <http://www.loc.gov/rr/print/tp/DigitizationStandardsPictorial.pdf>
- Pravilnik o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva. (19. 5. 2004.). (NN 63/04).
- ScanTastik. (n. d.). *High Speed Scanners*. Preuzeto 9. 3. 2018. iz <http://www.scantastik.com/high-speed-scanners.htm>
- Stančić, H. (2009). Digitalizacija. U: H. Stančić, *Digitalizacija*. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Summary

SECURING THE COMPLETENESS OF A DIGITIZED DOCUMENT

The legislation changes with time. On 19 July 2018 the Croatian legislation concerning the archives and archival material changed and was published with many differences. This new law prescribes conversion of documentary material into digital documents using the process of digitization, the constraints being the necessity to guarantee the reliability and usability, as well as the preservation of the completeness of material. The aim of this paper was to give an overview or guidelines about the preservation of the completeness of information being transferred from a physical paper to a digitized document. The overview uses findings from obligations given within the law, routines for good practice and critical points of the digitization process, as well as the state of a physical document prior to digitization.

Keywords: *completeness, digitized material, documentary material, digitization process, digitization unit*

Prva Hrvatska Dionička Tiskara, Osijek I.

Strossmayerova ulica 21. - Telefon interurban 2-08.

HRVATSKO PLANINARSKO DRUŠTVO
U ZAGREBU

Gosp. *Kamil Firingh, odj. perovođa*
iz *Zagreba* stanuje: *Grieger ul 53*

član je »Hrvatskog planinarskog društva«.

ZA ODBOR:

Tajnik:

F. Huber

Podružnica „Crvenoga križa“ u Osijeku

14. MAJ 1914

na
GLAVNU SKUPŠTINU

podružnice „Crvenoga križa“ u Osijeku za godinu 1913., koja će se održavati u subotu dne 16. svibnja 1914. u 4 sata po podne u prostorijama podružnice Prve Hrvatske Štedionice

Dnevni red:

1. Izješće o djelovanju društva o godini 1913.
2. Izješće o imovini društva.

„K'CRVENOG KRIŽU“

Madat

OSIEK, GORNJI GRAD.

„ZUM ROTEN KREUZ“

Gobeltsky

ESSEGG OBERSTADT.

Za samostan

J. Željko

Proizvod dječjih igraćaka

VLATKO GRINBERGER

Osijek I. Vinkovačka 13

Brzglas 20 71

Podružnica „Crve

14. MAJ 1914

GLAVNU

Alois Freund